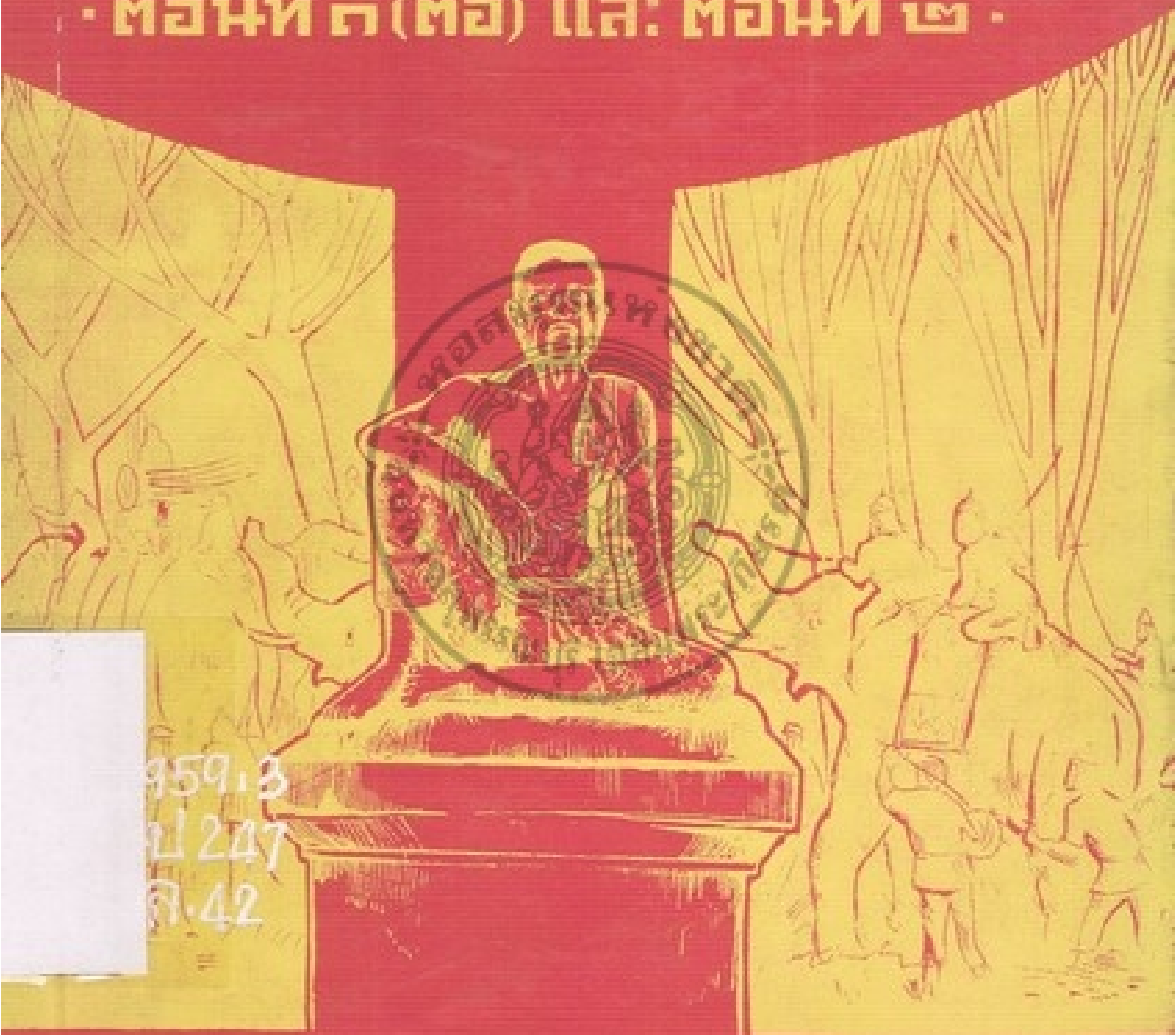

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ในรัชกาลที่ ๓

· ตอนที่ ๓ (ต่อ) และ ตอนที่ ๒ ·

ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๔๒

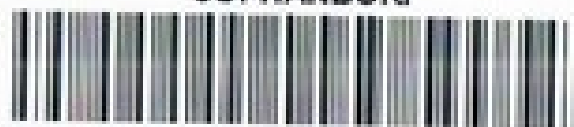
ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๔๒
(ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๗ (ต่อ) ๖๘)
จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวนในรัชกาลที่ ๓
ตอนที่ ๑ (ต่อ)
และ ตอนที่ ๒

องค์การฯ ของครูสภา
ศึกษาบัณฑิต
ถนนราชดำเนินกลาง
จัดพิมพ์จำหน่าย

NATIONAL LIBRARY OF THAILAND
SUPHANBURI

3 1111 90009049 7

LITERATURE

Let's

959.3

247

42

CONCLUSION

အောက်ပါပုံစံ အတိုင်း ဖြည့်စွက်ပါ။

คำนำของบรรณาธิการชุด

ในบรรดาหนังสือที่เป็นประโยชน์ สำหรับคน
คว่ำทางประวัติศาสตร์ และ โบราณคดี ของ ไทย แล้ว
หนังสือชุด ประชุม พงศาวดาร เป็นหนังสือที่ให้ประ-
โยชน้อย่างยิ่ง เพราะได้รวบรวมเรื่องเก่า ๆ ทมสาระ
และคำอธิบาย ของผู้มีความรู้ในวิชาดังกล่าวไว้ โดย
ละเอียด หนังสือชุดกรมพมพเป็นภาคแรก เรียก
ว่าภาคที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ และได้พิมพ์ต่อมา
จนถึงภาคที่ ๗๓ ใน พ.ศ. ๒๔๙๕ เป็นระยะเวลา
ถึง ๓๐ ปีเศษ และในขณะนั้นยังมีพมพภาคอื่น ๆ
คือ ๆ มากหลายภาค ส่วนมากมักจะเป็นภาคละ
๑ เล่ม นอกจากภาคที่ ๖ และภาคที่ ๖๗ มีภาคละ
๒ ตอน ๆ ละ ๑ เล่ม เนื่องด้วยหนังสือชุดประชุม
พงศาวดารนี้เป็นหนังสือ และพมพมาแล้วเป็น
เวลาช้านาน ทำให้กระจัดกระจาย หาอ่านได้

ยากในยามต้องการ ทงหาผู้ที่จะลงทุนพิมพ์รวมเป็น
ชุดได้ยาก ราคาของหนังสือชุดนี้ในท้องตลาดจึงสูง
จนจนทุกวันนี้ชุดหนึ่งถึง ๑๐,๐๐๐ บาท คณะกรรม-
การจัดพิมพ์หนังสือของคุรุสภา มีความประสงค์จะ
รวบรวมพิมพ์หนังสือ ราคาพอสมควร สำหรับให้
นักศึกษาผู้สนใจในวิชาการ ได้หาซื้ออ่าน ได้สะดวก
จึงได้จัดพิมพ์ขึ้น

เหตุที่จะมีหนังสือชุดประชุมพงสาวดาร เนื่อง
มาจากสมเด็จพระพนวสาวยยกาเจ้า เมื่อครั้งทรง
เป็นสมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระมาตุจฉา มี
รับสั่งให้กรรมการหอสมุดวชิรญาณ รวบรวมหนังสือ
ขึ้น เพื่อทรงบำเพ็ญพระกุศลในงานศพ หม่อมเจ้า
คณัฏฐา ท.จ. เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ มีพระประสงค์
จะให้เป็นกุศลสาธารณประโยชน์ คณะกรรมการ
หอสมุดเห็นพร้อมกันว่า ในสมัยนั้นผู้เอาใจใส่ใน
การศึกษาโบราณคดี มีพงสาวดารเป็นต้น ตาม
พระราชนิยมของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัว และ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัวมากกว่าแต่ก่อน แต่ความลำบากของผู้
ศึกษามอญ คว้าจะหาหนังสือตรวจสอบได้ยากเพราะ
หนังสือพงศาวดารและตำนานเก่าโดยมากยังมีได้
พมพชนบาง พมพแล้วแต่จำหน่ายหมดไปเสียแล้ว
บาง บางทพอาจจะหาได้ก็เบญฉบับหวปลาตลาด
เคลื่อน ไม่สมควรที่จะใช้ในการตรวจสอบศึกษาไป
เสียบ้าง ความต้องการหนังสือพงศาวดาร และ
ตำนานเก่าที่เป็นฉบับสมบูรณ์แก่ผู้ศึกษาอยู่ทั่วไป ด้วย
เหตุผลดังกล่าวมาแล้ว จึงได้จัดให้พิมพ์หนังสือ
ชุดประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑ ขึ้น ใน พ.ศ. ๒๔๕๑
ดังกล่าวแล้ว และได้พิมพ์ภาคอื่น ๆ ต่อมาเป็นลำดับ

ในหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕ สมเด็จพระ
เจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพผู้ทรง
รวบรวมเรื่องส่วนมากของหนังสือชุดนี้ ได้ทรงกล่าว
ไว้ โดยคำนึงถึงประโยชน์ของหนังสือประชุมพง-
ศาวดาร ซึ่งในขณะนั้นพิมพ์อยู่แล้วเพียง ๔ เล่ม ว่า
“ในเวลาแต่งหนังสือเรื่องราวในโบราณคดี ขาดเจ้า

ต้องหยิบหนังสือประชุมพงศาวดารมาอาศัยสอบสวน
อยู่เสมอไม่ใคร่ขาด จนรู้สึกว่หนังสือพวกนี้ช่างมี
ประโยชน์เสียจริงๆ หากไม่มีหนังสือประชุมพงศาว-
ดารไว้ให้หยิบตรวจตราได้ง่าย ๆ การแต่งหนังสือ
เรื่องโบราณจะซ้ำและลำบากมิใช่น้อย” ขณะ
หนังสือประชุมพงศาวดารชุดนี้มอยู่ มากมาย หลาย
เล่ม ประโยชน์ที่ผู้ศึกษาได้รับมมากจน แต่
ดังกล่าวมาแล้วว่ายังมีเดิมผู้ใดพิมพ์ขึ้นใหม่ เป็นชุด
และหาอ่านได้ยาก คุรุสภาจึงได้จัดพิมพ์ขึ้น

ในการพิมพ์คราวนี้ ได้พิมพ์ตามขนาดหนังสือ
ชุดภาษาไทยของคุรุสภา ซึ่งมีความหนาประมาณ
เล่มละ ๒๐-๒๕ ยก แต่ประชุมพงศาวดารเดิม มี
ขนาดไม่เท่ากัน หนาบ้างบางบ้าง ฉะนั้นประชุม
พงศาวดารของคุรุสภาเล่มหนึ่งๆอาจจุประชุมพงศาว-
ดารเล่มเดิมไว้ได้หลายภาค หรือภาคหนึ่งๆ ฉบับ
เดิมอาจแยกออกเป็นสองหรือสามเล่ม ตามขนาดของ
คุรุสภาก็ได้ อย่างไรก็ตาม เพื่อความสะดวกในการ

ค้นคว้า ประชุมพงศาวดารของกรุงสุภาแต่ละเล่มจะ
บอกไว้ด้วยว่า เป็นประชุมพงศาวดารฉบับเดิมภาค
ที่เท่าไร เช่น

ประชุมพงศาวดารเล่ม ๑

(ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑ ตอนต้น)

๗ ๘ ๙ ๑๐
เป็นต้นคงน

สารบาณ

หน้า

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๗ (ต่อ)

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวนในรัชกาลที่ ๓

ตอนที่ ๑ (ต่อ)

เหตุการณ์ในบมมะเมย พ.ศ. ๒๓๗๗

ฉบับที่ ๖ หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา

(สิงห์ สิงหเสนี) ถึงพระยารวณิกุล

พระยาพิชัยสงคราม

๑

ฉบับที่ ๗ หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา

(สิงห์ สิงหเสนี) ถึงพระยาจำแลน พระยา

ณรงค์พิชัย พระยาปราจีนบุรี

๓

ฉบับที่ ๘ ใบบอกเจ้าพระยาบดินทรเดชา

(สิงห์ สิงหเสนี)

๔

ฉบับที่ ๙ หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา

(สิงห์ สิงหเสนี) ถึงพระยาศรีสหเทพ

๕

- ฉบับที่ ๑๐ หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา
(สิงห์ สิงหเสนี) ถึงพระยานราราชมนตรี ๖
- ฉบับที่ ๑๑ หนังสืออุปฮาดเมืองหลวงมุลองมา
ถึงเจ้าเมืองหลวงมุลอง พระนครพนม
ท้าววรบุตร ๗
- ฉบับที่ ๑๒ ใบบอกเจ้าพระยาบดินทรเดชา
(สิงห์ สิงหเสนี) ๙
- ฉบับที่ ๑๓ ใบบอกเจ้าพระยาบดินทรเดชา
(สิงห์ สิงหเสนี) ๒๒
- ฉบับที่ ๑๔ ใบบอกเมืองสระบุรี ขอเรือลำเลียง
กองทัพลงมากรุงเทพฯ ๒๓
- ฉบับที่ ๑๕ ตราตอบเจ้าพระยาบดินทรเดชา
(สิงห์ สิงหเสนี) เรื่องดอยทัพจากเมืองโจกก ๒๔
- ฉบับที่ ๑๖ ตราตอบเจ้าพระยาบดินทรเดชา
(สิงห์ สิงหเสนี) เรื่องดอยทัพจากเมืองโจกก
มาตั้งอยู่เมืองเชิงกระชุม ๒๖

ฉบับที่ ๑๗ รายงานของพระยาราชนิกุล

เสนอแม่ทัพใหญ่

๒๘

ฉบับที่ ๑๘ คำให้การหมิ่นโซอันซิก

๔๑

ฉบับที่ ๑๙ คำให้การนายสุข

๔๓

ฉบับที่ ๒๐ รายงานพระสมุหราชวงศา

เสนอแม่ทัพใหญ่

๕๗

ฉบับที่ ๒๑ ระยะทางเรือใบไปเมืองญวน

๖๓

เหตุการณ์ในบะแม พ.ศ. ๒๓๗๘

๖๘

ฉบับที่ ๑ กราងพระยานครศรีไชย

๖๙

ฉบับที่ ๒ คำให้การน้อยอิน ในถ้ำหมื่นพิทักษ์

ปลายแกน

๗๑

ฉบับที่ ๓ หนังสือเจ้าพระยาธรรมาธิบดี

แม่ทัพใหญ่ ถึงเจ้าเมืองหัวพันห้าทั้งหก

๙๑

เหตุการณ์ในบวอก พ.ศ. ๒๓๗๕

๑๐๓

ฉบับที่ ๑ กราถึงเมืองสุวรรณภูมิ เรื่องตั้งให้

อุปฮาดเมืองร้อยเอ็ดเป็นท้าวพระรัตนวงศา

๑๐๓

ฉบับที่ ๒ ยอศุภอักษรเจ้านครจำปาศักดิ์

๑๑๐

ฉบับที่ ๓ ศุภอักษรเจ้านครจำปาศักดิ์ ๑๑๑

ฉบับที่ ๔ ใบบอกเมืองอุบลราชธานี เรื่อง
แต่งตั้งเพี้ยไปรักษาราชการทางเมือง

มุกดาหาร ๑๑๖

เหตุการณ์ในประกาศ พ.ศ. ๒๓๘๐ ๑๑๘

ฉบับที่ ๑ ตราตั้งราชหลวงและเจ้าเมือง
หนองคาย เจ้าเมืองหนองหาร ๑๑๔

ฉบับที่ ๒ บันทึกงานหนักกรุงเทพ ฯ
และหัวเมือง กรมพระบวรเมืองพระตะบอง

พ.ศ. ๒๓๘๐ ๑๓๐

ฉบับที่ ๓ บันทึกการบอกขนาตเมือง
พระตะบองเป็นกัน ๑๓๔

เหตุการณ์ในบอจ พ.ศ. ๒๓๘๑ ๑๓๖

ฉบับที่ ๑ ตราตั้งให้เมืองฉะเชิงเทรารักษ
เกวียนและกระบือของเจ้าองค์แก้ว ๑๓๗

ฉบับที่ ๒ ตราตั้งเจ้าบดินทรเดชา
(สิงห์ สิงหเสนี) เรื่องให้จกส่งเครื่องยศ

เจ้าองค์ดวงไวยกับเมืองพระตะบอง

๑๓๕

ฉบับที่ ๓ ตราตั้งข้าหลวงและกรรมการเมือง

ปราจีนบุรี ส่งจ่ายเกลือ ๖๐๐ ถัง ส่งไป

เมืองพระตะบอง

๑๔๒

ฉบับที่ ๔ จำนวนครัวทางภาคอีสานที่อพยพ

เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร และแยกย้าย

ไปอยู่ต่างเมืองตามสมควร

๑๔๕

เหตุการณ์ในบั้น พ.ศ. ๒๓๘๒

๑๔๖

ฉบับที่ ๑ ยอกล่าวไปบอกทาง

๑๔๘

ฉบับที่ ๒ บัญชีกองทัพเจ้าพระยาบดินทรเดชา

(สิงห์ สิงหเสนี) เมื่อยกไปเมือง

พระตะบอง

๑๗๑

ฉบับที่ ๓ ตราตั้งเจ้าพระยาบดินทรเดชา

(สิงห์ สิงหเสนี) เรื่องให้พระราชทาน

เสื้อผ้าแก่นายทพนายกอง

๑๘๑

ฉบับที่ ๔ ตราตั้งกรรมการเมืองปราจีนบุรี

และเมืองกบินทร์บุรี

๑๘๓

ฉบับที่ ๕ คำให้การนายถ่อยวน

๑๕๕

ฉบับที่ ๖ ตราถึงเมืองกาฬสินธุ์ ไชยบุรี

สกลนคร ให้ไปกวาดต้อนครอบครัววน

๑๖
ทศายนามหนองน้ำ

๒๐๒

ฉบับที่ ๗ รายงานเลขาธิการพระราชนายทัพ

นายกอง

๒๐๗

ฉบับที่ ๘ ย่อความใบบอกกว้างๆ

๒๑๓

ประชุมพงศาวดาร ภาค ๖๘

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวนในรัชกาลที่ ๓

ตอนที่ ๒

คำนำภาคที่ ๖๘

เหตุการณ์ในบั้งวัด พ.ศ. ๒๓๘๓

๒๒๑

ฉบับที่ ๑ ย่อความใบบอกเจ้าพระยา

บัณฑิตรเทศา (สิงห์ สิงหเสนี)

๒๒๕

ฉบับที่ ๒ สำเนาแปลอักษรสารแม่ทัพพญานัตติ เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) เรื่องขอผูกทางไมตรีกับไทย	๒๓๑
ฉบับที่ ๓ อักษรสารเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ตอบแม่ทัพพญาน	๒๓๔
ฉบับที่ ๔ ใบบอกเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)	๒๓๗
ฉบับที่ ๕ คำให้การขุนหลวงหาวัด ส่งมาให้แม่ทัพพญานสำเร็จราชการ	๒๔๑
ฉบับที่ ๖ คำให้การขุนหลวงหาวัด	๒๔๓
ฉบับที่ ๗ ใบบอกเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)	๒๔๔

๙๙
PUB

เมื่อครั้งเสด็จประพาสต่างประเทศ ๙ ครั้ง
(พ.ศ. ๒๔๖๖) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

๑๓๗

ขอใบพระสมณสาส์น

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ ๑๐ ครั้ง

๑๓๘

และพระสมณสาส์น (พ.ศ. ๒๔๖๖)

โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์เป็นหนังสือ

๑๓๙

๑๔๐

๑๔๑

๑๔๒

๑๔๓

๑๔๔

๑๔๕

๑๔๖

๑๔๗

๑๔๘

๑๔๙

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๗ (ต่อ)

จดหมายเหตุเกี่ยวกับพระบรมมหาราชวังในรัชกาลที่ ๓

เขียนโดย (ต่อ)

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน
ในรัชกาลที่ ๓ ตอนที่ ๑ (ต่อ)

ฉบับที่ ๖

หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)
ถึงพระยาราชบุรินทร์ พระยาพิชัยสงคราม

หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชาที่ สมุหนายก แม่
ทัพใหญ่มาถึงพระยาราชบุรินทร์ พระยาพิชัยสงคราม พระ-
ยาอภัยสงคราม พระยานครเสียมราบ ด้วยจมนครบรรักษ์
ขุนนางจ่านงค์ ถ้อยตราพระราชสีห์โปรดเกล้าฯ มาว่า
นายทัพนายกอง ทางทะเลได้ครัวญวนส่งเข้ามาทูลเกล้าฯ
ถวาย โปรดให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ บางโพ จะจัดให้เป็น
กองทหารปืนใหญ่ไว้สำหรับราชการศึกสงคราม มีผู้เข้าไป
แจ้งความให้พระยาศรีสหเทพกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า

นายทัพนายกองทางเมืองนครเสียมราบได้ครัวญวนมาก
 อยู่ ณ ห้ามอย่าให้นายทัพนายกอง พระยาพระเชมร
 เบียดบังเอาครอบครัวญวนเหล่านั้นไว้แต่คนหนึ่งได้

อนึ่งให้มนตรีบรรกษะ ขุนนางจิงหงส์ พระยา-
 วิเศษสุนทร ถือนามารชำระครัวญวนซึ่งตกอยู่ตามหัว
 เมือง ถ้าครัวญวนตกอยู่หัวเมืองใดให้ชาหลวง เจ้าเมือง
 กรมการ แยกคนออกมาไปส่ง ณ เมืองพระตะบองให้สน
 อย่าให้บีบบังคับพรองไว้แต่คนหนึ่งได้เป็นอันขาด

อนึ่ง ครัวเขมรซึ่งนายทัพนายกองกวาด ได้มานั้น
 ถ้าเป็นครัวเขมรใหม่แต่ให้คนคุมเข้าไปส่ง ณ เมืองพระ
 ตะบอง จะไปบอกส่งเขาไป ณ กรุงเพทฯ ถ้าได้มาเป็น
 ครัวเดิม เมืองสุรินทร์ เมืองสังฆะ เมืองขุขันธ์ เมืองศรี
 สะเกษ ก็ให้มอบให้มูลนายคุมไป...เมืองตามเดิมให้สน

หนังสือมา ณ วันพุธ แรม ๘ ค่ำ เดือน ๖ ปี
 มะเมีย ฉศก (พ.ศ. ๒๓๘๘)

วันพุธ แรม ๘ ค่ำ เดือน ๖ เพลด ๕ โมงเย็น
 ได้ส่งตราให้ขุนนางจางงักถือไป

ฉบับที่ ๗

หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)

ถึงพระยาจำแลน พระยาณรงค์พิชัย

พระยาปราจีนบุรี

หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา ถึงสมุหนายก มาถึงพระ
ยาจำแลนบดี พระยาณรงค์พิชัย พระยาปราจีน ท่วยจมนศรี
บริรักษ์ ขุนนางจางกลองตราพระราชสีห์ไปรทเกล้าฯ
ออกไปฉบับหนึ่งว่า นายทพนายกองทางทะเลได้ครัว
ญวนส่งเข้าทูลเกล้าฯ ถวายบุรี เฝ้าโปรดให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ
บางโพจะจัดให้เป็นกองทหารปืนใหญ่ไว้สำหรับศึกสงคราม
และมีผู้ไปแจ้งความพระยาศรีสหเทพกราบทูลพระกรุณาว่า
นายทพนายกองทางบก ได้ครัวญวนมามากอยู่ ให้ชำระ
ครัวญวนส่งเข้าไปเป็นหลวงให้สน ท้ามอย่าให้ผู้ใดเอาไว้
แต่คนหนึ่งได้ถ้าพระยาจำแลนบดี พระยาปราจีน พระยา
ณรงค์พิชัย นายทพนายกองได้ญวนมาเท่าใด ก็ให้ส่งเข้า
ไปทูลเกล้าฯ ถวายให้สนและให้พระยาปราจีน คอยตรวจ

ตราผู้ใดจะได้ฉวนเข้าไป ก็ให้พระยาปราจีนชักเอาฉวน
บอกส่งเข้าไป ณ กรุงเทพฯ และกรวฉวนซึ่งพระยาจำแสน-
บคืให้ฉวน ก็ให้ส่งเข้าไปทูลเกล้าฯ ถวายด้วย บุตรชายฉวน
๑๑ คนนั้นก็จะเข้าไปภายหลังจะได้อยู่พร้อมมูลกัน ถ้า
พระยาณรงควชัย พระยาจำแสนบคื พระยาปราจีน จัก
แจ้งกรวฉวนส่งเข้าไปถวายได้เท่าใดให้บอกไปให้แจ้ง

หนังสือมา ณ วันพุธ แรม ๘ ค่ำ เดือน ๖ ปีมะเมีย
ฉก (พ.ศ. ๒๓๑๗) วันพุธแรม ๘ ค่ำ เดือน ๖ เพลาเช้า
๕ โมง ได้ส่งหนังสือให้พระมหากษัตริย์ทอดไปแล้ว

ฉบับที่ ๘

ใบบอกเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)

หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก มา
ถึงพระยามหาอำมาตย์ ให้นำชนกราบบังคมทูลพระกรุณา
ให้ทราบฝ่าละอองฯ ด้วยกรวเมืองโพธิ์สัตว์เข้ามาแต่
ครั้งพระยาสงครามโลกเป็นสมักรพรรคพวกญาคู พนองพระยา
วงศานุชิตค้างอยู่ เมืองพระตะบองเป็น คนชายฉกรรจ์
๑ กรว ๑๕ เป็น ๒๐ ค้างอยู่เมืองอรัญเป็น คนชายฉกรรจ์

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ฯ

๕

๒ กร้ว ๕ เป็น ๖ (รวมเป็น) ๒๖ คน พระยาวงศานุชิต
ขอรับพระราชทานเอาไปไว้ ณ เมืองราชบุรีให้พร้อมมูลกัน
ได้ให้พระยาวงศานุชิตคุมกริ้วชายฉกรรจ์ ๓ คุมกริ้วชาย
หญิงใหญ่น้อย ๒๓ (รวมเป็น) ๒๖ คนเข้ามาด้วยแล้ว

หนังสือมา ณ วันพฤหัสบดี แรม ๙ ค่ำ เดือน ๖

ปีมะเมียฉก

วันพฤหัสบดีแรม ๙ เดือน ๖ เพลาเช้า ๓ โมง
ได้ส่งหนังสือบอกให้พระพิพิธ.....ต่อไป

หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)
ถึงพระยาศรีสุรเทพ

หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก มา
ถึงพระยาศรีสุรเทพด้วยแต่งตั้งให้หมื่นจงอักษร คุมเอาของ
กิน ๕๐ ชะลอมออกไปให้นั้นชอบใจอยู่แล้ว การของ
กินอาหารนั้นอย่าให้เสียเป็นธุระอีกเลย ถึงจะบรรทุก
เกวียนไปทำไถก็หาพอกไม่ถวอนายทัพนายกองมาก ต้อง

เจื่อนไปทุกแห่ง เป็นนิสัยไปราชการทัพก็ต้องออกอยาก
เป็นธรรมดา ให้พระยาศรีสหเทพทั้งใจแก่ที่ตรงราชการ
กับให้บอกกระแสนพระราชมารดาออกไปให้รู้เนื้อ ๆ จะได้
ฉลองพระเดชพระคุณให้ถูกกับพระ ราชมารดา กับ ท้าว
จักรวรรดิราชาวาสสนจะขดสนไปก็ให้เอาเป็นธุระหาไปส่ง
ให้บ้าง ให้ทหารด้วย จะได้เป็นกองการกุศลสืบไป

หนังสือมาณวันพฤหัสบดีแรม ๕ ค่ำเดือน ๖ ปี
มะเมีย จอศก วันพฤหัสบดีแรม ๕ ค่ำเดือน ๖ เพลาเช้า ๓
โมงได้ส่งหนังสือบอกให้หมื่นจางษาออกไป

ฉบับที่ ๑๐

หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)

ถึงพระยารามราชมนตรี

หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก มา
ถึงพระยารามราชมนตรี หลวงศรีเสนา ด้วยจมนครบริรักษ์
ขุนนางจางษาถือตราพระราชสีห์ไปรุดเกล้า ๆ ออกมาฉบับ
หนึ่งว่า ต้องพระราชประสงค์กราวญวนครว้เขมรเข้าไปตั้ง
บ้านเรือนไว้เป็นหมวดเป็นกอง จะให้เป็นกองทหารปืนใหญ่
ไว้สำหรับการศึกสงครามสืบไป และนายทัพนายกองผู้ใดได้

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ฯ ๗

ครัวญวนครัวเขมรมา ที่ไม่ควรจะได้ก้อย่าให้เอาไว้ และ
พระยาปราจีนได้ครัวเขมรมาเป็นครัวชายฉกรรจ์ ๑๒ ครัว
ชายหญิงไม่น้อย ๗๑ (รวมเป็น) ๘๓ คนนั้นให้พระยา
นราราชมนตรี ให้หลวงศรีเสนา..... ชำระเอาครัวเขมรที่
พระยาปราจีนให้ครบส่งเข้าไป ณ กรุงเทพ ฯ ออย่าให้พระยา
ปราจีนเอาครัวเขมรไว้แต่คนหนึ่งได้เป็นอันขาด

หนังสือมา ณ วันพฤหัสบดีแรม ๕ ค่ำ เดือน ๖ ปี
มะเมีย จอกก

วันพฤหัสบดีแรม ๕ ค่ำ เดือน ๖ เพลาเช้า ๓ โมงได้
ส่งตราให้พระพิพิธราชกิจไชย

วิมล ๑๑

หนังสืออุปฮาดเมืองหลวงมุลอง

มาถึงเจ้าเมืองหลวงมุลอง พระนครพนม ท้าววรบุตร
(ต้นฉบับเป็นอักษรไทยเหนือ เจ้าอุปราช
เจ้าหมื่น แปล)

หนังสืออุปฮาดผู้น้อง อุกตสวัสตมาถึงเจ้าพี่เจ้า
น้องและตาสูงหงปวงไถ่แจ้ง ขาอยู่ข้างนี้ ก้อยู่ด้วยบุญก้วย

คุณแก้วทั้งสามพระรัตนกรย และบารมเจ้าฟ้าสามกวัน
 หลวง ซึ่งว่าบ้านเมืองของเราใครก็ไม่ไต่เคืองทำอะไรแก่
 กัน หากเป็นบาปบ้านเวรเมือง หากจำพราดจากกัน ชากทุกข
 ยากไม่มีใคร ชากขออาศัยพึ่งบุญเจ้าพเจ้านอง อย่าให้
 ของชกสน คนทั้งปวงก็หากไต่ลงมาสู่พระราชสมภารสม-
 เ็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ณ กรุงเทพฯ ช่างนหมกแล้ว ข้า
 อยู่โน้นบ่าวไพร่ยังมีมากน้อยเท่าใด ก็ขอไว้อยู่กับข้าทำ
 ราชการกับเจ้าฟ้าสามกวันหลวงไปก่อน สุดแต่บุญเรา
 เจ้าข้าทั้งหลายเถิด ขอทรงวราชมารดาบ่าวเจ้าพระยา-
 นคร เจ้าวรบุตรมอญคนแรงเขตรลามวัดกับบิลา นายกอง
 รักษาไว้ม้าขาว ๔๑ องค์นี้บุรี แต่ข้ามาถึงข้ายังมีแค่ ๔ ยัง
 ข้าแบ่งปันกับพวกอยู่บ้านกันหมดแล้ว อย่าว่าข้าไม่ให้
 ไม่ปันกันกัน ข้าก็ไม่ได้ว่าบ่าวไพร่ช่างโน้นช่างนี้
 แม้นว่าคนอยู่กับข้าจะไปหาช่างโน้น ข้าก็ไม่ว่าอะไร ละ
 ทศดวงกับตาพรหม ชนมากับเจ้านคร เขาเจ็บไข้ลงไป
 ไม่ได้ ข้าไม่ได้เกาะกุมไว้ ถ้าที่พระนครเป็นบ้าน
 เป็นเมืองปกคคแล้วเมื่อใด ข้าไม่ว่าจะเอาของพิของน้อง
 ดอก และนางอนให้ลงไปหานั่น ข้าไม่ว่าอะไร นาง

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๑

๕

อนกถึงไปไม่ได้นางอนกยังไม่มาถึงข้า ยังอยู่ข้างใต้โน้น
เอาแต่ใจนางอนจะอยู่ข้างนักตาม จะไปข้างโน้นก็ตาม

หนังสือมา ณ วันเสาร์ แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๖
ยชาม บีมะเมีย จอกก

หนังสืออุปฮาดเมือง หลวงมูลเ่ง มาถึงเจ้าเมือง
หลวงมูลเ่งพระนครท่าवरบุตร ซึ่งมาถึง อยู่ ณ บ้าน
อุเทน

ใบบอกเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)

หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)
ที่สมุหนายก มาถึงพระยามหาอำมาตย์ ด้วยมีตราพระราช
สั่ง ไปรุดเกล้าฯ ให้ส่งครัวพระยาพิษณุโลก พระยา
มหาธรรมา เข้าไปตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ เมืองจะเข้เกรานัน
ข้าฯ ได้ทราบเกล้าฯ และครัวพระยาพิษณุโลก พระยา
มหาธรรมา นน ข้าฯ ได้จัดแจงให้เดินเข้ามาพัก อยู่ ณ
เมืองกะโนนแต่ ณ วันแรมค่ำหนึ่ง เดือน ๖ บีมะเมีย จอกก

เป็นครัวเมืองโพธิ์สทวมากกรณญาติพี่น้องสนองมาก ชาย
ฉกรรจ์ ๒๕ คน ครัว ๗๔ คน เป็น ๙๙ คน มาครัว
พระยาสังคโลก ทางเรือพวกพระยาสาครสงคราม ชาย
นาย ๑ ชาย โพร ๑๕ เป็น ๑๖ ครัว ๕๓ เป็น ๖๙
(รวม) ๑๖๗ คน ครัวเหล่านี้นับเป็นใช้ ออก
ทรมณียอยู่บางแกทศอยู่นั้นจะให้ส่งเข้าไปก่อน ได้ให้
พระยาปลัดเมืองพระตะบองมาจับแกทศบัญชีอยู่ วาชา ว
ได้ให้พระพิพิธวาท หลวงปลัดเมืองนครสวรรค์ พระยา
วงศานุชิต กะลาปากเออ หลวงขุนหมื่นเมืองราชบุรี.....
ครัวเข้ามาส่ง ก็ให้สมย่นส่งครอบครัวครัวเข้ามาด้วย
จำนวนสำมะโนครัวชายหญิงผู้ใหญ่ผู้น้อย กองพระยาพิษณุ-
โลก พระยามหาราช พระยาวงศานุชิต และครัวมา
ทางเรือนั้น แจ้งมาในทางว่าพระยาปลัดเมืองพระตะบอง
แล้ว

อนึ่งเลิกพระยาวงศานุชิต เมืองราชบุรีเกณฑ์ ไป
ราชการทัพ ๔๗๐ บุตรภรรยาอยู่เมืองโพธิ์สทวให้ชักไว้
มอบหลวงศรีสมบัติกองเกยรน้องสาธิตา ๓๐ คน คน
สนองมากกว่าได้.....แต่ ๔๓๔ คน ให้ตรวจตราจำ

นวน.....ส่นองมกว่าเลก จ้าหน่าย คาย ๒๕ คน จ้า
 หน่ายหนี ๓๕ คน บ้วยค้างอยู่ พนมเปญ ๓๒ คน
 (รวมเป็น) ๑๐๐ คน กงไปตีกรัวปากกระวาน นาย
 ไพร ๕๐ คน เข้ามาส่นองมก ๒๕๕ คน เป็น ๓๓๕ คน
 (รวมเป็น) ๔๓๕ คน จวนข้ามก้านหน้าอยู่แล้ว ข่า ๆ จึง
 ให้พระยาวงศานุชิตกับนายหมวนายกองคุมนายไพร่ กลับ
 ไป ณ เมืองราชบุรี จะได้ทราบขึ้นกำลังราชการสืบไป
 อนึ่งกรรยาองค์จันทร์บ้วยค้างอยู่ ณ เมืองพระตะบองคน
 หนึ่ง.....เชิญของทรงพระราชา ๒ ฉบับไปรดเกล้าฯ
 ออกไปถึง.....ใจกลัวพระเจ้าอยู่หัวถึงแก่อสัญกรรม
 เสียแล้ว เมืองพระตะบองก็แตกแล้วกับเมืองเขมรราช-
 การศึกสงครามยังจะกตกระหาคบญวนเขมรต่อไปอยู่ จะ
 ต้องจัดแจงให้มีผู้ใหญ่วาราชการรักษามันเมืองให้สำเร็จ
 ครั้นจะจัดแจงพระยาปลัด พระพิทักษ์บคนทร พระยา
 พระเขมรทเป็นผู้อยู่ ตั้งแต่งขนตามลำดับไพร่รักษามัน
 เมืองเล่า กทรงเหนว เจ้าองค์อม เจ้าองค์ดวง สอง
 องค์พี่น้องออกมาอยู่ ณ เมืองมณฑลบุรีแล้ว เจ้าองค์อม
 เจ้าองค์ดวง เป็นเชอวงศ์เจ้าในแผ่นดินเมืองเขมร เจ้า

องค์อมเป็นพเจ้าองค์กวัง ควรจะให้เจ้าองค์อมว่าราชการ
บ้านเมืองไปพลางไค้อยู่ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้เจ้าองค์อมมาเป็นผู้ใหญ่อยู่ ณ เมืองพระตะบอง ว่าราช
การบ้านเมือง ปกครองพระยาพระเชมรไพรพลราษฎรใน
แขวงเมืองพระตะบองเมืองชนกบเมืองพระตะบองสำเร็จ
กิจการบ้านเมืองไปพลางก่อน เมื่อการศึกสงครามราบ
คาบลงข้างหน้าประจักษ์โดยแจ้งจะทรงพระราชดำริจัด
แจงต่อไป ให้หาพระพุทธรูปประจำปกครองสั่งสอนเจ้า
องค์อม ให้ว่าราชการบ้านเมืองปกครองโอบอ้อมทะนุ-
บำรุงสมณชีพราหมณ์พระยาพระเชมรไพรบ้านพลเมืองเมือง
พระตะบองเมืองชนกบเมืองพระตะบอง ให้เจ้าองค์อมบัง-
กับบัญชา ตักสันตราเวทกิจสุทุกข์ของอาณาประชาราษฎร
โดยยุติธรรมตามจารีตประเพณีบ้านเมือง อย่าให้เสียชนบ
ธรรมเนียมเมืองพระตะบองสืบมาอย่าให้พระยาพระเชมร
ไพรบ้านเมืองเดือดร้อนได้ ให้พระยา.....พระภักดีบริ-
รักษ์ พระพิทักษ์บัณฑิต พระยาศรีนคร กรมการ พระยา
พระเชมรผู้ใหญ่น้อยในเมืองพระตะบอง เจ้าเมืองกรม
การหัวเมืองชนกบเมืองพระตะบอง สดับฟังบังคับบัญชา

เจ้าองค์^๖ยอมให้พร้อมมูลกันอย่าให้เสียราชการ และเจ้าองค์^๖คัง^๖น^๖น จะมาอยู่ช่วยเจ้าองค์^๖ยอมว่าราชการ ณ เมืองพระตะบอง หรือใจจะรักอยู่ณเมืองมณฑลบุรีประการใด ให้ข้าพระพุทธเจ้าปรึกษาหารือตามแต่ใจเจ้าองค์^๖คัง^๖น^๖ และข้าพระพุทธเจ้าจะเห็นชอบด้วยราชการ กับว่าเงินเขมรมาให้การว่าองพะเวพวกกบฏในเมืองไซ่ง่อน ออกรบกับพวกที่ล้อมเมืองไซ่ง่อน แล้วเก็บเอาเสบียงอาหาร เป็นใหญ่เป็นน้อยเข้าไว้ในเมือง ความทั้งนี้สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงแกล้งพระทัยอยู่ อย่าให้ข้าพระพุทธเจ้ามีความประมาทกับราชการ ให้ถืออาณัติ^๖กัน^๖ไปจับเอาเขมรมาตีบ^๖ราชการเมืองญวนเมืองเขมร ให้ได้ความจงแน่น^๖ข้าพระพุทธเจ้าได้ทราบเกล้า ว ในท้องตราซึ่งโปรดออกไปทุกประการ แล้วโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าองค์^๖ยอมว่าราชการสำเร็จสิทธิสุขทุกข์ของอาณาประชาราษฎรในเมืองพระตะบองและเมืองชนกบเมืองพระตะบองนนพระยาปลัด พระภักดีบริรักษ์พระพิทักษ์บดินทร พระยาพระเชมร ผู้ใหญ่ผู้น้อยอาณาประชาราษฎรทั้งปวง ชนหมอนัดพร้อมกันทงสน^๖ข้าพระพุทธเจ้าได้เอาตราสำหรับท^๖พระยาออกยก^๖เบ^๖ศ^๖ร มอบ

ให้เจองศ์อมวาราชการบ้านเมืองแล้ว และเจองศ์ดวงน
 ให้ไปอยู่รักษาเมืองมณฑลบุรี ยังหา มณฑลเมืองพระตะบองไม่
 อนึ่งทางเมืองโพธิสัตว์น ข้าพระพุทธเจ้าได้บอก
 ให้จมนเพชรภักดีเข้ามาแก้ก่อน ได้แต่งให้พระยามโน
 ไมตรี หลวงมนตรีนุชิตกาย ไปจับเขมรมาตีบราชการยังหา
 กลับมาไม่ แจ้งมาในไปบอกแก้ก่อนนั้นแล้ว ณ วันแรม ๑๓
 ค่ำ เดือน ๘ ปีมะโรง ออกศก (พ.ศ. ๒๓๙๙) พระยา
 มโนไมตรี พาเอาควาญกลาบาญชีร์ อ้ายหลัก อ้ายเมียด
 อ้ายหมก เข้ามา ณ เมืองพระตะบอง แจ้งราชการว่า
 พระยามโนไมตรีสืบว่าควาญกลาบาญชีร์ อยู่บ้านปะทะ-
 เวียนแขวงเมืองโพธิสัตว์ ไกลไปมาหาสู่นายสุกบ่าวพระ-
 ยามโนไมตรี ณ บ้านแขวงเมืองระสือ พระยามโนไมตรี
 ใช้ให้นายสุก ไปล่อลวงเอาอ้าย กลาบาญชีร์ อ้ายหลัก
 อ้ายเมียด อ้ายหมก เข้ามา ณ เมืองระสือ ข้าพระพุทธเจ้า
ถามอ้ายกลาบาญชีร์ ให้การว่า อ้ายกลา-
 บาญชีร์เป็นบ่าวพระยามหาเสนา ได้ยินพระยามหาเสนา
 พูดว่าที่เมืองไซ่ง่อนหนองพะเวพวก กบฏรบพุ่ง กัน อยู่ยัง

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๑

๑๕

หาสำเร็จไม่ ญวนซึ่งเป็นแม่ทัพมาแต่เมืองเว้ ให้
จันทุกกลับขึ้นมาอยู่รักษาเมืองพนมเปญกับกองทัพ
อันสาทไฟญวนประมาณ ๒,๐๐๐ คน กับว่าสมเด็จพระเจ้า
พระยาอุไทยราชา เจ้าเมืองสาโรงทองบ่วยคายแล้ว พ้า
ทะเลหะหนบ่วยหนัก และ.....อยู่รักษาเมืองโพธิสัตว์
พระยาจักรี พระยามหาเสนา พระยาวงศาธิราช กับเจ้า
เมืองขลุ้งเมืองกรอง เมืองบริบูรณ์ ไฟเขมรประมาณ
๑,๐๐๐ คน ญวนนายหนึ่งจะขอไพร่มาจกซื้อไม้กับไฟ
ญวน ๕๐ คน แต่พระยามหาเสนานี้ องค์จกกับ
ญวนคงให้เป็นพระยาสงคราม เจ้าเมืองโพธิสัตว์ แล้วว่า
พระยาธรรมราชจะมาผลัดพระยาจักรี ให้ลงไปเมืองพนมเปญ
เมื่อวันก่อน ๘ ข้างขึ้น องค์โยยเที่ยวญวนมาจกเรือ
ที่ปากน้ำเมืองโพธิสัตว์ ให้มาบอกกับญวนที่อยู่เมือง
โพธิสัตว์ว่า.....นาม ให้โยยเที่ยว ๑๐๐ คนให้เข้า
มาณเมืองพระตะบอง ให้ญวนที่อยู่รักษาเมืองโพธิสัตว์
จัดแจงส่งโยยเที่ยวเข้ามาณเมืองพระตะบอง ญวนนาย
ไพร่ ๕๐ คนก็ลงเรือมาจกแรงส่งอยู่ที่ปากน้ำเมืองโพธิสัตว์

ยังหากลับไปไม่ และเสบียงอาหารที่เมืองโพธิสัตว์ขกสน
 นัก พระยาจักรี พระยามหาเสนา เกณฑ์ให้เจ้าเมืองขลุง
 เจ้าเมืองกรอง เจ้าเมืองบรรพณ เจ้าเมืองลาบเวีย เฉลย
 เอาชาวของที่ครอบครัวมาส่งบ้าง ก็หาพอรบ...พระราช-
 ทานไม่ กองทัพรับพระราชทานแค้นแต่กลอย ไพรใน
 กองทัพเขมรพากันหนีไปเนื่อง ๆ ครอบครัวเมืองโพธิ-
 สัตว์นกลงไปตั้งทำไรนาอยู่แขวงเมืองตะบือบ้าง เมืองขลุง
 บ้าง เมืองกรองบ้าง ครอบครัวเมืองตะบือ เมืองขลุง
 เมืองกรอง เมืองบรรพณ เมืองลาบเวีย ทำไรนาอยู่
 บ้าง แต่หาเต็มภาคภูมิไม่ ยังระงัดระงือจนกลัวว่ากองทัพ
 กรุงเทพ ฯ จะยกไปอกและอายกลา บานูชี ศรี อ้ายหัด
 อ้ายเมียด อ้ายหมก ๔ คนนั้น กรนให้ยกเอาตัวไว้เล่นก
 ติกด้วยเกล้า ฯ เห็นว่า จะได้เป็นทางสืบราชการเมือง
 โพธิสัตว์สืบท่อไปข้างหน้า จึงให้พาอายกลาบานูชีศรีไป
 หาเจ้าองค์อม แต่พอให้เขมรรู้ว่าโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าองค์
 อมว่าราชการบ้านเมือง ได้ให้เจ้าองค์อมพูดกับอายกลา-
 บานูชีศรีว่า กระทำความผิดต่อกรุงเทพ ฯ ก็แต่องค์
 จันทรคนเดียว อาณาประชาราษฎร์เมืองเขมรทั้งปวงหา

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน

๑๘

ได้มีความผิดสิ่งใดไม่ อย่าให้สะอึกสะเทือนกลัวเลย ให้
ทำมาหากินเป็นปกติเถิด เคยไปมาหาสู่ญาติพี่น้องอย่างไร
ก็ให้ไปตามเคยได้ ให้พระยามโนมิตรพาตัวอายกลาบาณ
ชศรี อายหค อายเมยค อายหมก ไปส่งแขวงเมืองโพธิ-
สทว แต่ ณ วันชนกาทนง เดือน ๕ แล้ว ข้าพระพุทธ
เจ้ายังให้ไปสืบสวนฟังราชการทางเมืองกระพงสวาย เมือง
โพธิสทวอยู่อีก ได้ขอราชการประการใด ข้าพระพุทธ
เจ้าจะบอกเข้ามาให้ทราบทรงลง ข้าพระพุทธเจ้าได้กค
กำให้การกลาบาณชศรีสง.ร.ร.มาแล

อนึ่งข้าวกเมืองพระตะบองแขวงเมืองนครเสียมราบ
น้อยเบาบาง ข้าพระพุทธเจ้าจึงให้เจ้าพระยานครราชสีมา
คุมไพร่พลขึ้นไปฟังราชการอยู่ ณ เมืองนางรอง เจ้า
พระยานครราชสีมาแจ้งว่า ณ บัระเล้งเบญจศก (พ.ศ.
๒๓๘๖) ได้เกณฑ์ให้ทำนาไว้ที่เมืองนางรอง มีข้าวกอยู่
รับจะส่งข่าวสารให้ได้ ๑๐๐ เกวียนส่งลงมาเลงกองทัพ
ณ แขวงเมืองพระตะบองให้ทันมิให้ชักสน เมื่อ ณ เดือน
๘ ปฐมมาสชางชน เจ้าพระยานครราชสีมาได้ส่งข่าว
สารมา ณ เมืองมณฑลบุรีแต่ ๑๘ เกวียน ๓๔ สัก แล้ว

เจ้าพระยาเนกรราชสีมาบอกไปถึงข้าพระพุทธเจ้าว่าจะส่ง
 ชาวมาอีกห้าหมื่นมีเกวียนไม่ ต้องลำเลียงข้าวขึ้นไปรับ
 กรอบครัว... ซึ่งพระมหาเทพพระราชวังส่งมา เจ้าพระยา
 เนกรราชสีมาว่าชาวสารมีอยู่ ณ เมืองนางรอง ๕๐
 เกวียน ให้จัดคนและเกวียนขึ้นไปรับขนข้าว ข้าพระพุทธ
 เจ้าได้ให้พระยาราชนิกุล พระยาพิชัยสงคราม พระยา
 อภัยสงคราม พระยานครเสมราช พระองค์แก้วกรมการ
 จัดคนในกองทัพ คนนอกวัดเกณฑ์กันมาหุงกิน พระ
 บรรจงพานิช พระพิพิธโกศ หลวงวิเศษวานิช จัดเกวียน
 ไปขนข้าว ณ เมืองนางรองตาม วันก่อน ๘ ปฐมสาม
 แรม ๑๐ แล้วได้ให้ขุนวิสูตรพลเดชไปเร่งข้าวที่เกณฑ์
 ให้พระองค์แก้วกรมการ พระบรรจงพานิช หลวงพิพิธ
 โกศ หลวงวิเศษวานิช ไปขน และขุนวิสูตรพลเดช...
 หนังสือไป ณ เมืองพระตะบอง ว่าหลวงวิเศษวานิชแจ้ง
 ว่า ขุนเกวียนขึ้นไปขนข้าวที่เมืองนางรองห้าหมื่นในฉาง
 ไม่ กรมการเมืองนางรองนำไปเอาข้าวที่เมืองประโคนชัย
 ก็ได้ชาวสารแก่ ๘ เกวียน ๒ คั ๘ ทะนาน ส่งมาถึง

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ฯ

๑๕

เมืองพระตะบอง แล้วข่าวที่เกณฑ์ให้กองทัพเมืองนครเสียม
ราบพระองค์แก้วไปชนก็ยังไม่มาถึง

หนังสือสารเมืองปราชญ์ เมือง อรัญ ชน ส่งมา ณ
เมืองพระตะบอง รายขุนแก้วกุมมา ๔ เกวียน ทวงได้ ๓
เกวียน ๖๒ สัก รายเสมียนส่งกุมมา ๒๙ เกวียน ๑๐
สัก ทวงได้ ๒๗ เกวียน ๑๐ สัก รายเกณฑ์ช้างใน
หลวงอินทกษัตริย์ไปชนเมืองอรัญมา ทวงได้ ๖ เกวียน
๔๑ สัก รายหลวงยศกาแห่งคุมเรือไปบรรทุกเมืองอรัญ
ทวงได้ ๑๑ เกวียน ๔๑ สัก รายขุนมหาดไทยเมืองบัว
ชุมบรรทุกเรือกุมมา ได้ ๕ เกวียน ๘๕ สัก ทวงได้
๕ เกวียน ๘๑ สัก (รวมขึ้น) ๕๔ เกวียน ๓๕ สัก
กับข่าวจำนวนเงินหลวงมอบให้กรมการเมืองพระตะบอง
เมืองนครเสียมราบ จักซื้อเงิน ๔๓ ชั่ง ๑๘ ตำลึง ๑
บาท ๑ สลึง เป็นข่าว ๓๖๙ เกวียน ๗๕ สัก แจ้ง
มาในบอกกรังก่อนแล้ว ได้จ่ายให้นายทัพนายกองไพร่พล
และครอบครัวข้าหลวงไปมาราชการรับพระราชทานแต่ ณ
เดือนยี่มะเส็งเบญจศก (พ.ศ. ๒๓๗๕) มาจนถึงเดือน
๘ ทศกัณฐ์ยี่มะเม็ย จอศก (พ.ศ. ๒๓๗๗) ยังมีข่าว

อยู่ ๒๑ เกวียน ๒๑ สัก ๗ เกียน ๕ จ่ายเจดีย์กองทัพ
 รบพระราชทาน ไชยสารแตกนละ ๑๐ ทะนาน ข้าพระ-
 พุทธเจ้าให้กรมการเที่ยวสำรวจจัดซื้อให้พระยาพระเชมร
 ราชภูรณ แขวงเมืองพระตะบอง แขวงเมืองนครเสียมราบ
 แขวงเมืองสวายจิก ราคาเกวียนละ ๕ ตำลึง ๕ ตำลึงก็ห้าม
 เมล็ดข้าวซื้อขายกันไม่ ราษฎรชาวบ้านต้องไปเที่ยวหาขึ้น
 หากล่อย นอกกำแพงวันหนึ่งบังเอิญ บ้างจึงได้มารับ
 พระราชทาน แรกอน ๆ ข้าฯ ได้มีคนในกองทัพให้หลวง
 เพ็ชรา พระบัวชุม ขุนเทพช่วยหาญ นายไพร่ ๕๖๕ คนคุม
 เรือมากอยรบชาวอูม เมืองอูม แล้วก็แต่งตั้งคนให้ไปเร่ง
 รดกหาได้.....ทันจ่ายให้ก่อน ๑๐ เกียน ๑๑ ข้าวชาก
 มือหาจ่ายกองทัพต่อไปไม่ ไพรพลในกองทัพก็จะระส่ำระ-
 สายเกลือกจะเสียราชการ ครั้นจะกักเอาไพร่พลไว้มากจะพา
 กันออกอยากเสบียงอาหาร ข้าพระพุทธเจ้าจึงให้พระยาราช
 โยธาคุมหลวงขุนหมื่นและไพร่ ๗๗๔ คน เข้ามากอย
 พังราชการอยู่ ณ เมืองปราจีน ให้พระยาราชโยธาหลวง
 ขุนหมื่นเร่งรุดส่งข้าวออกไปให้ถึง ทรมโศก....ให้ถึง
 เมืองอรัญโคยเร็ว

อนึ่งข้าพระพุทธเจ้าบอกเข้ามาแต่ก่อนว่า... ที่เมือง
พระตะบอง เมืองนครเสียมราบ เมืองสวายจิก เมืองมณฑลบุรี
เมืองตะไทร เมืองหินแร่ ไต่ปากกาลงแล้วประมาณ ๒ ส่วนยัง
ส่วนหนึ่ง คนชาวทบกคามือเดือน ๘ เดือน ๘ ปฐมาสาณ
สงศอกหนึ่งบ้าง กับหนึ่งบ้าง แจ้งมาในใบบอกครั้ง
ก่อนนั้นแล้ว ครั้น ณ วันเดือน ๘ ทศมาสแรม ๑๒
ค่ำฝนตกมาจน ณ วันเดือน ๘ ขึ้น ๒ ค่ำ นานตากนองมา
เข้าทุ่งท่วมกัน ชาวของราชบุตร แขวงเมืองพระตะบอง เมือง
มณฑลบุรี ที่นาเดิมมีกวนตมอดยส่วนหนึ่งงานคืออยู่ส่วน
หนึ่ง ชาวทบกคามือลงอันคนหาความเสียไป นานในท้อง
นาตกลงราษฎรจะไต่ปากกาลงต่อไปอีกกว่าจะสนฤฤนา
และอาการนาฝนคันข้าวแขวงเมืองนครเสียมราบ เมือง
สวายจิกเป็นปกติอยู่

อนึ่ง ทาส นัก ไทย ภรรยา องค์จันทร์ บัว ข้าง อยู่
พระองค์แก้วส่งมาณเมืองพระตะบอง ชายฉกรรจ์ ๑
หญิงฉกรรจ์ ๑ (รวม) ๒ คนกับฝากบาตร ๒ เชิงบาตร
๒ ที่ข้างอยู่ประดับเสร็จแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าได้ให้หลวง
ยกกระบัตรเมืองปราจีน... ถือบอก และคำให้การอาัย

กลาบัญชัศกรกับทาสภรรยาองค์จันทร์ ชาย ๑ หญิง ๑
(รวม) ๒ กับฝาบาตร ๒ เชิงบาตร ๒ เข้ามาส่ง ณ
กรุงเทพ ฯ แล้ว

หนังสือมา ณ วันพฤหัสบดีเดือน ๙ ปี ๑๐ ค่ำ
ปีมะเมียฉศก

ในวันเดียวกันนี้ เสด็จไปส่งหนังสือบอกให้หลวง
ยกกระบัตรถือไป

นบพ ๑๓

ใบบอกเจ้าพระยาบดินทรเดชา

(สิงห์ สิงหเสนี)

หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก มาถึง
..... ด้วยคนในกองทัพรักษาเมืองพระตะบองพากันหลบ
หนี เป็นคนรักชากายลงกุบจมน้ำสัทธินแสนยรักษ์ ปลัดนาย
๑ กรมตำรวจวังหน้าอกราชการ โพร่ ๑ (เป็น) ๒ นาย
ตรวจนายเวรมหาทไทยวังหน้านาย ๑ โพร่ ๑ (เป็น) ๒ (รวม
เป็น) ๔ เป็นคนกองพระยาอัครเสนาบดีพระยาอัครนายแก้ว
๑ นายจีนโสภ ๑ นายช่างโสภ ๑ นายเสนาโสภ ๑ นายแก้วม้าย
๑ นายโพ ๑ นายอิน ๑ นายอิม ๑ (รวม) ๘ คนเอาเป็นคาบ
ศิลาหลวงไปถวาย ๖ บอก เป็นคนเลกหลวงพิทักษ์คลังมหา

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๑ ๒๓

สมบัตวงหน้า นายพักอำแคงแสน ๑ นายเดือน ๑ เลกอภิ-
รมย์วงหน้านายวัน...กองพระปลัดสพันธ์ กองเรือเล็กเมือง
พรหมขุนอินอำแคงมี ๑ นายรัก อำแคงเพียร ๑ นายอ้อม
อำแคงเพียร ๑ นายบัว อำแคงกลับ ๑ นายอยู่ อำแคง
เพ็ง ๑ นายจันโสด ๑ นายจัน อำแคงทอง ๑ นายก็
อำแคงขำ ๑ (รวม) ๘ คน เอาเป็นคานบศิลาหลวงไป

เลกพระอินทรเศรษฐ นายเมส อำแคงเกิด ๑ นายชู
โสด ๑ นายอยู่ไม่รู้จักชื่อเมีย ๑ (รวม) ๓ คนเอาเป็น
คานบศิลาหลวง.....

นายจันทร พชาย หลวงเทพเรณู ในกอง พระยาเสนา
เบตร์ ๑ นายโคขิววิชิตะ โอรสมหาศไทย ๑ เข้ากัน
๒๘ คน เป็นคานบศิลาหลวง ๑๒ บอกลน คนเหล่านใจ
เบา... ล่วงบทพระอยการศึก ผิดเป็นมหันตโทษช้อใหญ่...

ฉบับที่ ๑๔

ไบบอกเมืองสระบุรี ขอเรือลำเดียว

กองทัพลงมากรุงเทพฯ ฯ

หนังสือพระยาสระบุรี บอกมายังท่านหลวงอักษ
สุนทรเสมียนตราคมหาศไทยให้ทราบ ด้วยกองทัพกลับลง

มาถึงเมืองสระบุรี ฯ ขั ฯ ได้เอาเรือหลวงรองงานจ่าย
บรรทุกสิ่งของนายทัพนายกองลงมา ณ กรุงเทพมหานคร
นครหลวง ลำเรือรองงาน ณ เมืองสระบุรีสนเชิง หัวเมือง
ลงมาถึงเมืองสระบุรีก็ต้องจ้างเขาเรือส่ง ขอคุณได้โปรด
ช่วยชำระเอาเรือหลวงรองงานที่พระราชวัง ๓ ลำ พระ
จันทาทัพ ๒ ลำ พระพรหมธวัธลำหนึ่งหลวงจำเมืองนอก
ราชการลำหนึ่ง ขนพินิจไว้หาลำหนึ่ง ขุนศรีสังหารกรม
นาเอาลงมาลำหนึ่ง ถ้าคนเขาเรือเรือจากน้อยเท่าใด ก็ให้
มอบให้นายจำปา นายเมืองคนเรือคุมแพกงทาบพายลงมา
ส่ง เอาเรือหลวงรองงานมาลงขึ้นบ จะได้จัดแจงเอาไว้
สำหรับราชการ

บอกมา ณ วันอังคาร เดือน ๑๑ แรม ๑๑ ค่ำ ปี
มะเมีย รัชชัศร จอศก

ฉบับที่ ๑๕

ตราตอบเจ้าพระยาบดินทรเดชา
(สิงห์ สิงหเสนี) เรืองถอยทัพจากเมืองไทรก

หนังสือเจ้าพระยาจักร ฯ มาถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา
ที่สมุหนายกด้วยบอกหนังสือแจ้งมณฑลบรรกษ ขุน

นาดจ้านงถือเข้าไปแจ้งราชการว่า เจ้าพระยาบดินทรเดชา
 ที่สมุหนายก นายทัพนายกองดอยจากเมืองโจกมาตั้งอยู่
 ณ เมืองเชิงกระซุมได้ ๒ วัน ญวนตามชนมาทางบกทาง
 เรือเป็นคณ ๒๐๐ เศษ ให้กองทัพไปสกัดหาทันไม่ ญวน
 ดอยทัพกลับไปเสียก่อน และ ณ วันชน ๑ ค่ำ เดือน ๔
 พระยาราชโยธา จมื่นสมุหพิมา นหลวงราชเสนา พระยา
 อภัยภูเบศร์ เจ้าองค์อม เจ้าองค์วง ซึ่งอยู่เมืองพนมเปญ
 ให้ขุนนาดจ้านงถือหนังสือไปแจ้งให้ผู้คนไปสับทัพพระ
 ยาราชนิกุลทางเมืองบาพนมกลับมา ได้ความว่าพระยา
 เสนาราชกุเชนทรกองหน้า พระยาลิสาบดได้รบพุ่งกัน
 กับเขมร แล้วว่าพระยาราชนิกุลถอยมาตั้งอยู่บ้านโธม
 พระยาจักร พระยาอมราช จะมาสกัดพระยาราชนิกุล พระ
 ยาลิสาบด กับว่าเขมรออกสกัดทัพยกกองทัพไทยเป็น
 หลายตำบล และครอบครัวเขมรเมืองพนมเปญน พระยา
 ราชโยธา หลวงราชเสนา จมื่นสมุหพิมา น พระยาอภัย-
 ภูเบศร์ องค์อม องค์วง ให้กวาดก่อนครอบครัวชนมาถึง
 ค่ายกระพอง.....ยกมาตีกองทัพ กองทัพยังถูก เขมร แวก
 จีน ค่าย ๕๐ คน แยกไป ทัพเรือเอาปืนใหญ่ยิงพวกครัว

๓๖ ปีนอนมาก ทงเรือเสียหนชนฝั่งตะวันออก กองทัพ
 เผาเรือเสีย.....กรว้เหลืออยู่เป็นพรรคพวกกองค้อม
 อดกั้วง พระองค์แก้ว.....กับปืนใหญ่
 ๓๖ ปีนอน ๓๔ บอ ก ปีนอนชุก คาบศิลา (รวม)
 ๔๘๐ บอ ก (ปืน) ใหญ่.....(กระ)สุน ๗ นิ้ว
 ๑ บอ ก ๖ นิ้ว ๑ บอ ก ๕ นิ้ว ๕ บอ ก (รวม) ๗
 บอ ก กระสุนใหญ่.....พระตะบองแล้ว พระยาราช
 โยธา พระยาอภัยภูเบศร.....อยู่เมืองโพธิ์สัทว.....เจ้า

ฉบับที่ ๑๖

ตราขอรับเจ้าพระยาบดินทรเดชา

(สิงห์ สิงหเสนี)

เรื่องถอยทัพจากเมืองไจตก

มาตั้งอยู่เมืองเชิงกระชุม

หนังสือเจ้าพระยาจักรีฯ มาถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา
 ที่สมุหนายก ถวายบอกหนังสือแต่งตั้งให้จมนครบรรักษ์ขุนนาง
 จ้างถ่อเข้าไปแจ้งราชการว่า เจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๑

๒๗

สมุหนายกนายทัพนายกองตอยจากเมืองโจก มาตั้งอยู่ ณ
เมืองเชิงกระซุมไค้ ๒ วัน ญวนตามชนมาทางบกทาง
เรือเป็นชน ๒๐๐ เศษ ให้กองทัพไปสกัดหาทันไม่ ญวน
ตอยทัพกลับไปเสียก่อน และ ณ วันเดือน ๔ ขึ้น ๑ ค่ำ
พระยาราชโยธา จมื่นสมุหพิมาณ หลวงราชเสนาพระยา
อภัยภูเบศร์ องค่อม องค์ควง ซึ่งอยู่เมืองพนมเปญ ให้ขุน
นางจ่านองตอยหนังสือไปว่า ให้หมื่นไปรบทัพพระยาราชนิ
กุลทางเมืองบาพนมกตบมวให้ถวามา พระยาราชเสนาฯ-
เชนทรกองหน้า พระยาราชเสนาฯ ได้รบพุ่งกันกับเขมร
แล้วว่าพระยาราชนิกุลยอมมาตั้งอยู่บนโขม พระยาจักร
พระยายมราช จะมาแก้ทัพพระยาราชนิกุล พระยาจำแสนบด
กับว่าเขมรออกสกัดทัพกองทัพไทยเป็นหลายตำบล และ
ครอบครัวเขมรเมืองพนมเปญนั้น พระยาราชโยธา หลวง
ราชเสนา จมื่นสมุหพิมาณ พระยาอภัยภูเบศร์ องค่อม
องค์ควง ให้กวาดต้อนครอบครัวชนมาตั้งค่ายกระพงหลวง
เขมร แหก จีน ยกมาตีกองทัพ กองทัพยิงถูกเขมร แหก
จีน ตาย ๕๐ คน แหกไปทัพเรือเอาปืนใหญ่ยิงพวกครัว

ตายเป็นอันมาก ทงเรือเสี้ยนชนฝั่งตะวันออก กองทัพ
เผาเรือเสี้ยน.....(ความขาด)

.....ครัวเหลือนอยู่เป็นพรรคพวกเจ้าองค์อม เจ้าองค์กว้าง
พระองค์แก้ว.....(ความขาด)กับเป็น

ใหญ่ ๓๖ บอก ปีนทามแล่น ๓๔ บอก ปีนทาบซุกดาบ
ศิลา ๔๘๐ บอก ปีนใหญ่.....(ความขาด)

.....กระสุน ๙ หัว ๑ บอก ๖ หัว
๑ บอก ๕ หัว ๕ บอก รวม ๙ บอก กระสุนใหญ่

.....(ความขาด).....พระตะบองแล้วพระราช
โยธา พระยาอมฤตเบศร์.....(ความขาด).....

อยู่เมืองโพธิสัตว์.....(ความขาด).....

ฉบับที่ ๑๗

รายงานของพระยาราชนิกุล

เสนอมแม่ทัพใหญ่

หน่อสพระยาราชนิกุล มาถึงหลวงอนุรักษภูเบศร์ ได้
นำชนกราบเรียน ฯ พล ฯ สมุหนายก เจ้าคุณแม่ทัพใหญ่
ผู้สำเร็จราชการด้วย.....บอกมาว่า นายทัพนายกอง

หอสมุดแห่งชาติ

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๖

ยกไปถึงเมืองอุบลราชธานี พระพรหมราชวงศา อุปฮาด
ท้าวเพี้ย แจ้งความกับ ฯ ข่า ฯ ว่า ณ วันเดือน ๓ ขึ้น
๑๔ ค่ำ ปีมะเมียฉศก (พ.ศ. ๒๓๖๗) เพี้ยนามวงศ์ซึ่ง
พระพรหมราชวงศาแต่งตั้งให้ไปรักษากันท่าจกขุ ถือนหนังสือ
อุปฮาดบ้านลือปึงฉบับหนึ่งเข้ามา เพี้ยนามวงศ์แจ้งความ
แก่พระพรหมราชวงศาว่า เพี้ยสุวรรณราชถือนหนังสืออุปฮาด
เมือง.....บ้านลือปึงเข้ามาลงกันท่าจกขุ เพี้ยสุวรรณ-
ราชกลวกลงทัพ จึงเอาหนังสืออุปฮาดส่งให้เพี้ยนามวงศ์
ถือนำมาถึงพระพรหมราชวงศา ใจความในหนังสืออุปฮาด
นั้นว่า อุปฮาดท้าวเพี้ยพรรคพวกครอบครัวพร้อมกันสมัคร
จะเข้ามาทำราชการฉลองพระเดชพระคุณเป็นข้าสมเด็จพระ
พุทธเจ้าอยู่หัว ขึ้นอยู่กับเมืองอุบล ฯ ถ้าพระพรหมราชวงศา
มีความเมตตาว่ากล่าวแก่นายทัพนายกองกรุงเทพฯ ให้อุป
ฮาดกับท้าวเพี้ยสมัครพวกครอบครัวพวกบ้านไพร่ท่งบ้านเรือน
อยู่ ณ แขวงเมืองอุบลไถ้ อุปฮาดกับท้าวเพี้ยจะพาครอบครัว
เข้ามาอยู่ ณ เมืองอุบล ทำราชการฉลองพระเดชพระ
คุณสืบไป ฯ ข่า ฯ จึงให้พระพรหมราชวงศามีหนังสือไป
ถึงอุปฮาดบ้านลือปึงว่า ถ้าอุปฮาดจะสมัครเข้ามาทำราชการ

ฉลองพระเกษพระคุณ อยู่กับพระพรหมราชวงศ์ ณ
 เมืองอุบล ก็ให้อุปฮาดท้าวเพี้ยยกครอบครัวเข้ามาอยู่ตาม
 ใจสมัคร ๆ ข้า ๆ จึงจัดให้หลวงยกกระบัตรเมืองส่ง
 นายไพร่ ๑๐ คนกำกับเพี้ยเวียงแกเมืองอุบล ไปคอยฟัง
 ราชการอยู่ ณ บ้านท่าจกฯ ถ้าอุปฮาดบ้านลือปung จะ
 ยกครอบครัวเข้ามาโดยดี ก็ให้หลวงยกกระบัตรบ้องกันเอา
 เข้ามาให้ถึงเมืองอุบล แล้ว ๆ ข้า ๆ ก็มิหนังสือไปถึง
 พระมหาเทพ พระวชิรฯ ให้ราชการด้วยฉบับหนึ่งแล้ว
 ๆ ข้า ๆ ได้เร่งรัดให้พระพรหมราชวงศ์ อุปฮาด ท้าว
 เพี้ย ท้ากายเมืองอุบล เอาค่ายใหญ่รอบ ๒ กำ ๒ กำ กิ่ง
 ยาว ๓๗ เส้น กว้าง ๑๖ เส้น สูง ๗ ศอก มีบ่อน ๗
 บ่อน มีหอรบทุกประตู และให้ปลูกฉางข้าวชื่อ ๓ วา ๒
 ศอก ยาว ๗ วา ๓ ศอก กว้าง ๗ ห้อง หลังหนึ่ง โรงป็น
 หลังหนึ่ง ถักคันทหลังหนึ่ง ไว้สำหรับเมือง ทำแล้ว ๓
 ส่วนยังส่วนหนึ่ง ยังเร่งรัดให้ทำ ๆ ข้า ๆ นายทพนายกอง
 ยกไปถึงเมืองนครจำปาศักดิ์ แต่ ณ วันชนค้ำหนึ่ง เดือน
 ๔ ปีมะเมียฉศก พระยาบำเรอภักดิ์ หลวงราชมนูซึ่งได้
 เฝ้าพระกรุณาเจ้าให้ส่งไปอยู่รักษาเมืองนครจำปาศักดิ์แจ้ง

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๙

๓๑

ความแก่ ข้าง ข ว่า ณ วันเดือนอ้ายแรม ๑๓ ค่ำ ปีมะเมีย
ฉอศกพระยาบาเรอกกเจ้านครจำปาศักดิ์ได้จัดให้เพี้ย
พรหมโคตรชาวเมืองพอง ซึ่งมาเป็นเชื้ออยู่ ณ เมืองนคร
จำปาศักดิ์ ถอนหนังสือไปเกลี้ยกล่อมเมืองพอง เมือง
พลาน เมืองตะโปน เมืองวัง เมืองพิน และสืบราช
การถวาย กรณ ณ วันแรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๓ เพี้ยพรหม
โคตรกลับมาถึงเมืองนครจำปาศักดิ์ แจ้งความกับพระ
ยาบาเรอกกเจ้านครจำปาศักดิ์ว่า เพี้ยพรหมโคตรออก
ไปถึงเขนามาก หนึ่งกรอบครัวสองกระบวน ทพอยู่ ที่ฝั่ง
เขนามวกชายหนึ่งใหญ่อยู่ประมาณ ๑,๐๐๐ เกษ เพี้ย
พรหมโคตรทำเป็นลูกศิษย์ขอชาวดรว ชาวกรวบอกว่
ชาวดึงละบาทกห้ามทขอไม่ พวกกรวรับพระราชทานแต่
บุกกดอยราก็จะหาอยู่ช้านาน ชัดสนเสบียงอาหารเหลือ
กำลัง เพี้ยพรหมโคตรต่อไปถึงเมืองตะโปน แต่ ณ วัน
แรม ๔ ค่ำ เดือนอ้ายปีมะเมียฉอศก พบเจ้าเมืองตะโปน
เจ้าเมืองตะโปนทอรับผูกจากกับเพี้ยพรหม เป็นปกติคืออยู่
เพี้ยพรหมโคตรจึงเอาหนังสือเกลี้ยกล่อมออกให้เจ้าเมือง
ตะโปนกรมการดู เจ้าเมืองตะโปน กรมการพร้อมกันว่า

บุญคุณเจ้านครจำปาศักดิ์หาที่สุดมิได้ ณ เดือน ๑๑ ปี
มะเมียจอศก เจ้าเมืองตะโปนกรมการกับเจ้าเมืองชุมพร
เจ้าเมืองพน เจ้าเมืองพลาน ก็พร้อมกันจะเข้ามาสู่พระ-
บรมโพธิ์สมภาร ทำราชการรบกับเมืองนครจำปาศักดิ์
องญวนมาอยู่ที่เมืองตะโปน รู้ความห้ามเจ้าเมืองตะโปน
เจ้าเมืองพอง เจ้าเมืองพลาน เจ้าเมืองพนเสีย ทำให้เข้ามา
เมืองนครจำปาศักดิ์ เจ้าเมืองตะโปน เจ้าเมืองพอง
เจ้าเมืองพลาน เจ้าเมืองพนจะปรึกษากันจัดให้ราชบุตร
เมืองชุมพรลงไปหาเจ้านครจำปาศักดิ์ ให้กราบทูลขอทำส่วยส่ง
แต่เมืองลาว เมืองญวนมาอย่างแต่โบราณสืบ ๆ มา ราช-
บุตรไปเมืองเวียงจันทน์บอกทุกคนใน กรณรุ่งชนเพลเช้า
เจ้าเมืองตะโปนพาเจ้าเมืองชุมพร เจ้าเมืองพน เจ้าเมือง
พลาน กับโกลายมุกกองไชยาเมืองพอง มาพร้อมกันฟัง
หนังสือเกลี้ยกล่อมและปรึกษากันว่า เราจะสมัครทำราช-
การเข้าไปฟังเจ้านครจำปาศักดิ์จะพร้อมกันหรือไม่ โด
ลายมุกกองไชยาเมืองพองว่า ถ้าเจ้าเมืองตะโปน เจ้าเมือง
พน เจ้าเมืองพลาน จะเข้าหาเมืองนครจำปาศักดิ์ โด
ลายมุกกองไชยาจะไปบอกองญวนให้กันเอากรอบ กรัว ไว้

๔ ๖
จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๙

๓๓

เจ้าเมืองกรมการ เมืองพน เมืองหลาน ก็นิ่งความเสีย
แต่เจ้าเมืองตะโปนว่า ถ้าราชบุตรกลับมาแต่เมืองเวียง-
นาม เจ้าเมืองตะโปนจะแต่งตั้งให้พี่น้องบุตรหลาน กรมการ
เข้ามาแจ้งราชการ ณ เมืองนครจำปาศักดิ์ ถ้าเพี้ย พรหม
โคตรจะกลับเข้าไป ณ เมืองนครจำปาศักดิ์แล้ว ให้กลับ
ออกไปคอยรับพี่น้องบุตรหลานกรมการเมืองตะโปน ซึ่ง
เจ้าเมืองตะโปนจะใช้เข้ามา ณ ที่ของเป็นพรหมแดนเมือง
ตะโปนกับเมืองของก๊กไทยต่อกัน ในเดือน ๔ ข้างแรม
ปีมะเมียจอกกให้จริง เพี้ยพรหมโคตร อยู่ที่เมืองตะ-
โปนได้เดือนเศษ เห็นญวนมาอยู่ที่เมืองตะโปน ๑๑ คน
๑๒ คน มาอยู่ ๒ คน ๓ คน แล้วกลับไปเมืองญวน
เพี้ยพรหมโคตร ถามชาวบ้านว่า ญวนมากว่ยรู้ระยะไร
ชาวบ้านบอกว่าญวนผลัดเปลี่ยน กันมาเยี่ยมเยียนบ้านเมือง
อยู่เนื่อง ๆ มิได้ขาด ครั้นอยู่ ณ วันเดือน ๓ ขึ้น ๗ ก่า
ปีมะเมียจอกก เพี้ยพรหมโคตรได้ยินราษฎรชาวเมืองตะ-
โปนพูดกันว่าท้าวบัวศรีเจ้าเมืองห้องราชวงศ์ แต่งให้นาย
รวยหรือยถื่อนหนึ่งสอไปเกลี้ยกล่อม เจ้าเมืองกรมการราช-
บุตรทงปาวยังหาเขาเกลี้ยกล่อมไม่ กรอบครัวเมืองพ้อง

เมืองชุมพรซึ่งตั้งอยู่เขื่อนามวก แยกกันเข้าไปตั้งอยู่แขวง
เมืองตะโปนค่อแทนฉนวน แต่เขื่อนามวกไปเมืองหินทางวัน
หนึ่ง แต่เมืองหินไปถึงเมืองตะโปนทางคืนหนึ่ง แต่เมือง
ตะโปนไปถึงค่านฉนวนทาง ๒ คืน ครั้น ณ วันขึ้น ๑๕
ค่ำ เดือน ๓ ปีมะเมียสัปตศก เพี้ยพรหมโคตรกล้าเจ้า
เมืองตะโปนกลับมา พระยาบำเรอกกต เจ้านครจำปาศัก-
กต ได้ให้เพี้ยพรหมโคตรกล้าขึ้นไปคอยรับพวกเจ้า
ตะโปนอยู่ ณ ที่บึงแล้ว อยู่ ณ วันแรม ๑๓ ค่ำ เดือน
๓ ปีมะเมียฉก พระอภัยราชวงศ์เจ้าเมืองสีทันดร
บอกส่งค่านหนึ่งต่อพระศรีสุลาดเจ้าเมืองเชียงแตง มาถึง
พระยาบำเรอกกตคนหนึ่งชื่อความว่า เพี้ยชานเตรออก
ไปบ้านไสพวกแขวงเมืองเชียงแตง เห็นเขมรประมาณ
๕๐ คนมาตั้งอยู่ ณ บ้านไสพวก ชาวบ้านบอกกับเพี้ย
ชานเตรว่าเขมรจะมากวาดเอาครอบครัวบ้านไสพวกไป
เพี้ยชานเตรมาแจ้งความแก่พระศรีสุลาด พระศรีสุลาด
แต่งให้อุปฮาดเมืองเชียงแตงคุมไพร่ ๑๐๐ คน ยกไป
บ้านไสพวก อุปฮาดบอกมาถึงพระศรีสุลาดว่า เขมรกวาด
เอาครอบครัวบ้านไสพวกไปหมดสิ้น เห็นแต่ไฟไหม้บ้านเรือน
บ้านไสพวกอยู่ อุปฮาดขอกำลังอีกร้อยคน สรรพไปด้วย

เครื่องสาตราอาวุธ อุปชาจะยกไปติดตามเอากรอบ กรัว
 มา พระศรีสุลาดได้แต่งให้ราชวงศ์กุมไพร ๑๐๐ คน ยก
 ตามอุปชาดออกไป ณ บ้านไสพวก อุปชาดติดตามได้
 กรัวหรือไม่ได้ อุปชาดยังหาบอกถึงพระศรีสุลาด ไม่ แต่
 บ้านไสพวกเป็นแขวงเมืองเชียงแตง แต่เมืองเชียงแตงจะ
 ไปบ้านไสพวกทาง ๓ คืน แต่บ้านไสพวกไปเมืองสมบูรณ
 ทาง ๓ คืน กรัวบ้านไสพวกเป็นกรัวเมืองเชียงแตง เมือง
 สมบูรณปันระวณกันอยู่ จะมีกรัวเมืองเชียงแตง เมือง
 สมบูรณมากน้อยเขาโดยงให้ไปสับอยู่ พระยาบำเรอภักดี
 ไม่ไวใจแก่ราชการ จึงทรงถือไปตั้งเจ้าเมืองสทนต์ เจ้า
 เมืองแสนปาง ให้มั่งกรัวราชวงศ์อุปชาคุมไพร ๑๐๐
 คนลงไปรักษาเมืองเชียงแตง เหล่ากระเวน อยู่ด้วย แล้ว
 ๆ ข้า ๆ เห็นว่าเป็นแต่ลาวจะไวใจแก่ราชการมิ ได้ ๆ ข้า
 จึงจัดให้พระสันตบุรีคุมไพร ๓๐๐ คนยกเพิ่มเติมไปรักษ
 ษาเมืองเชียงแตงอีก พระสันตบุรีจะไต่ยกออกจากเมือง
 นครจำปาศักดิ์แคว้นขนค้ำหน่งเดือน ๔ ปีมะเมียฉอ
 ตกแล้ว

อนึ่ง อยู่ ณ วันศุกร์เดือน ๓ แรม ๕ ค่ำปีมะเมีย
 ฉอตก พระยาภักดีเตโชมหนองสอ บอกส่งคนหนองสอขุน

จิตรสงคราม นายกำนันบ้านละลอกใจความว่าขุนจิตรสงครามแต่งให้นายบาง นายบุตร นายไชย นายรัก ลงไปสืบราชการ ณ เมืองกระพงสวาย ลงไปถึงบ้านหัวน้ำแขวงเมืองกระพงสวาย ไปอาศัยอยู่ ณ เรือนนายออก นายบาง นายบุตร นายไชย นายรัก ตามนายออกว่าพระยาเศโฆรามคัตราชาการประการใดบ้าง นายออกบอกว่าหาได้อื่นคัตราชาการสิ่งใดไม่ แต่ณที่นั้นนายกำนันบ้านนอกบอกหนังสือมาถึงพระยาเศโฆรามใจความว่า กองทัพไทยจะยกลงมาตีเมืองกระพงสวาย นอนมาก พระยาเศโฆรามจึงมีหนังสือบอกไปถึงเจ้าเมืองฉะเชิงเทรา เมืองพนมเปญ ว่าครัวเขมรหนีไปสมัครอยู่ในเขตต์ตนลาวเป็นอันมาก เจ้าองค์จันจึงใช้ให้สมเด็จพระยา พระยาฯ สุภาวีราชกุมกำลัง ๒,๕๐๐ คนมารักษาอยู่ที่เมืองกระพงสวาย สนองน้อยกับไพร่บ้านนา สมเด็จพระยาและพระยาสุภาวีราชใช้ให้คุมกำลัง ๕๐๐ คน มาตั้งอยู่ ณ บ้านสะโงกับไพร่บ้าน

อยู่ ณ วันเดือนยี่แรมค่ำหนึ่งปีมะเมีย จอศก องทองถูกฉนวนใช้ให้ภาษาโดยเครื่องสือกับไพร่ ๕๐ คน ขึ้นไป

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ฯ

๓๗

คุณพระยาเศโสรามว่าจะออกทัพไปรบกับไทยจริงหรือไม่จริง
ถ้าไม่มีทัพใหญ่ยกมาแล้ว ให้บอกกับ สมเด็จเจ้าพระยา
และพระยาสุภาวราช พระยาเศโสราม ให้เกณฑ์เอาไพร่
พลในเมืองกระพงสวายยกไปรบองพะเว่วย้ำเจ้าเวียกนาม
ด้วยองพะเว ที่เจ้าเวียกนามแตกไปแล้ว

กรณ ๗ วันเดือนยี่ แรม ๘ ค่ำปีมะเมีย จอศก องค์
จันมีหนังสือให้พระยาสุภานุรักษ์ ถูมาถึงสมเด็จเจ้า
พระยาและพระยาสุภาวราช พระยาเศโสรามว่า ให้มา
ภาษาไทยเครื่องศอกกับไพร่ญวน ๕๐ คนเสียให้สิน อย่า
ให้เกณฑ์เอากำลงไปโคกของกองกันเคบตัวนัก

กรณอยู่ ๗ วันเดือนยี่ แรม ๘ ค่ำปีมะเมีย จอศก
มีหนังสือมาแต่เมืองพนมเปญว่าองค์จันหายไป ทารู้ว่า
ไปอยู่แห่งหนตำบลใดไม่ สมเด็จเจ้าพระยาและพระยาสุภา
วราช พระยาเศโสราม จึงจัดให้ม้า ๓ ม้า ไปสืบค องค์
จันยังหากลับมาไม่ นายบาง นายบุตร นายรักก็กลับ
มา

กรณ ๗ วันเดือน ๔ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีมะเมีย จอศก
พระยาภักดีเศโสบอกส่งตัว หมื่นโชอัน ชิต ซึ่งพระยาภักดี

เคโซใช้ให้ไปสืบราชการทางเมืองสะโทง เมืองกระพงสวาย
 มา ณ เมืองจำปาบาตักก ๖ ข่า ๖ ตามหมื่นโฮอันซิกด้วย
 ขื่อราชการแจ้งอยู่ในคำให้การหมื่นโฮอันซิกนั้นแล้ว
 ๖ ข่า ๖ มีไว้ใจแก่ราชการ ได้จัดให้พระมหาคไทยเมือง
 นครราชสีมา กุมไพร ๕๐๐ คนยกลงไปฟังราชการทาง
 พระยาภักดีเคโซ และทางพระวิเศษสัจจาเงิน ขุนจงด้วย
 แล้วให้ลาศกระเวนสืบราชการตามเขมร แขวงเมือง
 สะโทง เมืองกระพงสวายมาจับตามเอาข้าราชการให้ได้
 เป็นแน่นอน ทว่าการบอกรวมเมืองสะโทงเมืองกระพงสวาย
 ๕ ๖ คงพักแรมอยู่ใกล้แขวงพระยารัตนเคโซ ก็ให้พระมหาค
 ไทยก็คึกกวากเอามา ขอให้เขมรศบับเรือนลงเป็นปรกติ
 ได้ พระมหาคไทยได้ยกไปจากเมืองจำปาบาตักก แต่ ณ
 วันอังคารเดือน ๔ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีมะเมียแล้ว

ครั้น ณ เดือน ๔ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ปีมะเมีย จอศก พระ
 สันทบุรียบอกหนังสือแจ้งให้ขุนจำเมือง ขุนจำเมืองสันกุม
 เอาตัวอายุเสา อ้ายคง เขมรเมืองกระพงสวายมา ณ เมือง
 จำปาบาตักก ๖ ข่า ๖ ตามอายุเสา อ้ายคง อายุเสา อ้ายคงให้
 การคองคากันว่า เป็นบ่าวพระยาเคโซราม คงบ้านเรือนอยู่

ณ บางกวง แขวงเมืองกระพงสวาย ออกเสบียงอาหารขึ้น
มาหาข้าวกิน ณ บ้านเมืองแสนแขวงเมืองสหกันทร แฉ่งอยู่
ในคำให้การอ้ายเสา อ้ายกง นั้นแล้ว

กรณ ณ วันเดือน ๔ แรม ๓ ค่ำ ปีมะเมีย จอศก
พระยาภักดีโกเศศแต่งให้หลวงภักดีวิเศษบุตรเขยพระยาภัก-
ดีโกเศศพาเอาควนนายสุขเขมรขึ้นมา ณ เมืองจำปาศักดิ์
ว่าว่า ตามนายสุขด้วยข้าราชการเฝ้าอยู่ในคำให้การนายสุข
นั้นแล้ว ว่า ว่า ไกรศกวนายสุข อ้ายเสา อ้ายกง และ
คำให้การหมื่นไธหรักษ์ ออกรับ นายสุข อ้ายเสา
อ้ายกง ให้นายเอี่ยมมหาดเล็กบุตรพระสุพรรณภักดี
บอกคุณเขาลงไปแจ้งราชบุตร ณ กรุงกบพ ว่า ด้วยแล้ว

อนึ่ง ณ วันเดือน ๕ แรม ๗ ค่ำ ปีมะเมีย จอศก
พระราชมนต์หนังสือให้เพี้ยเวียงแก้ว เมืองเขมราช ถิ่นมา
ถึง ว่า ว่า ว่า นายทัพนายกองทางเมืองนครพนม จะได้
ยกข้าวของไปกวาดกวาดเมืองพ่อง เมืองพลาน เมืองหิน
เมืองชุมพร เมืองวัง ณ วันเดือน ๕ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปี
มะเมียสัปดาห์ ๗ ว่า ว่า ก็ได้เตรียมกองทัพทางเมืองจำ-
ปาศักดิ์ไว้ ๑,๐๐๐ แห่ง จะได้ออกไปช่วยป้องกันครอบ-

ครัว ๆ ชำ ๆ ได้มีหนังสือไปถึงพระมหาเทพ พระราช—
 รินว่า ถ้าทัพทางเมืองนครพนมจะได้ออกไปวันใด ถ้า
 หนดทัพให้พร้อมกันที่ไหน ก็จะให้ทัพทางเมืองจำปาศัก—
 ศึกคึกไปบรรจบให้พร้อมกัน เพี้ยเวียงแก้วได้อพยพหนังสือ
 กลับไปจากเมืองจำปาศักดิ์ แก่ ณ วันเดือน ๔ แรม
 ๔ ค่ำ ปีมะเมียจอกศกแล้ว

อนึ่ง ๆ ชำ ๆ ได้มีหนังสือถึงเจ้าเมืองจำปาศักดิ์
 เจ้าอุปราชท้าวเพี้ยท้าวเมืองจำปาศักดิ์ เสาค่ายใหญ่
 รอบ ๒ กำ ๒ ค่ายยาว ๓๐ เส้นกว้าง ๕ เส้น ๑๐ วา สูง
 ๗ ศอก ๓ คำน มีบ่อน ๖ บ่อน บ่อนกว้าง ๕ วา ๖
 เหลี่ยม มีหอรบทุกประตู และให้ปลูกฉางข้าวชื่อ ๓ วา
 ๒ ศอก ยาว ๗ วา ๓ ศอก กว้าง ๗ ห้อง หลังหนึ่ง โรง
 บินหลังหนึ่ง ถักคั้นหลังหนึ่ง ไว้สำหรับเมือง ทำแล้ว
 ส่วนหนึ่งยัง ๔ ส่วน ๆ ชำ ๆ ยังเร่งรัดให้ทำอยู่ อนึ่ง
 จำนวนชาวชนฉางเมืองจำปาศักดิ์มีหนึ่งเป็นชาว ๒๓๕
 เกวียน ๔๕ ถึง ๗ ปีมะเมียจอกศก ได้ดวงชาวชนฉาง
 ไว้ได้ ๗๓ เกวียน ๗๑ ถึง ได้จ่ายกองทัพและข้าหลวง
 ไปมาคิดราชการเก่าใหม่ ส่นชาว ๕๐ เกวียน ยังคงฉาง

๔
จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๑

๔๑

อยู่ ๒๓ เกวียน ๗๐ ถึง ยังแรงรกกนอยู่ บกน ๗ ขำ ๗
แต่งให้เพียรหมาโคตรเมืองจำปาบาศักคณายไพร ๑๑ คน
ถือหนังสือและคำให้การหมั้นไซอันซิก นายสุข อ้ายเสา
อ้ายกง มากราบใต้เท้าพระกรุณาเจ้าทวยแล้วควรมีควร
แล้วแต่จะโปรด

บอกมา ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๔ แรม ๔ ค่ำ ปี
มะเมีย จอศก

๗ ขำ ๗ หมั้นไซอันซิกให้การว่า ๗ ขำ ๗ เป็นข่าว
พระภักดีเดโช พระภักดีเดโชตั้งให้ ๗ ขำ ๗ เป็นนาย
ค่านบ้านแสนประทานได้บหนึ่ง บ้านแสนประทานเป็น พรหม-
แดนกันกับเมืองกระพงสวาย แต่บ้านแสนประทานจะมบ้าน
พระยาภักดีเดโชตั้งอยู่ทางคั้นหนึ่ง แต่บ้านแสนประทานจะ
ไปเมืองกระพงสวายทาง๕ คั้น กรนอยู่ ณ วันเดือน ๓
แรม ๑๓ ค่ำ ปีมะเมีย จอศก พระยาภักดีเดโชแต่งให้

๗ ข้า ๗ กับไพร่ ๒ คนไปสืบราชการ ณ เมืองสะโทง เมือง
 กระพงสวาย ๗ ข้า ๗ ได้ไปจากแสดประทาน แต่ ณ วัน
 เดือน ๓ แรม ๑๕ ค่ำ ปีมะเมียจอกก นอนทางกัน
 หนึ่งถึงบ้าน ข.....แขวงกระพงสวาย ๗ ข้า ๗ ไปสำนัก
 ที่เรือนนายเสาเป็นบ่าวพระยาเคโสรามคันทน์หนึ่ง นายเสา
 เป็นพี่ภรรยา ๗ ข้า ๗ แด่บ้านบาชนองจะไปเมือง กระ
 พงสวายทาง ๔ คืน ๗ ข้า ๗ เห็นกรวมาเที่ยวซื้อข้าวที่
 บ้านหนองประมาณ ๑๐ เล่มกวนั้น คนชายหญิงใหญ่น้อย
 ประมาณ ๓๐ คน ๗ ข้า ๗ สืบตามราชการกับนายเสา
 นายเสาจึงหาตัวกรวมาถามค้อนหา ๗ ข้า ๗ ว่าอยู่เมืองใหม่
 กรวบอก ๗ ข้า ๗ กับนายเสาจะอยู่เมืองสะโทงบ้าง เมือง
 กระพงสวายบ้าง แล้วกรวบอกว่า พระยาจกรมหนึ่งสอมา
 ถึงพระยาเคโสรามเจ้าเมืองกระพงสวายว่าเดือนหาบไปแล้ว
 ยังแต่ก้าว ให้พระยาเคโสราม พระยาพระเชมรคึกถึงจึง
 ทุกคนเกิด และราษฎรนั้นจะไปค้างไหนดก็ตามใจของ
 มันอย่าให้ชักขวางไว้เหมือนแต่ก่อนเลย ทุกวันนั้นพระยา
 พระเชมร และราษฎรเมืองสะโทง เมืองกระพงสวาย
 สะกุงสะเทือนทุกบ้านทุกเมือง แด่ยังหาได้หนีออกจาก

บ้านจากเมืองไม้ แล้วกรวบอกว่าครอบครัวเมืองบาพนม
เมืองศรีสุนทร เมืองไพรแวง พวกนี้ทำสะพานข้ามแม่น้ำ
ของท้าวระกา โกงผอน กรอบ กรวมา รวบรวมกันอยู่ ณ
เมืองกระพงเสียมข้างฝั่งฟากตะวันออก ครั้นครวว่าถ้าญวนมา
เกณฑ์เอากำลังไปรบกับองพระเว้ ก็จะสู้รบกันกับญวนหา
ได้ไม่ และทุกวันนี้เมืองสะโห่ง เมืองกระพงสวาย และ
แขวงเมืองสะโห่ง เมืองกระพงสวาย ขก้วยเสบียงอาหาร
นัก กรอบกรวหาไ้หาไร่นาเก็บผลผลิตได้ ทำได้บ้างเล็กน้อย (ต้นฉบับเดิมเดิม)

คำให้การนายสุข

ข้า ข นายสุขให้การว่า อายุ ข ข้า ข ได้ ๓๔ ปี
บิดามารกา ข ข้า ข ตายเสียแต่อายุ ๑๕ ปี ภรรยา ข
ข้า ข ชื่ออ้าแดงเลบหาบุตรมีได้ ข ข้า ข เป็นบ่าวพระยา
ภักดีไช บ้านเรือน ข ข้า ข อยู่บ้านดอนขะเมา แขวง
เมืองสทนต์ กรณ ณ วันเดือน ๑๒ ข้างขึ้น ปีมะเส็ง

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ฯ

๕๕

ชนกำหน่ง ชนศุภมาศรา ชนศรีมงคล เมืองอ่างทองกับ
ผู้ช่วยแปนเมืองสวายจิต ยกชนมาตั้งบ้านกระบือ ชน
ศุภมาศรา ชนศรีมงคล ผู้ช่วยแปนตาม ฯ ข้า ฯ ว่าอยู่
บ้านไหนพูดไทยได้ไหม ฯ ข้า ฯ บอกว่า ฯ ข้า ฯ เป็น
บ่าวพระยาภักดีเดช มาค้าขายค้างอยู่ ชนศรีมงคล ชน
ศุภมาศรา ผู้ช่วยแปนก็เอา ฯ ข้า ฯ ไปด้วย พวก
ข้า ฯ ทั้งไทยทั้งเขมรประมาณ ๕๐ คน กับหลวงพิพิธ-
โยธา นายไพร่ชาวเขมร ๑๐๐ คนอยู่ ครั้น ๗ วันเกือบ
๓ ข้างแรมเกือบเช้าว่า กองทัพกรมมฤคฆาพันกันวัน
วายชน เขมรเมืองกระพงสวายแวงเมืองกระพงสวาย ก็
พากันกำราบชนทุกบ้านทุกเมืองลงไล่ฆ่าฟัน กองทัพ ซึ่ง อยู่
รักษาเมืองกระพงสวายแตกกระเจตพลัดพราย ไป หารู้ว่า
ใครไปอยู่แห่งหนตำบลใดไม่ ฯ ข้า ฯ ก็หนี ไปอยู่ในป่า
ดงกับชาวบ้าน อยู่ประมาณเกือบเศษ ครั้น ๗ วันเกือบ ๕
ข้างแรมมีมะเส็งเบญจศก ฯ ข้า ฯ รู้ว่ากองทัพกรุงเทพ ฯ
ถอยกลับมาสั้นแล้ว ครั้น ๗ วันเกือบ ๕ ข้างวันมีมะเมย
ฉอศก ฯ ข้า ฯ ก็ออกมาอยู่บ้านกระบือบ้านนายศุเพื่อน
ข้า ฯ ถึงเก่า ครั้น ๗ วันเกือบ ๕ ข้างแรมองค์ขุนทรม

หนังสือขณมา ณ เมืองกระพงสวาย ตั้งให้พระยาโยธาสงครามเป็นพระยาเศโฆเจ้าเมืองกระพงสวาย แต่พระยาเศโฆไปคนแก่นั่น องค์จันทร์ให้หาตัวลงไปเมืองพนมเปญแล้วถอดเสีย จะผิดด้วยสิ่งใด ๆ ข้า ๆ หาทราบไม่ ครั้น ณ วันเดือนข้างแรม พระยาเศโฆรามเจ้าเมืองกระพงสวายคนใหม่ มีหนังสือออกไปประกาศว่า ร้องทุกก้านั้นบ้านแต่บรรดาชนกับเมืองกระพงสวายให้สืบเสาะหาพวกกองทัพไทยซึ่งป่วยเจ็บตกค้างอยู่ยังไม่ได้ จะเที่ยวแอบแฝงอยู่ ณ บ้านใด ตำบลใด ให้คนพินหนายบ้านชวนชวายจับเอาตัวมาฆ่าเสียให้สิ้น อย่าให้หลงเหลืออยู่แต่คนหนึ่งใด ๆ ข้า ๆ กลัวซ่อนอยู่ตามบ้านยศเพื่อน ๆ ข้า ๆ ณ บ้านกระบือจนถึงเดือน ๑๐ ปีมะเมียฉศก นายยศกลัวความผิดเห็นจะปกปิด ๆ ข้า ๆ ไว้ไม่มิก นายยศจึงพา ๆ ข้า ๆ ไปหาพระยาเศโฆรามให้ทำราชการอยู่กับพระยาเศโฆราม พระยาเศโฆรามถาม ๆ ข้า ๆ ว่าเอ็งมาอยู่เมืองเขมรแต่เมื่อไร เอ็งมาพร้อมกับกองทัพไทยหรือให้บอกไปตามจริง ๆ ข้า ๆ จึงบอกว่า ๆ ข้า ๆ มาค้าขายค้างอยู่ก่อนกองทัพไทยหลายปีแล้ว พระยาเศโฆ จึงว่ากับ

ว ข้า ฯ วาถ้าสมครมาทำการราชการด้วยกันแล้วก็ให้เข้ามาเถิด
 ว ข้า ฯ ก็อยู่ ณ บ้านพระยาเดโช พระยาเดโชให้ ว ข้า ฯ
 เป็นเสมียนเขียนหนังสือ และการเล็กน้อยในเรื่อง กรณ
 ณ วันก่อน ๑๑ วัน ๑๑ ค่ำ มะเมียจอก มีหนังสือ
 องค์จันทรมมา ให้หาตัวพระยาเดโชรามลงไป ณ เมือง
 พนมเปญ ว ข้า ฯ ก็ไปช่วยพระยาเดโชราม ว ข้า ฯ เห็น
 องค์จันทรมจอกเรืออยู่หน้าเมืองพนมเปญ ๗ ลำ เป็นเรือ
 ศรสนากบ่าง เรือโกโอบ้าง ยาวประมาณ ๑๑ วา ๑๒ วา
 จอกเคียงกักกันอยู่ แต่ทว่าลงบันลงไปถึงเรือใกล้ฝั่ง
 ประมาณเส้นหนึ่ง องค์จันทรมให้ปลกโรงเสาไม้จริงไว้
 สำหรับราชการรมฝังนา ๕ หองหลังหนึ่ง พระยาเดโชไป
 หาองค์จันทรมทโรงหมอบอยู่ทแผ่นดินห้ามเสื่อปูไม้ ว ข้า ฯ
 ก็ตามเข้าไปหมอบอยู่ห่างพระยาเดโชประมาณ ๕ วา และ
 ลูกเมียองค์จันทรมจะมีอยู่มากน้อยเท่าใด ว ข้า ฯ หาเห็น
 ไม่ ว ข้า ฯ เห็นครัวญวนตั้งบ้านเรือนและโรงร้านตลาด
 ซอซายกันอยู่ ณ เมืองพนมเปญทั้งสองฝั่งฟากแม่น้ำ อยู่บน
 บกบางบนเรือบ้างบนอันมาก จะเป็นครัวญวนเมืองไหน
 ว ข้า ฯ หาทราบไม่ แต่ ว ข้า ฯ ได้ยินองค์จันทรมสั่ง

พระยาเศโชรามว่า ให้จัดแจงตั้งค่ายไว้ทุกด้านทุกทางให้
 เกณฑ์ไพร่พลไว้ให้พร้อมที่บ้านเมือง อย่าให้ไปหากินทาง
 ไกล แล้วพระยาเศโชรามก็กลับมาเมืองกระพงสวาย ๆ ชาว
 กัมพูชา พระยาเศโชรามจึงเกณฑ์ให้สนองน้อยคุมกำลัง
 ๒,๕๐๐ คนไปตั้งค่าย ณ เมืองสะโห่งค่ายหนึ่ง เสาค่ายไม้
 กระดานหน้าใหญ่ประมาณ ๑๒ นิ้ว หน้าน้อยประมาณ ๕ นิ้ว
 กว้างประมาณ ๓ เส้น ยาวประมาณ ๔ เส้น มีคนรักษาค่าย
 อยู่ ๕๐๐ คน แล้วให้เกรนหมิง เกรนเป็นคุมกำลัง ๕๐๐
 คนไปตั้งค่าย ณ เมืองขแมร์ค่ายหนึ่ง เสาค่ายใหญ่รอบ ๒
 ตัว กว้างประมาณ ๓ เส้น ยาวประมาณ ๔ เส้น ครั้น ณ วัน
 เดือน ๑๒ ข้างแรม ยองจันทรให้สมเด็จเจ้าพระยาหุ้บ
 พระยาสุภาวราช คุมกำลัง ๑,๕๐๐ คนเข้ามาตั้งค่ายอยู่ที่
 เมืองกระพงสวายค่ายหนึ่ง เสาไม้ไผ่กว้างประมาณ ๕ เส้น
 ยาวประมาณ ๖ เส้น พนสนามเพลาะสูง ๔ ศอก หน้า ๔
 ศอกทั้ง ๔ ด้าน ครั้น ณ วันเดือนยี่ขึ้น ๕ ค่ำมีมะเมีย
 นอศก พ้าทะละหะกบองจันญวนมีหนังสือมาแจ้งสมเด็จเจ้า
 พระยา พระยาสุภาวราช พระยาเศโชราม ใจความว่าอง-
 กาทญูคุมไพร่ ๔,๐๐๐ คนมาตั้งค่ายอยู่ที่เป็รียมพระสุทนต์

จดหมายเหตุนอกเกี่ยวกับเขมรและญวน ๙

46

แห่งหนึ่ง องตงถูกกับพระยายมราชคุมกำลังฉนวนเขมร
๑๐:๐๐๐ เกษ มาตั้งอยู่ที่เป็ริมมจรุกแห่งหนึ่ง กรณ ณ
ณวันเดือนยยแรม ๖ ค่ำ พาทะละหะหม่นงสอมาถงสมเค็จ
เจ้าพระยา พระยาสุภาวราช พระยาเดโชรามา พระยาเดโช
รามาณิกหงสอออกอ่านแล่ววางหงสอเสียพากัน กอดเขา
ถอนใจใหญ่หนึ่งอยู่ท่ง ๓ คน แล่วเอาหงสอซอณเสียมี
ให้ผู้ใดเห็น แล่วทศปายงกักรักนัว จนเราจะหังใครเล่า
กรณ ณ วันเดือนยย ๕ ค่ำ มะเมีย จอ สก มีหงสอ
พาทะละหะมาถงสมเค็จเจ้าพระยา พระยาสุภาวราช พระ
ยาเดโชรามา ใจความวอองคณทรบ้วยน ไซหนักกับว่า
องจันญ์เอายามาให้องคณทรบ้วยนหนึ่ง ได้ประมาณ
๒-๓ วันองจันญ์จึงให้หาตัวพระยาธรรมา พระยาวิง
ศุพยาบาตองคณทรมาถามวอองคณทรบ้วยน คอยคตาย
ชนแล่วทออยัง พระยาธรรมา พระยาวิงบอกกับองจันญ์
จริง องคณทรตายเสียแล่ว องจันญ์ลงไปในเรือเป็ค โลง
จันญ์ องจันญ์จึงวามไซของคณทรคอก องจันญ์ว่าพระยา
ธรรมา พระยาวิงปดหาบอกตามจริงไม่ ให้ล่าพระยา
ธรรมา พระยาวิงเสียท่งสองคน อยู่ ณ วันเดือนยยข้างแรม

บิรมะเมื่อออกก องจันญี พ้าทะละหะ มีหนังสือมาถึง
 สมเด็จพระเจ้าพระยา พระยาสุภาวราช พระยาเคโชราม ใจความ
 ว่า องกจันทรหนีไปบวชเสียแล้ว ครนอยู่ ณ วันเดือน
 ๓ ข้างขึ้น มีหนังสือองจันญีหนังสือพ้าทะละหะมาถึง
 สมเด็จพระเจ้าพระยา พระยาสุภาวราช พระยาเคโชรามอีก
 ฉบับหนึ่ง ใจความว่าให้หาตัวสมเด็จพระเจ้าพระยา พระยา
 สุภาวราช พระยาเคโชรามลงไปหาองจันญี ณ เมืองพนม-
 เปญ สมเด็จพระเจ้าพระยาจึงปรึกษาพระยาสุภาวราช พระยา
 เคโชราม ว่าเราจะไปหรือไม่ พระยาสุภาวราช พระยา
 เคโชรามว่าไม่ไปแล้ว สมเด็จพระเจ้าพระยาจึงว่า ถ้าพระยา
 สุภาวราช พระยาเคโชรามไม่ไปแล้ว สมเด็จพระเจ้าพระยา
 ก็ไม่ไป แล้วว๊วว๊ว โดยนสมเด็จพระเจ้าพระยา พระยา
 สุภาวราช พระยาเคโชรามพูดกันว่า แต่พระยาธรรมา
 พระยาวงนหน องจันญียังมาเสียแล้วเราจะไปทำไม แล้ว
 สมเด็จพระเจ้าพระยา พระยาสุภาวราช พระยาเคโชราม ก็หา
 ไปไม่ ครน ณ วันเดือน ๓ แรม ๑๑ ค่ำว๊วว๊ว ก็ลา
 พระยาเคโชรามว่าจะมาทวงลูกหน ณ บ้านกัน การแขวง
 เมืองกระพงสวาย ว๊วว๊ว มาอยู่บ้านกันไว้ ๒ วัน

เจ้าเมืองราชาโซ มาแต่เมืองกระพงสวาย ๖ ชั่ว ๖ จึงถาม
เจ้าเมืองราชาโซว่า มาด้วยราชการสิ่งใด ราชาโซบอกกับ
๖ ชั่ว ๖ ว่ามีหนังสือฟ้าทะละหะมาแต่เมืองพนมเปญฉบับ
หนึ่ง โจความว่าเกณฑ์ให้พระยามนตรีเสนาหาเจ้าเมืองไพรกัก
คักเสาเมรุ ๒ คัน พระยาเกโชราม ๓ คันใหญ่รอบ ๗ ก้า
ยาว ๑๑ วา กับให้พระยาเกโชรามเก็บเอาเงินกับตัวเลข
เสมอกนละ ๒ บาท ส่งลงไปเมืองพนมเปญจะได้ทำบุญ
กรนรุ่งเช้า ๖ ชั่ว ๖ กัดราชาโซมาถึงบ้านหมอบประทับที่ไกร
เหมาอยู่ ๖ ชั่ว ๖ เห็นภวียนกรวอยู่ที่บ้านไกรเหมา ๒๕
เล่ม ประมาณคนชายหญิงใหญ่น้อย ๕๐ เศษ ๖ ชั่ว ๖ ถาม
ไกรเหมาว่ากรวบ้านไหน บุตรไกรเหมาบอก ๖ ชั่ว ๖ ว่าเป็น
กรวเมืองสะโทง เมืองกระพงสวาย หาข้าวกินแล้วไกร-
เหมาตาม ๖ ชั่ว ๖ ว่าจะไปข้างไหน ๖ ชั่ว ๖ แล้งบอกไกร
เหมาว่ามาตามกระบือผู้ร้ายลักมา ๖ ชั่ว ๖ นอนอยู่ ณ บ้าน
ไกรเหมาคืนหนึ่ง รุ่งขึ้น ณ วันเดือน ๔ ขึ้นค่ำหนึ่งมีมะเมือ
จอตก ๖ ชั่ว ๖ ก็ลาไกรเหมาว่าจะไปตามกระบือ ๖ ชั่ว ๖
๖ ชั่ว ๖ มาถึงด่านแสประทาน เป็นด่านพระยาภักดีเทโช
๖ ชั่ว ๖ หยุดอยู่ที่ด่านแสประทาน ๒ คืน ๖ ชั่ว ๖ มาจาก

กำนแสนประทวน ถึงบ้านพระยาภักดีโกเศศแต่ ณ วันเดือน ๔
 ขึ้น ๔ ค่ำปีมะเมียฉศก พระยาภักดีโกเศศจึงแต่งให้หลวง
 ภักดีพิเศษ บุตรเขยพระยาภักดีโกเศศ พาเอาตัว ว ซ้า ว
 ซนมาส่ง ณ เมืองปากกต และเมื่อ ว ซ้า ว อยู่ ณ เมืองกระ
 พงสวายนั้น ว ซ้า ว เห็นแสนหานุชิตเจ้าเมืองกระพงแลง
 ซนมาบอกพระยาโกเศศรามว่าครัวญวนพากันมาตั้งอยู่ ณ เมือง
 กระพงแลง ๖๐ ครัว อยู่ ณ เมืองกระพงเสียม ๗๐ ครัว
 อยู่ ณ เมืองกระพงฉะ ๕๐ ครัว และเป็นจกรรจตามะโน
 ครัวมากน้อยเท่าใด และครัวญวนจะมาอยู่เมืองไหนอีกเท่า
 ไດ ว ซ้า ว หาไถ่ญวนพลานไม้ เกว ซ้า ว ไถ่ญวนข้าวดีไป
 ว่างกองทัพกรุงเทพฯ จะยกออกไปต่อก พระยาพระเชมร
 และราษฎรเมืองกระพงสวาย และแขวงเมืองกระพงสวาย
 พากันระส่ำระสายสะอึกตกใจอยู่ หาเป็นอันจะทำไร่นาตง
 เป็นปรกติไม่ ทำได้บ้างเล็กน้อยแล้วข้าวปลูกก็ขาดสน
 ราษฎรต้องรับพระราชทาน แด่คน มะละกอกบ ๔ ไร่กะล้วย
 ปนกันกับข้าวอยู่เป็นนิจ ราคาข้าวเปลือกราษฎรซื้อขายแก่
 กัน ถึงเขมร ๔๐ ทะนานเป็นกระบือตัวหนึ่ง ก็เป็นราคา
 ๑ ตำลึง ๑ บาทเงินไทยห้ามเมล็ดข้าวจะซื้อขายกันไม่

ราษฎรได้ความลำบากยากแค้นเดือดร้อนนักเป็นความสลด
ความจริง ๖ ข้ำ ๖ แท้เท่านั้น

๖ ข้ำ ๖ อ้ายเสา อ้ายคง ให้การตอ้งค้ำกันว่า ๖ ข้ำ ๖
อ้ายเสา อ้ายคง เป็นบ่าวพระยาเกโชรามเจ้าเมืองกระพง
สวาย บ้านเมือง ๖ ข้ำ ๖ อยู่บ้านกวังขวางเมืองกระพงสวาย
แต่บ้านกรงจะไปตี่เมืองกระพงสวายทาง ๓ คืน อยู่ณวัน
เดือนยี่สามแรมปีมะเมียออกศกพระยาเกโชรามเจ้าเมืองกระ
พงสวายใช้ให้พระยาทัพยวราชชนมมาเกณฑ์คนบ้านระเวียง
บ้านนาโหม บ้านตะแกง บ้านบาชนอง บ้านกรง บ้านบึง
บ้านฉนวนเข้ากัน ๗ บ้านเป็นชน ๒๐๐ ให้ไปตี่ค่ายม่นไว
ณ ทำกระพงกรมเสาค่ายไมจรงทูปเปลือกใหญ่รอบค้ำกิ่ง ๒
ก้า ค่ายยาวประมาณ ๓ เส้น กว้างประมาณ ๒ เส้นเศษ ทน
สนามเพลาะสูง ๒ ศอกหนาศอกกับ ตั่งอยู่ฟากห้วยข้างโน้น
แต่ห้ามเขมรญวนมาอยู่รักษาประจำค่ายอยู่ไม่ แล้วพระยา
ทัพยวราชสงฆาวบ้านระเวียง บ้านนาโหม บ้านตะแกง
บ้านบาชนอง บ้านกรง บ้านบึง บ้านฉนวน ๗ บ้าน
ให้ผลัดเปลี่ยนกันลาภกระเวนรักษาค่ายอยู่ แล้วพระยา
ทัพยวราชกลับไปเมืองกระพงสวาย แต่ทำกระพงกรมที่

กายอยู่นั้นจะไปเมืองกระพงสวายทาง๓คืน ข้าราชการได้
ยินพระยาพิชัยราชาพูดว่า ถ้ากองทัพไทยจะยกมาจริง ถึง
บ้านเรานั้นก็จะต้องรบได้ด้วยเราทันเอาหน้าไว้แล้ว ระยะทาง
แต่หนองน้ำตรพอยจะมาทลายตงอยู่ใกล้กันถึง ๕๐๐ เส้น
เศษ แต่กายที่ตั้งอยู่บ้านกระพงกรมจะมานับพระยานกัศ
เคไช้ทางกี่หน และท่ากระพงไซ้นั้น ข้าราชการโกย่นชาว
บ้านพูดกันว่า พระยาไกรเหมายู่บ้านดมอประทับแขวง
เมืองกระพงสวาย เกณฑ์เขาทรงเขมรบ้างลงมาทำค่ายไว้
ณ ท่ากระพงไซ้ค่ายหนึ่ง เสาค่ายไม้จริงใหญ่รอบ ๒ ก้า
กึ่ง พุนสนามเพลาะรอบกว้างยาวเข้ากันกับค่ายท่ากระพง
ไซ้ค่ายหนึ่ง เสาค่ายไม้จริงใหญ่รอบ ๒ ก้ากึ่ง พุนสนาม
เพลาะรอบกว้างยาวเข้ากันกับค่ายท่ากระพงกรม แต่ท่า
กระพงไซ้จะไปเมืองกระพงสวายทาง ๔ คืน แต่ท่ากระ
พงไซ้จะมาที่พระยากักคิเคไช้ทาง ๒ คืน พระยาไกร
เหมาเกณฑ์ให้ชาวบ้านท่ากระพงไซ้บ้านป่าดงผลัดเปลี่ยน
กันมาสาคตระเวนรักษาค่านทางอยู่ แล้วพระยาไกรเหมา
ก็กลับไปบ้านดมอประทับ บ้านดมอประทับใกล้กันกับค่าย
ท่ากระพงไซ้ทางวันหนึ่งและนอกจากนี้จะต้องค่ายที่แห่งใด

แสนปาง นายอนบอกรว่าว่าชาวเมืองรัตนนครเมือง
 แสนปางมีบริบูรณ์อยู่ นายอนชวน วรชา ให้ วรชา
 พาครอบครัวมาแอบแฝงหากินอยู่ ณ บ้านเกาะเมืองแสนกับ
 นายอน วรชา ก็กลับคืนไปบ้าน วรชา ครั้น ๗ วัน
 เกือบ ๓ แรม ๔ ค่ำ วรชา ก็พาครอบครัวมารยา วรชา
 และบ้านและน้องเชย วรชา เพื่อนบ้าน วรชา ชายหญิง
 ใหญ่น้อยเข้ากัน ๑๔ คน เกวียน ๓ เล่มบรรทุกเหล็กกับนา
 ทาลคึกกันมาทำเป็นครัวชาวยุคบ้านเมือง ตาเห็นบริบูรณ์เป็น
 สุขอยู่ จึงกลับ ไปรับบุตรภรรยาและญาติพี่น้องมาแอบ
 แฝงทำมาหากินอยู่ วรชา มาอยู่บ้านเกาะเมืองแสนแขวง
 เมืองแสนปาง ๗ วัน เกือบ ๕ ค่ำ ๕ ค่ำ วรชา มาหยุด
 เกวียนอาศัยอยู่ ณ บ้านนายอนได้ ๒ คืน พระสันตบุรี
 แต่งให้ข้าหลวงท้าวเพชกรมการเมืองรัตนนครไปรับเอาตัว
 พวก วรชา พวก วรชา หนีไปได้ ๑๑ คน จับได้แต่
 วรชา ส่งขณมาณเมืองปากกก และบ้านกวังท วรชา
 อยู่มีเรือนอยู่ ๑๐ หลังเรือน คนชายหญิงใหญ่น้อยประมาณ
 ๔๐ เศษ และเมืองพนมเปญ เมืองบาราย เมืองกระพง
 เสียม เมืองรัตนนคร เมืองไพรแวง เมืองบาพนม เมือง

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๙

๕๗

ตะบองข่มุม จะชักสนเสบียงอาหาร เจ้าเมืองกรมการและ
พระยาพระเขมรจะคักซื้อราชการประการใด และรำกา
ชาวจะถูกแพงมากน้อยเท่าใดแล้ว กองทัพญวน เขมรจะมา
ตั้งอยู่แห่งใดตำบลใด ๖ ข้ำ ๖ หากทราบไม่เป็นความสัตย์
ความจริงของ ๖ ข้ำ ๖ แก่ท่าน

ฉบับที่ ๒๐

รายงานพระบัญชาของพระเจ้าอนุแม่ทัพใหญ่

๖ ข้ำ ๖ พระสุนทรราชวงศาเจ้าเมืองยโสธร ผู้รักษาราชการเมืองนครพนม และอุปฮาดราชวงศ์กรมการ
บอกปรนนิบัติมายังท่านหลวงราชเสนา ได้เอาบอก ๖ ข้ำ ๖
ชนกราบเรียน ๖ พณ ๖ สมุหนายก เจ้าคุณแม่ทัพใหญ่
ผู้สำเร็จราชการ ณ เมืองพระตะบอง ให้ทราบด้วยโปรด
เกล้าฯ ให้ชนไปรักษาราชการ ณ เมืองนครพนมหน ๖ ข้ำ ๖
ก็ไต่เกณฑ์เอาท้าวเพี้ยแก้วเล็กไปอยู่รั้งด้วย ๑๔๒ คนเป็นหลวง
๑๐๐ บอก เป็นราชการ ๓๐ บอก ช้างพลายพัง ๕ ช้าง
ม้า ๓ ม้า คันท้า.....หาบ กระสุน ๓,๕๐๐ กระสุน คิลา

๒๐๐ ปาก อยู่ณวันเดือนปีมะเส็งเบญจศก ท่านพระ
 มหาเทพแม่ทัพคุมทัพหลวงชนมมาถ้งเมืองนครแล้ว ราชาว
 ได้จ่ายกระสุนไป ๒,๕๐๐ ลูก คินกำ ๒ หาบ คีลา ๒๐๐
 ปาก แล้วตนตายคางเมืองราชาว อยู่ ๕ คุ่มแล้ว ราชาว
 ได้เตรียมแลกไว้สำหรับเมือง นายไพร่ ๖๕๔ คน ปืน
 เชลย ๑๐๐ ปอก คินกำ ๕๐ กลัก ลูกกระสุน ๓,๐๐๐
 ช้างสำหรับทัพ ๑๐ ช้าง โคต่าง ๒๐ ม้า ๕ ม้า หนึ่งราชาว
 จ่ายคินกำให้เมืองสุวรรณภูมิหนัก...เมืองมุกดาหาร ๓๐
 กลัก ณ วันเดือนปีมะเส็งเบญจศก พระมหาเทพแม่ทัพ
 หลวงชนมออก แล้วยกเอาลูกปืนเมืองราชาว นาย
 ไพร่ ๒๐๐ คน ปืน ๖๐ ปอก คินกำ ๓๐ กลัก ลูกกระสุน
 ๓,๐๐๐ ช้างสำหรับทัพ ๑๐ ช้าง โคต่าง ๒๐ หลัง ม้า
 ๕ ม้า และเลิกยังคงอยู่รักษาเมืองนายไพร่ ๔๕๔ คน ได้
 เก็บข้าวในเมืองชนไปเลี้ยงกองทัพ ๒,๐๐๐ ถัง ยังไว้สำหรับ
 เมือง ๓,๐๐๐ ถัง หนึ่งราชาว...ทนายไพร่กรอบ
 กรัวทำไร่นาให้ปีมะเมียออกศก ณ เดือน ๔ เดือน ๑๐ ฝน
 ตกชุก คินข้าวพอเป็นกลาง ถึงเดือน ๑๑ เดือน ๑๒
 ฝนแล้ง ข้าวตายฟ่อยเสียมาก ได้ผลเมล็ดข้าวน้อย ราชาว

ได้เกณฑ์เอาชาวกัมพูชาไพร่ทวงชนฉางได้ ๕๐๐ ถึง หลวง
 เทเพนทร โศกยาญเลียงชาหลวงกองทัพบกครบครวสนแล้ว
 ขอราชการทางเมืองมหาชัย เมืองกำเก็กนันทน์ ท่านพระ
 มหาเทพขึ้นมาแล้วจึงแต่งตั้งให้พระสงฆ์ และคนถือ
 เข้าไปเกลี้ยกล่อมอยู่ ไว้ใจแก่ราชการไม่ได้ ราชายังได้
 แต่งคนไปสืบขอราชการลาภกระแหวทางเมืองมหาชัยเมือง
 กำเก็กนันทน์ ๑ อ้อม ๑๖๐๐ หนึ่ง มณฑลตราพระ ราชสัพ
 ไปรณเกล้าฯ ให้เพียรหนักหน่วงเอาชนมาตั้งราชฯ แต่ปี
 มะโรงจตุศก ใจความว่าให้ราชฯ เก็บเอาเงินเล็กส่วย
 ผ่าชาวแต่ปีมะโรงขึ้นมะเส็ง จดชื่อชาวเลื่องนายทัพนายกอง
 และครอบครัว ณ เมืองนครพนม อย่าให้ชักสนอกคอยาก
 ราชฯ ก็ทราบเกล้าฯ แล้ว ราชฯ และขุนภักดีภูมินทร์
 หมั่นพรหมรักษาชาหลวง พร้อมกันเก็บได้เงินปีมะโรงทั้ง
 ชาวกศเขกันเงิน ๕ ชั่ง ๕ กาลังปีมะเส็งเงิน ๖ ชั่ง ๑๖
 กาลัง ๑ บาท ๓ สลึง ๑ เฟื้อง ได้เก็บเอาเงินเล็กทั้งเมืองได้
 ๗ ชั่ง ๑๐ กาลัง ๒ บาท ๑ สลึง ๑ เฟื้อง ได้รับเงินหลวง
 ให้หลวงเทเพนทรถือขึ้นไปเงิน ๕ ชั่ง ให้คำชาวลูกหลวง
 และลูกคำเมืองพระบาง เลี้ยงกองทัพและครอบครัวค้อยู่

อนึ่ง พระเทพวงษาเจ้าเมืองเหมราช แต่งให้ท้าวเพอคุมเอา
เงินอากรเมืองสระเมือ เมืองเจียมขนมาดงฯลฯ ชนภักค
ภุมนทรแต่ ณ วันก่อน ๗ ปี มะเส็งเบญจศก เมืองเจียม ๘
ซึ่ง ๗ ศาตัง ๓ สลึง ๑ เฟื้อง คิดทงขาวเขากันเป็นเงิน ๘
ซึ่ง ๔ ศาตัง ๓ สลึง ๑ เฟื้อง เงินอากรบ้านท้อ ๑ ซึ่ง ๕ ไพ
ฯลฯ และชนภักคภุมนทร และหมนพรหมรักษา เงิน
เมืองสระเมือ ๕ ซึ่ง ๔ ศาตัง ๓ ปาย ๓ สลึง ๑ เฟื้อง ทง
เงินค่าขาวเขากันเงิน ๕ ซึ่ง ๑ ๖ ศาตัง ๑ ได้จายนายซอขาว
เลียงและครอบครัวสวนแต่ปีมะเส็งเบญจศก เงินอากรหว
เมืองขาวเกษมทพรมของชาวเมืองสงขลามฯลฯ ชนฯลฯ นนฯลฯ ชาว
ได้บอกส่งไป ณ กรุงเทพฯ ณ วันก่อน ๕ ปี มะเส็งเบญจ
ศกแล้วฯลฯ ได้เอาเงิน ฯฯฯ จดชื่อเลียงบ่าวไพร่ปีมะ
โรง ปีมะเส็ง..... ทุกวันนครอบครัวชดสนออกอยาก
ชวดโชล้มทายเป็นอันมากได้เอาข้าว ฯฯฯ แจกจ่าย
เลียงครอบครัวบ่าวไพร่ปีมะโรง ๕๐๐ ถึงปีมะเส็ง ๑๑๐
ถึง ปีมะเมือ ๑๘๘ ถึง ณ วันก่อน ๔ ชน ๑๑ กา ปีมะ
เมือฉศก แมทพทางเมืองหนองคายบอกมาถึงพระมหา
เทพ ณ เมืองนครพนมว่า ได้ใช้ปลัดขุนเล็ดรอดเข้าไม่

บ้านดาแหวงเมืองเชียงขวาง เห็นบ้านรางไถ่เมืองเชียง
 ขวางไปถึงทุ่งเชียงคำ เห็นพวนตั้งค่ายที่ทุ่งเชียงคำประมาณ
 ๑,๐๐๐ เศษ ญวนชายหญิง ๒๐ คน พระพิเรนทร-
 เทพจะยกเข้าไปตีเมืองก่อน ๔ แรมค่ำหนึ่งปีมะเมียจอ-
 ศก เพี้ยโคตรศรีเมืองบ่าว ๖ ข้า ๖ พระปทุมเทวาธอน
 ไปทำราชการ ณ เมืองหนองคาย พระปทุมเทวาธองเพี้ย
 โคตรศรีเมืองให้เป็นเมืองเพี้ยเมือง หนองคายลงไปกอย
 ๖ เป็นข้าอยู่ในสมเด็จพรหมมงคล พระองค์เจ้าสุรวงศ์จง
 ไปรบกเกล้า ๖ มิสราจางวางทวงให้เพี้ยเมืองแพนถอยลงมา
 ๑๖ ข้า ๖ กรมการ ๖ ราชสมภารพรหมเพี้ยเมืองแพน
 ตกอยู่กับเมือง ๖ ข้า ๖ ยี่สิบโคตรมาดน้อยเท่าใดให้บอกไป
 ให้ทราบกรณ ๖ ข้า ๖ จะจัดแจงให้เพี้ยเมืองแพนมากน้อยก็
 กลัวอยู่ จึงได้บอกมาทราบได้ทำพระกรุณาเจ้าสุกแล้วแต่
 จะโปรด แต่สำเนาตราขึ้นให้ส่งมาด้วยแล้ว อนึ่งโปรด
 ให้เอาเรือลงมาแต่เมืองเวียงจันทน์ ไว้สำหรับราชการนั้น
 ครั้นมาถึงเมืองมุกดาหารแล้ว.....ก็แตก.....ขึ้นไปถึงเมือง
 แต่ ๖ ลำ ชำรุดเสีย ๕ ลำ ยังใช้ราชการอยู่แต่ ๒ ลำ
 อนึ่ง โปรดให้เอาโคหลวงไปเลี้ยงปรนปรือไว้ เก็บตัวผู้

๑๑ ก้าวเมย ๑๐ เป็น ๒๑ ก้าว ภายหลัง ๔ เมย ๖
 เป็น ๑๕ ก้าว กงอยู่ผู้ ๒ เมย ๔ เป็น ๖ ก้าว ลูกผู้
 ๑๒ ลูกเมย ๘ เป็น ๒๐ ก้าว เขากัน ๒๖ ก้าว อนึ่ง
 ไปรกล้านผสงว่าให้ ๖ ชำ ๖ เอาของอ้ายโยปาศักคชง
 กองทัพได้ไว้นั้น ๖ ชำ ๖ ชำระไต่กับเพย.....
 เครื่องสายทองคำสายหนึ่ง ๖ ชำ ๖ จัดแจงได้ข้างพังสูง
 ๔ สอก ๑ กับ ๕ หัว ๑ ข้างลูก ๑ เป็น ๒ มา
 ผู้แกง ๒ สอก ๘ หัว ๑ มา ผู้เหลือง ๒ สอก ๘ หัว
 ๑ เป็น ๒ รองอุปฮาดมาผู้แกงสูง ๒ สอก ๘ หัว มา
 หนึ่ง ให้เมืองขวาให้พันโนราช ให้เพยวงษา เพยกล
 บตกกับไพร่หม่อมมากับไต่เทาพระกรุณาเจ้ากวย ควรมีการ
 แล้วแต่จะไปรกล สิ่งใดจะชอบด้วยราชการขอบบุญบุญญา
 เป็นทัพ.....

มา ณ วันศุกร์ เดือน ๕ แรม ๖ ค่ำ ปีมะแมศัปก

ปรนนิบัติมา ณ วันศุกร์ เดือน ๕ แรม ๖ ค่ำ ปี
 มะแมศัปก

ฉบับที่ ๒๑

ระยะทางเรือไปเมืองญวน

ข้าพเจ้า พระภักดีวานิจ พระสุนทรวานิจ พระ
 ไมตรวานิจ หลวงจำเริญวานิจ รับใส่เกล้า ฯ ได้ไปปรึก
 ษากับไต่กังจันญวน พร้อมกันทำระยะทางทุลเกล้า ฯ ถวาย
 แต่เมืองเว้จะเข้ามาเมืองไซ่ง่อน เดือนยี่ เดือน ๓
 เดือน ๔ เดือน ๕ เป็นฤกษ์ลมตะวันออกลมกลับมาไต่คลอง
 ๕ วัน ๑๐ วัน ถึงเมืองไซ่ง่อน ถ้าจะกลับไปในเดือน
 ยี่ เดือน ๓ เดือน ๔ ลมต้านหน้าไปไม่ได้ ต่อ
 เดือน ๕ พอเล่นก้าวไปไต่บางแล้ว ๑๗ วัน ๑๘ วัน
 จึงจะถึงเมืองเว้ เดือน ๖ เดือน ๗ เดือน ๘ เป็นฤ
 กษ์ลมสำเภา สลาตัน ลมซัด เมืองเว้จะลงมาเมืองไซ่ง่อน
 ไม่ได้ ถ้าจะกลับไปลมสลาตันส่งท้ายไปคลอง ๕ วัน
 ๑๐ วัน ถึงเมืองเว้ เดือน ๙ เดือน ๑๐ เดือน ๑๑
 เป็นฤกษ์ลมตะวันออก ลมอุตรา ลมตะวันตก ลมแปร
 ปรวนหาเย็นไม่ เมืองเว้จะลงมาเมืองไซ่ง่อน ต้องเล่น

ก้าวเข้ามา ๒๑ วัน ๒๒ วันจึงจะถึงเมืองไซ่ง่อน ถ้าจะ
กลับไปต้องแล่นก้าว ลมไม่เป็นประตูกเดียว ไป ๒๕
วัน ๒๖ วันถึงเมืองเว้ เดือน ๑๒ เดือนอายุเป็นฤกษุม
ว่าลมอุทราภลา กลิ่นใหญ่เกิดพายุฝนตกหนัก เมืองเว้
จะลงมาเมืองไซ่ง่อนไม่ได้ ถ้าจะกลับไปเป็นลมพายุฝน
กลิ่นใหญ่เข้าฝั่ง ถึงจะแล่นก้าวไม่ได้

ระยะทางนอกเขตเมืองเว้ จะมาเมืองไซ่ง่อนที่จะ
แวะเข้าตกนาหาพน อีสมนักแล่นมาแต่เมืองเว้ วันหนึ่ง
ถึงเขาหน่อหนาเมืองหอยอัน แต่เขาหน่อแล่นมาครึ่ง
วันถึงเกาะเจอมบือหลอ แล่นเกาะเจอมบือหลอมาวันหนึ่ง
ถึงเกาะวัวโล ตรงปากน้ำเมืองกวางงาย แต่เกาะวัวโล
แล่นมา ๒ วันถึงปากน้ำเมืองกูญเอิน แต่ปากน้ำเมืองกูญ
เอินแล่นมาวันหนึ่งถึงปากน้ำเมืองภูเอียน แต่ปากน้ำเมือง
ภูเอียนแล่นมาวันหนึ่งถึงปากน้ำเมืองฮยาตริง แต่ปากน้ำ
เมืองฮยาตริงแล่นมา ๒ วันถึงวัวญิมปากน้ำเมืองไซ่ง่อน
แต่เมืองไซ่ง่อนจะมาเมืองพุทโธมาศทางนอก ถ้าเดือน
๑๑ เดือน ๑๒ เดือนอายุเป็นฤกษุมตะวันออกมาคลอง
๕ วัน ๕ วันถึงเมืองพุทโธมาศ เดือน ๒ เดือน ๓

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๖

๖๕

เดือน ๕ เดือน ๕ แล่นกาวมาได้ ถ้าเป็นฤดู
ลมจาวทองแล่นกาวบ้าง มา ๖ วัน ๗ วันจึงถึงเมือง
พุทไธมาศ ถ้าจะกลับไปเมืองไซ่ง่อนก็แล่นกาวไป ๓
วัน ๔ วันถึงเกาะมัน แต่เกาะมันจะไปเมืองไซ่ง่อน ลม
ตะวันออกลมจาวกานหันหน้าไปไม่ได้ ถ้าเดือน ๖ เดือน ๗
เดือน ๘ เดือน ๙ เดือน ๑๐ ทำเดือนเป็นลมสลาตัน
ลมสาเกาสลนลมกล้า เมืองไซ่ง่อนจะมาเมืองพุทไธมาศ
ไม่ได้ ถ้าจะกลับไปก็ลัดลง ลมตะวันออกส่งท้ายไป ๕
วัน ๖ วันถึงเมืองไซ่ง่อน แล่นกาน้ำเมืองไซ่ง่อนมา
ทะเลทางใน ถ้าลมตะวันตกจะป้อนน้ำลงสมถ่อ แต่ปาก
น้ำสมถ่อมากรวงจนถึงปากน้ำเมืองล่องใต้ แต่ปากน้ำเมือง
ล่องใต้มากรวงจนถึงปากน้ำเมืองปากกต แต่ปากน้ำเมือง
ปากกตมากรวงจนถึงเกาะอยู่เลย ถ้าคลื่นลมกล้าเรือเดินใน
เกาะอยู่เลย ถ้าคลื่นลมปกติเรือเดินนอกเกาะอยู่เลยในเกาะ
มัน เกาะมันกับเกาะอยู่เลยตรงกัน ห่างกันทางประมาณ
ครึ่งวัน ถ้าเรือสำเภา เรือปากใต้แล่นนอกเกาะมัน ถ้า
เรือศรีษะญวนยาว ๑๑ วา ๑๒ วา เดินทางในเกาะมัน
ในเกาะอยู่เลยก็ได้ แต่หาเกาะอยู่เลยมาวันหนึ่งจึงจะคลอก

ท้ายเกาะอยู่เลขออกจากท้ายเกาะอยู่เลขแต่เห็นปากน้ำเมือง
 เขมา แต่เมืองเขมามาวนหนงถึงเมืองเทกเซย แต่เมือง
 เทกเซยมาวนหนงถึงเมืองพุทโรมาศ แต่เมืองพุทโรมาศ
 มากรังวณถึงเมืองกำปอด แลเห็นเกาะคูนอยู่ทิศสำเภา
 ประมาณครึ่งวัน แต่เมืองกำปอดมากรังวณถึงฉองตงม้ง
 สำหรับเรือไปมาแวะเขาถกนาหาหน แต่ตงม้งมาวนกรังถึง
 เมืองกระพงโสม หอสมุดเมืองกระพงโสมมาวนกรัง มาแต่
 เมืองไซ่ง่อนทาง ๖ วัน ๖ วันถึงเกาะกง แต่เกาะกงมาวณ
 หนงถึงเกาะกูด เกาะขวาง หนมืองตราศ แต่เกาะช้าง
 มาวณหนงถึงแหลมสิงห์ปากน้ำเมืองจันทบุรี แต่ปากน้ำ
 เมืองจันทบุรีมาวณหนงถึงเกาะสมิต แต่เกาะเสมตครึ่งวัน
 ถึงปากน้ำเมืองระยอง แต่ปากน้ำเมืองระยองมากรังวณถึง
 ชองแสมสาร แต่ชองแสมสารมาวณหนงถึงเกาะสชงหน้า
 เมืองบางละมุง แต่เกาะสชงวณหนง แต่ไซ่ง่อนมา ๑๓
 วัน ๑๔ วันถึงปากน้ำพระยา แต่ปากน้ำเมืองไซ่ง่อนเรือ
 ใหญ่จะเกินทางนอก ๒ วันถึงเกาะมัน ออกจากเกาะมาวณ
 กรังถึงขวางใหญ่ แต่ขวางใหญ่มาวณหนงถึงขวางน้อยแต่
 ขวางน้อยจะเข้ามา ถ้าเดือนยเคือน ๓ สองเคือนเป็นฤดูแล้ง

ตะวันออกลมอุตรา ท้องแล่นเลียบฝั่งตะวันออกมา ๓
 วัน ๔ วันถึงหน้าเกาะช่องกัปวันหนึ่งถึงเกาะไผ่ ออก
 จากเกาะไผ่วันหนึ่งถึงหลังเตาตรงเข้าปากน้ำเจ้าพระยาเป็น
 ทาง ๙ วัน ๑๐ วัน ถ้าเดือน ๔ เดือน ๕ สองเดือน
 เป็นลมต่ำภาลลมสลาตัน ออกจากขวางน้อยแล่นเข้ามา ๔
 วัน ๕ วันถึงหน้าเขาสามร้อยยอดออกจากเขาสามร้อยยอด
 ครึ่งวันมาถึงเจลาญ ออกจากเจลาญ ครึ่งวันถึงเกาะไผ่ มา
 วันหนึ่งถึงหลังเตาตรงเข้าปากน้ำเจ้าพระยาเป็นทาง ๗ วัน
 ถ้าเดือน ๖ เดือน ๗ เดือน ๘ เดือน ๙ สี่เดือนหกเดือน
 สลาตันลมตะวันตกพุดกดาลันใหญ่ เมืองพุทไธมาศ
 ขวางน้อย จะเข้ามาไม่เค ถ้าเดือน ๑๐ เดือน ๑๑ เดือน
 ๑๒ เดือนอาย สี่เดือนเป็นฤดูลมตะวันออกลมศีรษะเขา
 ทา นอกมาไม่ไกลมพุดกดาลันใหญ่ ถ้าจะมาก็ต้องมาทางใน
 ทะตึงกองตระเวนคอยดูเรือไปมาทางนอกทิศตะวันออก
 ทเกาะกุกแห่งหนึ่ง ทเกาะช่องกัปนแห่งหนึ่ง ข้างทิศ
 ตะวันตกทสามร้อยยอดแห่งหนึ่ง ถ้าจะตึงกองตระเวนทาง
 ในทั้งทเกาะกง เกาะช้าง เกาะกูด เกาะสี่ซังแห่งหนึ่ง

แต่เมืองไซ่ง่อนจะมาเมืองพุทไธมาศเดือน ๑๑ เดือน
 ๑๒ เดือนอาษาไม้ไค้กลอง เดือนยี่เดือน ๓ เดือน ๔
 เดือน ๕ ต้องแล่นก้าวจมาไค้ เดือน ๖ เดือน ๗ เดือน
 ๘ เดือน ๙ เดือน ๑๐ มาไม้ไค้

เหตุการณ์ในปีมะแม พ.ศ. ๒๓๗๘

ถึงแก่เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)
 กลับมาจากเมือง พระตะบองรบราชกาอยู่ในกรุงเทพ ฯ
 ทางฝ่ายไทยก็เพี้ยมเกล้อยระววม เขมร และญวน รุกลา
 เขตแดน หรือแอบแฝงลอบลัดลอมพลเมือง และ
 พยายามสืบสวนเหตุการณ์ในเมืองเขมร ได้ความว่า เมื่อ
 สมเด็จพระอุทัยราชาถึงพิราลัยแล้ว ท่วงทญวนจะต้อง
 การรวมเอาดินแดนเขมรเข้าไว้ในอาณาจักรญวนเสียทีเดียว
 ญวนตั้งค่ายใหญ่อยู่เหนือเมืองพนมเปญ แม่ทัพใหญ่ชื่อ
 องค์คำทาง แม่ทัพรองชื่อองค์ดองอิน พระยาพระเขมรเกิด
 ระแวงญวนมากขน และกลับหวนมากัดถึงเจ้าองค์อม เจ้า
 องค์คำว้าง ซึ่งไทยทำนุบำรุงอยู่ ใครจะขอเชิญไปเป็น

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๑ ๖๕

กษัตริย์ปกครองเขมร แต่เขมรยังตกในทักขิน ทงกา-
ลังส่วนรวมก็ไม่เพียงพอ จึงยังคิดทำอะไรไม่ฉันททุกทาง
ส่วนกองทัพเจ้าพระยาธรรม (สมบุญ) ที่ยกขึ้นไป
ฝ่ายเหนือและภาคอีสาน บรรดาเมืองหัวพันทางบก ยอม
อ่อนน้อมขอขึ้นกับไทยฝ่ายเดียว โดยไม่ต้องรบราฆ่าฟัน

เมืองหัวพันทางบก อยู่ในเขตสิบสองจุไทย แต่
ใกล้กับนครหลวงพระบาง นวนาเดิมมี ๕ เมือง พระ
เจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ทรงส่งท้าวพระยาออกไปเป็น
ตำแหน่งหัวพันปกครอง ทอมาเพิ่มขึ้นอีกเมืองหนึ่ง จึง
เรียกรวมกันว่า เมืองหัวพันทางบก คือเมืองเหิม เมือง
เซียงกอ เมืองชาเหนือ เมืองชาโต เมืองโสธ เมือง
ซอน

ฉบับที่ ๑
ฉบับที่ ๑

กราถึงพระยานครราชสีมา

หนังสือเจ้าพระยาจักร ๗ มาถึงพระยานครราชสีมา
ด้วยทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้า ๗ สั่งว่า คราวเขมรเจ้า

พระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก ส่งเข้ามาแต่เมืองพระ-
ตะบองเป็นกนชายฉกรรจ์ ๑๔ คน กรว ๔๑ คนรวม
๕๖ คนนั้น ไปรณเกล้า ฯ ให้พระราชทานพร้า ๑๖ เล่ม
เสียม ๑๖ เล่ม เสือ ๒๕ ผืน ชามข้าว ๕๐ ใบ ชาม
แกง ๕๐ ใบ รวม ๑๐๐ ใบ กุ่มน้ำ ๑๐ แล้วให้ขุน
ศรีภักดี กรมพระสัสสะงกรว ออกมาส่ง ให้พระยา นคร
ชัยศรี ให้กรมการตรวจนรบริกรไว้ให้น้อยบ้านเรือน
ตามพวกตามเหล่า ให้เป็นรอง เป็นหมวด แล้วให้พระยา
นครชัยศรี กรมการเอาใจใส่ตรวจการดูแลจ่ายเสบียง
อาหารให้กรวรับพระราชทาน อย่าให้กรอบกรวอดคอยาก
ระส่ำระสายหลบหนีไปแต่คนหนึ่งได้ ถ้าตรวจรับได้กรว
เป็นกนชายหญิงใหญ่น้อยเท่าใด ให้บอกเข้ามาให้แจ้ง
เหมือนอย่างแต่ก่อน

หนังสือมา ณ วันเสาร์ เดือน ๕ ปี ๑๕ ก่ำ ปี
มะแมศัปกศก (พ.ศ. ๒๓๗๔)

ฉบับที่ ๒

คำให้การนักชวน ไทแก่หมื่นพิทักษ์ปลายแดน

ข้าฯ นักชวนให้การว่า บิดาชื่อนักทัน มารดา
ชื่อนักจัน มีบุตรชายหญิง ๖ คนทั้ง ข้าฯ ได้
ประมาณ ๑๐ ปี อยู่บ้านข้าฯ ได้ ๓๐ ปี ยังหาภรรยา
มิได้ อยู่บ้านต้นท้าวสายกลอง..... (ลบ)
ใกล้กับปากคลองเกาะกงของญวน ข้าฯ เข้าเกลย-
กล่อมขุนพิทักษ์ปลายแดน เมื่อก่อนที่บ้านต้นท้าวบ้าน-
เขมรอยู่ ๕ เรือนทั้งเรือน ข้าฯ เมื่อปีมะเมียจอศก
กองทัพเลิกกลับเข้ามาแต่เมืองญวน เขมรที่อยู่บ้านต้นท้าว
กลัวเขมรเมืองตะพอกจะมาจับไป พวกนักเล็กบ้านเมือง
เข้ามาอยู่เมืองเกาะกงสน แ่กรว ข้าฯ ๕ คนด้วยกัน
ยังรักษาไว้อยู่ที่บ้านต้นท้าว ครั้น ณ วันเดือน ๓ ขุน
๑๐ คำ ปีมะเมียจอศก (พ.ศ. ๒๓๗๗) เวลาเช้ามารดา
ข้าฯ กับพี่ชายพี่สะใภ้ ข้าฯ ๓ คน ไปเที่ยวหาปลา
ยังหากลับไม่ ข้าฯ กับนักไปพี่สาว ข้าฯ อยู่เฝ้าเรือน

ครั้น ณ วันก่อน ๓ ชน ๑๑ เวลาใกล้รุ่งมีเขมร
 ประมาณ ๒๐ คน ถือเครื่องสักการะมาล้อมเรือน
 ๖ ชั่ว แล้วขึ้นชนบนเรือน จับเอาตัว ๖ ชั่ว กับนักไป
 ๗ พัสสาว ๖ ชั่ว มัดไว้ แล้วเก็บเอาทรัพย์สินของ แล้วพา
 ๖ ชั่ว ลงมา เห็นเขมรทวนายलग्न ๖ คน ๖ จำไก่ออยู่
 ๗ ชั่ว ๗ ชั่ว นกข่อยบ้านตงทะเลแขวงเมืองสาโรงทอง
 ๗ ชั่ว แรกก่อนเคอมาค้าขาย ๖ ชั่ว ๖ ชั่ว ที่เมืองตะพงเนื่อง ๆ
 ๗ ชั่ว นกข่อย นกข่อย ตาม ๖ ชั่ว ๖ ชั่ว ๖ ชั่ว มีคนก็คน
 ๖ ชั่ว ๖ ชั่ว บอกว่าเสียอยู่ ๖ ชั่ว ๖ ชั่ว ๖ ชั่ว ๖ ชั่ว ๖ ชั่ว
 ๖ ชั่ว ไปหาปลาแต่ทะเลวาน ๖ ชั่ว ๖ ชั่ว ๖ ชั่ว ๖ ชั่ว ๖ ชั่ว
 ๖ ชั่ว แล้ว นกข่อย นกข่อยถามว่าทะเลทองคงทพมาอยู่บ้างหรือ
 ๖ ชั่ว ไม่.....สรรพลงมาอยู่คน ๓,๐๐๐ เศษ นกข่อย
 ๖ ชั่ว นกข่อยพูดกับ ๖ ชั่ว ๖ ชั่ว ๖ ชั่ว ๖ ชั่ว ๖ ชั่ว ๖ ชั่ว
 ๖ ชั่ว ไปพัสสาว ๖ ชั่ว ๖ ชั่ว ๖ ชั่ว ๖ ชั่ว ๖ ชั่ว ๖ ชั่ว ๖ ชั่ว
 ๖ ชั่ว แขวงเมืองตะพง นกข่อย นกข่อยได้แก้ม ๖ ชั่ว ๖ ชั่ว ๖ ชั่ว ๖ ชั่ว ๖ ชั่ว
 ๖ ชั่ว ออกแล้ววากับ ๖ ชั่ว ๖ ชั่ว ๖ ชั่ว ๖ ชั่ว ๖ ชั่ว ๖ ชั่ว ๖ ชั่ว
 ๖ ชั่ว ลงมาสืบราชการเมืองเกาะกง นกข่อย นกข่อยลงมาถึงบ้าน
 ๖ ชั่ว คำลวด พบเขมรถือหนังสือเจ้าเมืองกระพงโสมขึ้นไปถึง

ฟ้าทะเลหะฉบับหนึ่งว่า เจ้าเมืองกำปอดใช้ให้สนองอู
มาสืบราชการที่เมืองเกาะกง สนองอไปถึงบ้านสะทังปรัก
นอนอยู่เรือนนกยศนายบ้าน กองทัพไกลอมเรือนจับเอา
สนองอ นกยศกับเขมรชายหญิงใหญ่น้อยบ้านสะทังปรัก
ไปเป็นอันมาก แล้วนักอง นักงตาม ๖ ซ้ำๆ ว่าใคร
จับสนองอไป ๖ ซ้ำๆ บอกว่า ได้ยินว่านายกองทัพที่
ออกมาตั้ง อยู่เกาะกงจับไปได้ แต่หาได้เห็น ทางบ้าน
๖ ซ้ำๆ ไม่เห็นผลมาต ๖ ซ้ำๆ ทหารผู้ใดมาจับไม่ นัก
อง นักงตาม ๖ ซ้ำๆ แล้วนอนอยู่ที่สำนักมะปรางกั้น
หนึ่ง กรนรุ่งเช้าขึ้น ไม่สำนึกมะปรางข้างวันหนึ่งถึงบ้าน
จอมสนลาแขวงกะพอง นักอง นักงชนนอนอยู่บน
เรือนนักสวดเขมรนายบ้านคนหนึ่ง นักสวดเขมรกลองดู
ข้าวปลานักอง นักงไปจากบ้านจอมสนลาวันหนึ่งถึงถ้ำ
กะบังปรือ แดนเมืองกระพงโสม ๖ ซ้ำๆ เห็นมีโรงยาว
ประมาณ ๓ วา กว้างประมาณ ๗ คอกหลังหนึ่ง เขมร
ให้นายเกยเป็นนายคุมไพร่ ๑๕ คน มีนอกตาบหน้าไม้
กระบืออยู่รักษาค่าย นอนอยู่ที่คานกระบังปรือคนหนึ่ง
ออกจากคานกระบัง ปรือไปวันหนึ่งถึงบ้านกาเวามีเรือน

เขมรอยู่ ๔ เรือน ชายหญิงใหญ่น้อยประมาณ ๒๐ คน
 นักปรักเป็นนายบ้าน นักกอง นักกงนอนอยู่ที่เรือนนักปรัก
 คนหนึ่ง ออกจากบ้านคาเราไปวันหนึ่งถึงบ้านมะละวา มี
 เรือนเขมรอยู่ประมาณ ๖ เรือน ชายหญิงใหญ่น้อยประ-
 มาณ ๓๐ คน นอนอยู่เรือนนักทวนนายบ้านคนหนึ่ง
 ออกจากบ้านบ้านมะละวา ไปวันหนึ่งถึงบ้านกรงอ้ายวาย
 มีเรือนเขมรอยู่ประมาณ ๖๒ เรือน คนชายหญิงใหญ่
 น้อยประมาณ ๕๐ คน นักกอง นักกงนอนอยู่คนหนึ่ง
 ออกจากบ้านกรงอ้ายวายไปวันหนึ่งถึงบ้านสำโรงทอง มี
 เรือนเขมรอยู่ประมาณ ๗ เรือน ๘ เรือน คนชายหญิง
 ใหญ่น้อยประมาณ ๓๐ คน บ้านสำโรงทองใกล้กับบ้าน
 เจ้าเมืองสำโรงทองทางตรงวัน นักกอง นักกงนอนอยู่คน
 หนึ่ง ออกจากบ้านสำโรงทองไปทางวันหนึ่งถึงบ้านมหา-
 สัก มีเรือนเขมรอยู่ประมาณ ๖ เรือน ๗ เรือน คน
 ชายหญิงใหญ่น้อยประมาณ ๒๐ คน นักกอง นักกงนอน
 อยู่บ้านหม่นมาตนายบ้านมหาสักคนหนึ่ง ออกจากบ้าน
 มหาสักไปวันหนึ่งถึงบ้านตงตะเลที่บ้านนักกอง นักกงอยู่
 มีเรือนเขมรประมาณ ๖ เรือน คนชายหญิงใหญ่น้อย

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ฯ

๗๕

ประมาณ ๑๖ คน นักร้องแยกเอาพี่สาว ฯ ข้า ฯ ไปไว้
เป็นภรรยาอยู่ที่เรือนนกกง แล้วนกกง นกกงว่ากับ ฯ ข้า ฯ
ว่า อย่าก็หนีไปอยู่เกาะกงเลย นกกง นกกงจะช่วยแก้ไข
ไม่ให้ฟ้าทะเลหะจิกทำโทษ จะบอกว่า ฯ ข้า ฯ อยู่
ปลายคลองเกาะกงเป็นปลายเขตแดนหาธุระการสิ่งใดไม่
สมควรจะเข้ามาทำราชการอยู่เมืองพนมเปญ แล้วนกกง
นกกงว่าถ้าบอกฟ้าทะเลหะจิกอย่างนั้นแล้ว เห็นฟ้าทะเลหะ
จะให้ ฯ ข้า ฯ กลับมาอยู่กับพี่สาว ฯ ข้า ฯ ที่บ้านนกกง
 ฯ ข้า ฯ กรบว่าไม่หนอยก หรือ ฯ ข้า ฯ อยู่ที่ไหนก็จะ
ด้วยกันทนน อยู่บ้านตงตระเล ๒ คน นกกง นกกงก็
พาแต่ ฯ ข้า ฯ ไปวันหนึ่งถึงบ้านตะบังกวง มีเรือนเขมร
อยู่ประมาณ ๒๐ เรือน คนชายหญิงใหญ่น้อยประมาณ
๕๐ คน นอนอยู่กันหนึ่ง ออกจากบ้านตะบังกวงไปวัน
หนึ่งถึงด่านเรือหกแขวงเมืองพนมเปญ ที่ด่านนั้นมีโรง
อยู่หลังหนึ่ง ทำด้วยไม้ไผ่ล้อมกว้างยาวประมาณ ๑๔ วา
๑๕ วา ล้อมรอบ มีร้านไฟอยู่หน้าค่าย นายด่านชื่อ
นักพอ กุ่มไพรเขมรเฝ้าอยู่ประมาณ ๖๐ คน เกรือง
สาครารูรหอกตาบหน้าไม้กรบมออยู่ที่ด่านเรือหกกันหนึ่ง

แล้วไปอีกทางวันหนึ่งถึงเมืองพนมเปญ ณ วันเดือน ๓
 แรม ๗ ค่ำ นกทอง นกกงก้า ๖ ซ้าว ไปหาฟ้าทะละหะ
 ๖ ซ้าว เห็นฟ้าทะละหะอยู่ที่เมืองพนมเปญเก่า อยู่โรง
 ๓ ห้อง เครื่องไม้ไผ่โรงหนึ่ง โรงนักจาบุตรชายนาย
 ฟ้าทะละหะอยู่ โรงหนึ่ง ผู้คนบ่าวไพร่ชายหญิงใหญ่น้อย
 ประมาณ ๒๕๐ คน ปลุกเล็ก ๆ ล้อมรอบห้ามร่ว
 ระเนียดไม้ ฟ้าทะละหะถามนกกอง นกกงว่า ๖ ซ้าว มาแต่
 ไหน นกทอง นกกงบอกฟ้าทะละหะว่า นกทอง นกกง
 ไปสืบราชการปลุกคลองเมืองเกาะกงพบ ๖ ซ้าว สมักร
 มาทำราชการอยู่เมืองพนมเปญด้วย นกทอง นกกงก็พามา
 ฟ้าทะละหะถาม ๖ ซ้าว ว่าจะมาอยู่เมืองพนมเปญจริงหรือ
 ๖ ซ้าว ก็บอกว่าจะมาอยู่จริง แล้วฟ้าทะละหะถามนกกอง
 นกกงว่ากรว ๖ ซ้าว มากน้อยเท่าใดอยู่ที่ไหน นกทองนกก
 กงบอกว่า ๖ ซ้าว กับพสาว ๖ ซ้าว มากด้วยกัน ๒ คนก่อน
 แดพสาว ๖ ซ้าว นน นกกงเอาไวทเรอนนกกง ครอบครัว
 ชายหญิงใหญ่น้อย ๓๐ เศษ ยังค้างอยู่ที่บ้านกำลวก
 ฟ้าทะละหะถามนกกองนกกงว่า ๖ ซ้าว อยู่ปลายเขตแดน
 รืออยู่บางเล็กน้อยหาถว้นไม่ แล้วฟ้าทะละหะถาม ๖ ซ้าว

ว่า ไกรยกออกมาอยู่ ณ เมืองจันทบุรี มากน้อยเท่าใด
 ราช ฯ บอกว่า เจ้าพระยาพระคลัง เป็นแม่ทัพ คน
 ๘,๐๐๐ ยกออกมาตั้งอยู่ ณ เมืองจันทบุรี แล้วฟ้าทะ-
 ละหะถามว่า ไกรยกอยู่เมืองเกาะกงคนมากน้อยเท่าใด
 ราช ฯ บอกพระยาราชวังสัน คน ๓,๐๐๐ คน ตั้งอยู่
 เกาะกง แล้วฟ้าทะละหะถามว่าจะยกไปเมืองเขมรเมือง
 ญวนอีกหรือไม่ ราช ฯ บอกว่าพล ได้นั้นว่าจะยกออกมา
 เมืองเขมรเมืองญวน ไม่ แบนแต่ขอออกมาตั้งรักษาบ้านเมือง
 อยู่ ฟ้าทะละหะถามว่าเมื่อไรกองทัพจะเล็กกลับเข้าไป
 กรุงเทพฯ ราช ฯ บอกว่า ไกรยกจะตั้งรักษาเมืองอยู่ทั้ง
 หน้าฝนหน้าแล้ง ฟ้าทะละหะหวลอุ้งทัพตั้งอยู่ท่าไม้ทองหน้า
 ฝนหน้าแล้ง ไพร่พลจะมิขาดทำไร่ทำนาไปหรือ แล้ว
 ฟ้าทะละหะว่าจะพา ราช ฯ ไปหาองญวน ฟ้าทะละหะก็
 เข้าไปในโรง ราช ฯ จึงถามนักร้อง นักร้องว่า องญวนที่
 ฟ้าทะละหะจะพาไปหานั่นชื่ออะไร นักร้องบอก ราช ฯ
 ว่า องใหญ่ชื่อองค์ำตวง อีก ๒ คนนั้นชื่อองอันสาถกน
 หนึ่ง ชื่อองถันยีนคนหนึ่ง พอฟ้าทะละหะออกมาแต่ใน
 โรง แต่งตัวใส่เสื้อใส่กางเกงพอกีรีชะเป็นญวน พา

นักร้อง นักร้องกับ ๆ ซ้ำ ๆ ไปแต่บ้านทะเลหะ ประมาณ
 ๒๐ เส้นถึงค่ายฉวนเหินฉวนไพรไล่เสือคาบง เสือแดง
 บ้าง ไส้หมวกปักขนไก่ถืองาวถ่อหวนย่นรักษาประตูค่ายอยู่
 ประมาณ ๒๐ คน ฟ้าทะเลหะให้ฉวนรักษาประตูเข้าไป
 หาองค์ำทวง ฉวนก็เข้าไปประมาณครึ่งหนึ่ง กลับออกมา
 บอกฟ้าทะเลหะ ฟ้าทะเลหะก็เข้าไปหาองค์ำทวง ๆ ซ้ำ ๆ
 เห็นโรงห้องตำทวงอยู่หน้าหอประมาณ ๗ คอก ๘ คอก
 มีเฉลียงรอบ หัน ๒ ด้าน องค์ำทวงนั่งเกาอยู่พนชนบน
 มีโต๊ะตั้งหน้า องค์โยย องค์าย ยืนถือพัดชนนอยู่ข้างละ
 ๒ คน องค์อันสาทิ องค์อันเป็นนอญพนชนล่าง องค์โยย
 องค์ายยืนอยู่พนชน ๒ ด้าน ประมาณ ๓๐ คน ๔๐ คน
 ฟ้าทะเลหะยื่นไห้องตำทวงอย่างฉวนทพนชน แล้วบอก
 องค์ำทวงว่าฟ้าทะเลหะให้นักร้อง นักร้องไปสืบราชการ
 ทางเมืองเกาะกงไปถึงปลายคลองเมืองเกาะกง พบนัก-
 ชวนกับพี่สาวนักชวน สมักรจะมาทำราชการอยู่ ณ เมือง
 พนมเปญด้วย นักชวนคนหนึ่งก่อนบิดาเป็นบ่าวอยู่ใน
 ฟ้าทะเลหะ เข้าไปทงบานเรือนอยู่เกาะกง แต่กรังเจ้า
 องค์เองเป็นเจ้าเมืองเขมร องค์ำทวงว่ากับฟ้าทะเลหะว่า

นักชวณอยู่เกาะกรุงราชการสั่งโรบ้าง ฟ้าทะเลหะบอก
 กับองค์ำดวงว่า ราชำว เป็นคนอยู่ปลายเขตปลายแดน
 ตามถึงราชการก็หาไม่รู้สิ่งไรไม่ แล้วองค์ำดวงให้ญวนเอา
 เสือลายมาปูให้ฟ้าทะเลหะนั่งทพนคน ฟ้าทะเลหะนั่งลง
 แล้วองค์ำดวงว่า นักชวณเป็นคนของฟ้าทะเลหะก็ให้เอา
 ไว้เกิด เมื่อฟ้าทะเลหะเข้าไปหาองค์ำดวงนั้น ราชำว นั่ง
 อยู่หน้าโรงโกลกับฟ้าทะเลหะประหวัด ๘ ศอก ฟ้าทะเล-
 หะพูดกับองค์ำดวงเป็นภาษาญวนบ้าง ภาษาเขมรบ้าง
 ที่พูดเป็นภาษาญวน ราชำว ยืนรับฟังจะพูดว่ากระไรไม่
 แล้วฟ้าทะเลหะก็ถามญวนกลับมา ราชำว ก็มากินอยู่หลับ
 นอนที่บ้านฟ้าทะเลหะกับเมืองสีกันทอง เมื่อฟ้าทะเลหะพา
 ราชำว ไปหาองค์ำดวงนั้น ค่ายองค์ำดวงตั้งอยู่เหนือ
 เมืองพนมเปญเก่าห่างกับคลองประมาณ ๕ วา ค่ายนั้น
 ทำด้วยเสาไม้จริงใหญ่ ๓ กำ ทำ ๒ ซีกเป็นค่ายสูง
 ประมาณ ๖ ศอก กว้างยาวประมาณ ๔ เส้นเศษ พุน
 ดินเป็นเชิงเนินเสมอปลายเสาค่าย หนาประมาณ ๘ ศอก
 ชุกกุ ๓ ด้าน ด้านหน้าหาไม้ชุกไม้ มีประตู ๔ ประตู
 มีสระน้ำอยู่ในค่ายสระหนึ่ง กว้างประมาณ ๑๐ วา ยาว

ประมาณ ๑๐ ไร่ มีท่อไธนาเข้าไปในสระ ญวนทั้ง
 โรงอยู่นอกค่ายริมหน้าประมาณ ๓,๐๐๐ คน ทั้งโรงอยู่
 ในค่ายประมาณ ๒,๐๐๐ คน มีปืนทองใหญ่กระสุน
 ประมาณ ๗ นิ้ว ๘ นิ้ว ยาวประมาณ ๖ ศอก ๒ กระบอก
 อยู่ในค่ายริมประตูด้านหน้า ปืนประเวียนเหล็กบนหน้าเห็น
 มีไม้ มีโรงใหญ่ ๆ อยู่ในค่ายหลายโรง ราชำหาทราบว่าจะ
 เป็นโรงอะไรได้ ความอยู่ประมาณ ๕ วัน นกกอง
 นกกองชวน ราชำฯ ไปดูจนทักท้วง ราชำฯ ก็ไปกับ
 นกกอง นกกอง ราชำฯ เห็นญวนออกตั้งหอดอยู่หน้าค่ายญวน
 ทั้งเป็น ๒ พวก พวกละ ๒๐๐ คน คำนายช้างผูก
 สัปคับยืนอยู่ข้างละข้าง นกกองอยู่ข้างละ ๓ ใบ ญวน
 ถืองธงดวงคัน, ธงขาวคัน, ธงดำคัน, ข้างละ ๓ คัน โพร
 ญวนถือปืนคาบศิลาบ้าง ถือทวนบ้าง ถือง้าวบ้าง เข้า
 สู้รบกัน แล้วหลีกเข้าทอออกทีไรเห็น ถ้าผู้ใดทำผิด
 ญวน นายอยู่บนหลังช้างร้องลงมาด้วย แตร ญวนสำหรับ
 เขียน ก็เอาตัวไปเขียนคนละ ๒๐ ที ๓๐ ที ถึงหกอยู่
 ทุกวัน ครั้นเพลายืนเลิกหัดแล้ว นกกอง นกกองกพา
 ราชำฯ เดินมาข้างหน้าค่ายญวนตามรมนา ญวนทั้งร้าน

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๙

๘๑

ชายของทหน้าค่ายตามหนทางเดิน เป็นหลายร้าน ๆ ชั่ว ๆ
เห็นเรือแ่งโอแ่งทรายจอกอยู่หน้าค่ายประมาณ ๓๐ ลำ
มีบนหลักหน้าลาละกระบอก รายแถมข้าง ข้างละ ๒
กระบอก ๓ กระบอก มีญวนประจำอยู่กับเรือลาละ ๒๐
คน ๓๐ คนทุกลำ ๆ ชั่ว ๆ เดินมาข้างค่ายข้างเหนือ เห็น
มีโรงช้างอยู่ริมค่ายด้านเหนือ ๒ โรง ช้างผูกในโรง ๆ ละ
๘ ช้าง ๘ ช้าง ปลอยกินหญ้าที่ทุ่งหลังค่ายประมาณ ๕๐
ช้าง ๆ ชั่ว ๆ ตามนกกง นกกงจวนเอาช้างมาแต่ไหน
นกหนา นกกอง นกกองบอก ๆ ชั่ว ๆ ว่าญวนให้เก็บเอาช้าง
เขมรมาเป็นช้างของญวนสน ๆ ญวนคงให้เขมรเป็นองคว
งโดย นายกองคุมให้เขมรประมาณ ๕๐ คน ๖๐ คน
สำหรับเลี้ยงช้าง แลวนกกง นกกง ก็กลับมาแวะเข้านั่ง
พูดอยู่กับกาสะภาษลก ๆ ชั่ว ๆ กงอยู่ทนนทวย กาสะ-
ภาษลกกว่ากับนกกอง นกกงว่า เมื่อนกกอง นกกงลง
ไปสืบราชการ ที่เมืองเกาะกงนั้น ที่เมืองพนมเปญ
มีเจ้านายก็หาบุญไม่แล้ว ญวนกระทำซ่มเหงไล่ความเคียด
รอนนกก จะมช้างมมา ญวนก็เก็บเอาไปเป็นของญวนเสีย
สน ๆ ญวนนญวนเกณฑ์ให้ฟ้าทะเลหะ พระยายมราช

พระยากลาโหม ผลัดเปลี่ยนกัน ถึงเพลเช้าให้ไปฟังราชการ
 ในค่ายองตำทวงทุกวัน พระยาพระเชมรจะไปหาญวน
 แล้วก็ต้องนั่งกางเกงใส่เสื้อโพกศีรษะเป็นญวน ราชการบ้าน
 เมืองสิ่งใด ญวนบังคับบัญชาเอาแต่ใจญวนทั้งสิ้น ตั้งแต่
 เจืองคจนทรตายแล้ว ญวนชายหญิงพากันขนมาตั้งบ้าน
 โรงร้านซื้อขายมากกว่าแต่ก่อน ประมาณคนชายหญิงใหญ่
 น้อย ๗๐๐ คน ๘๐๐ คน ที่ตลาดเมืองพนมเปญซื้อขาย
 กันอยู่เคียงวันญวนมาถือว่าเดิมเมื่อ เดือน ๓ ข้างขึ้น
 ญวนเจาะซื้อทำศากทอแข็ง ไว้ประมาณ ๒๐,๓๐ เกษ ปีก
 ความไม่ให้พระยาพระเชมรรู้แล้วให้ญวนมาหาฟ้าทะละหะ
 พระยาพระเชมรว่าเจ้าลูกหลานเมืองส้อมมาให้ ฟ้าทะละหะ
 พระยาพระเชมร ไปฟังหนังสือในค่ายองตำทวงให้สน
 พร้อมกัน พระยาพระเชมรจึงมาพร้อมกันที่บ้านฟ้าทะละหะ
 ปรีกษากันว่า ญวนทำซอกาไว้เป็นอันมาก ญวนจะคิด
 อยากรักยังไม่รู้ ครั้นจะไม่ไปกลัวญวนจะพาเอาผิดจึง
 ว่าพระยาพระเชมรทั้งปวงก็ไม่มีความคิดสิ่งไร ญวนจะจับ
 จำเสียนั้นก็ยังไม่แน่จะต้องไปฟังดูให้รู้เหตุการณ์ก่อนจึง
 พากันไป พระยาพระเชมรทั้งปวงเข้าไปในค่ายญวน ไม่

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ฯ

๘๓

เข้าไปแต่ฟ้าทะเลหะ องค์ดำดวงถามฟ้าทะเลหะว่าทำไมจึง
มาแค้นเคี้ยว พระยาพระเขมรทงปวงจึงไม่มากวญเล่า ฟ้า
ทะเลหะจึงว่า พระยาพระเขมรทงปวงว่าแต่ก่อนมีหนังสือ
เจ้าเวเศศนามลงมาครั้งไร ก็ไปพร้อมกันทั้งหนังสือ ทศาลา
กลางเมืองทุกครั้ง ครองเองจะให้หาพระยาพระเขมรเข้ามา
ฟังหนังสือรับสั่งในค่าย พระยาพระเขมรกลัว ไม่อาจจะ
เข้ามา องค์ดำดวงจึงบอกฟ้าทะเลหะว่า เจ้าเวเศศนามมีหนังสือ
ลงมาว่า ชุนนางญวน ชุนนางเขมร ซึ่งพทกษ รัชชาเจ้า
องค์จันทรอยู่ทเมืองพนมเปญ เสด็จองค์จันทรบ่วยเจ็บ ใช้
ไม่ช่วยกันรักษาพอ บาดเจ็บ องค์จันทรตาย มีความผิด
ทั้งชุนนางญวนชุนนางเขมร เสด็จให้พาพระยาเขมร....
ให้ฟังหนังสือรับสั่ง ฟ้าทะเลหะจึงว่าเจ้าองค์จันทรเป็นเจ้า
ได้ชูปเลี้ยงมา พระยาพระเขมรภักดีความกตัญญูรักเจ้าอยาก
จะให้หายทุกตัวกัน แต่ความตายมาถึงแล้วจะทำกระไร ได้
องค์ดำดวงจึงว่า ฟ้าทะเลหะว่า อย่างนั้นเราจะมีหนังสือ
บอกชุนไปถึงเมืองเว ว่าแทนแล้ว ฟ้าทะเลหะก็ลากลับ
มาบ้าน ญวนเห็นว่าพระยาพระเขมรรู้ตัวแล้วจะทำการ ไม่
สนิท กรณเพลากาญวนก็เอาขอเอากาไปทงนาเสียส่นแล้ว

ญวนก็ทำดีไปกึ่งเก้า ญวนให้พระฮาวัง พระยาศรีอัครราช
 พระยามหาเสนา คุ่มไพร่เขมร ๗๐๐ คน ไปตั้งรักษาเมือง
 ไพรสัถ์ญวนให้องค์โยกกับไพร่ประมาณ ๑๐ คน ไปกำ
 กับอยู่ด้วยกาละภาษลกเล่ให้หนักอง นักกงพังแตกแทนแล้ว
 นักอง นักกง ๖ ข้าง ๆ ก็กลับมาอยู่บ้านฟ้าทะละหะ ครั้น
 ณ วันเดือน ๔ แรมค่ำหนึ่ง องค์ดำดวงมาที่ศาลากลาง
 เมืองพนมเปญ ให้ญวนมาหาฟ้าทะละหะว่าให้ ฟ้าทะละหะ
 กับพระยาพระเขมร ไปทูลขอให้พร้อมกัน ๖ ข้าง ๆ ก็ตาม
 ฟ้าทะละหะไปด้วย ครั้นฟ้าทะละหะกับพระยาพระเขมรไป
 ที่ศาลากลางพร้อมแล้ว องค์ดำดวงจึงว่า เจ้าเวียดนามมี
 หนังสือลงมาให้ขอเอากษัตริย์จันทร์ ไปเผาที่เมืองญวน
 ฟ้าทะละหะพระยาพระเขมรจึงว่า เจ้านายเมืองเขมรแต่
 ก่อนมากตายนหลายองค์หาได้เอากษัตริย์ไปเผาเมืองอื่นไม่ องค์
 จันทร์ก็เป็นเจ้านายของเขมร ซึ่งจะเอากษัตริย์ไปเผาเมือง
 อย่างแต่ก่อนไม่มี พระยาพระเขมรจะขอจกแจงเอากษัตริย์
 เผาที่เมืองพนมเปญ ไพร่บ้านพลเมืองจะได้มาทำบุญให้
 ทาน ถลองพระเดชพระคุณเจ้านายให้พร้อมกัน องค์ดำดวง
 จึงว่าไม่ยอมให้เอากษัตริย์ไปเผาเมืองญวน จะเอากษัตริย์ไปเผาที่

เมืองพนมเปญ จะได้เผาเมื่อไร พระยาพระเขมรกำหนด
 ช้าเร็วจะกำหนดยังไม่ได้ ด้วยการงานสิ่งไรก็ยังไม่ได้จัด
 แฉง พวกกันแล้วองท่าตวงก็กลับไป ฟ้าทะละหะก็กลับมา
 บ้าน พระยาพระเขมรก็พากันมาที่บ้านฟ้าทะละหะเป็น
 หลายนคน ว้า ว้า รุจกซ้ออยู่แต่ พระยายมราช พระยา-
 กลาโหม กาละภาษลก ภาณุชา นอกกว่านั้น ว้า ว้า หารู
 จักไม่ ฟ้าทะละหะว่าเจ้านายเราหาญไม่ ญวนมาอยู่รักษา
 เมืองก่งตัวเป็นเจ้า จะเอาศพของก่งจันทร์ ไปเผาเมือง
 ญวน เราทั้งปวงไม่ยอมให้เขมรญวน ไม่ฟังขึ้นจะเอาศพ
 ไปให้ได้เราก็จะต้องขอ เออโอรสองค์พระเชษฐพระคุณเจ้า
 นายเรา พระยาพระเขมรทรงปวงกหนดด้วย แล้วฟ้าทะละหะ
 ว่าญวนจะขอเอาศพเจ้าไปเผาที่เมืองญวนนั้น พระยาพระ
 เขมรทรงปวงเห็นว่าญวนจะคิดเป็นประการใด พระยาพระ
 เขมรลางกันว่า ญวนจะเอาศพเจ้าไปเผาที่เมืองญวนนั้น
 เห็นว่าจะให้เราทั้งปวงลงไปให้พันบ้านพันเมือง แล้วก็จะ
 กัดขให้ญวนพร้อมกัน จะให้ญวนเป็นเจ้าเมืองเขมร เห็น
 ว่าเราทั้งปวงจะกลัวจะต้องยอมถอยลงไปแต่ทั่ว ความอัน
 นี้จะกัดขเราที่ในบ้านในเมืองเห็นว่าเราจะไม่ยอม ลางคน

กว่าดำลงไปแล้วเห็นญวนจะจับพระยาพระเชมรทเป็น
 ใหญ่ ๆ เสียก่อนยังแต่ผู้น้อยก็จะตามใจญวน ฟ้าทะ-
 ละหะจึงว่า ถ้าญวนจะจับเราแล้วเราทุกคนนี้อยู่ใน
 เงามมือญวน วันนรอกไปวันหน้ากกงเสียตลงวันหนึ่ง ถ้า
 พระยาวิ้ง พระยาศรีอกราช คิดเห็นเห็นต่อท่านแม่ทัพ
 เมืองพระตะบอง ไ้เจ้าองค์อม เจ้าองค์ดวง ออกไปเสวย
 ราชย์เมืองเชมร พวกเราจึงจะได้เป็นที่ยกหน่วง ถ้าแต่
 อย่างน้อยแล้วเห็นจะได้มีความสุข พระยาพระเชมรกว่า
 ความทนสุดแต่ฟ้าทะละหะจะรอกอาน พักกันแล้วพระยา
 พระเชมรก็ลากลับไป ครั้นเพลาย่ำ ๖ โมง ๗ เห็นฟ้าทะ-
 ละหะเรียกบ่าวไพร่ลงเรือจะไปหาเจ้าองค์จันทร นกกง
 นกกง กับ ๖ ข่า ๖ กลงเรือจะไปด้วย ฟ้าทะละหะว่านั้
 อง นกกงกับ ๖ ข่า ๖ เป็นคนพึ่งมาแต่บ้านนอกอย่าไป
 เลย ๖ ข่า ๖ กับนกกงนกกงก็หาได้ไปไม่ ๖ ข่า ๖ เห็นฟ้า
 ทะละหะหนุ่มสาว ห่มขาวมีดอกไม้รูปเทียน ใส่พาน ไปด้วย
 ครั้นเพลาค่ำฟ้าทะละหะกลับมา คนซึ่งไปด้วยฟ้าทะละหะ
 เล่าให้นกกงนกกง ๖ ข่า ๖ ฟัง ว่าศพเจ้าองค์จันทรนั้นเอา
 ไว้ในโรงใหญ่ที่บ้านเจ้าองค์จันทร พระสงฆ์สวดทองกลาง

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๓ ๘๗

วันกลางคืนทุกวัน เมรุ^๕นั้นจุดแรงทำที่โพพระบาทยังหา
แล้วไม่ กำหนดว่าจะเผาในเดือน ๖ เขมรเล่าให้ ๗ ข่า ๗
ฟังแต่เท่านั้น ครั้นเดือน ๔ แรม ๒ ค่ำ เวลาเช้า พ้าทะ-
ละหะใช้เขมรถือหนังสือ ไปถึงพระยาศรีอรรราชฉบับหนึ่ง
ในหนังสือจะกล่าวประการใด ๗ ข่า ๗ หาทราบไม่ อยู่
ประมาณ ๓ วัน ๗ ข่า ๗ เห็นเขมรถือหนังสือมาแก่
เมืองโพธิ์สัคว์ มารู้พ้าทะละหะ พ้าทะละหะได้หนังสือ
แล้วก็เข้าไปอยู่ในเรือน หนังสือนั้นว่าด้วยราชการ
สิ่งไร ๗ ข่า ๗ หาทราบไม่ อยู่ ๒ วัน ๓ วัน คนถือหนังสือ
มาแต่เมืองโพธิ์สัคว์จากเมือง พ้าทะละหะได้หนังสือ
แล้วก็เอาเข้าไปอยู่ในเรือนทุกครั้ง จะเขียนหนังสือตอบไป
ก็เขียนออกมาแต่ในเรือน หาให้ความแพร่พรายไม่ ครั้น
ณ วันเดือน ๔ ข้างแรม พ้าทะละหะให้หนักองนักกง ๗ ข่า ๗
กับเขมรมีชื่อประมาณ ๘ คน ๙ คน ไปตัดไม้ไผ่อยู่หลาย
วัน ได้ไม้ไผ่ประมาณ ๓๐๐ ลำ ว่าจะปลูกโรงไว้สำหรับ
ใส่ใบตาลเกณฑ์ให้หัวเมืองส่ง จะเอามาเย็บเป็นคัมภีร์หลัง
คาเมรุ ครั้นอยู่ประมาณ ๒ วัน ๗ ข่า ๗ ไปซื้อของที่ตลาด

กับนักกองนักกงไต่ยืนเขมรชาวตลาดพูดกันว่า กบฏในเมือง
 ไชยอนก็ยังอยู่ในเมือง กองทัพเมืองเวียงลอมอยู่ กองทัพ
 เมืองเวเพิ่มเติ่มลงมาอีกเป็นหลายครั้ง ๆ ละ ๑,๐๐๐ บ้าง
 ๑,๐๐๕ บ้าง ว่าจะล้อมไว้มากกว่ากบฏในเมืองไชยอนจะสัน
 เลี้ยงอาหาร ๆ ขำ ๆ ซื่อสิ่งของได้แล้วกลับไปเรือนฟ้า
 ทะละหะ ๆ ขำ ๆ อยู่ในเมืองพนมเปญตั้งแต่ ๓ วันเดือน ๓
 แรม ๗ ค่ำ มาจนเดือน ๕ เกยงไปมาหาเพื่อนที่รู้จักกัน
 ไต่ยืนเขมรชาวเมืองพูดอย่างนี้จะไต่เจ้า-
 องค์จอม เจ้าองค์หลวง มาเป็นเจ้าเป็นนายครอบครองบ้าน
 เมือง จะได้เป็นสุริยบทไป พักคนเมือง ๆ อยู่ แต่ซึ่ง
 พระยาพระเขมรทรงปวงระกอกเอาใจออกจากญวนนั้น ห้าม
 ผู้ใดแข็งแรงที่จะกล้าคิดไม่ พระยาพระเขมรกลัวญวนมาก
 ลูกเมียองค์จันทร์ อยู่โพพระบาท ชนอยู่บนบ้านที่ไว้ศพ
 องค์จันทร์ หาไต่ยืนผู้ใดพูดว่าญวนตั้งให้บุตรผู้หญิง องค์
 จันทรเป็นเจ้าบังคับบัญชาไพร่บ้านพลเมืองไม่ การบ้านการ
 เมืองนั้น องค์เจ้าดวงบังคับบัญชาทางสนตงแต่องค์จันทร์ตาย
 แล้ว ญวนพาครอบครัวชนมาเมือง ๆ ไม่ขาด ที่ตลาดเมือง

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๙

๘๕

พนมเปญญวนชนปลูกโรงกังกรานขายของทั้งสองฟากถนน
พวกเขมรตองซื้อของญวนกัน จีนเมืองพนมเปญนั้น ๖ ชั่ว
หาเห็นมีไม้ ญวนที่มาอยู่เมืองพนมเปญ ได้ยินว่าญวนกอง
ทัพ ๕,๐๐๐ ญวนนอกจากกองทัพทั้งผู้ชายผู้หญิงประมาณ
สัก ๒๐๐ คน ๘๐๐ คน ว่าจะอยู่ที่เดียว ๖ ชั่ว อยู่กับฟ้า
ทะเลหะทำสนิทให้ใช้สอยตักหน้าตามหลังเชื่อว่า ไม่หนี
กรณ ณ วันเดือน ๕ แรม ๑๔ ค่ำ ปีมะแมสัปดาห์ เพลา
ทุ่มเศษ ๖ ชั่ว ลักขารสารของบารพทะเลหะได้ทะนาน
หนึ่งแล้ว ๖ ชั่ว ๖ ทนออกของเมืองพนมเปญ ลักขามาตาม
ริมทาง ไม่ได้หุงข้าวกัน จนลักขารสารมา ๔ วัน ถึงบ้าน
นักสุขพหนอง ๖ ชั่ว ๖ คงหาเรืออยู่ในน้ำแขวงเมืองลำโรง
ทอง ๖ ชั่ว ๖ อยู่กับนักสุขประมาณ ๑๕ วัน ๖ ชั่ว ๖ ก็ลา
นักสุขมาวันหนึ่ง ถึงบ้านบ้านละว่า เข้าชุมนุมนอนอยู่ริม
บ้านคันหนึ่ง ออกจากบ้านบ้านละว่ามาวันหนึ่งถึง
บ้านสลักทองแข็ง ๖ ชั่ว ๖ อาศัยนอนอยู่กับนัก
ฆาตพหนอง ๖ ชั่ว ๖ ๕ คืน มาจากบ้านสลักทองแข็งวัน
หนึ่งถึงสำนักรุงสวายนอนอยู่กลางบ้านคันหนึ่ง มาจาก
บ้านรุงสวายวันหนึ่งถึงบ้านจอมศาลา เข้าชุมนุมนอนอยู่ในบ้าน

มาจากบ้านจอมศาลาวันหนึ่ง ถึงสำนักมะปราง ออกจาก
 สำนักมะปรางมาวันหนึ่งถึงปลายคลองเกาะกงบ้าน ๆ ข้า
 ณ วันเดือน ๗ ขัน ๑ ถ้า ปีมะเมียสัปตศก หลวงศรีสุนทร
 ขาหลวงนายกองค์ท่านเอาตัว ๆ ข้า ๆ ไปไต่ถาม แล้วบอก
 หนังสือขุนพิทักษ์ปลายแดนคุมตัว ๆ ข้า ๆ เข้ามาส่ง ณ
 เมืองจันทบุรี ถึงเมืองจันทบุรี ณ เดือน ๗ ขัน ๑๐ ถ้า ปี
 มะแมสัปตศก และพระมหาเจดีย์ พระปัญญาธิบติ ขุนเทพ
 ภักดี ขุนเสนาธิบติ ทนตราธรรม ครองครัว ๑๐๐ เศษ
 หนีออกไปจากทิศใต้ เมื่อ ณ วันเดือน ๑๒ แรม ๑๐ ถ้า ปี
 มะเมียจอกกนณ วาณวนมฤตโยชน ๆ ข้า ๆ หาทราบไม่
 ๆ ข้า ๆ อยู่ทเมืองพนมเปญหาเห็นญวนฆ่าผู้ใดไม่ ราคาข้าว
 ลูกคำญวน ลูกคำเขมรซื้อขายกัน ข้าวเปลือกดวงถ้วยถึง
 ๒๐ ทะนาน ถึงหนึ่งเป็นเงิน ๑๒ แเป คิดเป็นเงินตราถึงละ
 ๒ สลึง ข้าวสารถึงละ ๒๔ แเป เป็นเงินตราถึงละ ๑ บาท
 เป็นความสัตย์ความจริง ๆ ข้า ๆ แด่ท่าน (วันเสาร์ เดือน
 ๗ ขัน ๑๑ ถ้า ปีมะแมสัปตศก ๑๑๔๗)

ฉบับที่ ๓

หนังสือเจ้าพระยาธรรมาธิบดี ฯ แม่ทัพใหญ่

ถึงเจ้าเมืองทวนพนาทงทก

หนังสือเจ้าพระยาธรรมาธิบดี ศรีวิชัยวงศ์ พงศ-
ภักตบดินทรเทโษชัย มโหฬารียาธิบดี ศรีรัตนมณฑลไชยบาล
อัครมหาเสนาบดี อภัยพิริยปรการมพหุ แม่ทัพใหญ่ฝ่าย
เมืองค่านเหนือ มาถึงเจ้าเมืองทวนพนาทงทกทงปวง
ด้วยเมืองทวนพนาทงทกกับเมืองทวน เมืองมหาชัย
เมืองคำเกิด เมืองค่านอง เมืองวัง เมืองพวน เมืองพรอง
เมืองชุมพร เมืองตะโปน บรรดาหัวเมืองลาวฝ่ายข้าง
ตะวันออก ซึ่งชนกับเมืองเวียงจันทน์ อันเป็นข้าขอบขัณฑ
สีมากรุงเทพพระมหานครมาแต่เดิม อันเจ้าเมืองเวียงจันทน์
เป็นคนไม่มีสัตย์กตัญญู เป็นกบฏกิดการใหญ่ไผ่สูงเหลือ
เกินวาสนาบารมี ฮ่องอาจยกกองทัพลงมาตีเมือง
นครราชสีมา อำนาจพระเดชเดชา มุลาพพระ-
บรม โพรธิ สมภาร พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
ผู้ทรงพระคุณธรรมอันมหาประเสริฐ อนุชำนทานทงทกแล้ว

ทหารพลกองทัพนม โคนน ก็ได้ความวินาศฉิบหายยับเย็น
ไป จนกองทัพจับได้ตัวอนุญากิพน้องบุตรภรรยา ส่งลงไป
ณ กรุงเทพพระมหานคร แยกหัวเมืองซึ่งชนกับเมืองเวียง
จันทน์อยู่ปากข้างตะวันออกนั้น ทรงพระมหากรุณาดำรัส
ว่าเป็นแต่หัวเมืองเล็กน้อย หาได้รวมคิดกับอนุเป็นกบฏไม่
จึงโปรดเกล้าฯ ว่าให้ตั้งกองทัพไว้มิให้กองทัพออกไปย่ำ
บ้านเมือง โดยทรงพระมหากรุณาพมกฯจะมีให้หัวเมืองทง
ปวงได้ความเดือดร้อน ครั้นปราบปรามเมืองเวียงจันทน์
ราบคาบ โปรดให้ยกกองทัพลงมาเมืองเวียงจันทน์ชนทนต์หนองกาย
บ้านเมืองก็เป็นสุขฐานนั้นได้ ๑๕ ปีมาแล้ว หัวเมืองลาว
ฝ่ายข้างตะวันออกที่เคยขึ้นกับเมืองเวียงจันทน์มาก่อน ก็ขัด
แย้งบ้านเมืองไปขึ้นเสียกับญวน ญวนก็ไม่ได้คิดถึงทาง
ไมตรีกรุงเทพ พระมหานคร อันมีบุญคุณกับญวนมาแต่
ก่อนๆเป็นอันมาก ญวนทำให้เสียทางไมตรีก่อน หัวเมืองลาว
ทงปวงกขัดแย้งบ้านเมือง ละกายอย่างธรรมนิยมประเพณี
บ้านเมืองเสีย พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวจึงโปรด
เกล้าฯ ให้ท้าวแก้วทหารยกเป็นชบวนทัพสรรพ ไปด้วย
เครื่องศาสตราวุธ ยกขึ้นไปเป็นหลายทาง ไปปราบปราม

บ้านเมืองลาวทศตวรรษให้ราบคาบ ครั้นกองทัพได้เมือง
 พวน เมืองมหาชัย หัวเมืองท่งปวงแล้ว กองทัพจะยกค้อ
 ขนไปตีเมืองหัวพันท่งทก จึงแต่งให้เพี้ยศรีครุฑหาต ซึ่ง
 เคยเป็นสามเมืองหัวพันท่งทกมาก่อน ให้ขึ้นไปสืบข่าว
 ราชการ เพี้ยศรีครุฑหาต มั่นคงมาถึงนายทัพนายกอง
 ขอให้เลิกกองทัพไว้ ว่าเจ้าเมืองท้าวเพี้ยพวกเมืองหัวพัน
 ท่งทกท่งปวง พร้อมใจสวามิภักดิ์ยอมกลับมาเป็น
 ข้าขอบขัณฑสีมาสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวตามเดิม จะขอ
 ทำราชการชนกับเมืองหลวงพระบาง เจ้าเมืองหัวพันท่งทก
 ท่งปวงจะจกแรงกันลงมาหากองทัพ นายทัพนายกองบอก
 ความมาถึงกองทัพใหญ่ จึงเลิกกองทัพไว้ พอเป็นฤกษ์
 จึงได้เลิกกองทัพ กลับลงไปแจ้งราชการ ณ กรุงเทพพระ
 มหานคร ครั้นเข้าฤกษ์แล้งปีมะเมียฉศก พระบาทสม
 เด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ท้าวแก้วท้าว
 กองทัพขึ้นไปตีราชการ ณ เมืองหลวงพระบางอีก ครั้น
 ยกทัพขึ้นมาถึงเมืองพชัย เพี้ยศรีครุฑหาต ท้าวเพี้ย
 หัวเมือง ท้าวพลเมืองชาเหนือท้าวพลเมืองเชียงคอง ท้าว
 เมืองโสม แสนหมเมืองซอน ท้าวบุตรเมืองเหี้ยมลงมา

๕ ครนจะส่งทูลลงมายังกรุงเทพพระมหานครก็เห็นว่า เป็นแต่
 ๖ ท้าวเพี้ยผู้น้อย จึงได้พาเพี้ยทงทกหัวเมืองขึ้นไป ๗ เมือง
 ๘ หลวงพระบาง ให้ท้าวเพี้ยกลับไปบอกความกับเจ้าเมือง
 ๙ ทงปวง ถ้าจะสวามภักดีโดยสุจริตแล้ว ก็ให้เจ้าเมืองทง
 ๑๐ ปวงและญาติพี่น้อง ที่เป็นผู้ใหญ่ลงมา ๑๑ เมืองหลวงพระ
 ๑๒ บาง จะได้พาลงไปแจ้งราชการ ๑๓ กรุงเทพพระมหานคร
 ๑๔ ภายหลังเจ้าเมืองเหอมาบปลัดหัวเมือง บัดนี้เมืองซอน ท้าว
 ๑๕ พลเมืองชาเหนือ ท้าวเพี้ยมรือ มา ๑๖ เมืองหลวงพระบาง
 ๑๗ แจ้งความว่าเจ้าเมืองท้าวเพี้ยเมืองหวนทงทก พร้อมใจ
 ๑๘ กันทุกเมืองจะสวามภักดีเป็นราชขอบตามตามเดิม หวัง
 ๑๙ เมืองที่ยังไม่มาถึงนั้นก็จะจูงใจกันมาภายหลัง ครนจะจก
 ๒๐ แจ้งราชการ ๒๑ เมืองหลวงพระบาง..... (ความขาด).....
 ๒๒ จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้กองทัพออกไปปราบปรามหัวเมือง
 ๒๓ ลาวฟากนาข้างตะวันออก หัวเมืองลาวบรรดาทิศแห่งใด
 ๒๔ ความเคียดแค้นวิวาศไปทงน ก็เพราะอนุคนพาดกันเกี่ยว
 ๒๕ แต่เมืองหวนทงทกกองทัพออกไปตั้งบ้านเมืองไม่
 ๒๖ เจ้าเมืองท้าวเพี้ยพวกหัวหวนทงทกกลัวความเคียดแค้น
 ๒๗ จะมกบบานเมืองศศพร้อมกัน สวามภักดีกันมาเป็นราชขอบ

ขณกษัตริย์มาตามเดิม จะทำการราชการชนกับเมืองหลวงพระบาง
 อ่อนน้อมมาโดยศ เจ้ามืองเหียม ปลัดเมืองท้าวเพยศรีเมือง
 ไคลงมาถึงกรุงเทพพระมหานครแล้ว กวจะนำเอาความ
 ชนกราบบังคมทูลแก่ พระบาทสมเด็จพระบรมนาถ บรม-
 บพิตรพระพุทธเจ้า อยู่หัวให้ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระ-
 บาท ทานอัครมหาเสนาบดีผู้ใหญ่ปรึกษาพร้อมกันแล้วจึงนำ
 ขอราชการเมืองหวพวนทางเหนือ กราบบังคมทูลพระกรุณา
 ว่าซึ่งไปรบกเกล้าฯ ให้ยกกองทัพขึ้นไปปราบปรามเมืองพวน
 เมืองลาว ฝ่ายข้างตะวันตกออกห้วยคตขานเมือง กรนกองทัพ
 ไคเมืองพวน ท้าวเมืองลาวทงปรวแล้ว ฝ่ายเจ้าเมืองหัว
 เมือง เมืองเหียม เมืองเชียงก่อ เมืองชาเหนือ เจ้าเมืองชา
 ไค เมืองไสย เมืองซอน กบหัวเมืองชน ๔๘ เมือง กลวกองทัพ
 จะย่าย บ้านเมือง กลวพระเดชเดชาานุภาพพระบารมี
 พระบรมโพธิ์สมภารสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ปรีกษา
 พร้อมกันอ่อนน้อมสวามภักค มาเป็นข้าขอบขัณฑสีมาตาม
 เดิมสืบไปไมชนกับญวน จะขอทำการราชการชนกับเมืองหลวง
 พระบาง เจ้าเมืองเหียม ปลัดเมืองหัวเมือง ปลัดเมืองซอน
 ท้าวพลเมืองชาเหนือ ท้าวเพยเมืองหวพวน ๔ เมือง ลงมา ณ

กรุงเทพมหานคร ไ้รับพระราชทานนาพระพิพัฒน์
 สจจาถวายสศยานสศยแลว แตเมืองเชียงคอ เมืองซำไ้
 เมืองโสย กัว่าจะจคแฉงตามกนลงมาภายหล้ง เมืองหว
 พนทงหกไ้สวามภกคออन्नอมกลบคณมาโดยคไ้แลว จะ
 พระราชทานงคกกองทัพซึ่งจะไปค้เมืองหวพนทงหกไว้ก่อน
 เมืองหวพนทงหกจะขอทการารชการชนกบเมืองหลวงพระบาง
 ถ้าพวกหวพนทงหกไม้มีความสจจรกลบคณแฉงบ้านเมือง
 ไม้กระทำตามอย่างธรรมเนียม เมืองหวพนทงหกนทงเป็น
 แท้ซอ เมืองชนเมืองหวพนแลนอยจะหาพลเมืองทแกล้ว
 ทหารกองทัพไม้ ครนทงทวบค้มาละอองรฐ์พระบาท
 แลว จึงมีพระบรมราชโองการมาพระบณทุรสรุสังหนาท
 ทารสวา เมืองหวพนทงหกเหล่านค้กอนกเป็นเมืองชนกบ
 เมืองเวียงจันทน เป็นหัวเมืองปลายเขตแดนชาขอบชนทส
 มากรุงเทพมหานครสบค้มา เมื่อนเป็นกบฏชกน้า
 เอาหวเมืองเหล่าน ไปชนกบญวน บคณเมืองหวพนทงหก
 กลวกองทัพสวามภกคกกลบคณมาจะทการารชการชนกบเมือง
 หลวงพระบาง ถ้าสวามภกคโดยสจจรตามค้มแลว บ้าน
 เมืองก็จะเป็นปรกคเหมือนค้กอน สำเรจแลว จะคอยทำ
 เมืองหวพนทงหกให้มาพรอมกนกเห็นจะชา จึงไ้พาคว

เจ้าเมืองเหียม ปลัดเมืองหัวเมือง ปลัดเมืองซอน ท้าวพล
เมืองชำเหนือ ท้าวเพี้ย ลงไป ณ กรุงเทพพระมหานคร
ปรึกษากับท่านอัครมหาเสนาบดีผู้ใหญ่พร้อมกันว่า เมือง
หวงหนทางหกเหล่านไปชนกับเมืองญวน ละกายอย่างธรรม
เนียมเสาช้านานหลายปีมาแล้ว บัดนี้เจ้าเมืองเหียม ปลัด
เมืองหัวเมือง ปลัดเมืองซอน ท้าวพลเมืองชำเหนือ ท้าว
เพี้ย กลับสวามิภักดิ์ลงมา ณ กรุงเทพพระมหานคร ให้
ถือนำพระพิพัฒน์สรวาสัยความธรรมเนียม เจ้าพนักงานจึง
ได้แจกแจงถึงนาพระ พงศนารถ ให้เจ้าเมืองเหียม ปลัด
เมืองหัวเมือง ปลัดเมืองซอน ท้าวพลเมืองชำเหนือ ท้าว
เพี้ย กราบถวายบังคมพระมหาสุทนต์เสนาบดีสาบานทูลว่าเพา
พระพิภักดิ์พระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้า ถวาย
ความสัตย์ต่อไต่ผาลระอองรุติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ผู้ทรงพระคุณ ธรรมอันมหาประเสริฐอย่างธรรมเนียมแล้ว
จึงให้ตามเจ้าเมืองเหียม ปลัดหัวเมือง ปลัดเมืองซอน
ท้าวพลเมืองชำเหนือ ท้าวเพี้ย ผู้ลงไปแจ้งราชการ
ให้การว่า แท้ก่อนเมืองหัวเมือง เมืองชำเหนือ เมืองเชียง
ก้อ เมืองโลย เมืองซอน เมืองเหียม เมืองชำไต่ กับ

หัวเมืองชน ๔๘ เมือง เป็นเมืองชนกับเมืองเวียงจันทน์มา
 แด่เดิม หาไถ่ชนกับญวนไม่ ครั้นเมื่ออนุศักดิ์ประทุษร้ายต่อ
 กรุงเทพพระมหานคร สู้รบกองทัพได้ อนุหนีไปเมือง
 ญวนจึงเอาเมืองหวพนทงหกไปยกให้ชนกับเมืองญวน ญวน
 จึงแต่งขุนนางมาจกแจ้งบ้านเมือง ให้เมืองหวพนทงหกชน
 กับเมืองซอแง เมืองซอแตง เจ้าเมืองท่าวเพย พวกเมือง
 หวพนทงหกชนมาเมืองหงไ้ กลัวญวน จึงต้องเสียส่วย
 ให้แก่ญวนต่อมา ครั้น ๓๖๓๓ สมเด็จพระเจ้ากรุงเทพ
 พระมหานครยกทัพไปตี เมืองหวพนทงหกกองทัพจะไปบ้าน
 เมือง เจ้าเมืองท่าวเพยเมืองหวพนทงหกก็คิดพร้อมกันทั้ง
 ๓๓ สวามภักคกลับคืนมาบนบานขอบิณฑิตสมากรุงเทพ
 พระมหานครตามเดิมสืบไปฝ่ายเดียว ไม่ชนกับเมืองญวน
 จะขอการราชการชนกับเมืองหลวงพระบาง จะได้พึ่งพระ-
 บารมีพระบรมโพธิสมภารสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว บ้าน
 เมืองจะได้อยู่เย็นเป็นสุขเหมือนแต่ก่อน จึงทูลขอกรมหา
 เสนาบดีผู้ใหญ่ปรึกษาพร้อมกันว่า เมืองหวพนทงหก
 เมืองพวน กับเมืองลาวฝ่ายข้างตะวันออกเป็นหลายเมือง
 ชนกับเมืองเวียงจันทน์ เป็นปลายเขตแดนขอบิณฑิตสมา

กรุงเทพพระมหานคร หาได้เป็นเมืองชนเมืองออกของญวน
 ไม่ ญวนมาครอบงำเอาหัวเมืองลาวเหล่านั้นไว้ เพราะเหตุ
 ถ้วยอนุภิกขกบฏต่อกรุงเทพพระมหานคร เอาบ้านเมืองลาว
 ฟากข้างตะวันออกไปยกให้ชนกบฏญวน หัวเมืองหงปวงกพา
 กนชกแซงบ้านเมืองละอย่างธรรมเนียมเสีย พระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธเจ้าอยู่หัว.....ถ้าไม่สละรักษาให้เสียประเพณีอย่าง
 ธรรมเนียม ความเอื้อเฟื้อกันจะมีบ้านเมืองหวงพนทง
 หก และชองกรมเสนาบดีพร้อมกัน เห็นว่า เมืองหวงพน
 ทงหกไกลอ่อนแอเสียแล้ว จะขอให้กองทัพซึ่งจะไป
 ตีเมืองหวงพนทงพวกก่อน จะให้เมืองหวงพนทงหกท้าว
 การชนกบฏเมืองหลวงพระบางลงมาตี เมืองหวงพนทงหก
 จะสู้รบไม่สู้รบ จะดูใจพวกเมืองหวงพนทงหกไปสักครั้งหนึ่ง
 ก่อนหน กตามแต่ธรรมเนียมเสนาบดีปรึกษาเห็นพร้อมกัน
 เด็ด และเจ้าเมืองเหียม ปลัดเมือง หัวเมือง ปลัดเมืองซอน
 ท้าวพลเมืองชาเหนือ ท้าวเพี้ยเมืองหวงพนทงหก ซึ่งลงไป
 กรุงเทพพระมหานครนั้น ก็ได้นำเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระ
 บาทกราบถวายบังคมสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระ
 คุณธรรมอันมหาประเสริฐทรงพระมหากรุณาธิคุณว่า เจ้า

เมืองเหียม ปลัดเมืองท้าวเพยเมืองหวพนทงทก ไกลมาถึง
 กรุงเทพมหานครแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงาน
 จดส่งของพระราชทานเมืองเหียมหวพนเจ้าเมือง เงินตรา
 ๑๐ ตำลึง เสื้อไหมคเมืองบน ๑ แพรจุนทิว ๑ แพรนุ่ง ๑
 แพรขาวหม ๑ ผ้าเชิงปุม ๑ ท้าวผา ท้าวโค หม่อมบัวศรี
 ทา หม่อมบัวจันทพา เงินตราคนละ ๕ ตำลึง เงินชั่ง ๑
 เสื้อผ้าลาย ๕ ผืน แพรจุนทิว ๕ ผืน แพรนุ่ง ๕ ผืน ไพร
 ๖ คน เงินตราคนละ ๖ บาทเงิน ๕ ตำลึง ผ้าลายเพลาะ ๖
 ผืน ผ้าขาวหม ๖ ผืนเสื้อขาว ๖ ผืน เมืองท้าวเมืองเพยสถาน
 ปลัด เงินตรา ๑๐ ตำลึง เสื้อไหมคเมืองบนทิว ๑ แพรท่อน
 ๑ ผ้าเชิงปุม ๑ เพชรนามบุษยาลเงินตรา ๖ ตำลึง เสื้อ
 ไหมคกว้างทั้ง ๑ แพรจุนทิว ๑ แพรนุ่ง ๑ ท้าวแพงเงินตรา
 ๕ ตำลึงเสื้อผ้าลาย ๑ แพรจุนทิว ๑ แพรนุ่ง ๑ ไพร ๖ คน
 เงินคนละ ๖ บาทเงิน ๕ ตำลึง เสื้อผากา ๖ ตัวผ้าขาวหม ๖
 ผืน ผ้าลายเกาะ ๖ ผืน เมืองชอนแสนหวพนปลัด เงินตรา ๗
 ตำลึง เสื้อไหมคเมืองบน ๑ แพรขาว ๑ ผ้าเชิงปุม ๑ ท้าว
 เอ็นเงินตรา ๕ ตำลึง เสื้อผ้าลาย ๑ แพรจุนทิว ๑ แพรนุ่ง
 ๑ ไพร ๒ คน เงินตราคนละ ๖ บาท เงิน ๓ ตำลึง เสื้อผ้า

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๖

๑๐๑

คำ ๒ ตัว ผาขาว ๒ ผืน ผาตายเกาะ ๒ ผืน เมืองซาเหนือ
ท้าวพลเมือง เงินตรา ๖ ตำลึง เสื้อไหมคกวางตั้ง ๑ แพร
จุนทิว ๑ แพรหนึ่ง ๑ แสนอูทัย เงินตรา ๕ ตำลึง เสื้อ
ผาตาย ๑ แพรจุนทิว ๑ แพรหนึ่ง ๑ ไพร ๒ คน เงินตรา
คนละ ๖ บาท เงิน ๓ ตำลึง เสื้อผาตา ๒ ตัว ผาขาว ๒
ผืน ผาตายเกาะ ๒ ผืน ตามอย่างธรรมเนียม

จึงโปรดให้พาเจ้าเมืองเขมร ปลัดหัวเมือง ปลัด
เมืองซอญ ท้าวพลเมืองซาเหนือ ท้าวเพย ขนมา ณ
เมืองหลวงพระบาง ในรัชสมัยหลวงพระบางจักแจ้งส่ง
กลับกันไป ณ เมืองหลวงพระบาง ท้าวเพย
ทั้งปวงจะได้รู้ความว่า สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทรง
พระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานไทยเมืองหัวพัน
ทั้งหกไว้ครองหน้ ให้การราชการกับเมืองหลวงพระบาง
ตามใจพวกเมืองหัวพันทั้งหกคถ่อน ปรีक्षाพร้อมกัน ไว้
แต่ก่อน เมืองหัวพันทั้งหกทยมไถลงไป ก็จะได้ลงไป
ณ เมืองหลวงพระบาง เจ้าเมืองหลวงพระบางเห็นควรจะ
พาสงไป ณ กรุงเทพพระมหานคร ก็จะได้จัดแจงให้พา
ลงไปแจ้งราชการ ให้เจ้าเมืองท้าวเพยพวกเมืองหัวพันทั้ง

ทก รักษาบ้านเมืองเขตแดนขอบเขตสมาท้าวราชการชน
 กับเมืองหลวงพระบาง ตามอย่างธรรมเนียมประเพณีเมือง
 น้อยชนกับเมืองใหญ่ อย่าให้เสียอย่างธรรมเนียม ถ้าจะมี
 เหตุการณ์บ้านเมืองประการใด ก็ให้หนังสือบอกความ
 ไปยังเมืองหลวงพระบาง เมืองหลวงพระบางจะได้ช่วย
 กิตติอำนาจบำรุงรักษาบ้านเมือง และเมืองหวพนทงทก
 ประการใด บ้านเมืองจะได้เป็นปกติ สมณชีพราหมณ์
 ไพร่บ้านพลเมืองจะได้อยู่เย็นเป็นสุข ให้เจ้าเมืองท้าว
 เพี้ยเมืองหวพนทงทกทงปวง ถิ่นอันปรีกษาทำรื้อกัน
 รักษาสัตยสุจริตกระทำความประเพณีโบราณ บ้านเมืองจะ
 ได้อยู่เย็นเป็นสุขสืบไปภายหน้า และท้องตราซึ่งมีชนมาน
 พวกเมืองหวพนทงทกหาหนังสือไทยไม่ ได้ให้เขียนเป็น
 อักษรไทยฉบับหนึ่งลาวฉบับหนึ่งกำกับกันชนมาด้วยแล้ว
 เรืองราวค้องกัน

หนังสือมา ณ วันเสาร์ เดือนอ้าย ชนทงกา

จุลศักราช ๑๑๕๗ ปีมะแม สัปตศก (พ.ศ. ๒๓๗๘)

เหตุการณ์ในบ๊วก พ.ศ. ๒๓๗๙

ทางเมืองเขมรถูกญวนบดกดมากจน ฝ่ายไทยก็
คาดหมายว่าต่อไปไทยคงจะต้องเกิดปะทะกับญวน เกี่ยว
กับเรื่องเมืองเขมรอีกเป็นแน่เพราะถ้าเขมรหมดความนิยม
ในญวน ถึงกับพร้อมใจกันต่อสู้เพื่อขับไล่ญวนเมื่อใดแล้ว
เขมรก็จะต้องการพึ่งไทยให้ช่วยป้องกันชีวิต จำเป็นที่
ไทยจะต้องเตรียมกำลังไว้ในพร้อม เมื่อจะมีโอกาส
ช่วยเขมรในวาระต่อไป พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
อยู่หัว จึงโปรดให้เจ้าพระยาอภัยภูธรราช (สิงห์ สิงหเสนี)
ขึ้นไปตั้งกองทำนุบำรุงพลเมืองราชบุรีก่อน

ส่วนทางเมืองพระบุรี ญวนส่งทหารเข้ามาตั้งค่าย
สะสมกำลังอยู่บางส่วน แต่จำนวนยังไม่มากนัก

ฉบับที่ ๑

ตราถึงเมืองสุวรรณภูมิ

เรื่องตั้งให้อุปฮาดเมืองร้อยเอ็ดเป็นท้าวพระรัตนวงศา

หนังสือ เจ้าพระยาจักรีศรีอริยวงศาคตญาณ สมุหนายก
อัครมหาเสนาธิบดีอภัยพิริยปรากรมพาหุ มายังท้าวผำ

ท้าวเพี้ยเมืองสุวรรณภูมิ ด้วยทรงพระกรุณาตรัสเหนือ
เกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่า เจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่
สมุหนายก กลับมาจากราชการทัพเมืองพระตะบอง พาเอา
ตัวอุปฮาดท้าวสุริยะเมืองร้อยเอ็ด เข้าไปแจ้งราชการ ณ
กรุงเทพพระมหานคร ด้วยเจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่
สมุหนายก กราบบังคมทูลพระกรุณาว่า อุปฮาดเมือง
ร้อยเอ็ด เป็นคนเข้มแข็งในการศึกสงคราม ได้ทำราช-
การฉลองพระเศียรพระคณครุฑอันเจิ่งจันทน์ และไปตี
เมืองมหาชัย อุปฮาดได้รับพระกรุณาด้วยยศ ครั้น
พระรัตนวงศาอุปฮาดเมืองสุวรรณภูมิ ถึงแก่กรรมแล้ว
โปรดเกล้าฯ ให้อุปฮาดเมืองร้อยเอ็ด ไปอยู่ว่าราชการ
บ้านเมืองรักษาเมืองสุวรรณภูมิและเลกเมืองสุวรรณภูมิ
แต่ก่อนพระรัตนวงศาอุปฮาดยังไม่ถึงแก่กรรม พระรัตน-
วงศาท้าวเพี้ยอนบุญชำนวนเลกกรรจ์ไว้ ๑๓๔๘ คน

ครั้น ณ ปีมะแม สัปตศก (พ.ศ. ๒๓๗๘) อ้าย
ขุนประเสริฐ อ้ายขุนชนะโวหารกับอ้ายมีชื่อ ขนไปตง
เกลี้ยกล่อมท้าวเพี้ย และไพร่หัวเมืองลาว โปรดเกล้าฯ
ให้จับเอาตัวอ้ายขุนประเสริฐ อ้ายขุนชนะโวหาร อ้าย

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๑

๑๐๕

มชอ ซึ่งคบคิดกันเกลยกล่อมผู้คน พวกท้าวเพี้ยและไพร่
เมืองสุวรรณภูมิท้าวเกลยกล่อมอายชนประเสริฐ อายชน
ชนะโวหาร พวกนหลบหนีแยกย้ายแอบแฝงอยู่ อุปฮาด
จกแจงเกลยกล่อมรวบรวมท้าวเพี้ยท้าวเล็กเมืองสุวรรณภูมิ
ซึ่งหลบหนีแอบแฝงอยู่นอกบญช ใ้มาทงบ้านเมือง นาย
ไพร่ ๑,๗๓๘ คน เขากนทงเล็กซึ่งพระรัตนวงศาอุปฮาด
ยื่นบญชไว้แต่ก่อน เป็นคนฉกรรณนายไพร่ ๓,๐๘๖ คน
ใ้ผู้คนมากกว่าจำนวนเดิม ๑,๐๐๐ เศษ เจ้าพระ-
ยาบดินทรเทศา ทศมณฑลยอ จุฬอพระราชทานใ้อุป-
ฮาดเมืองร้อยเอ็ด เป็นท้าวรัตนวงศา เป็นเจ้าเมือง
สุวรรณภูมิ จะใ้จกแจงบุญเมือง ชำระรวบรวมท้าว-
เพี้ยไพร่พลใหม่ทงชน จะใ้ขอพระราชทานเอาท้าวสุริยะ
บุตรอุปฮาดคนเก่าเมืองร้อยเอ็ด เป็นท้าวอุปฮาดท้าวราช-
บุตร บุตรพระรัตนวงศาคนเก่าเป็นท้าวราชวงศ์ ทำราชการ
ฉลองพระเดชพระคุณสืบไป จึงทรงพระกรุณาใ้ดำรัสว่า
เลกท้าวเมืองลาวเจ้าเมืองท้าวเพี้ยนบญชไว้แต่ก่อน ไพร่
พลจกจระส่าระสายแตกหนีอนเวียงจันทนยังหากลบกนเขา
บ้านเมืองสนไม้ ครนบ้านเมืองเป็นปรกติ ไพร่พลกลับ

คนเขานบ้านเมืองพร้อมมูลแล้ว เจ้าเมืองท้าวเพี้ยหาชำระ
 เลกยนบุญชให้สนจำนวนตามอย่างแต่ก่อนไม่ เคลือบแฝง
 บิ่คบังอำพรางเลกไว้ เลกเป็นรพลสำหรับจะป้องกัน
 พระบวรพุทธศาสนารักษาแผ่นดิน ซึ่งอุปฮาดเมืองร้อย-
 เอ็ดไปอยู่รักษาเมืองสุวรรณภูมิ ชำระรวบรวมได้เลกเมือง
 สุวรรณภูมิมากกว่าเจ้าเมืองท้าวเพี้ยคนเกายนบุญชถึง
 ๒-๓ ส่วน แล้วอุปฮาดคนนั้นก็ทูลราชการทูลพศิกมา ๒-
 ๓ ครั้ง เชื้อแซ่งในการศึกสงครามรบพมกัลาหาญยังยันค
 เป็นคนจงรักภักศต่อราช การแผ่นดินมีความ ชอบมากอยู่
 สมควรจะชุบเลี้ยงเป็นผู้นใหญ่โต จึงโปรดเกล้า ฯ ให้
 พระราชทานท้าวอุปฮาด ลูกประคำทองสาย ๑ คนโทมคำ
 ๑ กะโถนถมคำ ๑ พานถม ๑ เครื่องในทองคำ ถลัับ
 ยาสูบ ๒ ถลัับสผง ๑ ช้องพลู ๑ ๑ ๑
 สัปทนปักศตูกัน ๑ เสื้อเชื้มซาบตัว ๑ ผ้าหม่นอนนบักทอง
 ผืน ๑ ผ้าแพรสี ๒ ผืน ผ้าขาวผูกตอก ๑ ผ้าปุมผืน ๑
 ผ้านายมวงอย่างผืน ๑ ผ้าวลาคผืน ๑ พระราชทานท้าว
 สุริยะ คนโทเงิน ๑ ถาดหมากเงิน ๑ เสื้ออิตลัดพนเขียว
 ตัว ๑ ผ้าหม่นอนไหมผืน ๑ ผ้าแพรผืน ๑ ผ้าเชิงปุมผืน

๑ ให้อุปฮาดเป็นทเจ้าเมือง ให้ท้าวสุริยะเป็นอุปฮาด
 ให้เอาท้าวราชบุตรเป็นราชวงศ์ ตามเจ้าพระยาบดินทร-
 เทชา ทสมุหนายก กราบบังคมทูลนบนเกล้า บดินทรให้
 อุปฮาดเป็นทพระรัตนวงศาเจ้าเมือง ตั้งให้ท้าวสุริยะเป็น
 ทอุปฮาด ตั้งให้ท้าวราชบุตรเป็นทราชวงศ์ ชนมาว่า
 ราชการรักษาบานเมืองท้าวเพยเมืองสุวรรณภูมิ ให้
 อุปฮาดผู้เป็นทพระรัตนวงศาบังคมบัญชาว่าราชการบ้าน
 เมืองคคสนสำเร็จกิจสุทธกษอาณาประชาราษฎร์ ถวาย
 อุปฮาดราชวงศ์ท้าวเพย ความจารกกลอง ประเพณี ขนบ
 ธรรมเนียมบ้านเมืองสืบไปโดยยุติธรรม ให้อุปฮาดราช-
 วงศ์กรรมการท้าวเพยผู้ใหญ่ผู้น้อยทงปวง พึงบังคับบัญชา
 อุปฮาดผู้เป็นทพระรัตนวงศาเจ้าเมือง แต่ซึ่งชอบด้วย
 ราชการ ให้เป็นสามัคคีรสเป็นนาหนึ่งใจเดียว อย่าให้
 ถือเปรียบแก่งแย่งกันให้เสียราชการไปแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งใด
 ให้พระรัตนวงศาอุปฮาดราชวงศ์ท้าวเพย ประนบประ-
 นอมช่วยกันรักษาบานเมือง ทำราชการฉลองพระเดช
 พระคุณให้มเมตตาโอบอ้อมทะนุบำรุงท้าวเพยไพร่บ้านพล
 เมือง สมณชีพราหมณ์ในแขวงจังหวัดเมืองสุวรรณภูมิให้

อยู่เย็นเป็นสุข กับ ให้ สิบ สาวเอาท้าวเพี้ยตัวเล็กเมือง
 สุวรรณภูมิซึ่งหลบหลีกแอบแฝงอยู่นอกบัญชี ให้ชำระรวบรวม
 เอามาทำราชการกงบ้านเมืองให้สิ้นเชิง ให้บ้านเมือง
 มีไพร่พลมากบริบูรณ์มั่งคั่งชน จะได้เป็นความชอบมาก
 ต่อไปภายหน้า ถ้าชำระบัญชีจำนวนท้าวเพี้ยตัวเล็กได้อีก
 อีกเท่าใด เขากันเก่าใหม่เท่าใด ให้บอกลงไปให้แจ้ง
 เมื่อและบ้านเมืองมีไพร่พลมาก ก็จะทรงพระกรุณาชุบ
 เลี้ยงให้สมควร.....พระยาเมือง และให้พระรัตนวงศา
 อุปฮาดราชวงศ์...การให้ไพร่พลให้ยาวไพร่ อย่า
 ให้คบหากันเป็นโจรผู้ร้าย...การให้ไพร่พลให้ยาวไพร่
 บ้านพลเมืองสุกค้ำจุนให้มีความเอื้อกร่อน และกระ
 ทำให้ฝึกจารตคลองประเพณีบ้านประเพณีเมือง แต่สิ่งใด
 สิ่งหนึ่งได้เป็นอันตราย ประการหนึ่ง การศึกสงครามยัง
 หาสำเร็จราบคาบไม่ ให้จัดแจงสะสมเสบียงอาหาร กระ
 สุนคินค้าเครื่องศัสตราวุธให้พร้อมสรรพไว้สำหรับบ้านสำ
 หรับเมือง จะมีราชการคุกคามชนประการใดก็ให้ไตราช-
 การพร้อมมูลทันควรทออย่าให้เสียราชการใด ถ้าถึงเทศกาล
 ไร่นา ก็ให้เอาใจใส่ว่ากล่าวบำรุงไพร่บ้านพลเมืองทำ

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๖

๑๐๕

ไรนาให้ได้เต็มภูมิจนทุกปี ให้บ้านเมืองมีข้าวปลาอา-
หารบริบูรณ์ จะได้ทำบุญให้ทานบ้านเมืองจะได้อยู่เย็น
เป็นสุข ถัดถึงเทศกาลพระราชพิธี ตรุษ สารทก้ให้พระ-
รัตนวงศาเจ้าเมืองอุปฮาด ราชวงศ์ ท้าวเพี้ยกรมการ
พร้อมกัน ณ พระอุโบสถพระวิหารที่เป็นพระอารามใหญ่
บายหน้าคอกกรุงเทพ ฯ กราบถวายบังคมกระทำสัตยา-
นุสัถยต่อไ้ฟ้าละออง ฯ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว จ้าเพาะ
พระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้า รับพระราช-
ทานนาพระพิพัฒน์เสนาบดี ๒ คน ข้ามธรรมเนียม
ทุกปี และราชบุตรเป็นธรรมเนียมคน ทกล่งวางราช-
การแล้วให้ลงมาเฝ้าทูลละออง ฯ กรุงเทพ ฯ จะได้
จกแรงแถมตงชนไปตามธรรมเนียม ครนทองตรามาถึง
วันใด ก็ให้ท้าวฝ่ายท้าวเพี้ย ส่งกฎหมายกิจราชการเก่า
ใหม่ ตราจำนากับแลกสำหรับทพระรัตนวงศา - อุปฮาด
ราชวงศ์ คนเก่า ให้กับอุปฮาดผู้เป็นทพระรัตนวงศา ท้าว
สุริยะผู้เป็นทอุปฮาด ราชบุตรผู้เป็นทราชวงศ์ ทำราช-
การรักษานบ้านรักษาเมือง ตามทองคำซึ่งโปรดเกล้า ฯ
ชมนานจนทุกประการ

หนังสือมา ณ วันศุกร์แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๗ ปี
วอกกษัทร อัฐศก

ร่างตราทานปลายเชือกทำ ทำแล้ววันเดือน ๗
แรม ๑๐ ค่ำ เพลาเช้า ๗ โมง ๗ สมุหนายก ว่าราชการ
อยู่ ณ จวน ได้เอาผ้าตราอันกราบเรียนจนสนขื่อความ
แล้วตกแพร่วงกลางบ้าง แล้วสั่งว่าให้มิไปตามร่างนิต

ฉบับที่ ๒

ข้อกฎหมายงานคราปราก

เจ้าปาศกบอกลงมาว่า เดือน เดือน ๕ ขึ้น ๑๐
ค่ำ เพศศรหาวศ เพศอน โทศร หไปอยู่สอคนแนมกู่กาย ณ
แก่งพราหมณกลับมาแจ้งว่าเพศศรหาวศกับไพร่ ๒ คน
ได้แต่ง.....

..... (ฉบับลบ)แก่งพราหมณ
กลับมาเห็นองยมแก่งกับไพร่ญวน ๕๐ คน ไพร่ลาว
เมืองพินเมืองระนอง เมืองพ่อง เมืองพลาณ เข้ากัน ๑๐
คน มีโรงอยู่ ๒ หลัง หลังละ ๒ ห้อง บันคาบศิลา ๑๐
กระบอก กายกว้างยาว ๓ เส้น เสาค่ายใหญ่คันทันหนึ่ง

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ฯ

๑๑๑

บก ๓ คน สูงพั้นกัน ๖ ศอก เชิงเท็นรอบกาย หน้า ๔
ศอก สูง ๕ ศอก มีประศุทาย ๒ แห่ง กุลิก ๕ ศอก
กว้าง ๖ ศอก แตะกายไปถึงศอก ๔๐ ศอก ตามข้างฉาง
ข้าวไม้ พวกลาวหัวเมืองพูดว่าไม่มีข้าวกิน ญวนพากันหนี
กลับไป เพี้ยศรีทวงศ้อยู่ในค่ายได้ ๒ คืน รุ่งขึ้นองกอง
องย่าแห่งให้พวกลาวหัวเมืองไปหาไม้ไผ่ มาทำขวากปัก
ริมค่าย แล้วเพี้ยศรีทวงศอกับข้าอ ๒ คนก็กลับมา ฯ ข้า ฯ
จึงบอกให้เพี้ยเวียงกา เพี้ยหมื่นหน้า ออลงมาแจ้งราชการ
และข่าวราชการด้วยเมืองสมบัต เมืองสมบูรณ์ ยังสงบอยู่
ถ้าเพี้ยพรหมโกศล เพี้ยสุวรรณโสมอยู่ในพิงราชการณเมือง
ตะโปน เพี้ยสุโข เพี้ยศรีจันทวงศ์ไปลาดตระเวนสืบข่าวราช
การ รับพาไพร่บ้านทูนกลับมาโดยราชการประการใด จะ
บอกส่งเข้ามาครองหลวง

ฉบับที่ ๓

ศุภอักษรเจ้านครจำปาศักดิ์

ศุภกัศดาสมบัติตา สมนาคม ภริมย์พรหมสุจริต
มหิทธิธาสย์ ให้ข้าพระพุทธเจ้า . . (ลบ) . . นครจำปา

ศกค มีมธุรจิตสนิทเสนาหา มายังท่านอัครมหาเสนาธิบดี-
 คินทร์ นรินทรามาตย์ อันเป็นสวามีประवास บาทมุลิกากร
 บวรรัตนมาตย์แห่งพระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถธิสวาร์ บรม
 นาดบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระคุณธรรมอันมหา
 ประเสริฐ ณ กรุงเทพมหานคร บวรทวารวดีศรีอยุธยา
 มหาคิลกภพพรกัณราชธานีบุรีรมย์อุดมพระราชนิเวศน์มหา
 สถาน ไกล่ทราบด้วย

ซึ่งข้าพระพุทธเจ้า ไกล่รู้ด้วย บอกรับราชการ
 ฝ่ายเมืองญวนให้เพี้ยเมืองแสนลงมากราบบังคมทูลพระ
 กรุณาไถ่ทรงทราบเกล้าละของรู้ดี พระบาททรงก่อนนั้น
 ว่าองหลวงท่านตั้งกำลังให้องค อภัยม แหงองด้วยเมือ
 คุมเอาไพร่ญวนไพร่ลาว ๑,๐๐๐ ออกมาตั้งค่าย ณ แก่ง
 พราหมณ์แขวงเมืองชุมพรค่ายหนึ่ง ข้าพระพุทธเจ้าจึงแต่ง
 ให้เพี้ยศรีหาวงศ์ เพี้ยอินทวงศ์กับไพร่หม้อออกไปสอดแนม
 ค่าย ณ แก่งพราหมณ์ ทางหนึ่งได้แต่งให้เพี้ยพรหมโกตร
 เพี้ยสุวรรณเหลา กับไพร่หม้อออกไปฟังข่าวราชการอยู่
 ณ เมืองตะโปน ทางหนึ่งได้แต่งให้เพี้ยสุโข เพี้ยศรีจันท-
 วงศ์ไพร่ออกไปลาดตระเวน อยู่ทางค่ายไพร่บาททูต

เป็นพรหมแดนเมืองปากก๊ก เมืองพ่อง เมืองชุมพรต่อกัน
 เขากัน ๓ ทาง กรณอยู่ ณ วันเดือน ๘ ปุริมาสาย ชน
 ๕ กว บัจอ อัฐก เจ้าเมืองกะโปนแต่งให้ท้าวหาราชผู้
 หลาน กับไพร่มีชื่ออีก ๑๘ คนลงมาแจ้งราชการต่อชาพระ-
 พุทธเจ้าราชวงศ์หลวงตานกังกาแต่งให้องจุทาก องจุทิง
 ออกมาเร่งเอาตัวเจ้าเมืองกะโปน เจ้าเมืองพิน เจ้าเมือง
 ระนอง เข้าไปเมืองญวนแต่ก่อนนั้น กรณไปถึงตานกิง
 อะหลาวแล้ว เจ้าเมืองกะโปน เจ้าเมืองพิน เจ้าเมือง
 ระนอง บอกแก่ท้าวราชบวชเสีย ไม่เข้าไป เจ้าเมืองกะโปนจึง
 จัดไถ่เงินแนบรางวัล ๖ แห่ง ๘ แห่ง ๗ แห่ง เจ้าเมืองพินจัก
 ไถ่เงินแนบรางวัล ๓ แห่ง ๘ แห่ง ๖ แห่ง เจ้าเมืองระนองจัก
 ไปเป็นเงินแนบรางวัล ๒ แห่ง ๘ แห่ง ๒ แห่ง แต่งให้เพี้ย
 เมืองหาญ กับไพร่มีชื่อคุมเอาเข้าไปขอทุเลากับอง
 หลวงตานกิงกาแล้วเจ้าเมืองกะโปนก็กลับมาถึงเมืองแล้ว
 ชิงองภอ องยัมแพง องทวยเม้ย คุมไพร่ญวนไพร่ลาว
 หัวเมืองกะโปน เมืองพิน เมืองวัง เมืองระนอง เมือง
 เชียงรม เมืองผาง เมืองกางเขากันทงญวน ๑,๐๐๐ คน
 ออกมาตึงกาย ณ แก่งพราหมณ์แต่ก่อนนั้น แจกจ่ายเสบียง

อาหารให้ไพร่พลหัวเมืองทั้งปวง เจอจหนักนรับพระราช
 ทาน วันหนึ่ง ๒ คนคือทะน่านบ้าง ๓ คนคือทะน่านบ้าง
 หาพอรับประทานไม่ ไพร่พลหัวเมืองทั้งปวงก็เห็นว่าได้
 สวามภักคเขามาเป็นชาลมเตจ พระพุทธเจ้าอยู่หัว แล้วก็
 ไม่มีใจจะทำกายช่วยญวน ก็พากันหันกลับกันกลับบ้านเมือง
 เสียกมบ้าง ค่ายกยงหาทนต์ก็ถึงชนแล้วไม่ อดกล อดย้ม
 แทะ อดก้วยเมียงไซญวนเข้าเป็นเจ้าราชการต่อองค์หลวง
 ทงกาค องค์หลวงทงกาคองค์หลวงทงกาค กุมไพร่ญวน
 ๒๕๐ คนออกมาพร้อมของ อดกล อดย้ม อดก้วยเมียงอีก ญวน
 เข้ากันเก่าใหม่ ๕๐๐ คน จึงเลิกค่ายเสร็จทันขึ้นไว้ แต่ข้าว
 เเสบียงนั้น อดกล อดย้ม กุมไพร่หัวเมืองตะโปน เมือง
 พินเมืองระนองไปเกณฑ์เอาชาวควยกำ ไพร่ญวน ออกมา
 เบิกจ่ายให้พวกญวน พวกลาวทงกายนั่น ก็หาได้เมล็ด
 ข้าวมาพอเจอจหนักนรับประทานไม่ ว่าคงนี้ ครนอยู่ณ
 วันเดือน ๕ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีวอก อัฐศก เพี้ยศรีทวงศ์
 เพี้ยอินทวงศ์ก็ ไปสอดแนม ดูค่าย แก่งพราหมณ์ กลับมา
 แจ้งราชการต่อข้าพระพุทธเจ้าและเจ้าอุปราชว่า เพี้ยศรี
 ทวงศ์กับไพร่หม้อ ๒ คน ได้แต่งตัวเป็นลาวเมืองตะโปน

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๑

๑๑๕

ปลอมเข้าไปทำการอยู่ค่ายแก่งพราหมณ์ เห็นองภอ อยม
แทงกับไพร่ญวน ๕๐ คน ไพร่ลาวหัวเมืองตะโปน เมือง
พิน เมืองระนอง เมืองพ้อง เมืองชุมพร เมืองพลาน เข้ากัน
๑๐๐ คน มีทักสำนักญวนอยู่ ๒ หลัง หลังละ ๒ ห้อง
บันคาบก็ลาญวน ๑๐ กระบอก กายกันสีกัดและยาว ๓
เส้นเสมอกัน เสาค่ายใหญ่ต้นหนึ่งแบก ๓ คน สูงพื้นดิน ๖
ศอก เกร็งเท็นรอบค่าย หน้า ๕ ศอก สูง ๕ ศอก บ่อคูค่าย
มี ๒ แห่ง มีกลองรวมค่ายเล็ก ๕ ศอก กว้าง ๖ ศอก
แท่นกันค่ายไปถึงต้นกลองกว้าง ๕ ศอก ที่ในค่ายหาได้
มียุ้งฉางข้าวสักหลังไม่ เพียรหาของกินถามพวกลาวหัว
เมืองซึ่งทำการอยู่แต่ก่อนว่าญวนลงมาทำการมากอยู่ไปไหน
บ้าง ลาวหัวเมืองแจ้งความถือเพียรหาว่าคงว่าไม่ชาว
กัน ญวนพากันหนีกันไปหมด เพียรหาว่าคงอยู่ในค่ายได้
๒ คืน รุ่งมาองภอ อยมแทงจึงแต่งให้พวกลาวหัวเมือง
ออกไปเที่ยวหาไม้ไผ่ ปลายคว้นมาทำชวากบัก ตามริมค่าย
แล้วเพียรหาว่าคงกับบ่าว ๒ คนก็เลยออกมาถึงข้าพระ
พุทธเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้มีศุภอักษรบอกขอราชการ
แต่งให้เพียรเวียงคำ เพียรหม่นหนา กับไพร่มีชื่อ ถอลลงมา

กราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระ
บาทด้วยแล้ว ซึ่งขอราชการฝ่ายเมืองสมบูก เมืองสมบูรณ
นยังสงบอยู่ ถาเพียพรหมโคตร เพียสุวรรณเหล่า ซึ่งไปอยู่
คอยฟังข่าวราชการ ณ เมืองตะโปน เพียสุโผ เพียศรี
จันทวงศ์ ออกไปลาดตระเวนสืบข่าวราชการอยู่ ณ ค่าย
ไพรบ้านทุน ทางใจกลับมาได้ข่าวราชการจะผันแปรแน่
นอนเป็นประการใด ซึ่งพระพุทเจ้าจึงจะขอพระราชทาน
บอกลงมากราบบังคมทูล ให้ทรงทราบฝ่าละอองธุลี
พระบาทต่อภายหลัง ครั้นการแล้วแต่จะโปรด

สุภกัตตามหาภิวันเสว เดือน ๙ ปี ๑๕ คำ
บ๊วอก อัฐก (พ.ศ. ๒๓๐๕)

แบบ ๕

ไบบอกลเมืองอุบลราชธานี
เรื่องแต่งท้าวเพี้ยไปรักษาราชการทางเมืองมุกดาหาร

๖ ข้าพระพุทธบาทราชวังกา อุปฮาด ราชวงศ์
กรมการเมืองอุบลราชธานี ขอบอกป็นนัยคมายังท่านหลวง

เหตุการณ์ในปีระกา พ.ศ. ๒๓๘๐

การที่ญวนส่งกองทัพเข้ามาตั้งค่ายอยู่ในเขตเมือง
พวนตั้งแต่ปีวอก พ.ศ. ๒๓๗๙ นั้น ข้างฝ่ายไทยเข้าใจว่า
ญวนหมายจะเอาเมืองพวนเป็นเมืองหน้าด่าน สำหรับทาง
เสบียงอาหารกองทัพญวนในภายหลัง ไทยจึงคอยหา
โอกาสที่จะส่งกองทัพเข้าไปชิงเสียญวน และจัดการเมือง
พวนให้เรียบร้อย

ส่วนทางเมืองเขมร ญวนต้องหมายจับคนและตัดทอน
กำลังเขมรหนักลง บรรดาเจ้าหญิงราชธิดาสมเด็จพระอภัย
ราชา ญวนก็ส่งไปไว้ ณ เมืองญวน พระยาพระเชมรคน
โคกที่เข้มแข็งนักก็ถูกกำจัดเสียบ้าง ส่งไปเมืองญวนบ้าง
พระยาพระเชมรทองเหลืออยู่จนเกือบจะสิ้นระสาย พา
กันกรุ่นก็ก็จะสังหารญวน โดยหวังจะพังกาลังฝ่ายไทยอีก
และจะขอเจ้าเขมรออกไปปกครองสืบสันตติวงศ์ แต่พวก
หนึ่งอยากได้เจ้าองค์อม อีกพวกหนึ่งอยากได้เจ้าองค์

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๗

๑๑๕

ท้วง นยว่าพวกฟ้าทะละหะยอมเจ้าองค์ท้วงมาก จึงตอบให้
คนมาชักชวนเจ้าองค์ท้วงก่อน

ครั้นต่อมาเจ้าองค์อมพ็องกล่าวโทษเจ้าองค์ท้วง ว่า
พยายามเกลี้ยกล่อมชาวเมือง จะพาอพยพหนีไปเมืองพนม
เปญ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้
คุมเจ้าองค์ท้วงและพรรคพวกเข้ามาในกรุงเทพฯ โดยด่วน
แล้วให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) รับผิดชอบ
ไปไต่สวนทั้งเหตุการณ์เมืองพระตะบองที่เคี้ยว และถ้า
เห็นเป็นการสมควร ก็ให้จัดการก่อสร้างเมืองพระตะบอง
เพิ่มเติมสงทจาเป็น เพื่อให้อำเภอมีกำลังแรงกล้ามีสง่า
ขนอก จะได้เป็นที่เชิดชูเกียรติของเจ้าองค์อมซึ่งทรงครอง
อยู่ และสะดวกแก่การที่เขมรจะหนีรอนมาพึ่งเย็นต่อไปด้วย

ฉบับที่ ๑

ตราถึงข้าหลวงและเจ้าเมืองหนองคาย

เจ้าเมืองหนองหาร

หนังสือ เจ้าพระยาจักรี ฯ มาถึงพระพิเรนทรเทพ
พระปทุมเทวาเจ้าเมืองหนองคาย พระพิทักษ์เขตเขตเจ้า

เมืองหนองหาร ถวายบอกหนังสือแจ้งให้หมื่นเกษสงคราม
 หัวหน้าพระตำรวจ เพื่อยุ้ปชาเมืองหนองคาย เพื่อยุ้โคตร
 เมืองหนองหาร กุมเอาตัวอายุหัวพันเชียงเปา อายุทศคา
 อายุทอง ลาวพวน ๓ คน หางว่าวจำนวนเล็กน้อยเมือง
 ครัวพวนเวียงจันทน์ ๒ ฉบับส่งไปแจ้งราชการว่า ได้
 แต่งกองกระเวนไปลาดกระเวน จับได้อายุทอง อายุศรี
 อายนัน อายอน อัยสวัน อัยเชียงเปา อัยทศคา
 ลาวพวน ๘ คน ให้ตามลาวพวนซึ่งจับได้ให้การว่า อัย
 ท้าวชาติ อัยเมืองเบรยวน อัยเวียงกัก อัยเวียงขัน
 อัยเมืองสุข อัยเมืองแสนเชียงตุง ไซ้โตท้าวสร เชียงทม
 เชียงแมน ไปผูกจางเมืองหลวงพระบาง แต่ ณ เดือน
 อัยเดือนยี่ บัวอก อัฐศก ยังไม่กลับมา ที่ทุ่งเชียงคานัน
 มีกายอยู่กายหนึ่ง ญวน มอญ ผลักเปลี่ยนกันมาอยู่คราว
 ละ ๑๐๐ คราวละ ๑๐๐ เศษ มีไพร่พลที่ทุ่งเชียงคำ
 ๓๐๐ คน ๕๐๐ คน ทงเมืองเชียงตุง ทงเมืองเชียง
 ขวาง ๑,๐๐๐ เศษ ราคาสาวเปลือยซื้อขายแก่กันถึงละ
 ๑ บาท กับว่าข้าราชการครัวพวนเวียงจันทน์ เกศเมืองหนอง
 คาย ครัวพวนตกค้างอยู่ ๔๘๘ ครัวเวียงเป็นพี่น้องกอง

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๗

๑๒๑

ทำสาร ๓๔๘ เวียงหน้ทำสาร เนร ๒ ชายฉกรรจ์ ๓๑ กร้ว
๖๐ (รวม) ๕๑ (รวม) ๕๓ เวียงกรังพนพราว เนร ๒ ชาย
ฉกรรจ์ ๔๒ กร้ว ๑๔ (เป็น) ๖๑ (รวม) ๖๓ (รวมทั้งหมด)
๑,๐๔๒ ห้วยหลวง กร้วพวนตกค้างอยู่ ๒๐๔ กร้วเวียง
ทำสารฝากไว้ ๒๑ (รวม) ๒๒๕ (รวม) ๑,๒๖๗ เมือง
หนองหาร กร้วพวนตกค้าง ๓๕๓ กร้วเวียงพัน้องกอง
ทำสาร ๑๐๑ หนึ่งกลับไปแต่ทำสารชายฉกรรจ์ ๑๓ กรุง-
เทพฯ ลาวเวียงชายฉกรรจ์ ๔ กร้วพนพราวกร้ว ๑๗
(รวม) ๒๕ อจรรย (อจรรย) ชายฉกรรจ์ ๓ กอง
สระบุรี ชายฉกรรจ์ ๘ เป็น ๑๑ เมืองชนบทหนึ่งมา
แต่อารยิก ชายฉกรรจ์ ๖ เมืองสระบุรี ๘ เป็น ๑๑
(รวมเป็น) ๕๐๓ เขากน พระสงฆ์สามเณร ๓๒๒ ชาย
ฉกรรจ์ ๓๗๔ กร้ว ๑,๐๖๕ (รวม) ๑,๔๔๘ (รวม
ทั้งสน) ๑,๗๗๐ คน กำหนดไ้เดินกร้วออกจากเมือง
หนองคาย เมืองหนองหาร ณ วันเดือน ๕ ชน ๑๐ กา
กร้วพวนกร้วเวียงจันทน์กองทำสารจะให้ลงทางเมืองปรา-
จีน แต่กร้วเวียงกรังพนพราวหนึ่งกลับไปชำระไ้ กับ
กร้วมารภพพันแสน จะให้ลงทางเมืองสระบุรี กับว่าลาว

เวียงจันทน์ ครองพันพราหมณ์ขึ้นไปอยู่เมืองหนองคาย ๗๓
 คน พระปทุมเทวาอุปฮาดใช้สอยไ้ราชการตั้งเป็นเพี้ย
 กวานก้านบ้านอยู่ ๑๐ คน จะขอรับพระราชทานไว้
 จะไ้ส่งลงมาแต่ ๖๓ คน และพระพิเรนทรเทพไ้จัด
 แจงชำระเลิกเมืองหนองคายเมืองหนองหาร เมืองชนบท
 เมืองซอนแก่น เมืองปากเหือง กับแรงทองเกณฑ์ร่อน ณ
 เมืองหนองคายอยู่ยังเมืองสรีรราชการ มีข้อความในหนังสือ
 บอกพระพิเรนทรเทพเป็นหลายประการ ไ้นำเอาหนังสือ
 บอกกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบไ้ฝ่าละออง ฯ แล้ว
 ทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้า ฯ ว่าลาวลาวพวน กรัว
 เวียงจันทน์ในจำนวนส่งลงไป ณ กรุงเทพ ฯ ยังตกค้างอยู่
 กับกรัวเวียงจันทน์ครั้งก่อนพากันหลบหนีขึ้นไป กรอบ
 กรัวเหล่านี้มันเกี่ยวพันกันอยู่กับ กรัวที่ส่งลงไป ณ กรุง-
 เทพ ฯ มันจะหนีไปหนีมาหากัน จะหาเป็นอันทำตามหากัน
 และทำราชการแผ่นดินไม่ ที่เป็นลาวพวนเกลือกมันจะ
 หนีเลยไปเมืองพวนเมืองญวน จึงโปรดให้ชำระส่งลงไป
 ไ้สิ้น อย่าไ้ครอบกรัวตกค้างเกี่ยวพันกันอยู่ ซึ่งพระ-
 พิเรนทรเทพ แม่ทัพ เจ้าเมืองท้าวเพี้ยชำระไ้ครอบกรัว

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๗

๑๒๓

ซึ่งหนีขึ้นไปกับครัวพวนครัวเวียงจันทน์ ตกค้างอยู่เมือง
หนองคาย เมืองหนองหาร ได้เป็นครัวเก่าครัวใหม่เข้า
กัน ๑,๗๐๐ คนเศษ ได้แจกแจงครอบครัวซึ่งชำระไต่ถึง
ไปณกรุงเทพฯ นั้น ก็สอบถามท้องตรากระแสนพระราช
ดำริ ซึ่งโปรดเกล้าฯ ชนมาแต่ก่อนนั้นแล้ว ซึ่งพระปทุม
เทวจะชอครัวเวียงจันทน์กรงก่อนซึ่งหนีขึ้นไป ได้ตั้ง
แต่งเป็นท้าวเพี้ยไว้ ๑๐ คนนั้น ก็ให้พระปทุมเทว
อุปฮาด ราชวงศ์ ท้าวเพี้ยองค์เวียงราชการณ เมือง
หนองคาย กับพญาฮ่อบุตรพระโพธิ์นครเทพนั้นเด็ก
และซึ่งว่าจับได้ลาวพวน ๘ คน มอบตามข้อราชการได้
ความว่า ลาวพวนซึ่งออกกองบ้านเขื่อนอยู่แขวงเมืองพวน
ก็อด่านกันแต่ให้เจ้าสะท้าวเพี้ยไปเมืองหลวงพระบาง แต่
ณ เดือนธันวาคมเดือนนี้ไม่กลับมานั้น ฝ่ายเมืองหลวงพระ
บางบอกข้อราชการ ให้พระยาเมืองแพนถือลงไปแจ้ง
ราชการณ กรุงเทพฯ ว่าเจ้าสาลท้าวเพี้ย พวกลาวพวน
แต่งให้ท้าวจันทุนานาย ๓ ไพร ๕ คน ไปเมืองหลวง
พระบาง เมื่อ ณ เดือนธันวาคมพวกลาวพวน ๘ คน ณ วันเดือน
๓ แรม ๒ ค่ำ เจ้าสะตบโสมพันแสน เพี้ยสวนศาล นาย

๕ คน ไพร ๘ คนไป ณ เมืองหลวงพระบางอีกพวกหนึ่ง
 พวกลาวพวนไปพูดจาว่า จะสวามิภักดิ์ทูลราชการชนกับ
 เมืองหลวงพระบางเหมือนกันเมืองหวพนทงหก พอเจ้า
 เมืองหลวงพระบางบวชเป็นวันโรกถึงแก่พราลย์ เจ้าอุป-
 ราช เจ้าราชวงศ์จึงส่งพวกกลับคืนไปบ้านเมือง จึง
 ทรงพระราชดำริว่า เมืองหวพนทงหก เมืองพวน อนุ
 เอาบานเมืองไปยกให้กับญวนเหมือนกัน แต่ญวนเห็นว่า
 เมืองพวนเป็นเมืองใหญ่กว่าเมืองหวพนทงหก ญวนมาจก
 แรงต่งแตงบ้านเมืองพวนเอาเป็นสนม มีกองทัพญวนมา
 รักษาบ้านรักษาเมืองอยู่ ญวนหมายจะเอาเมืองพวนเป็น
 เมืองหน้าด่าน ทางรบยังอาหารกำลังกองทัพญวนไปข้าง
 หน้า และเมืองหวพนทงหกนั้น ญวนเรียกเอาแก่ส่วย ให้
 ชนกับเมืองซอเงเมืองซอแลง ญวนไม่ไต่จกแรงต่งแตง
 บ้านเมือง ห้ามญวนมารักษาอยู่ไม่ กวสเมืองหวเมืองพน
 ทงหกกระยะทางไกลเขตแดนญวนออกมา เมืองหวพน
 ทงหกไกลกับเมืองหลวงพระบาง กองทัพยกขึ้นไปปราบ
 ปราบเมืองหวพนทงหกก็หาได้กวาดครอบครว้มาไม่ เมือง
 หวพนทงหกไม่สู้ราวฉานไปนัก เมืองหวพนทงหกกว่าจะ
 สมควรทูลราชการชนกับเมืองหลวงพระบาง จึงโปรดให้

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ฯ

0 10 20

เมืองหลวงพระบางรับรองไว้คู่ที่พวกเมืองพนมทงหก
ไปก่อน แต่พวกเมืองพนมทงหกก็ยกขึ้นไปกวาดเอา
ครอบครัวมา ที่เราได้ครอบครัวไว้ก็พอจะไว้ใจได้ พวก
ทองหลางเหลืออยู่บ้านเมืองกับเจ้าสาละเจ้าสะทาวเพือ ที่ได้
พาครอบครัวลงไปกับเจ้าเมืองเชียงขวาง เจ้าสะกัก็ลงไป
จนถึงกรุงเทพฯ แล้ว กลับบอกกันพาเอาครอบครัวหนี
กันไปหาญวน มันรู้ว่าเข้าไปกับเรามากหาเหมือนหัวเมือง
พนมทงหกไม่ จะไว้ใจกับลาวพวนซึ่งอยู่กับบ้านเมืองนั้นไม่
ได้ และลาวพวน ๓ คนจึงลงกรุงเทพฯ นั้นโปรด
เกล้าฯ ให้ซักถามข้อราชการลาวพวน ๓ คน ให้การว่า
เป็นพวกครัวลงมาแต่ครั้งเจ้าเมืองเชียงขวาง ลงมาอยู่หัว
หลวง แต่อาศัยที่คานนหันตามครัวไปแต่ครั้งเจ้าสะพา
ครอบครัวหนี อาศัยที่คานนหันไปอยู่เมืองเชียงขวาง เมื่อ
ณ บิ๊วอกฮ้ายเชียงจำปาขึ้นไปจากหัวหลวง ไปชักชวน
อาศัยที่คานนหันมาอยู่บ้านงอ อาศัยทวงให้การว่าเมื่อ ณ
เดือน ๑๐ บิ๊วอก ฮ้างก ลาวพวน ๒ คนหนีมาแต่เมือง
เชียงขวางมาอยู่กับอุปฮาดบ้านหัวหลวง อาศัยทวงจึงถาม
ชาวถึงญาติพี่น้อง ลาวพวน ๒ คนบอกความกับอาศัยทวง

๑ ว่า ญาติพี่น้องอายุทวงอยู่เมืองงาน กรณ ณ เกอน ๑๑
 บัวอก อัฐก อายุทวงผู้เกี่ยวขึ้นไปสืบหาญาติพี่น้อง
 อายุทวงขึ้นไปถึงเมืองโมทบอายุเขยงครหาอายุอนอายุหน
 อายุทวงจงชักชวนลงมาถึงบ้านห้วยหลวง ณ เกอน ๔ ช้าง
 ขึ้น อายุทวงอายุทวงรู้ความว่า ที่ทุ่งเชียงค่านนญวนมา
 ตั้งอยู่ ๕๐ คน ๖๐ คน บาง ๑๐๐ บาง ๑๐๐ เศษ
 บาง ญวนมารักษาอยู่เดิมไม่ขาด ญวนแ่งคนให้มา
 ตรวจตราเรียกเอาส่วย ๑๐๐ คน เพื่อครอบครองลาวพวนอยู่
 ทุกตำบล ญวนให้พวกลาวพวนบางแห่งเชียงค่านเมืองโมซึ่ง
 อยู่ใกล้ญวน ไว้เป็นพันธมิตร ญวนก็คักอ่านจกแจ่ง
 จะเอาพวกลาวเป็นพวกญวนให้ผลชาติ กับว่าเจ้าชาติเจ้า
 สะพนแสนเมืองเขยงคเมืองกษเมืองขงเมืองส่วยเป็นพวกหนึ่ง
 คักอ่านกันแ่งกันไปเมืองหลวงพระบาง แต่อายุเพยคำ
 เมืองเขยงขวาง เพยคำบ้านทุ่งเชียงค่าน ปลักขันเมือง
 โมเป็นพวกหนึ่ง หาเข้ากับเจ้าชาติเจ้าสะไม และซึ่งพวกลาว
 พวนคักอ่านกันไปเมืองหลวงพระบางนั้น ญวนจะรู้ความ
 ไม่รู้ความ และจะเป็นความคักญวนให้ไป หรือพวกลาว
 พวนจะคักอ่านชักชวนกันไปประการใด ลาวพวน ๓ คน

หา^๑รู้^๒ความ^๓ช^๔ัก^๕ไม่^๖ และ^๗คร^๘อบ^๙คร^{๑๐}ว^{๑๑}เจ้า^{๑๒}ชา^{๑๓}ล^{๑๔}เจ้า^{๑๕}สะ^{๑๖}ก^{๑๗}อยู่^{๑๘}กับ^{๑๙}ญวน^{๒๐}
บ้าน^{๒๑}ท^{๒๒}ง^{๒๓}เซ^{๒๔}ง^{๒๕}คำ^{๒๖}เจ้า^{๒๗}นาย^{๒๘}ท^{๒๙}าว^{๓๐}เพ^{๓๑}ย^{๓๒}พ^{๓๓}ว^{๓๔}กล^{๓๕}าว^{๓๖}พ^{๓๗}ว^{๓๘} ซึ่ง^{๓๙}ออก^{๔๐}ต^{๔๑}ง^{๔๒}
บ้าน^{๔๓}เร^{๔๔}อน^{๔๕}อยู่^{๔๖}แ^{๔๗}ว^{๔๘}ง^{๔๙}เม^{๕๐}ือ^{๕๑}ง^{๕๒}พ^{๕๓}ว^{๕๔}น^{๕๕}ท^{๕๖}ก^{๕๗}ว^{๕๘}น^{๕๙} เป็น^{๖๐}คน^{๖๑}อยู่^{๖๒}ใน^{๖๓}อ^{๖๔}ำ^{๖๕}นา^{๖๖}จ^{๖๗}
ญวน^{๖๘} จะ^{๖๙}หา^{๗๐}อา^{๗๑}จ^{๗๒}ก^{๗๓}ิ^{๗๔}ก^{๗๕}การ^{๗๖}ล^{๗๗}่วง^{๗๘}เก^{๗๙}็น^{๘๐}ญวน^{๘๑}ไป^{๘๒}ไม่^{๘๓} เก^{๘๔}ล^{๘๕}อก^{๘๖}จะ^{๘๗}เป็น^{๘๘}
กล^{๘๙}อ^{๙๐}บ^{๙๑}าย^{๙๒}ก^{๙๓}ว^{๙๔}าม^{๙๕}ก^{๙๖}ิ^{๙๗}ก^{๙๘}ญวน^{๙๙} แ^{๑๐๐}ต^{๑๐๑}ง^{๑๐๒}ให้^{๑๐๓}ล^{๑๐๔}าว^{๑๐๕}พ^{๑๐๖}ว^{๑๐๗}น^{๑๐๘}ไป^{๑๐๙}พ^{๑๑๐}ู^{๑๑๑}ค^{๑๑๒}จ^{๑๑๓}า^{๑๑๔}ท^{๑๑๕}ว^{๑๑๖}ง^{๑๑๗}ที่^{๑๑๘}
ท^{๑๑๙}าง^{๑๒๐}เม^{๑๒๑}ือ^{๑๒๒}ง^{๑๒๓}ห^{๑๒๔}ล^{๑๒๕}ว^{๑๒๖}ง^{๑๒๗}พ^{๑๒๘}ระ^{๑๒๙}บ^{๑๓๐}าง^{๑๓๑} จ^{๑๓๒}ึง^{๑๓๓}ไป^{๑๓๔}ร^{๑๓๕}ค^{๑๓๖}เก^{๑๓๗}ล^{๑๓๘}้า^{๑๓๙} ฯ ให้^{๑๔๐}มี^{๑๔๑}ต^{๑๔๒}รา^{๑๔๓}ค^{๑๔๔}อ^{๑๔๕}บ^{๑๔๖}
ช^{๑๔๗}น^{๑๔๘}ไป^{๑๔๙}ด^{๑๕๐}ี^{๑๕๑}ง^{๑๕๒}เม^{๑๕๓}ือ^{๑๕๔}ง^{๑๕๕}ห^{๑๕๖}ล^{๑๕๗}ว^{๑๕๘}พ^{๑๕๙}ระ^{๑๖๐}บ^{๑๖๑}าง^{๑๖๒}ให้^{๑๖๓}ช^{๑๖๔}ว^{๑๖๕}ก^{๑๖๖}ัน^{๑๖๗}ร^{๑๖๘}ก^{๑๖๙}ษ^{๑๗๐}า^{๑๗๑}บ^{๑๗๒}าน^{๑๗๓}เม^{๑๗๔}ือ^{๑๗๕}ง^{๑๗๖}ให้^{๑๗๗}
ร^{๑๗๘}อ^{๑๗๙}บ^{๑๘๐}ค^{๑๘๑}อ^{๑๘๒}บ^{๑๘๓} อ^{๑๘๔}ย^{๑๘๕}า^{๑๘๖}ให้^{๑๘๗}ไ^{๑๘๘}ว^{๑๘๙}ไ^{๑๙๐}น^{๑๙๑}แ^{๑๙๒}ว^{๑๙๓}ร^{๑๙๔}ว^{๑๙๕}ว^{๑๙๖} กับ^{๑๙๗}ให้^{๑๙๘}เม^{๑๙๙}ือ^{๒๐๐}ง^{๒๐๑}ห^{๒๐๒}ล^{๒๐๓}ว^{๒๐๔}พ^{๒๐๕}ระ^{๒๐๖}
บ^{๒๐๗}าง^{๒๐๘}พ^{๒๐๙}ู^{๒๑๐}ค^{๒๑๑}จ^{๒๑๒}า^{๒๑๓}ก^{๒๑๔}บ^{๒๑๕}ล^{๒๑๖}าว^{๒๑๗}พ^{๒๑๘}ว^{๒๑๙}น^{๒๒๐}เป็น^{๒๒๑}ท^{๒๒๒}าง^{๒๒๓}เก^{๒๒๔}ล^{๒๒๕}อ^{๒๒๖}ก^{๒๒๗}ล^{๒๒๘}้อม^{๒๒๙}ทำ^{๒๓๐}ค^{๒๓๑}ไ^{๒๓๒}ว^{๒๓๓} แต่^{๒๓๔}พ^{๒๓๕}อ^{๒๓๖}
อ^{๒๓๗}ย^{๒๓๘}า^{๒๓๙}ให้^{๒๔๐}ล^{๒๔๑}าว^{๒๔๒}พ^{๒๔๓}ว^{๒๔๔}น^{๒๔๕}ส^{๒๔๖}ะ^{๒๔๗}ค^{๒๔๘}ึง^{๒๔๙}ส^{๒๕๐}ะ^{๒๕๑}เ^{๒๕๒}อ^{๒๕๓}น^{๒๕๔}อ^{๒๕๕}ว^{๒๕๖}ล^{๒๕๗}ว^{๒๕๘} พ^{๒๕๙}ว^{๒๖๐}น^{๒๖๑} แ^{๒๖๒}ต^{๒๖๓}ง^{๒๖๔}ก^{๒๖๕}น^{๒๖๖}มา^{๒๖๗}พ^{๒๖๘}ู^{๒๖๙}ค^{๒๗๐}า^{๒๗๑}
ณ^{๒๗๒} เม^{๒๗๓}ือ^{๒๗๔}ง^{๒๗๕}ห^{๒๗๖}ล^{๒๗๗}ว^{๒๗๘}พ^{๒๗๙}ระ^{๒๘๐}บ^{๒๘๑}าง^{๒๘๒}อ^{๒๘๓}ีก^{๒๘๔} ก็^{๒๘๕}ให้^{๒๘๖}เม^{๒๘๗}ือ^{๒๘๘}ง^{๒๘๙}ห^{๒๙๐}ล^{๒๙๑}ว^{๒๙๒}พ^{๒๙๓}ระ^{๒๙๔}บ^{๒๙๕}าง^{๒๙๖}ส^{๒๙๗}่ง^{๒๙๘}คว^{๒๙๙}
พ^{๓๐๐}ว^{๓๐๑}กล^{๓๐๒}าว^{๓๐๓}พ^{๓๐๔}ว^{๓๐๕}น^{๓๐๖}ลง^{๓๐๗}ไป^{๓๐๘} ณ^{๓๐๙} ก^{๓๑๐}ร^{๓๑๑}ุง^{๓๑๒}เท^{๓๑๓}พ^{๓๑๔} ฯ จ^{๓๑๕}ะ^{๓๑๖}ได้^{๓๑๗}ช^{๓๑๘}ัก^{๓๑๙}ถ^{๓๒๐}าม^{๓๒๑}เ^{๓๒๒}า^{๓๒๓}ช^{๓๒๔}อ^{๓๒๕}ร^{๓๒๖}า^{๓๒๗}ช^{๓๒๘}
ก^{๓๒๙}าร^{๓๓๐} ก^{๓๓๑}ว^{๓๓๒}าม^{๓๓๓}แ^{๓๓๔}จ^{๓๓๕}อยู่^{๓๓๖}ใน^{๓๓๗}ท^{๓๓๘}้อง^{๓๓๙}ต^{๓๔๐}รา^{๓๔๑}ค^{๓๔๒}อ^{๓๔๓}บ^{๓๔๔}ไป^{๓๔๕}ด^{๓๔๖}ี^{๓๔๗}ง^{๓๔๘}เม^{๓๔๙}ือ^{๓๕๐}ง^{๓๕๑}ห^{๓๕๒}ล^{๓๕๓}ว^{๓๕๔}พ^{๓๕๕}ระ^{๓๕๖}
บ^{๓๕๗}าง^{๓๕๘}น^{๓๕๙}น^{๓๖๐}แ^{๓๖๑}ล^{๓๖๒}ว^{๓๖๓} คร^{๓๖๔}น^{๓๖๕}จะ^{๓๖๖}ให้^{๓๖๗}ก^{๓๖๘}อง^{๓๖๙}ท^{๓๗๐}ัพ^{๓๗๑}ไป^{๓๗๒}ก^{๓๗๓}ะ^{๓๗๔}ทำ^{๓๗๕}ก^{๓๗๖}บ^{๓๗๗}พ^{๓๗๘}ว^{๓๗๙}น^{๓๘๐}โดย^{๓๘๑}ร^{๓๘๒}ว^{๓๘๓}
เ^{๓๘๔}ล^{๓๘๕}ว^{๓๘๖} พ^{๓๘๗}ว^{๓๘๘}น^{๓๘๙}ซ^{๓๙๐}ึง^{๓๙๑}ห^{๓๙๒}น^{๓๙๓}อ^{๓๙๔}อก^{๓๙๕}มา^{๓๙๖}ต^{๓๙๗}ง^{๓๙๘}บ^{๓๙๙}าน^{๔๐๐}เร^{๔๐๑}อน^{๔๐๒}อยู่^{๔๐๓}น^{๔๐๔}น^{๔๐๕} ยัง^{๔๐๖}ช^{๔๐๗}ัก^{๔๐๘}ส^{๔๐๙}น^{๔๑๐}
เส^{๔๑๑}บ^{๔๑๒}ย^{๔๑๓}ง^{๔๑๔}อ^{๔๑๕}า^{๔๑๖}ห^{๔๑๗}าร^{๔๑๘}อยู่^{๔๑๙} จ^{๔๒๐}ะ^{๔๒๑}ต^{๔๒๒}้อง^{๔๒๓}ง^{๔๒๔}ค^{๔๒๕}ร^{๔๒๖}อ^{๔๒๗}ว^{๔๒๘}ไ^{๔๒๙}ว^{๔๓๐} แต่^{๔๓๑}พ^{๔๓๒}อ^{๔๓๓}พ^{๔๓๔}ว^{๔๓๕}ก^{๔๓๖}พ^{๔๓๗}ว^{๔๓๘}น^{๔๓๙}ทำ^{๔๔๐}ไ^{๔๔๑}ว^{๔๔๒}
น^{๔๔๓}า^{๔๔๔}มี^{๔๔๕}ช^{๔๔๖}าว^{๔๔๗}ป^{๔๔๘}ลา^{๔๔๙}อ^{๔๕๐}า^{๔๕๑}ห^{๔๕๒}าร^{๔๕๓}พ^{๔๕๔}อ^{๔๕๕}เ^{๔๕๖}ย^{๔๕๗}ง^{๔๕๘}ก^{๔๕๙}อง^{๔๖๐}ท^{๔๖๑}ัพ^{๔๖๒}ไ^{๔๖๓}ด^{๔๖๔}เ^{๔๖๕}ื่อ^{๔๖๖}ไ^{๔๖๗}ค^{๔๖๘} ก็^{๔๖๙}จะ^{๔๗๐}ไป^{๔๗๑}ร^{๔๗๒}ค^{๔๗๓}
ให้^{๔๗๔}ก^{๔๗๕}อง^{๔๗๖}ท^{๔๗๗}ัพ^{๔๗๘}ย^{๔๗๙}ก^{๔๘๐}ไป^{๔๘๑}ต^{๔๘๒}ั^{๔๘๓}ค^{๔๘๔}ร^{๔๘๕}อน^{๔๘๖}ท^{๔๘๗}าง^{๔๘๘}เส^{๔๘๙}บ^{๔๙๐}ย^{๔๙๑} อ^{๔๙๒}า^{๔๙๓}ห^{๔๙๔}าร^{๔๙๕} ก^{๔๙๖}อง^{๔๙๗} ท^{๔๙๘}ัพ^{๔๙๙}ญวน^{๕๐๐} ให้^{๕๐๑}

เกิดขาด บ้านเมืองฝ่ายเราจะไต่อยู่เย็นเป็นสุข ตามท้อง
ตราซึ่งโปรดขนา มา แรกก่อนและราชการทางเมืองพวนนั้น
พระพิเรนทรเทพจึงแจ้งข่าวระเลกและราชการซึ่งเกี่ยวของ
เสร็จแล้ว พระพิเรนทรเทพจะกลับลงไป ณ กรุงเพท ฯ
เสียแล้วก็ ให้พระปทุมเทวา ให้พระพิทักษ์เขตขันธ์
อุปฮาด ราชวงศ์ ท้าวเพี้ยท่งปวงสืบสวนฟังราชการทาง
เมืองพวนให้เสมออยู่อย่าให้ขาด และลาวพวนจะเล็ดรอก
ขนลงไปมาประการใด ก็ให้คอยจับตัวลาวพวนให้ได้ จะ
ไต่เอามาตามข้อราชการให้รู้ความว่า ลาวพวนออกถึงบ้าน
เมืองอยู่กตาคบล เป็นผู้คนครอบครัวเท่าใด และลาวพวน
จะพร้อมมูลเขากันทงสนหรือจะเป็นพวกเป็นเหล่ากันอยู่
ลาวพวนจะคิดอ่านราชการประการใดบ้าง กับลาวพวน
จะทำไรนาพอจะมีข้าวปลาอาหารจนแล้วหรือยัง ให้รู้
ราชการและขึ้นเชิงลาวพวนญวนให้แน่นอน จะได้ทรง
พระราชดำริข้อราชการทางเมืองพวนต่อไป ได้มีตราไปถึง
พระปทุมเทวา ถึงพระพิทักษ์เขตขันธ์ด้วยเมืองละฉบบ
ความต้องกันแจ้งอยู่แล้ว

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ฯ

๑๒๕

หนังสือมา ณ วันอาทิตย์ เดือน ๖ แรม ๕ ค่ำ
ปีระกา นพศก (พ.ศ. ๒๓๘๖)

ให้เขียนไปถึง พระพิเรนทรเทพ ๑ เมืองหนอง
คาย ๑ เมืองหนองหาร ๑ (รวม) ๓ ฉบับ

ร่างตรา ทานปลายเชือกหลวงศรีเสนาทำแล้ว
ณ วันเดือน ๖ แรม ๗ ค่ำ

เพลาเช้าเสด็จ ฯ ออก ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย
ทานปลายเชือกไต่เอาร่างตรากราบทูลพระกรุณา ให้
หลวงอนุรักษ์พิทักษ์ออกดูเอาว่า จักว่าจนสนช้อความ
แล้ว ฯ ทรง ฯ โปรดเกล้า ฯ สั่งว่า ให้มีไปตามร่าง
นี้เถิด

กรณ ณ วันเดือน ๖ แรม ๕ ค่ำ เพลาเช้า เจ้า
คุณพระยาราชสุภาวดีว่าราชการ ณ ทมบาลตำรวจฝ่ายซ้าย
ไต่เอาร่างตรากราบเรียนแล้ว สั่งว่าให้บิดตราไปตาม
นี้เถิด

เบิกท่าน เพี้ยอุปชาเมืองหนองคาย เพี้ยไศตรเมือง
หนองหารกลับไป เป็นคนขึ้นไปแก่กรุง ฯ นาย ๕ โพร
๕ (รวม) ๑๕ คน อยู่รักษาข้างเมืองสระบุรี นาย ๑

ไพร่ ๗ (รวม) ๘ คน ช้าง ๒ ช้าง บินกาบศิลาบอก ๑
 วันจันทร์เดือน ๖ แรม ๑๐ ค่ำ ปีระกา นพศก
 ไกลสงครา ๓ ฉบับให้ เพื่อยุบซา เพื่อยโคตรต่อไป

ฉบับที่ ๒

บันทึกจำนวนคนกรุงเทพ ฯ และหัวเมือง

เกณฑ์ไปทำเมืองพระตะบอง

พ.ศ. ๒๓๙๐

เป็นคณกองพระราชวังหลวง พลเรือนนาย ๒๙
 ขุนหมื่น ๑๗๔ เป็น ๒๐๓ ไพร่หลวง ๑๓๔ ไพร่สม
 ๓๔๘ เป็น ๔๘๒ เป็น ๖๘๕

กองพระราชวังหลวง ทหารนาย ๑๐ ทหารขุน
 หมื่น ๖๓ เป็น ๗๓ ไพร่หลวง ๕ ไพร่สม ๖๔ เป็น
 ๖๙ เป็น ๑๔๒ (รวม เป็น ๘๒๗)

กองพระราชวังบวร พลเรือนนาย ๒๙ ขุนหมื่น
 ๒๓๓ เป็น ๒๖๒ ไพร่หลวง.....๑๐ ไพร่สมนอก
 ๒๒ เป็น ๓๒ ไพร่สม ๖๔ เป็น ๙๗ (รวมเป็น) ๓๕๙

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๑

๑๓๑

กองพระราชวังบวร ทหาร นาย ๘ ขุนหมื่น ๔๔
ไพร่หลวงข้าง ๑ ไพร่หลวงนอก ๗ เป็น ๘ เป็น ๕๒
ไพร่สม ๔๕ เป็น ๕๓ เป็น ๑๐๕ (รวมเป็น ๔๖๔)
นาย ๑๖ ขุนหมื่น ๕๑๔ เป็น ๕๓๐ ไพร่หลวง ๑๗๕
ไพร่สม ๕๒๒ เป็น ๗๐๑ (รวมเป็น) ๑,๒๓๑

จำนวนคนหัวเมือง เมืองนครราชสีมา ๒,๐๐๐ ถึง
๑,๖๐๐ ถึง ๔๐๐

เมืองเขมราฐ	๓๐๐
เมืองศรีสะเกษ	๕๐๐
เมืองเดชอุดม	๓๐๐
เมืองสุวรรณภูมิ	๑,๐๐๐
เมืองยโสธร	๓๐๐
เมืองขอนแก่น	๓๐๐
เมืองร้อยเอ็ด	๕๐๐
เมืองอุบล	๕๐๐
เมืองนครนายก ไทย ๕ ลาว ๑๐๐ เป็น ๑๐๕	
เมืองประจักษ์ตคาม	๒๐๐
เมืองกบินทร์	๓๐๐

เมืองวิเชียร เมืองบัวชุม เมืองชัยบาดาล ๑๐๐
ถึง ๘๐ ยัง ๒๐ เป็น ๖,๔๐๕

เมืองลพบุรี ๓ กอง นาย ๕๑ โพร ๓๐๗ เป็น
๓๕๘

คลองท้อ ๒ กอง นาย ๒๔ โพร ๑๐๕ เป็น ๑๒๙
อารยิก (อรัญญิก) ๓ กอง นาย ๕๑ โพร
๒๘๖ เป็น ๓๓๗

เมืองนครนายก ๒ กอง นาย ๓๖ โพร ๑๑๔
เป็น ๑๕๕

เมืองประจันตคาม นายโพร ๒๐๐

เมืองกันทรบุรี นายโพร ๓๐๐ เป็น ๑,๔๗๔ เป็น
๗,๘๘๔

กรุงนาย ๕๔๐ โพร ๗๐๑ เป็น ๑,๒๔๑ หัว
เมืองนายโพร ๗,๔๒๙ รวมเป็น ๘,๖๗๐ คน

กองทัพพระราชวังหลวง พระราชวังบวร พลเรือน
นาย ๒๗ ขุนหมื่น ๑๗๙ เป็น ๒๐๖ โพรหลวง ๑๕๙
โพรสม ๙๒ เป็น ๒๕๑ (รวม) ๔๕๗

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ฯ

๑๓๓

กองทัพพระราชวังหลวง พระราชวังบวร ทหาร
นาย ๒๕ ชุนหมื่น ๑๒๗ เป็น ๑๕๒ ไพรหลวง ๙
ไพร่สม ๑๑๐ เป็น ๑๑๕ (รวม) ๒๖๗

นาย ๕๒ ชุนหมื่น ๓๐๖ เป็น ๓๕๘ ไพรหลวง
๑๖๘ ไพร่สม ๒๐๒ เป็น ๓๗๐ (รวม) เป็น ๗๒๘

กองโคไต่ยกไปชนข้าวชนเกลือ ณ เมืองกบินทร์-
บุรี ไปเมืองพระตะบอง เป็นคนน้อย ๑๕ ไพร ๒๐๕
เป็น ๒๒๐ คน โคไต่ยก ๑,๕๐๐ หลังไต่ยกไปจากเมือง
สระบุรี แก่ ณ วันเดือนอายุ แรม ๕ ค่ำช่วยแล้ว

วันเดือน ๓ แรมกลางคืน ให้หลวงบุรินทร์ตามาศย์
คุมพระสงฆ์คุมไพร่คุมพรหมและสงฆ์ออกไปพระ-
ตะบอง เป็นคนพรหมนพ พระครูหัสสภจารย์ ๑ พระ-
หมณเมฆ ๘ เป็น ๙ หมอเฒ่าหลวงอินทร์ฤาไชย ๑
พรหมณเมฆ ๖ เป็น ๗ เป็น ๑๖

ไพร่ ชุนพิชัยฤกษ์ ชุนโลกาภิตย์ ชุนพิทักษ์เทวา
ชุนญาณประสิทธิ์ ๔ คน (รวม) เป็น ๒๐ คน กับ
คุมเขาเทียนชัยเดิม ๑ เสาคัดเมืองหลัก ๑ คีลารองลก
แผ่น ๑ แผ่นเงินชะตาเมืองหลัก ๑ แผ่นเงินปักต้นเสา

๑ แผ่นเงินปัก ๑ เป็น ๒ เป็น ๓ แผ่นทองแดง
 อาถรรพณ์ใหญ่ ๑ แผ่นคิลาอาถรรพณ์ใส่บ้อม ๕ แผ่น
 คิลาอาถรรพณ์ ๘ ทิศ ๘ รูปราชสีมาดวง ๑ รูปช้างทอง
 ๑ รูปเก้าทอง ๑ เป็น ๓

ฉบับที่ ๓

บันทึกการบอกขบวนคิลาเมืองพระตะบองเป็นต้น

เมืองพระตะบองทศราง กว้าง ๑๒ เส้น ยาว ๑๘
 เส้น กำแพงสูง ๘ ศอก หนาน ๒ ศอก ๑ คืบ หน้า
 ปลาย ๒ ศอก บ้อมใหญ่มุม ๒ บ้อม ๘ เหลี่ยม เหลี่ยม
 ละ ๖ วา บ้อมมุม ๒ บ้อม ๗ เหลี่ยม เหลี่ยมละ ๕
 วา ๕ เหลี่ยมเข้ากัน ๔ บ้อม บ้อมกลาง ๒ บ้อม ยาว
 ๑๐ วา เหลี่ยม (ต้นฉบับขาด) คน กรุง
 หลงพระยาศรพทมน เจาพระยายมราช คนกองวังหลวง
 ทหารนาย ๑๐๒ โพร ๓๘๖ เป็น ๔๘๘

กองวังบวร พลเรือน นาย ๒๖๑ โพร ๖๒ เป็น

กองวังบวร ทหาร นาย ๑๓๓ ไฟร์ ๑๗๓ เป็น
๓๐๖ เป็น ๖๒๙ นาย ๖๘๒ ไฟร์ ๒๐๒๖ (รวมเป็น)
๒๗๐๘

หัวเมืองกลาโหม เมืองราชบุรี ๖๕๗ เมืองเพชร-
บุรี ๕๐๐ เมืองกุย ๒๔ เมืองปราณ ๒๐ เป็น ๔๔
(รวม) ๑๖๐๑

หัวเมืองกรมท่า เมืองสนธิคม ๑๐๐ เมือง
นนทบุรี ๘๒ เป็น ๑๘๒

หัวเมืองกรุงเก่า ๓๕๐ คน เกณฑ์ ๔๔๖ ได้
๑๑๙ ขาด ๒๗ ถึงแล้ว ๙๖ ยังไม่ถึง ๑๑ ขาด ๑๑
เป็น ๒๒

หัวเมืองกรมมหาดไทย เมืองอ่างทอง ๑๘๑ คน
เกณฑ์ ๑๐๐ ได้ ขาด ๒๐ ขาด กรมการ ๒
ลงมาบก ๓๘ ลงมาเรือ ๔๐ เป็น ๗๘ เมืองสรรพกิจ
๑๓๑ เกณฑ์ ๗๔ ได้ ๕๔ ขาด ๑๕ ขาด ๑ ลงมา
บก ๒๒ ลงมาเรือ ๓๖ เป็น ๕๘ เมืองชัยนาทเกณฑ์
ลงเมือง ๖๐ ได้ ๖๐ เกณฑ์ มอบเมืองส่วย ๗๕ ได้

๑๔ ขาก ๖๑ เป็น ๗๔ ได้ ๔๓๑ ขาก ๑๗๒ เป็น
๖๐๓ กาย ๑ กงมาบก ๑๗ กงมาเรือ ๕๖ เป็น ๗๓

เมืองสิงห์ เกณฑ์กองเมือง ๑๒๘ เกณฑ์มอบเมือง
ส่วย ๓๕ เป็น ๑๖๓ คน เกณฑ์กองเมือง ๘๔ ได้ ๖๘
ขาก ๑๖ เกณฑ์มอบเมืองส่วย ๓๕ ได้ ๑๒ ขาก ๒๓
เป็น ๘๐ กาย ๓ กงมาบก ๑๖ กงมาเรือ ๖๑ เป็น ๗๗

เมืองมโนรมย์กอง ๕๕ เกณฑ์ ๒๘ ได้ ๒๘ กง
มาบก ๑๙ กงมาเรือ ๑ (รวมเป็น ๒๓๘๖)

เหตุการณ์ในรัชกาล พ.ศ. ๒๓๘๑

เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ออก
ไปเมืองพระตะบองสอบสวนเรื่องท้าวองค์ดวงคิดเตรียม
การจะอพยพหนีไปเมืองพนมเปญเสร็จแล้ว กรบจัดการ
สร้างเมืองพระตะบองจนสำเร็จเรียบร้อย รุ่งขึ้นบิจอ พ.ศ.
๒๓๘๑ เดือน ๖ เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงห-
เสนี) จึงกลับคืนมาเฝ้า กราบบังคมทูลขานแจ้งขอราชการ
ณ กรุงเทพมหานคร

ฉบับที่ ๑

ตราสั่งให้เมืองฉะเชิงเทรารักษากวียน

และกระบือของเจ้าองค์ด้วง

หนังสือพระยามหาอำมาตย์ ๖ มาถึงหลวงยกกระ-
บือตร กรมการเมืองฉะเชิงเทรา ด้วยทรงพระกรุณาตรัส
เหนือเกล้า ๖ สงวเจ้าพระยาบดินทรเดชา ๖ ส่งบุตร
ภรรยาทาสชายหญิง กระบือเกวียน ขององค์ด้วงเข้ามา
ถึงแขวงเมืองฉะเชิงเทราแล้วโปรดเกล้า ๖ ให้ส่งบุตร
ภรรยาทาสชายหญิงเข้ามา ณ กรุงไทย ๖ ให้สน แะ
กระบือเกวียนของครอบครัวพวกองค์ด้วงนั้น เจ้าองค์
ด้วงให้บ่าวพิทักษ์รักษาไว้ ณ เมืองฉะเชิงเทรานั้น ให้
หลวงยกกระบือตรกรมการ ตรวจตราดูแล อย่าให้โจรผู้ร้าย
ลักเกวียนกระบือขององค์ด้วงไปได้ และให้หลวงยกกระ-
บือตรกรมการเร่งจัดเรือแฉ่งกรมการคุมบุตรภรรยาทาสชาย
หญิงขององค์ด้วง เขาไปส่ง ณ กรุงเทพพระมหานครให้
สนโดยเร็ว แล้วให้บอกจำนวนบุตรภรรยาทาสชายหญิง

กับกระบือเกวียน ของ กรอบ กรัว พวกเจ้าองค์ ค้าง เข้าไป
ให้แจ้ง

หนังสือมา ณ วันอังคาร เดือน ๖ แรม ๙ ค่ำ ปี
จอสมุททศก (จ.ศ. ๑๒๐๐)

ร่างตรา ทานอนุชิตพทกษมาสงว่า ทานปลาย
เชือกสั่งให้ทำตราออกไปเมืองฉะเชิงเทรา ให้ส่งครัวองค์
ค้าง แก่เกวียนกระบือให้เอาไว้ที่ฉะเชิงเทรา ทำแล้ว

วันเดือน ๖ แรม ๖ ค่ำ ทานเจ้ากรมมหาดไทย
ฝ่ายเหนือว่าราชการอยู่ ณ ศาลาหลวง ได้เอาร่างตรา
อ่านกราบเรียนจนสนธิความ แล้วส่งว่าให้ไปตามร่าง
นเดก เมื่อส่งนันทานสนธิชอก พระพิพิธเสนา นายแก้ว
นายรักษ์ นั่งอยู่ด้วย ในทันใดนั้น ได้ส่งตราให้ทาน
ปลายเชือกรับไว้

ฉบับที่ ๒

ตราตั้งเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)

เรื่องให้จัดส่งเครื่องยศเจ้าองค์ดวงไวกบเมือง

พระตะบอง

หนังสือเจ้าพระยาจักรี ฯ มหาดเลาพระยาบดินทร-
เดชา ทสมุหนายกถวายบอกเขาไปว่า องค์ดวงผากเครื่อง
ยศไว้กับพระยาปลัดเมืองพระตะบองเป็น ของลูกประจำ
ทองคำสาย ๑ มาลัยออกทองคำ ๑ แหวนทองคำประดับ
พลอยไพฑูรย์วง ๑ ประดับพลอยทับทิมวง ๑ เป็น ๒
วง พานทองคำ ๑ ของ พลุทองคำ ๑ ของบุหร
ทองคำ ๑ จอกหมากทองคำ ๑ ผอบทองคำ ๑ ถัดบส
ผิงทองคำ ๑ คนโททองคำ ๑ มีกหมากคำมทองคำ ๑
เครื่องวางสาแทรกทองคำสาย ๑ ถาบกำมผักหุ้มทองคำ
จำหลักประดับพลอยเล่ม ๑ โถ๊ะเงินใหญ่ ๑ เล็ก ๑ เป็น
๒ ใบ หอกคู่ปลอกทองคำ ๒ ปลอกเงิน ๒ ปลอก
กร้าทองคำ ๑ เป็น ๕ เล่ม ง้าวปลอกกะไหล่ทองคำ

เล่ม ๑ ทวนปลอกเงิน ๒ เล่ม และว่าแลกส่วยกระวาน
 จำนวนปีระกา นพศก^๕ เกิมจะได้ส่งกระวาน ๖๕ หาบ
 ๓๖ ชั่ง ^๕ ครนชำระบัญชีจำหน่ายบ่วยใช้กาย ๓๐ คน
 กงจะได้ส่งกระวานกรง^{๕๕} ๖๕ หาบ ๑๖ ชั่ง ชนกว่า
 จำนวนบั่วอก อัฐศก ๔ หาบ ๑๖ ชั่ง กับเงินส่วยหัว
 เมืองลาว ๔๐ ชั่ง ซึ่งมอบให้หลวงอภัยพิทักษ์จกช่อ
 กระวานราคาหาบละ ^{๕๕} ๑๐ ตำลึง เป็นกระวาน
 ๒๖ หาบ ๖๗ ชั่ง ^{๕๕} ๕๐ ตำลึงและว่าของค่อม พระยา
 ปลัด กรมการจกด้วย ^{๕๕} ๓ หาบ พระยา
 ปลัด ๒ หาบ พระยาศรี ๑ หาบ พระพิทักษ์บดินทร์
 ๑ หาบ พระยาสุทรา ^{๕๕} ๑ หาบ พระนรินทร์โย-
 ธา ๑ หาบ พระราชนายก ^{๕๕} ๑ หาบ พระยาภักดีบริรักษ์ ๑ หาบ
 พระราชรักษเมืองมณฑลบุรี ๑ หาบ พระยามโนมณีเมือง
 ระสือ ๕๐ ชั่ง เขากัน ๑๑ หาบ ๕๐ ชั่ง ทูลเกล้าฯ ถวาย
 จุลองพระเดชพระคุณ ให้หลวงอภัยพิทักษ์จางวาง พระ
 มนตรีนายก พระบวรนายก พระสัตรี^{๕๕} นุชิต นายกองกระ-
 วานกุมผลกระวานส่วยจกช่อ^{๕๕} กรมเครื่องยศ สผง เข้าไปส่ง^{๕๕} นน
 ได้นำเอาหนังสือบอกกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบ ได้ฝ่า

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ฯ

๑๔๑

ละออง ฯ แล้ว ทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งว่า
ซึ่งเจ้าองค์อม พระยาปลัด พระยกบัตร พระยาพระเขมร
ก็คิดถึงพระเดชพระคุณ จักส่งทูตเกล้า ฯ ถวายในการพระ
บรมศพนั้น ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงาน
จัดแจงส่งศพไปกรม ทรงพระราชอุทิศส่วนพระราช
กุศลออกมากับเจ้าองค์อม พระยาปลัด พระยกบัตร
พระยาพระเขมรด้วยแล้ว แล้วจึงส่งผลกระวานส่วยผล
กระวานจกชอ กับเครื่องยศของเข้าไปในั้น หลวง
อภัยพิทักษ์จางวาง พระมนตรียักษ์พระบวรนายก พระ
สตรีนุชิต นายกองไถ่กรมเอากระวานส่วย กระวานจกชอ
และเครื่องยศของก็ทรง ไปส่งเจ้าพนักงานรับไว้ได้ครบ
จำนวนตามบอกแล้ว อนึ่งซึ่งพระยานครเจ้าเมืองเสียมราฐ
จกได้ผลเร็ว ๑๕ หาบ ไถ่ส่ง ๕ หาบ ให้นายอุมบุตร
เขยคุมเข้าไปทูลเกล้า ฯ ถวายนั้น นายอุมไปส่งเจ้าพนักงาน
งานชาวพระคลังซึ่งได้ผลเร็ว ๑๔ หาบ ๕๑ ซึ่ง ซึ่งได้
ส่ง ๔ หาบ ๘๔ ซึ่งรับไว้แล้ว

หนังสือมา ณ วันอังคารเดือน ๖ แรม ๙ ค่ำ ปี
จอ สัมฤทธิศก

วันเดือน ๖ แรม ๓ ค่ำ ท่านเจ้ากรมมหาดไทย
 ฝ่ายเหนือว่าราชการ ณ ศาลาลูกขุน ไกลเอาร่างทรงอาสน
 กราบเรียนสั่งให้ตกแทรกกลงบ้าง วงกาเสียบ้าง แล้วสั่ง
 ว่าให้มีไปตามร่างนั้นเถิด

ฉบับที่ ๓

หนังสือพระยามหาอำมาตย์ถึงข้าหลวง
 และกรมการเมืองราชบุรี

หนังสือพระยามหาอำมาตย์ มาถึงพระอภัยมณีราชา
 ข้าหลวงจมนมหาสมุทรกรมการเมืองราชบุรี ด้วยทรงพระ
 กรุณาตรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งว่า หลวงอภัยพิทักษ์จางวาง
 นายกองปลัดกองส่วยกระวาน เอาผลกระวานบรรทุกเวกชน
 ๕๐ เล่มเข้ามาส่ง จะเอาเกวียนกลับออกไปเปล่าเสียเที่ยว
 บัวยการเกวียนกระบือ จึงโปรดเกล้า ฯ ให้พระ
 ราชทานเกลือกกับพวก พระ หลวง ชุน หมื่น ไพร ข้ำส่วยกอง
 กระวาน ๖๐๐ ถัง จะไ้แจกจ่ายกันรับพระ ราช ทาน
 เป็นกำลังราชการ ถ้าหลวงอภัยพิทักษ์จางวางออกมา

ภาพแสดงการฉาเบียงกองทัพ

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ฯ

๑๔๓

ถึงเมืองปราจีนบุรีแล้ว ก็ให้พระยาภิรมราชา จมื่นมหา
สนิทกรมการจ่ายเกลือ ๖๐๐ ถังให้กับหลวงอภัยพิทักษ์
พระหลวงขุนหมื่นคุมออกไปเมืองพระตะบองโดยเร็ว อย่า
ให้ค้างช้าอยู่ได้ ถ้าได้ส่งเกลือให้หลวงอภัยพิทักษ์พวก
ส่วยกระวาน แล้วให้บอกจำนวนเกลือเข้าไปให้แจ้ง

หนังสือมา ณ วันพฤหัสบดีเดือน ๗ ขึ้น ๑ ค่ำ
ปีจอสัมฤทธิ์ศก

จำนวนคนและสิ่งของในกัณฑ์ หลวงอภัยพิทักษ์
จางวาง นายกองปลัดกอง ส่วยกระวานกลับไปเมืองพระ
ตะบอง ไปแต่กรุงฯ เป็นพระสงฆ์ ๙ สามเณร ๕ เป็น
๑๒ รูป เป็นคนนาอ ๓๕ ไพรเสม ๓๓ ไพรจีน ๕ เป็น
๓๘ (รวม) ๗๓ หญิง ๕ (รวมเป็น) ๗๘ คน ขึ้นคาบ
ศิวาแลม ๓ บอก จักซ้อ ๑ บอก เป็น ๔ บอก กับ
พระราชทาน ๒ หาบ ๕๐ ซึ่ง ต่บูกจักซ้อ ๒ หาบ ๕๐
ซึ่ง หล่อฐานพระพุทธรูป ๕ หาบ กระทะเหล็กใหญ่พระราช
ทาน ๑๐ ใบ จักซ้อ ๑๐ ใบ เป็น ๒๐ ใบ มะพร้าว
๕๐๐ ใบ เรือ ๑๔ ลำ อยู่รักษาข้างเกวียน ณ เมืองปราจีน
ไพร่ ๔๓ คน ข้างพลาย ๑ พัง ๑ เป็น ๒ ข้าง เกวียน

๕๖ เล่ม กระบือ ๑๒๘ ตัว ปืนกาบศิลา ๓ บอกกับให้
ขุนทนนชกกลากเรือส่งให้ถึงนาลก

วันเดือน ๖ แรม ๑๕ ค่ำ ให้เอาจำนวนพระสงฆ์
สามเณรและนายไพร่ กับรายสิ่งของเบิกกำนันกราบเวียน
แล้ว ส่งว่าให้ไปถามจกหมายนันเด็ค หลวงอภัยพิทักษ์
พระมนตรีนายก พระบวรนายกอยู่ด้วย

เบิกกำนัน นายอุ้มออกไปแต่กรุงเทพฯ ๖ เป็นพระ
สงฆ์รูป ๑ เต็มนาย ๘ เต็มไพร่ ๑ เป็น ๙ เข้ามา
ไพร่เขมร ๖ ไพร่จีน ๒ เป็น ๘ (รวมเป็น) ๑๗ คน
เป็นเหล็กกล้า ๕๐ รัง กระบือเหล็ก ๒ เก้า ๑๐ ไปอยู่
รักษากระบือเมืองปรางค์ นาย ๒ ไพร่ ๓๘ เป็น ๔๐
คน ปืนกาบชุด ๑ เกวียน ๒๕ กระบือ ๘๘ นายบึงจะ
เอาหนังสือเบิกควน

วันเดือน ๖ แรม ๑๕ ค่ำ ให้ส่งกราบตอบเมือง
พระตะบอง ๑ ทรา ถึงพระยาภิรมราชา จมื่นมหาสนิท
๑ เข้ากัน ๒ ฉบับ ให้หลวงอภัยพิทักษ์ จางวางกองกระ
วานรับไป

ฉบับที่ ๔

จำนวนครัวอพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร
และแยกย้ายไปอยู่ต่างเมืองตามใจสมัคร

จำนวนครัวท้าวเถื่อน ท้าวเหิน ช้ามฟากมาสมัคร
จ.ศ. ๑๒๐๐ ไปอยู่ต่างเมือง ครัวเป็นท้าวเถื่อน ท้าว
๗ อยู่เมืองหนองคายท้าว ๓ เพีย ๒ ภรรยา ๒ เป็น ๗
ฉกรรจ์ ๑๐ สามีในครัว ๓๖ หาส ๘ เป็น ๕๔ เป็น ๖๑
ครัวนายร้อยอควงสีอยู่เมืองหนองหาร เพีย ๒
ฉกรรจ์ ครัว ๒๕ เป็น ๒๗
ครัวเพียนามวงศ์ อยู่กับหลวงศรีมหาพรหมช่วย
หลวง เพีย ๑ ฉกรรจ์ ๓ ครัว ๑๔ เป็น ๑๘
ครัวเพียไชยอยู่เมืองไชยบุรี เพีย ๑ ฉกรรจ์ ๑๐
ครัว ๓๕ เป็น ๔๖
ครัวนายพ่อนบุญอยู่เมืองท่าอุเทน ฉกรรจ์ ๓ ครัว
๕ เป็น ๑๒
ครัวเพียรจันทอง เพียรสหัส เวียงจันทน์พาครัว
มาเมืองท่าอุเทนกรงกอน ๓๔ เป็น ๔๖

ครัวท้าวหมื่น เพี้ยศรีชั้นไชย อยู่เมืองนครพนม
 ท้าว ๑ แม่ยาย ๑ ภรรยา ๑ บุตร ๒ น้องภรรยา
 จักรวรรจ์ ๑ เป็น ๖ เพี้ย ๑ ครัว ๔ เป็น ๕ ทาสชาย
 จักรวรรจ์ ๒ ครัว ๗ เป็น ๕ เป็น ๒๐

ครัวท้าวไชยสารเมืองนคร ท้าวอุปจิต ท้าวชัตติย
 เมืองคำเกิดเกลยกดอมโคกกรงหลัง ๑๒๓ คน ครัวเวียงจันทน์
 ชรา ๓ จักรวรรจ์ ๔ ครัว ๒๒ เป็น ๓๔ เมืองนคร จักรวรรจ์
 ๒ ครัว ๘ เป็น ๑๐ เติมเมืองคำเกิด เติมเมืองคำมวน
 จักรวรรจ์ ๒๐ เติมเมืองคำมวน เติมเมืองคำมวน
 จักรวรรจ์ ๒๐ ครัว ๕๕ เป็น ๗๕ เป็น ๑๒๓

ครัวคำนลุด คำนลุด เกลยกดอมครัวเมือง
 แสนใต้ จักรวรรจ์ ๗ ครัว ๘ เป็น ๑๕ (รวมเป็น) ๑๓๘
 (รวมทั้งหมด) ๓๖๘ คน

เหตุการณ์ในปีกุน พ.ศ. ๒๓๘๒

ความปั่นป่วนในเมืองเขมร อันเนื่องมาแต่ญวนขับกัน
 กังกล่าวแล้วได้กระทบกระทั่งกันมาถึงชาวเขมรที่อยู่ใน

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ฯ

๑๔๗

ความอุปถัมภ์ของไทย มีเขมรในเมืองพระตะบองเป็นกัน
ต่างเกลียดชังและเจ็บแค้นญวน คอยหาช่องทางจะกำจัด
ญวนอยู่เสมอ

ทางกรุงเทพ ฯ ส่งออกไป ให้เมืองพระตะบอง
แต่งกองออกไล่ต้อนกระเวน และสอคนแหมแถบค่านเมืองโพธิ์
สัตว์ เจ้าองค์อมจึงให้พระพิทักษ์บัณฑิต (โสม) และ
พระนรินทร์โยธา (นอง) เป็นนายกองยกไปสอคนแหม
อยู่ภายหลังเจ้าองค์อมเอาใจออกห่างจากไทย ร่วมคิดกับ
พรรคพวกจับกรมการหลายนายและเข้าชิงค่ายและเผาเมือง
พระตะบอง และกวาดก๊อญกรวออพยพหนีไปเมืองพนมเปญ
ฝ่ายพระพิทักษ์บัณฑิต (โสม) พระนรินทร์โยธา (นอง)
ทราบข่าวกรบยกมาสักจับครวทพวกเจ้าองค์อมกวาดก๊อญ
ได้คืนมาเกือบหมด พระพิทักษ์บัณฑิต (โสม) พาครัวเข้า
เมืองพระตะบอง ส่วนพระนรินทร์โยธา (นอง) พยายาม
ไล่ตามจับเจ้าองค์อมต่อไป แล้วรวบรวมงานเหตุการณ์เข้า
มายังกรุงเทพ ฯ โดยด่วน

เมื่อข่าวทราบถึงใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท พระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็โปรดให้เจ้าพระยาบัณฑิต

เคชา (สิงห์ สิงหเสนี) เร่ยกทัพใหญ่ออกไปโดยเร็ว
 เจ้าพระยาบดินทรเคชา (สิงห์ สิงหเสนี) เค้นทัพ
 ไปถึงเมืองพระตะบองแล้ว จัดให้นายทัพนายกองแยกย้าย
 ไปควบคุมรักษากว้าง และกำหนดทางที่สำคัญโดยกวัดกัน ใน
 ไม่ข้ามมีกองทัพญวนยกมาตั้งค่ายคานพรหมศักดิ์ แต่ถูกกอง
 ทัพไทยขับไล่ล่าถอยกลับไปตั้งอยู่แขวงเมืองซีแกรง

วันพุธเดือนอ้ายแรม ๑๕ ค่ำ ปีมะแม เอกศก พระยา
 ภิรมราชาบอกส่งต้นหนังสือขุนศุภมาตราเมืองปราจีนรักษา
 พระตะบอง พระวงศานุชิตยกกระบัตรเมืองมณฑลบุรี พระ
 ยามนตร์เสนาเจ้าเมืองตะโนน

หนังสือขุนศุภมาตราว่า ณ วันเดือนอ้ายขึ้น ๑๕
 ค่ำ หลวงปลัดเมืองปราจีนออกไปตรวจค่ายเมืองระสือ ณ
 วันเดือนอ้ายแรม ๓ ค่ำ องค์อัมมบีศประคุดเมืองจันทบุรี
 ปลัด หลวงอภัย

หนังสือพระวงศานุชิต พระภักดินุชิต กรมการ
เมืองมณฑลบุรีรา ณ วันเดือนอายุแรม ๓ ค่ำ เพลา ๒
ยามเศษ ปลัดแก้วมารับมาตามบุตรภรรยา ปลัดแก้วลงว่า
ญวนเขมรยกทัพมาถึงบ้านกระพงปรัก มารับองค์อมกับ
นักมารถา พระยายกกระบัตรกรมการไต่ยกกองทัพตามรบ
ปลัดแก้วซึ่งเอาครอบครัวมาได้ แต่ปลัดแก้วกับนักมารถา
และบุตรภรรยาหนีไปได้ ให้น้ำ (และ) ไฟ ๖๐ ป็น
๑๕ บอก ครั้น ณ วันแรม ๓ ค่ำ เดือนอายุ เพลาไก่ขัน
หมื่นเทพพนมาแต่เมืองพระตะบองว่าองค์อม นักมารถา
พระยาราชรักษ์ปลัดแก้ว พระยาพระเขมรพวกองค์อม
คิดกบฏจับพระปลัด พระยาราชรักษ์ พระสมบัต พระคลัง
พระบวรนายก หลวงอภัยเจ้าสักรวนไป แล้วหมื่นเทพ
บอกว่า กองทัพญวนเขมรยกมาถึงบ้านกระพงปรัก บอก
มาวันเดือนอายุแรม ๖ ค่ำ

หนังสือพระยามนตรีเสนาหากรมการเมืองตะโนคว่า
แต่งให้หมื่นปราบไปสืบราชการ พบหลวงจงภักดีบ้านกง
พระงามพนมาแต่เมืองพระตะบองว่า ณ วันเดือนอายุแรม
๓ ค่ำ องค์อมกับพวกองค์อม คิดกบฏจับพระยาปลัดมา

เสียแล้ว ให้จับพระสมบัติ พระคลัง หลวงอภัยพิทักษ์
กรรมการเสี้ยนแล้วจะกวาดครัวไปเมืองพนมเปญ หลวง
จงภักดีแลไปเห็นไฟไหม้ทั่วทั้งเมือง

กับหลวงปลัด พระพิทักษ์บรินทร์ พระนรินทร์
โยธาหลวงขุนหมื่นออกไปรันทพเมืองระสือบอกมา ณ วัน
เดือนอ้ายแรม ๖ ค่ำ

หนังสือพระยาภิรมราชาวจร ได้ให้เจ้าเมือง ยก
กระบัตร์ กรรมการเมืองรวมนาฬการคุมไพร่ ๓๐๐ ปืนคาบ
ศิลา ๑๐๐ (บอก) ยกไป ณ วันเดือนอ้ายแรม ๘ ค่ำ
พระยาภิรมราชา พระราชโอรสเสนาธิการ คุมไพร่
เมืองกบรินทร์ ๓๐๐ เมืองประจันตคาม ๓๐๐ (รวม)
๖๐๐ ปืนคาบศิลา ๒๐๐ (บอก) ยกไป ณ วันเดือนอ้าย
แรม ๑๐ ค่ำ กับมีหนังสือไปถึงกรรมการเมืองพระตะบอง
เจ้าเมืองเสียมราฐ หลวงยกกระบัตร์ กรรมการเมืองมณฑลบุรี
ว่าพระยาภิรมจะยกกองทัพ ๑,๐๐๐ เกษ ออกมาให้ถึง
เมืองพระตะบอง ณ วันเดือนยี่ ๑ ค่ำ ให้ข้าหลวง
เจ้าเมือง กรรมการเมืองพระตะบอง เมืองนครเสียมราฐ
เมืองมณฑลบุรี จัดหลวงขุนหมื่นคัดถามองค้อมทางบกทาง

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๗

๑๕๑

นำ จบต๋องค้อมอย่าให้หลบหนีไปได้ กับให้ลาดตระเวน
รักษากันทางสืบราชการ กำชับกำชาอย่าให้ครอบครัว
สะกึ่งสะเทือน กับมีหนังสือให้พระยาปราจีนยกตามออกไป
ไป นายเทศหมื่นรามถือบอกมา ณ วันเดือนอ้ายแรม ๕ ค่ำ

หมื่นราม นายเทศ มาจากเมืองพระตะบอง ณ วัน
เดือนอ้ายแรม ๓ ค่ำ เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ

นายเทศมาแจ้งเมืองมณฑลบุรี ณ วันเดือนอ้ายแรม
๓ ค่ำ เวลาใกล้รุ่ง

มาจากเมืองมณฑลบุรี ณ เดือนอ้ายแรม ๔ ค่ำ เวลา
๒ ยาม หมื่นรามว่าคนออกปักษ์เมืองพระตะบอง คน
เมืองปราจีน หลวงปลัด ขุนรองปลัด ไพรไทย ๑๐ คน
เมืองกบินทร์ ขุนชนะไพริน ขุนหมื่น ไพร ๕๐ คน
เมืองประจันตคาม ขุนจ้านง ขุนหมื่น ไพร ๖๐ คน
เมืองวัฒนานครแสนโยธา เพี้ยวงศา กำภา ไพร ๘๐
(เป็น) ๑๕๐ (รวม) ๒๐๐ คนแบ่งไปรักษาเมืองนคร
เสียมราบ ขุนรองปลัดไพร่ ๓๐ รักษาเมืองระศีอ ขุนหมื่น
ไพร่ ๒๐ (รวม) ๕๐ ทรวาด่านก้วยหลวงปลัดไพร่ ๔๕

(รวม) ๕๕ คน ยังอยู่เมืองพระตะบอง ขุนหมื่นกรม
การ ไพร ๑๐๕ คน

หมื่นรามมาจากเมืองพระตะบอง วันเดือนอ้ายแรม
๓ ค่ำ ถึงกรุง ฯ วันเดือนอ้ายแรม ๑๑ ค่ำ

วันเดือนอ้ายแรม ๑๑ ค่ำ เสด็จฯ หลวงกำจรใจ
ราช ถือนั่งสอบถามพระยาภิรมราชา พระยาปราจีนพาศ์
นายหมื่นบุตรพระยาวิเศษสุนทรเชษฐาว่า พระยาภิรมแต่ง
ให้นายหมื่นออกไปสวราชการเมืองพระตะบอง ณ วันเดือน
อ้ายแรม ๓ ค่ำ นายหมื่นกลับมาแจ้งว่า ณ วันเดือนอ้าย
แรม ๓ ค่ำ เสด็จฯ เชื้อวงศ์กรมให้ปลัดแก้ว กับรามโยธา
ฝรั่ง จับพระยาปลัด หลวงออกยงใช้ตรวนเอาตัวไปไว้ใน
เรือนญวน แต่สมบัติพระคลังกุมไว้ในกำแพง เสด็จฯ บ่าย ๓
โมงผู้ช่วยหนีออกมาจากเมืองพระตะบอง พระยาปราจีน
จะยกไปวันเดือนอ้ายแรม ๑๑ ค่ำ คน ๒๐๐ กำนายหมื่น
ว่าพระยายกกระบัตร์ยกไปรักษาค่ายที่ประเคทางไกล
๓๐๐ พระภักดีบริรักษ์ทำโรงพักแขวงมณฑลบุรี พระยา
ราชนายก หลวงแพ่ง ไปทำโรงพักทางเมืองตะโนค พระยา

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ฯ

๑๕๓

กระสัตร่า พระบวรนายก พระเมือง พระวัง หาทราบว่า
ไปอยู่ที่ไหนไม่

พระยาภิรมราชา พระยาปราจีน บอกเข้ามาว่า ณ
วันเดือนอายุแรม ๘ ค่ำ ขุนพลพิทักษ์คุมโคตต่าง ๑,๐๐๐
ตัว ไถ่จ่ายเกลือ ๒๐ ไถ่ยกออกไปจากเมืองปราจีน ณ
วันเดือนอายุแรม ๑๐ ค่ำ

วันเดือนอายุแรม ๑๓ ค่ำ ขุนเอกศก หลวงสร-
เสนาถือหนังสือบอกหลวงปลัดปราจีน หลวงสำรวจโค-
ราช พระพิทักษ์บดินทร พระนรินทร์โฮธาเข้ามา ณ วัน
เดือนอายุแรม ๔ ค่ำ เวลาบ่าย ๒ โมงเศษ เขมรหนีไป
บอกว่าวันเดือนอายุแรม ๓ ค่ำ เวลาเช้า องค์จอมจบพระ
ยาปลัด พระยาพระเขมรแล้วไล่ครัวไปทางค่ายทัพเด
ทางนนทรี ทางกระพง พระพิทักษ์บดินทรเจ้าหลวงกรม
การคุมคน ๔๐๐ ยกมาสกัดครัว แต่งกันออกไล่สกัดครัว
ไถ่มาทั้ง ๓ ทาง มาพวกองค์จอมท้าย ๓๐ คน ไล่ครัว
กลับมาบ้านเมืองสน ณ วันเดือนอายุแรม ๕ ค่ำ เวลาพลบ
ได้จัดให้พระนรินทร์พระพลกุมไพร่ ๒๐๐ เรือขมวดยา
ยาว ๘ วา ๕ วา ๑๐ ลำ ไปตามจบองค์จอมแล้ว ไถ่

เกณฑ์คน ๘๐๐ เขารักษาเมืองพระตะบอง กับจับได้
 สลาเมียดกับบ่าว ๕ คน พวกองค์อมซึ่งค่ายเผาเมืองมา
 เสียทั้ง ๑๐ คน กับว่าองค์อมจับจำไป พระยาปลัด พระ
 ยายกกระบัตร์ พระยากระสักรา พระยาบวรนายก หลวง
 อภัยพิทักษ์ หลวงภักดีชุมพลบุตรเรยปลัด หลวงเสนาห
 พิมพ์รองกระสักรา สมบัติพระคลัง หมื่นนักศบุดรสมบัติ
 พระคลัง พระอรัญญกัศ พระราชานุชิตน้องเจ้าพระยาโค
 ราช จับภรรยาไป ภรรยาพระนรินทร์โยธา ๑ พระพล
 นายแก้วบุตรพระยาปลัด พระยาราชนายก (รวม) ๔ จับ
 ครว้ไปด้วย ครว้พระยาปลัด พระยากกระบัตร์ พระยากระ
 สักรา พระบวรนายก หลวงอภัยพิทักษ์ หลวงเสนาพิมพ์
 พระสมบัติพระคลัง หลวงภักดีชุมพล หมื่นนักศ (รวม) ๕
 บุตรภรรยาหนีได้ ภรรยาพระมนตรีนายก ภรรยาพระ
 ราชานุชิต ภรรยาพระอรัญญกัศ (รวม) ๓ บุตรสมบัติพระ
 คลัง นายสิน นายเมี่ยง นายฉิม (รวม) ๓ บุตรพระ
 ยากกระบัตร์ นายสวก ๑ (รวม) ๔

จำนวนปืนกระสุน ปืนใหญ่คงอยู่พร้อม ปืนคาบ
 ศิลาที่ค่ายคง ๑๕๐ วิชา วิชา รักษา ๒๓๕ บอกล หาย ๘๑

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๗

๑๕๕

(บอก) ถิ่นคำ ๔ บาท กระสุน ๑,๗๐๐ เศษ คีลาปาก
หนัก ๑๐๐ คงอยู่ ปืนคาบศิลาในเมืองพระตะบองกรมการ
รักษามันชำรุดใช้ไม่ได้ ๑๐๐ ปืนใช้ได้ ๑๐๐ เศษ ถิ่น
คำ ๑๕๐ หีบ กระสุนคัลลามน้อย เกดอมน้อย บอกมา
ณ วันเดือนอายุแรม ๙ ค่ำ

วันอังคารเดือนยี่ ๓ ค่ำ ปีกุนเอกศก ขุนสาร
วัดเมืองนครนายกถือบอกเมืองนครเสียมราบบอกพระยาภิ
รมราชา เข้ามาแจ้งราชการ บอกพระยานครเสียมราบบว่า
ณ วันเดือนอายุแรม ๕ ค่ำ พระยานโศภิตนายกำนัมภ์
บอกหนังสือมาว่า องค์อมจับพระยาปลัด พระยาพระ
เชมร ได้ครอบครองไปทางเขมรเร็วเป็นอันมาก องค์อม
พระยาพระเชมร ได้รวบรวมมาตั้งกำนัมภ์วันเดือนอายุแรม ๔
ค่ำ เพลา ๒ ยามเศษ แล้วพระนครบาล จึงมีชื่อหนีไป
จากเมืองพระตะบองบอกว่า องค์อมจับพระยาพระเชมรไป
พระยานครเสียมราบบได้ให้พระหลวงออกสกัดทางกำนัมภ์
หาหน้ององค์อมไม่ ได้จัดแจ้งรักษากันทาง และมีหนังสือไป
ถึงเมืองปากังให้ยกมาช่วย บอกมาวันเดือนอายุแรม ๔ ค่ำ

บอกพระยาภิรมราชาว่า ยกไปถึงอ่างศิลา วันเดือน
 อ้ายแรม ๑๑ ค่ำ พบชาวค่านสงทัน หนังสือหลวงภักค
 นครปลัดซ้ายเมืองอรุณมาว่า ได้จัดให้หมื่นรองสุภา หมื่น
 สถาน ไพร ๒๐ คนเข้ากองพระยาสังคโลก ไปสืบราช-
 การเมืองพระตะบอง ณ วันเดือนอ้ายแรม ๗ ค่ำ พบ
 หลวงปลัดเมืองปราจีน พระพิทักษ์บดินทร์ไล่ครัวทางบก
 ซึ่งพากันระส่ำระสายเข้าไว้ในเมืองพระตะบอง ๘๐๐ คน
 ๕๐๐ คน กับว่าพระนรินทร์โยธาไปตามครัวทางเรือทัน
 ได้ครัวกลับมา แต่พระนรินทร์โยธาทตามครัวต่อไป กับว่า
 หลวงปลัดซ้ายได้เกณฑ์คน ๑๐๐ ให้หลวงยกกระบัตรคุม
 ไปช่วยราชการ ได้ยกไปถึงเมืองพระตะบองแต่ ณ วัน
 เดือนอ้ายแรม ๘ ค่ำแล้ว บอกมา ณ วันเดือนอ้ายแรม
 ๑๑ ค่ำ บิขุน ถึงกรุงวันเดือนยี่ ขึ้น ๓ ค่ำ

วันเดือนยี่ขึ้น ๖ ค่ำ บิขุนเอกศก จมื่นชัยภูษา ขุน
 รัษฎโยธา เมืองวัฒนานคร ถือบอกปลัดเมืองปราจีน
 พระพิทักษ์บดินทร์ พระนรินทร์โยธาเข้ามาว่า พระ
 นรินทร์โยธาไปตามองค์อมตังค่าน มักษหา ทนองค์อมไม่
 แต่ค่านมักษไปถึงแดนต่อแดนทางวันหนึ่ง พบแต่เรือครัว

หนีอยู่ในป่าระนามได้กลับมาบ้าง หนีแยกไปทางเมืองนคร
เสียมราบบ้าง พระนรินทร์ พระพล ได้กวาดก่อนครัวตาม
ป่าระนาม พระนรินทร์โยธา พระพล กลับมาถึงเมือง
พระตะบอง ณ วันเดือนอ้าย แรม ๗ ค่ำ บอกลา ณ วัน
เดือนอ้ายแรม ๙ ค่ำ

กับมีจดหมายมาว่า องค์อมจับพระยาพระเชมรจำ
ตรวนไป พระยาปลัด พระยาอภัยกระบัตร์ พระบรรณายก
หลวงอภัย (รวม) ๕ พระราชานุชิต พระเสนาหาพิมล
พระเพชรสงคราม หมื่นภูธร หมื่นเสียบศุภไชย หมื่นวิเศษ
หลวงภักดีชุมพล หมื่นชำนาญราช หลาน พระมนตรีนายก
พระยาปลัด นายโสมบุตทชเยพระพิภักดีบันทร หมื่นมา
บุตรพระยกกระบัตร์ หลวงรัตนายก เข้ากัน ๑๑ ไม่ได้
จำเอาตัวไป พระสมบัติพระคลัง พระภักดีบรรักษ์ พระ
ยากระสัตรารักษ์ พระมนตรีไชยัน พระพิพิธ หลวงสุภา
หลวงภักดีนุชิต หลวงเสนหานายก นายถ่าน หลวงราม
นุชิต พระยาโกษา โสมนอกราชการ พระยานวารีราช
๑๑ (รวม) ๒๗ ได้ครัวเขมร หลวงมนตรีนุชิต หลวง
วันชาติตรี หมื่นชำนาญภักดี (รวม) ๓ ครัวฝรั่ง หลวง

รามโยธา หลวงปลัดทวน เจ้ากรมมก (รวม) ๓ (รวม)
๖ คน

ไบบอกเจ้าคุณว่า ได้ให้พระพรหมบริรักษ์คุมคน
กรุง ๔๔ เมือง กับไพร่ ๒๑๓ คน เมืองประจันตคาม
๒๔๖ เมืองฉะเชิงเทรา ๒๐๐ (รวม) ๗๐๓ คน จะได้
ยกจากปราจีน ณ วันเดือนยี่ ชน ๕ ค่ำ ให้ไปรักษาเมือง
ระยอง เจ้าพระยาบดินทรเดชาจะได้ยกจากเมืองกบินทร์
ณ วันเดือนยี่ ชน ๖ ค่ำ กับวราพรยานครเสียมราบ ให้
พระองค์แก้วคุมคนเมืองเสียมราบ ๓๐๐ คน ไปรักษา
เมืองพระตะบอง แล ณ วันเดือนยี่ แรม ๘ ค่ำ กับ
เมืองเสียมราบบ่ออายแก้ว อ้ายคำ เขมรเมืองซีแกรงได้ส่ง
เข้ามา และบอกสงคณหนึ่งสิบปากเมืองอุษณรเมืองนคร
เสียมราบ คำให้การอ้ายแก้วอ้ายคำเมืองซีแกรง คำให้การ
รามเสนานายคนเมืองเสียมราบบอกมา ณ วันเดือนยี่
ชน ๔ ค่ำ

ไบบอกพระยานครเสียมราบว่า ให้พระองค์แก้วคุม
ไพร่ ๓๐๐ คน ไปรักษาเมืองพระตะบอง ณ วันเดือน
ยี่ แรม ๘ ค่ำ แล้วได้เกณฑ์คนพรหมศักดิ์ ๑๐๐
จกกัน ๑๕๐ สวายจิต ๑๐๐ (รวม) ๓๕๐ คน ยกไป

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๙

๑๕๕

เข้ากองพระองค์แก้ว กับได้ให้พระมหากษัตริย์ พระภักดี
เสนา คุมไพร่ ๒๐๐ คนออกไปไล่กวาดล้างให้
ชนมาเมืองเสียมราฐ พระยาเสนาราชกุเชนทร์ ไพร่ ๒๐๐
รักษากันพรหมศกดิ์ หลวงเสนานุชิต หลวงพลไพร่
๕๐๐ รักษาบ้านพรหมศกดิ์ได้แก่่งไปสืบกลับมาแจ้งความ
ว่า เมืองกระพงสวาย องภูไพร่ญวน ๕๐๐ เมืองสะโห่ง
องเชียงส่วยไพร่ญวน ๕๐๐ เมืองขี้เกรง องภอลันบิน
ไพร่ญวน ๓๐๐ อยู่รักษาทั่ว ราชยาวลงบอยู่ บอกมา
ณ เดือนอ้าย แรม ๙ ค่ำ

คำรามเสนา นายชน ให้การไปสืบราชการ
พบหนองสุกขานิกคนบ่ออว ล่นก้อน ๖ ปีกุน องเคียน
บุญซึ่งรักษาเมืองพนมเปญ เกณฑ์ให้เมืองโพธิ์สัถ์ เมือง
ลาวปะเวบ เมืองบริบูรณ์ เมืองทรวง กัดไม้ต่อซึ่งเรือ
ซำรุค เป็นไม้กระดานเมืองโพธิ์สัถ์ ๕๐ แผ่น หนองสุก
ขานิกคน ลากไม้ไปส่งองเคียนบุญ ณ เมืองพนมเปญ
เห็นญวน ๕๐๐ คน ญวนลากเรือซำรุคออกทำซ่อม-
แซม ๑๕ ลำ เห็นญวนหล่อปืนกระสุน ๖ นิ้ว ๗ นิ้ว
๘ บอก ๒ นิ้ว ๓ นิ้ว ๕๐ บอก ๕ นิ้ว ๖ นิ้ว ๑๐

บอก (รวม) ๑๐๘ บอก ถวายขึ้นอยู่เมืองพนมเปญ
 ฮ่องเต้ยกบุญให้ไปอยู่ที่พระบาท กับว่าพระยาจักรีเขมรน้อย
 ตาย ฮ่องเต้ยกบุญให้ฟ้าทะละหะว่าราชการสัตตราชค กับ
 เกณฑ์ให้พระยามหาเสนา พระยาสังคโลก ไพร่เขมร ๑,๕๐๐
 ไพร่ญวน ๑,๐๐๐ รักษาเมืองโพธิสัตว์ ฮ่องเต้ยกบุญให้ญวน
 ทำนา ๕๐๐ ไร่ เกณฑ์ทำรางปั่นบ้าง

คำให้การนายสกล ทอญินเมืองซีแกรงใช้ให้นาย
 สุกกับนายจันมาหานายศรี อามะทอม นายศรีพามาหา
 พระยาเสนาราชกุเซนต์หรือยังหาได้ ชาวบ้านจับเอาตัว
 นายสุก นายแก้วได้ แลเอาจันหนีไปได้ คำอ้ายสุกว่า
 ทอญินให้มาหาพระยาเสนาราชกุเซนต์ ว่าฮ่องเต้ยกบุญจะ
 เอาองมีส่งไปเมืองเว้ เขมรเมื่อยอมเกิดรบพุ่งขึ้น ก็จะมี
 พระยาเสนาราชกุเซนต์ ราชการเมืองพนมเปญ วันเดือน
 ๑๑ ขึ้นค่ำหนึ่ง ฟ้าทะละหะให้หาพระยาเดโช เมืองกระ
 พงสวาย เมืองแถบ เมืองซีแกรง เมืองพนมเปญ จะตั้ง
 พระยาเดโชเป็นที่พระยาจักรี เมืองแถบเป็นที่พระยาหา
 บุรเทพนายค่าน พระยาเดโชเมืองแถบกลับมาว่าเมืองพนม
 เปญวุ่นวาย เจ้าเวียตนามมีหนังสือมาถึงฮ่องเต้ยกบุญ ให้

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ฯ

๑๖๑

ส่งตัวองมีไปเมืองเว้ เขมรไม่ยอม ฟ้าทะเลหะให้พระยา
เดโชออกมาจับผู้คนเตรียมไว้ ถ้ายอมจะเอาองมีไปจริง
ก็ให้กำเรียบฆ่าญวนเสีย ฟ้าทะเลหะให้พระยาเดโชแก่งคน
มาสี่สิบ ณ เมืองเสียมราบข่าวลือไปว่า สนนองอิพระยา
พระเขมรสวามิภักดิ์เข้ามา กรุง ว่าจะยกกองทัพไปทำกับ
ญวน ภาอญุ่นให้มาสี่สิบคน ถ้าสู้รบญวนมิได้ จะให้พา
ครอบครัวเข้ามาหาพระยาเสนาราชูเชนทร์ ญวนรักษา
เมืองกระหงสวาย ๕๐๐ คน องภอลนบันไพรญวน ๓๐๐
รักษาเมืองซีแกร์ เมืองสะไท เมืองเชียงสูงไพรญวน ๔๐๐
ญวนทำค่ายลูกหนอยาวเส้น ๑๐ วา เจดีย์สูง ๗ ศอก
ทำค่ายไม่จริง ยกแข็งเกินสองร้อย ศอก แล้ว ๓ ค่าย ยัง
อีกค่ายหนึ่ง

วันเดือนยี่ แรมค่ำหนึ่ง ปีgunเอกศก หมื่นจบ
เมืองนครนายก ถือบอกเจ้าคุณผู้ใหญ่ พระยาภิรม
พระยานครเสียมราบ หลวงรักษาเทพ พระยาสุชนร์
กรมการ เข้ามา ๕ ฉบับ

บอกเจ้าคุณว่า ยกไปถึงพรมใหญ่ วันเดือนยี่ ขึ้น
๑๐ ค่ำ

พระยาภิรม พระยาปราจีน บอกมาว่า พระยา
นครเสียมราบบอกมาว่า พระยาเสนาราชกุเซนต์ แต่ง
ให้นายทิดกับไพร่ ๓ คนไปสืบราชการถึงหนองบัวแขวง
ชีแครง พบนายรศนายเมี้ยวเมืองชีแครงมาตระเวนบอก
ความว่า องค์กษัตริย์นครราชสีมาเมืองชีแครง ไพร่ญวน
ไพร่เขมร ๑,๐๐๐ คนจะยกมาเมืองเสียมราบ เจ้าเมืองชี
แครงกับจันทักคุมไพร่ ๒๐๐ คนยกมาก่อน ถึงอยู่ที่
ศาลาหายกำโอง ไกลจากกองทัพเมืองเสียมราบทาง
๒๐๐ เส้นเศษ พระยานครเสียมราบ ได้ให้ยกบัตรให้มหา
ไทย คุมคน ๔๐๐ คนออกไปรักษาค่ายพรหมศก กวัน
เดือนยี่ ขึ้น ๒ ค่ำ บอกไปเมืองพระตะบองวันเดือนยี่
ขึ้น ๓ ค่ำ ฉบับ ๑ พระยาภิรมราชา พระยาปราจีนบอก
มาว่า ๗ วันเดือนยี่ ขึ้น ๗ ค่ำ บั๊กนเอกศกเพลาเช้า
หลวงสำรวจข้าหลวงพระฮามโนไมตรีกรมการ เมืองระสี
ให้หลวงวิเศษถือบอก พาตัวหมื่นเซต นายรศ เข้ามา
เมืองพระตะบองใจความว่า ไปลาดตระเวนพบหมื่นเซต
นายรศ หนีกลับมาทางตะวันออก หมื่นเซต นายรศ ให้
การว่า อยู่บ้านประกายแขวงเมืองเสียมราบ เอานารักมา

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๙

๑๖๓

ชาย ณ เมืองพระตะบอง ณ วันเดือนอ้าย แรม ๔ ค่ำ
พบองค์มเหศวรสมเพ็ง อ้ายมหาธรรมาจารย์ขององค์เจ้า
ศัวนายเซต นายรถ ไปตั้งปากน้ำโพธิ์สัตว์ ตามคลองเข้า
ไปถึงท่าปากพะเค็ง ญวน เขมร ๕๐๐ คนคุมกรวยอยู่ที่
ปากน้ำพะเค็ง พวกญวน พวกเขมรประมาณ ๓๐ คน
พาเอาตัวองค์มเหศวรขององค์ประมาณ ๒๐ คนไปเมือง
โพธิ์สัตว์ แก่พระยาปลัด พระยารัตนนายก หลวงอภัย
ญวนจำตรวนกุมตัวไว้ในเรือพวกญวน แก่พระยาพระเชม
ออกไปด้วยองค์มเหศวรไว้ที่เรือพวกกรวย พวก
กรวยไปถึงเปรียมสระแก้วครวญ ๙ ลำคนตายบ้างชนได้
บ้าง ญวนเก็บเอาเครื่องประดับของพวกองค์มเหศวร
กรวรวรรวไว้ รุ่งขึ้น ณ วันเดือนอ้าย แรม ๘ ค่ำ หมน
เซต นายรถ ชนบกพากันเล็ดลอดหนีมา ๗ คนถึงเมือง
ระศีอ ชนแสนณรงค์ ชนมโนสงครามถือนั่งลอบอก
เข้ามา ณ วันเดือนอ้าย ชน ๗ ค่ำ

หลวงรักษาเทพ หลวงหัตถ์ณรงค์ กุมภทองพ
เมืองขุขันธ์ ๑,๕๐๐ เมืองสังกะ ๕๐๐ เมืองสุรินทร์
๑,๐๐๐ เมืองศรีสะเกษ ๑,๐๐๐ เมืองเดชอุดม ๓๐๐

(รวม) ๔,๓๐๐ คน ได้ยกไปเมืองเสียมราบ วันเดือนยี่
ชนกันหนึ่ง ได้ไปแต่ ๕๐๐ คน

จมนชัฎษา ให้หมื่นกำจายถือบอกพระยาภิรมราชา
เข้ามาถึงกรุง ฯ วันเดือนยี่แรม ๑๒ ค่ำ ใจความว่า
พระยามโนมิตรแต่งตั้งให้พระยามกัจฉชศกค์ไพร่ ๕๐ คน
ไปลาดตระเวนพบครัวบ้านกะสามค บ้านแสงตงตง ๒๐๐ คน
ครัวก็หนีกลับมา พระยามโนมิตรจึงให้หลวงวิเศษ
โคราช หลวงเสนารัตนคุณไพร่ไพร่ ๒๐๐ คน
ยกไปตั้งบ้านกุ่มเล้ง ใกล้วัดบ่อน้ำครวียังถูกชนกัณฑ์
ครกหลงเท้าแห่งหนึ่ง กลับเขมรบอกพระพิทักษ์บดินทร์
พระนรินทร์โยธา พระนรินทร์โยธาราชเกณฑ์คน ๓๐ มา
เร็ว ๓๐ มา กับจัดคนเพิ่มเติมไปอีก ๑๐๐ คน ยกไป
วันเดือนยี่ แรม ๑๐ ค่ำ มาเร็วกลับมาว่าครัวข้ามคลอง
กระพงปรัก หนีไปแต่ ณ วันเดือนยี่ แรม ๘ ค่ำ
บอกมา ณ วันเดือนยี่ ชน ๕ ค่ำ คนอยู่ที่เมืองเสียมราบ
๑๐๐ กระพวงธมเสนาราชกุเชนทร์ ๓๐ กองทัพ ๑๐๐
(รวม) ๒๓๐ เสียมราบ ๕๐ พรหมศกค์เสนาราชกุเชนทร์
๒๐ กองทัพ ๕๐ (รวม) ๑๒๐ (รวม) ๓๕๐ คน

เจ้าพระยาบดินทรเดชา ฯ บอกเข้ามาว่า ยกไปตั้งเมืองพระตะบอง ณ วันเดือนยี่ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ได้จัดให้พระยาพรหมบริรักษ์ พระรามณรงค์ บุณย ๑,๐๔๔ คนไปรักษากายระสือ พระพิเรนทรเทพ พระพรหมสุรินทร์ บุณย ๘๐๐ คนไปรักษากายกระพงพระ พระยาราชนิกุล พระยาอภัยสงคราม บุณย ๑,๕๐๐ คนไปรักษาเมืองนครเสียมราฐ ณ วันเดือนยี่ แรม ๓ ค่ำ เสด็จบ่าย ๒ โมง ญวน เขมรยกกองทัพมา ๑,๐๐๐ เกษ เข้ามาถึงด่านพระหมกหัก ครอบงำญวนเขมรล่าถอยไปตั้งอยู่ห้วยคำโองแขวงเมืองขุขันธ์ แล้วได้จัดให้กองทัพกลับไปบ้านเมือง เมืองนครราชสีมา ๑,๕๐๐ เมืองขุขันธ์ ๑,๕๐๐ เมืองสุรินทร์ ๖๐๐ เมืองสังฆะ ๔๐๐ เมืองศรีสะเกษ ๖๐๐ เมืองเกษตรภูมิ ๒๐๐ (รวม) ๔,๘๐๐ คน ตั้งอยู่เมืองพระตะบอง เมืองระสือ กรุงเทพฯ ฯ ๑,๓๗๐ กองร่อนทอง ๑,๖๒๗ เมืองกบินทร์ เมืองวัฒนานคร เมืองจันทคาม (รวม) ๑๐๐ (รวม) ๓,๐๔๗ เมืองเสียมราฐ กรุงเทพฯ ฯ ๕๐๐ เมืองสุรินทร์ ๔๐๐ เมืองสังฆะ ๑๐๐ เมืองศรีสะเกษ ๔๐๐ เมืองเกษตรภูมิ ๑๐๐ (รวม)

นายไพร่ ๑,๕๐๐ (รวม) ๔,๕๔๗ คน บอกมาจากพระ
ตะบอง ณ วันเดือนยี่ แรม ๑๔ ค่ำ มาถึงกรุง ฯ ณ วัน
เดือน ๓ แรม ๑๔ ค่ำ ปีกุนเอกศก พระยาภิรมราชดิ
มา ถึงเวณนายรัก อ้ายมัน อ้ายจาบ อ้ายกุก บ่าวกรรมการ
เมืองพระตะบอง ๓ อ้ายหิงทาสจีนเทียนเมืองพระตะบอง
๑ (รวม) ๔ คน

เจ้าพระยาบดินทรเดชา ฯ ให้หลวงศรีสรลักษณ์ ให้
นายฉลองไฉยนาจ นอกราชการ ถอนหนังสือบอกด้วยข้อ
ราชการ ๑ ชำระฝืน ๑ สงครามเมืองพระตะบอง ๑ (รวม)
๓ ถอนหนังสือพระยาราชบุลี พระยอภัยสงคราม ชำระ
ฝืน ๑ (รวม) ๔ ค่ำให้ถูลมพระพิพิธ หมื่นชำนาญ
เขมร ๗ คน มาตักมาตลงพระอินทรเดช เขมรครัวเมือง
พระตะบองหนักกลับมาจีนตง.....มีข้อข้อฝืนชายฝืน (รวม)
๕ (รวม) ๕ ฉบับ บอกมาจากเมืองพระตะบอง วันเดือน ๓
แรม ๖ ค่ำ มาถึงกรุง ฯ วันเดือน ๔ ขึ้น ๖ ค่ำ กับ
ว่ากองเมืองพระตะบองกลับเข้ามา ลาวท่าทราน ๘๖๐
คงอยู่ คนกรุง ๑,๘๐๐ หัวเมือง ๑,๖๐๐ (รวม) ๓,๔๐๐
(รวม) ๔,๒๖๐ ค่ายระลอกกลับเข้ามาเก่าเมืองปราจีน

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ฯ

๑๖๗

๑๐๐ เมืองกบินทร์ ๒๐๐ เมืองประจันตคาม ๒๐๐ เมือง
วัฒนานคร ๑๐๐ (รวม) ๖๐๐ กลับเข้ามาใหม่เมืองปรา
จีน ๓๐ คน เมืองกบินทร์ ๑๕๐ เมืองประจันตคาม ๑๗๒
เมืองวัฒนา ๒๓๐ เมืองอรัญ ๗๐ (รวม) ๖๒๕ (รวม)
๑,๒๕๒ อยู่รักษากาย พระรามณรงค์ พระคำแหงมหิมา
หลวงบริบูรณ์ (รวม) ๒๕ เมืองกบินทร์ ๑๕๐ เมือง
ประจันตคาม ๑๒๗ เมืองวัฒนา ๑๒๗ หลวงคำรากโก-
ราช ๓๒๕ (รวม) ๗๕๕ (รวม) ๒,๐๐๖ เมืองเสียม-
ราบ กลับไปบ้านเมือง เมืองไกรสร ๑,๕๐๐ เมืองขุขันธ์
๑,๕๐๐ เมืองสุรินทร์ ๖๐๐ เมืองสังขะ ๔๐๐ เมือง
ศรีสะเกษ ๖๐๐ เมืองเกษตรกรรม ๒๐๐ (รวม) ๔,๘๐๐
กองอยู่ คนกรุง ๕๖๐ หัวเมือง เมืองสุรินทร์ เมืองสังขะ
เมืองศรีสะเกษ เมืองเกษตรกรรม (รวม) ๑,๐๐๐ (รวม)
๑,๕๖๐ (รวม) ๖,๓๖๐ กลับมา ๖,๘๘๕ อยู่กรุง
๒,๓๖๐ อยู่หัวเมือง ๓,๓๕๔ (รวม) ๕,๗๑๔ (รวม
๕๕
ทงสน) ๑๒,๕๔๔

เจ้าพระยาบดินทรเดชา ฯ บอกว่าได้ชำระเลขส่วย
กระวาน ๕ กองเป็นคนเก็บ ๑,๖๕๘ กระวาน ๖๖ หาบ

๓๒ ชั่ง จำหน่ายกายชราตายพิการ ๘๖ คน กระวาน
 ๓ หาบ ๔๔ ชั่ง องอัมกวากไป ๒๓๖ คน กระวาน ๔
 หาบ ๔๔ ชั่ง (รวม) ๓๒๒ คน กระวาน ๑๒ หาบ
 ๘๘ ชั่ง กิ่ง ๑.๓๓๖ คน กระวาน ๕๓ หาบ ๔๔ ชั่ง
 ชำระไค้ลูกหมื่น ๒๐ กระวาน ๘๐ ชั่ง ๕๐ คน เลก
 พระยาพระเชมรสมักรมาเป็นส่วย ๒๐ กระวาน ๘๐ ชั่ง
 กระวาน ๑ หาบ ๖๐๓ ชั่ง (รวม) ๑.๓๗๖ คน กระ-
 วาน ๕๕ หาบ ๔ ชั่ง ส่วยกระวานล่อย ๕๒ หาบ ๖๘
 ชั่ง จักซอ ๗ หาบ ๘๗ ชั่ง ๖๐ หาบ ๑๕ ชั่ง พระ
 พลวาทพระยกกระบัตรให้หลวงอนุรักษผู้ช่วยคุมมา กับ
 จักให้ นายบุญคงบุตรพระมนเอนายกเป็นพระมนตรีนายก
 หลวงทิพโยธาเป็นพระบวรนายก หลวงอินทโกษาเป็น
 อรัญภักดี หลวงภักดีสนิทเป็นพระเสนานุชิต หลวงวงษา
 กิริยปลัดกองพระมนตรีนุชิตคนเก่า บอกมา ณ วันเดือน
 ๔ แรม ๒ ค่ำ ถึงกรุงเทพ ฯ วันเดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำ

เจ้าพระยาบดินทรเดชา ฯ บอกเข้ามาว่า พระไกร
 สรรวาสสงคราม หลวงสรโซ ไปตามช้างถึงถ้ำนกระพง
 ฉะนาพพบมนตรีเสนาหาเจ้าเมืองจระก พอพลเจ้าเมืองกะแบง

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๙

๑๖๕

หาให้ตามเข้าไปไม่เจอสืบข้างให้ ๔ วันจะให้รู้ข่าวพระไกร
ศรราชสงครามพากันกลับมาอยู่บ้านพระเมมายังไม่ทัน
หยุด เจ้าเมืองจรต เจ้าเมืองตะแบง คุมไพร ๗๐๐ คน
ตามมากได้สู้รบกัน พระไกรศรราชสงครามพากันถอย
มาตั้งอยู่บ้านกรวช พระแก้วมณเฑียรก็กระบัตรให้หมื่น
ชำนาญศาไปสืบ ณ วันเดือน ๖ แรม ๔ ค่ำ หลวงภัก-
คิณรงค พระเสนาบดีคนทร บอกมาว่า อ้ายเสนาจรต
อ้ายออกญาโช อวยบวรสงครามไพร่ ๕๐๐ คน ตั้งอยู่
บ้านโพพระเม จึงให้หลวง...สองคนหนึ่งสื่อหลวงอภัย-
ภูเบศ.....ว่ากลัวการรบกลัวพระยาภักคิณเรโช บอกมาจาก
เมืองพระตะบองวันเดือน ๖ ขึ้น ๔ ค่ำ ถึงกรุงเทพ ฯ
วันเดือน ๖ แรม ๒ ค่ำ กลับไปวันเดือน ๖ แรม ๑๔
ค่ำ

ข่าวกองนาง เมืองพระตะบอง ๗๐๘ เกวียน ๑๘
ถึง ๑๐ ทะนาน เมืองระศี ๓๔๘ เกวียน ๖๔ ถึง
เมืองมณฑลบุรี ๓๔๔ เกวียน ๖๖ ถึง ๑๗ ทะนาน เมือง
ตะโนน ๑๗ เกวียน ๔๓ ถึง เมืองสวายจิก ๑๑๖ เกวียน

๕๐ ถึง (รวม) เก้าหมื่น ๑๕๒๘ เกวียน ๘๒ ถึง ๗
 ๖๐๐๐ เมืองนครเสียมราฐ ๑๔๒ เกวียน ๓๗ ถึง

วันเดือน ๗ ขึ้น ๑๓ ค่ำปีชวด โทศก ๖ พณ ๖
บอกให้หลวงพิชณแสนคุมเขมรคนโทษเมืองพระตะบอง
เข้ามาส่ง เป็น จมื่นทัพเสนาสารว่าผู้คุมรับไป นายแก้ว
บุตรพระยาพิพิธภักดี ๑ ทองภรรยา นายแก้ว ๑ อ้ายจัน
แสนทาส ๑ (รวม) ๓ คนให้พระยาราชสุภาวดีไปสุ-
พรรณ นายรักษ์โกษาเมือง ๑ อ้ายอ้อม ๑ (รวม) ๒
บุตรชายรุ่นอ้ายจัน ๑ หลานสาว ๑ อ้อม อีจิก อีฉวน
๓ (รวม) ๔ (รวม) ๖ อ้ายจันอู๋จิว ๑ อีจิก ๑
(รวม) ๒ บุตรชายจันอู๋จิว ๑ บุตรชายรุ่นอ้ายจิก ๑
(รวม) ๒ (รวม) ๔ อ้ายราชนายก ๑ บุตรชายแสนอ้าย
โลก ๑ บุตรหญิงรุ่นอีสวย ๑ (รวม) ๒ (รวม) อีภา
เมย์อ้ายนิมัย ๑ บุตรชายจกรรจ้ออ้ายโสม ๑ ชายรุ่นอ้าย
อ้า ๑ แลนอ้ายแก้ว ๑ แลนอ้ายตุก ๑ (รวม) ๒ (รวม)
๔ หญิงจกรรจ้ออีก ๑ หญิงรุ่นอี่แป้น ๑ แลนอี่เกม ๑
แลนอี่นวล ๑ (รวม) ๒ (รวม) ๔ (รวม) ๘ (รวม)
๕ อีเอี้ยกเมย์อ้ายแก้วมั่งกลึงม้าย ๑ บุตรชายแสนอ้ายเยก

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ฯ

๑๗๑

๑ หญิงฉกรรจ์อีกแปด ๑ อีกรัก ๑ รุ่งอรุณ ๑ (รวม)
๓ (รวม) ๔ (รวม) ๕ (รวม) ๒๗ (รวม) ๓๐ คน

ฉบับที่ ๒

บัญชีกองทัพเจ้าพระยาบดินทรเดชา

(ตั้งที่ ตั้งหมื่น)

เมื่อยกไปเมืองพระตะบอง

บัญชีกองทัพเจ้าพระยาบดินทรเดชา ณ วันเดือน
ยี่สิบเอกศก

พระราชวังหลวง พลเรือน นาย ๒๔ ขุนหมื่น
๒๖๑ เป็น ๒๘๕ ไพรีหลวงกรมม้า ๖ จำ ๑๑๓
เป็น ๑๑๔ ไพรีสม ๓๘๔ เป็น ๕๑๓ (รวม) ๗๘๘
ทหาร นาย ๑๐ ขุนหมื่น ๑๓๕ เป็น ๑๔๕
ไพรีหลวง ๓๐ ไพรีสม ๑๐๗ เป็น ๑๓๗ (รวม)
๒๘๒ นาย ๓๔ ขุนหมื่น ๓๘๖ เป็น ๔๓๐ ไพรี
หลวง ๑๔๔ ไพรีสม ๕๐๑ เป็น ๖๔๐ (รวม) ๑,๐๘๐

พลเรือน นาย ๘๐ ขุนหมื่น ๖๒๕ เป็น ๗๐๕
ไพร่หลวง ๓๑๕ ไพร่สม ๕๑๗ เป็น ๘๓๒ (รวม)

๑,๕๓๗

ทหาร นาย ๔๔ ขุนหมื่น ๒๕๘ เป็น ๓๔๒
ไพร่หลวง ๖๒ ไพร่สม ๒๒๖ เป็น ๒๘๘ (รวม)

๖๓๐ นาย ๑๒๔ ขุนหมื่น ๕๖๓ เป็น ๑,๐๔๗ ไพร่
หลวง ๓๗๗ ไพร่สม ๗๔๓ เป็น ๑,๑๒๐ (รวมเป็น)

๒,๑๖๗

พระราชวังบวร พลเรือน นาย ๕๖ ขุนหมื่น
๓๖๔ เป็น ๔๒๐ ทหาร นาย ๖ ขุนหมื่น ๖๖
ไพร่หลวงกรมม้า ๑๔ เป็น ๑๕๔ ไพร่จ่าย ๔๖ เป็น
๑๙๖ ไพร่สม ๑๒๓ เป็น ๓๑๕ (รวม) ๗๓๕

ทหาร นาย ๓๔ ขุนหมื่น ๑๖๓ เป็น ๑๙๗
ไพร่หลวง ๓๒ ไพร่สม ๑๑๙ เป็น ๑๕๑ (รวม)

๓๔๘ นาย ๙๐ ขุนหมื่น ๕๒๗ เป็น ๖๑๗ ไพร่
หลวง ๒๒๘ ไพร่สม ๒๔๒ เป็น ๔๗๐ (รวม)

๑,๐๘๗

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ฯ

๑๗๓

หัวเมือง เมืองนนทบุรี ๓ กอง นายไพร่ ๓๕๐
คลองท้อ ๒ กอง นายไพร่ ๑๒๕ อารยิก ๓ กอง
นายไพร่ ๓๓๗ นายไพร่เป็น ๘๑๖ กอง ร่อนทอง
เมืองพราหม ๓๒๐ เมืองอ่างทอง ๕๗ เมืองสิงห์ ๔๓
เมืองสุพรรณ ๑๖๔ เมืองฉะเชิงเทรา ๘๗๖ เมืองอินท
๑๒๗ นายไพร่ (รวม) ๑,๖๒๗ นายไพร่ (รวมทั้ง
สิ้น) ๒,๔๔๓

ยกกองมอญ นายไพร่ ๘๕๕ กอง ๘๕๕ เป็น
๑,๐๐๓

เกณฑ์เตรียมเมืองนครราชสีมา ทกล่า ๑,๕๐๐
เกณฑ์ไม้ ๓,๕๐๐ กอง นอก ๑,๐๐๐ เป็น ๖,๐๐๐
เมืองสระบุรี ๑,๐๐๐ เมืองเขมราช ๕๐๐ เมืองร้อย
เอ็ด ๕๐๐ เมืองอุบล ๕๐๐ เมืองศรีสะเกษ ๕๐๐
เมืองเดชอุดม ๓๐๐ เมืองสุวรรณภูมิ ๑,๐๐๐ เมือง
ขอนแก่น ๓๐๐ นายไพร่ ๓,๕๐๐ ยกเมืองพนัสนิคม
๔๐๐ นายไพร่ ๑๐,๘๐๐ นายไพร่ (รวมทั้งสิ้น)
๑๑,๘๐๓ คน

กรมมหาดไทย ฯ พณ ฯ สมุหนายก ๒๕๐ พระ
 ราชินิกุลนาย ๑ ในท้าว ๕๐ ไพร่หลวงนุชีก ๕ เป็น
 ๕๕ (รวม) ๕๖ หลวงเสนีพิทักษ์นาย ๑ ไพร่ ๕
 เป็น ๖ เมืองยโสธร ๑ เวรนายแก้วน ห่มนสวสดอก-
 ษรนาย ๑ เอาเลกนายแก้วนไป ๕ เป็น ๖ เวรนายรด
 ชุนพิพิธภักคีนาย ๑ เลกนายรด ๒ เป็น ๓ เวรนาย
 ชานาญ ห่มนตรมอชช ๑ หลวงจินการักษ์นาย ๑
 ไพร่ ๕ เป็น ๑๐ หลวงสุริยามรตย นาย ๑ ไพร่ ๑
 เป็น ๒ หลวงอนุรักษมยุร นาย ๑ ไพร่ ๑ เป็น ๒
 ทะหลวงพันหมื่นอง ๑ ชุนหมื่น ๒๕ นาย ๘ ชุนหมื่น
 ๒๕ เป็น ๓๗ ไพร่ ๒๗ (รวม) ๓๖๕

กองหลวงพิศนเทพนาย ๑ ไพร่ ๒ เป็น ๓ ชุน
 มหาวิชัยปลัด นาย ๑ ไพร่ ๕ เป็น ๖ ชุนแสงสธ
 ทานปลัดนาย ๑ ไพร่ ๑ เป็น ๒ ห่มนพันจกคีนาย ๑
 ไพร่ ๕ เป็น ๖ ห่มนสวสดนาย ๑ ไพร่ ๑ เป็น ๒
 ห่มนณโมนาย ๑ ไพร่ ๒ เป็น ๓ สมุหบัญชีนาย ๑
 ไพร่ ๑ เป็น ๒ ชุนหมื่นหาเลกมิได้ ๒๑ ไพร่หลวง ๒๖
 นาย ๖ ชุนหมื่น ๒๑ เป็น ๒๗ ไพร่หลวง ๒๖ ไพร่สม
 ๑๕ เป็น ๔๑ (รวม) ๖๘

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ฯ

๑๗๕

กองหลวงเทพนทร์ ขุนรักษ์โยธาบัต ๑ ขุนหมื่น
๖ มหาศเล็กเวไนไพร่หลวง ๕ เป็น ๑๒ นายพัก ๑
เป็น ๑๓

กองหลวงวาสุเทพ หลวงวาสุเทพเจ้ากรม ๑ ขุน
พิศณุแสน นาย ๕ ไพร่ ๓๐ เป็น ๓๑ ขุนเพชรอิน-
ทรา บัต ๑ ขุนหมื่น ๒๐ ไพร่หลวง ๕๒ นาย ๓
ขุนหมื่น ๒๐ เป็น ๒๓ ไพร่หลวง ๕๒ ไพร่สม ๓๐
เป็น ๘๒ (รวม) ๑๑๕ ออกเรือ ณ วันเดือนอ้าย
แรม ๑๓ ค่ำ

กรมเกณฑ์พลแสงบัน ขุนหมื่น ข้าย ๑๒ ขวา
๒๕ เป็น ๔๑ พัน ทนาย ๒๓ เป็น ๖๔ นายพิณ
มหาศเล็ก บุตรพระเอกเนศวร ๑ ไพร่หลวง ๑๐ นาย
๑ ขุนหมื่น ๖๕ เป็น ๖๖ ไพร่หลวง ๑๐ ไพร่สม ๕
เป็น ๑๕ (รวม) ๘๑ ณ วันเดือนยี่ ชนค้ำหน่ง

ล้อมพระราชวัง พระรามพิชัย นาย ๑ ไพร่ ๕
เป็น ๖ ขุนหมื่นข้าย ๘ ขวา ๖ เป็น ๑๔ บุตรขุน
หมื่น ข้าย ๒ ขวา ๔ เป็น ๖ นาย ๑ ขุนหมื่น ๒๐
เป็น ๒๑ ไพร่ ๕ เป็น ๒๖ ณ วันเดือนยี่ ชนค้ำหน่ง

ช่างเหล็กเกณฑ์หัด หมื่นวิเศษ ๑ หมื่นสารพัดช่าง
๑ หมื่นช้อยอาวุธ ๑ หมื่นภักดี ๑ นายหมวก ๔ นาย
เท้า ๒ เล็ก ๑๑ นาย ๑๐ เล็ก ๑๑ เป็น ๒๑

กรมม้า ขุนเพชรสงคราม ๑ ขุนหมื่น ๑๐ โพร
หลวง ๖ เป็น ๑๖

กองกลางซ้าย ขุนจงใจหาญปลัด ๑ ขุนหมื่น ๓๐
โพรหลวง ๑๐ เป็น ๔๑ ณ วันเดือนอ้าย แรม ๑๓ ค่ำ

โหร ขุนฉวยโศกนาถ ๑ โพร ๑ เป็น ๒ ณ วัน
เดือนอ้าย แรม ๑๓ ค่ำ

กองกลางขวา หลวงศรีธรรมรงค์ นาย ๑ โพร ๑
เป็น ๒ ขุนหมื่น ๔๐ โพรหลวง ๑๐ นาย ๑ ขุน—
หมื่น ๔๐ เป็น ๔๑ โพรหลวง ๑๐ โพรสม ๑ เป็น
๑๑ (รวม) ๕๒ ณ วันเดือนอ้าย ขึ้น ๓ ค่ำ

ตำรวจใหญ่ซ้าย พระทิเรนทรเทพ นาย ๑ โพร
๔๐ เป็น ๔๑ ขุนหมื่นพันทนาย ๖๐ โพรหลวง ๒๐
นาย ๑ ขุนหมื่น ๖๐ เป็น ๖๑ โพรหลวง ๒๐ โพร
สม ๔๐ เป็น ๖๐ (รวม) ๑๒๑

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ฯ

๑๗๗

ม้าบ้านใหม่ ขุนฤทธพิชัย ๑ ขุนหมื่น ๑๐ โพร
หลวง ๕ เป็น ๑๖ ม้า

อาสาขวา พระยารามคำแหง นาย ๑ โพร ๖
เป็น ๗ หลวงลำแคงฤทธิรงค์ นาย ๑ โพร ๑ เป็น
๒ หลวงเพชรคำแหง ปลัด ๑ ขุนหมื่น ๒๒ นาย ๓
ขุนหมื่น ๒๒ เป็น ๒๕ โพรสม ๗ (รวม) ๓๒ ม้า

โพรเรียง ขุนกรรชาภักดิ์ ๑ ขุนหมื่น ๔ โพรหลวง
๕ เป็น ๑๐ ม้า

ตำรวจสนมขวา พระพรหมบริรักษ์ นาย ๑ โพร
๒๔ เป็น ๒๕ ขุนหมื่น ๑๐ ร่องงาน ๕ เป็น
๑๕ นาย ๑ ขุนหมื่น ๑๕ เป็น ๑๖ โพร ๒๔
(รวม) ๔๐

ตำรวจใหญ่ขวา จมื่นชัยภูษา นาย ๑ โพร ๒๗
เป็น ๒๘ ขุนหมื่น ๑๓ นาย ๑ ขุนหมื่น ๑๓ เป็น
๑๔ โพร ๒๗ เป็น ๔๑ ม้า

ตำรวจนอกขวา จมื่นทพวรรักษา นาย ๑ โพร
๘ เป็น ๘ ขุนหมื่น พันทนาย ๑๑ นาย ๑ ขุนหมื่น
๑๑ เป็น ๑๒ โพร ๘ (รวม) ๒๐ ม้า

๕
 กงทองซ้าย พระยาเกียรติ ๑ พระยาสิงหราช ๑
 พระยาอัครราช ๑ พระยาฤทธิรณภพ ๑ สมิงสิทธิราชา
 ปลัด ๑ สมิงนนทบุรี สมิงราชามน ๑ สมิงราชาสิทธิ
 ๑ สมิงตลีสโยธา ๑ นาย ๕ โพร ๒๕๒ (รวม) ๒๖๑

๕
 กงทองขวา พระยาพระราม ๑ พระยาจักร์กฤทธิ
 ๑ พระยาสุริยจักร์ ๑ สมิงพักเบ็ค ๑ สมิงพักบะ ๑
 เป็น ๒ สมิงราชาสงคราม ๑ สมิงทิพพราย ๑ นาย
 ๗ โพร ๑๔๓ (เป็น) ๒๐๐

อาทมาทซ้าย พระยาหงษ์ไชยฤทธิ์ ๑ สมิงนราฤทธิ์
 ปลัด ๑ สมิงธนการวช ๑ สมิงสิทธิพรหมา ๑ นาย
 ๔ โพร ๑๔๖ (รวม) ๑๕๐

อาทมาทขวา พระยารกนจักร์ ๑ พระยากำแหง
 หาญณรงค์ ๑ พระยาแผลงผลาญศึก ๑ สมิงกาบเพชร
 ปลัด ๑ สมิงปราบชัย ๑ สมิงอาจสงคราม ๑ นาย ๖
 โพร ๑๔๔ (รวม) ๑๕๐

ปราบอังวะ สมิงสิทธิชัยปลัดกรม ๑ สมิงทรง
 พลพันธ์ ๑ สมิงสารศัสตรา ๑ สมิงพลีกณรงค์ ๑ นาย
 ๔ โพร ๕๖ (รวม) ๑๐๐

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ฯ

๑๖๕

พระชนะหงษา สมิงปราบถวายนุปลัก ๑ สมิง
แสงสิทธิ์กรรม ๑ สมิงชัยชาญศรี ๑ นาย ๓ ไพรี ๕๖
(รวม) ๖๐

เมืองนครเขื่อนขันธ์ สมิงพิรุณนกรว ๑ สมิง
ปราบหงษา ๑ สมิงศรีกุล ๑ สมิงเทวสงคราม ๑ นาย
๕ ไพรี ๗๖ (รวม) ๘๐ นาย ๑๑๔ ไพรี ๘๘๔
(รวมเป็น) ๑,๐๐๘

กรมมหาดไทยวังหน้า พระยาราชโบราณนาย ๑
ไพรี ๑๕ เป็น ๑๖ พระเสนาพิพิธ นาย ๑ ไพรี ๒
เป็น ๓ หลวงเทพพร นาย ๑ ไพรี ๓ เป็น ๔ หลวง
ภักดีรงค์ นาย ๑ ไพรี ๕ เป็น ๖ หลวงบุรินทร์ทามาศ
นาย ๑ ไพรี ๖ เป็น ๗ หลวงรักษ์เสนานาย ๑ ไพรี
๔ เป็น ๕ หลวงฤทธามาศ นาย ๑ ไพรี ๖ เป็น ๗
ขุนจ้านงภักดี นาย ๑ ไพรี ๑ เป็น ๒ หลวงอนุรักษ์ภักดี
นาย ๑ ไพรี ๑ เป็น ๒ หลวงโยธาสงคราม ๑ ขุนหมื่น
๓๐ เป็น ๓๑ นาย ๑๐ ขุนหมื่น ๓๐ เป็น ๔๐ ไพรี
๔๗ (รวม) ๘๗

กรมเมือง ขุนชนะ นาย ๑ เลกหลวงเทพนาลัย
 ๒ เป็น ๓ ขุนสารวัตร ๑ ขุนนคร ๑ หมื่นสนิท ๑ หมื่น
 แผล้ว ๑ นาย ๑ ขุนหมื่น ๔ เป็น ๕ โพร ๒ เป็น ๗

กรมอาลักษณ์ หลวงลิขิตปรีชา นาย ๑ โพร ๑
 เป็น ๒ ขุนสาราบรรจง ๑ ขุนหมื่นในกรม ๗ ข้างสมุท
 ๖ เป็น ๑๓ ข้างสมุทเลว ๕ นาย ๒ ขุนหมื่น ๒๒ เป็น
 ๒๔ โพร ๑ เป็น ๒๕

ชาวท้าว ขุนอาทณกมล นาย ๑ ขุนหมื่น ๕ เป็น ๖
 ล้อมวังขวา พระชนมวรเชษฐ นาย ๑ โพร ๕ เป็น
 ๖ ขุนจ้านงใจหาญ นาย ๑ โพร ๒ เป็น ๓ ขุนฤทธ-
 สงคราม นาย ๑ โพร ๑ เป็น ๒ ขุนศรีสงคราม นาย
 ๑ โพร ๑ เป็น ๒ ขุนหมื่นซ้าย ๕ ขวา ๑๒ เป็น ๑๗
 โพรหลวงทิศข้างซ้าย ๔ ขวา ๒ เป็น ๖ โพรหลวงจ่าย
 ซ้าย ๑๐ ขวา ๑๐ เป็น ๒๐ เป็น ๒๖ นาย ๔ ขุน
 หมื่น ๑๗ เป็น ๒๑ โพรหลวงทิศข้าง ๖ โพรหลวงจ่าย
 ๒๐ เป็น ๒๖ โพรสม ๔ เป็น ๓๕ (รวม) ๕๖

กรมม้าใน ขุนแสนพรักษ์ นาย ๑ โพร ๓ เป็น
 ๔ ขุนหมื่น ๗ เป็น ๘ โพร ๓ เป็น ๑๑

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๗

๑๘๑

กรมม้านอก ขุนมณีกนธูว์ นาย ๑ โพธิ์ ๒ เป็น
๓ แสนขจรกัณจ นาย ๑ โพธิ์ ๓ เป็น ๔ แสนอาสาศึก
นาย ๑ โพธิ์ ๑ เป็น ๒ ขุนหมื่น ๔ โพธิ์หลวง ๑๔
นาย ๓ ขุนหมื่น ๔ เป็น ๗ โพธิ์หลวง ๑๔ โพธิ์สม ๖
เป็น ๒๐ เป็น ๒๗ นาย ๔ ขุนหมื่น ๑๑ เป็น ๑๕
โพธิ์หลวง ๑๔ โพธิ์สม ๕ เป็น ๒๓ (รวม) ๓๘

กรมช้างใน พระศรีภววิ นาย ๑ โพธิ์ ๑๒ เป็น
๑๓ หลวงศรีภววิ นาย ๑ โพธิ์ ๓ เป็น ๔ หลวง
อินทกษัตริย์ นาย ๑ โพธิ์ ๔ เป็น ๕ หมื่นจากต่าง
นาย ๑ โพธิ์ ๑ เป็น ๒ นายรัตนพรพชา นาย ๑ โพธิ์
๓ เป็น ๔ ขุนหมื่น ๑๓ โพธิ์หลวง ๒๕ นาย ๕ ขุนหมื่น
๓๑ เป็น ๓๖ โพธิ์หลวง ๒๕ โพธิ์สม ๒๓ เป็น ๕๒
(รวม) ๘๘

กรมช้างนอก หลวงอินทกษไกร ๑ หลวงจำเริญ-
กษัตริย์ ๑ ขุนหมื่น ๓๔ โพธิ์หลวง ๑๐๑ นาย ๒ ขุน
หมื่น ๓๔ เป็น ๓๖ โพธิ์หลวง ๑๐๑ (รวม) ๑๓๗
นาย ๗ ขุนหมื่น ๖๕ เป็น ๗๒ โพธิ์หลวง ๑๓๐ โพธิ์
สม ๒๓ เป็น ๑๕๓ (รวมเป็น) ๒๒๕

สนมพลเรือนซ้ายขวา หลวงศรีทิพบาล นาย ๑
 ไพร์ ๘ เป็น ๕ หลวงเทพบาลนาย ๑ ไพร์ ๑ เป็น ๒
 ขุนจ้านงภักดีนาย ๑ ไพร์ ๒ เป็น ๓ หมื่นโสมใจอาจ
 นาย ๑ ไพร์ ๑ เป็น ๒ ขุนหมื่นหาเดกมิไ้ซ้าย ๗ ขวา
 ๑๐ เป็น ๑๗ ไพร์หลวง ๔ นาย ๔ ขุนหมื่น ๑๗ เป็น
 ๒๑ ไพร์หลวง ๔ ไพร์สม ๑๒ เป็น ๑๖ (รวม) ๓๗

กลังมหาสมบัติ หลวงพิทักษ์สมบัติ ๑ ขุนหมื่น
 ๓ เลวกระโดนชั้นหน้า ๕ เป็น ๑๓

กลังศุภรศ หลวงวิสุทธิภควาย ๑ ไพร์ ๓ เป็น ๔
 ขุนทิพย์ชำนาญ ๑ ขุนหมื่น ๑๐ นาย ๒ ขุนหมื่น ๑๐
 เป็น ๑๒ ไพร์ ๓ เป็น ๑๕

กลังวเศษ หม่นอนทสมบัติ ๑ ขุนหมื่น ๕ เป็น ๖
 กลังในซ้าย หม่นสำเร็จ ๑ ขุนหมื่น ๒ เลวข้าง
 คอ ๔ ขุนหมื่น ๗

กลังในขวา หลวงอนันทบริรักษ์ ๑ หลวงยัสสาร
 ๑ ขุนหมื่น ๑ นาย ๒ ขุนหมื่น ๑ เป็น ๓

นำส่งขุนพรธารานาย ๑ ไพร์ ๒ เป็น ๓ ขุนหมื่น
 ๒ นาย ๑ ขุนหมื่น ๒ เป็น ๓ ไพร์ ๒ เป็น ๕

ภาพแสดงการเดินเลียงก่องทัพ

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๗

๑๘๓

สังฆการี หลวงพรหมาศบิ ๑ ขุนศรีธรรมลังการ
๑ ขุนศรีธรรมลังการ ๑ ขุนหมื่น ๑ นาย ๓ ขุนหมื่น
๑ เป็น ๕

กรมแสงใน หลวงเทพาวร ๑ ขุนหมื่นก้านัน ๑๓
ช่างเหล็ก ๔ ช่างทอง ๓ เป็น ๗ เป็น ๒๐ นาย ๑
ขุนหมื่น ๒๐ เป็น ๒๑

ราชยาน หลวงราชหมานนาย ๑ โพร ๒ เป็น ๓
พันเงิน ๑ ขุนหมื่น ๑๖ กุลา ๒๖ โพรหลวง ๓ นาย
๒ ขุนหมื่น ๔๓ เป็น ๔๕ โพรหลวง ๓ โพรสม ๒
เป็น ๕ (รวม) ๕๑

กรมภูษามาตา หลวงวิจิตรภูษาเจ้ากรม ๑ ขุน
มหาพรปลัดกรม ๑ ขุนสุนทรปลัด ๑ ขุนหมื่นก้านัน ๒๕
นาย ๓ ขุนหมื่น ๒๕ (รวม) ๒๘

อภิรม พันทอง ๑ ขุนหมื่น ๒๒ กุลา ๓ โพร
หลวง ๓ นาย ๑ ขุนหมื่น ๒๕ เป็น ๒๖ โพรหลวง
๓ (รวม) ๒๙

กรมหมอยา หลวงวิเศษโอสถนาย ๑ โพร ๗
เป็น ๘ ขุนหมื่น ๖ พัน ๘ เป็น ๑๔ เป็น ๒๒

กรมหมอนวค หลวงประสาทวิจิตร ๑ ชุนหมื่น ๒
 พัน ๓ เป็น ๖

กรมหมอประสาน หมื่นสุรามฤตย์ ๑ กรมหมอยา
 ทา หมื่นแผนยนา ๑ พัน ๒ เป็น ๔

กรมหมอฝรั่ง หมื่นแมศรเวทยา ๑ ชุนหมื่น ๒
 พัน ๒ เป็น ๕

กรมหมอผี หมื่นชากันเพชยา ๑ พัน ๑ เป็น ๒
 นาย ๖ ชุนหมื่นพัน ๒ เป็น ๓๕ ไพร ๗ (รวม) ๔๑

ช่างเหล็กแสงทอง หมื่นนวกษ ๑ หมื่นภักก์อาว
 ๑ นายสุนา ๑ นายพัน ๑ ชุนหมื่น ๔

กรมโหร ชุนยาตประสิทธิ์ ๑ หมื่นปรีชาพิณ
 ๑ ชุนหมื่น ๒

เรือกันซ้าย หลวงรักษาทูรงค์ ๑ ชุนหมื่น ๓
 ไพรหลวง ๘ เป็น ๑๒

เรือกันขวา หลวงภักดีโยธานาย ๑ ไพร ๓ เป็น
 ๔ ชุนหมื่น ๘ ไพรหลวง ๘ นาย ๑ ชุนหมื่น ๘ เป็น
 ๘ ไพรหลวง ๘ ไพรสม ๓ เป็น ๑๑ เป็น ๒๐

กรมพระยาอภัยสงคราม พระยาอภัยสงครามนาย

๑ ไพรี ๖ เป็น ๗ หลวงศรีสวัสดิ์ ๑ หลวงสรินฤทธ
นาย ๑ ไพรี ๒ เป็น ๓ ขุนหมื่น ๔ นาย ๓ ขุนหมื่น
๕ เป็น ๑๒ ไพรี ๘ เป็น ๒๐

พลพันขวา หลวงกำจรใจราชนาย ๑ ไพรี ๒
เป็น ๓ ขุนนางจ้านง ๑ ขุนหมื่น ๑๑ ไพรีหลวง ๑
นาย ๒ ขุนหมื่น ๑๑ เป็น ๑๓ ไพรีหลวง ๑ ไพรีสม
๒ เป็น ๓ เป็น ๑๖

กรมพระยารัตนวงษ์ กรมพระยารัตนวงษ์นาย
๑ ไพรี ๑๐ เป็น ๑๑ หลวงวิสูตรโยธาบาล ๑ หลวง
ยัสสารเสนามาถย์ ๑ ขุนหมื่น ๑๖ เก่งเล็ก พันเทพ ๔
นาย ๓ ขุนหมื่น ๑๗ เป็น ๒๐ ไพรีสม ๑๔ เป็น ๓๔

กรมพระรามเกษะ พระรามเกษะนาย ๑ ไพรี ๒๓
เป็น ๒๔ หลวงวุฒิกำแหงนาย ๑ ไพรี ๒ เป็น ๓ ขุน
หมื่น ๑๑ นาย ๒ ขุนหมื่น ๑๑ เป็น ๑๓ ไพรี ๒๕
เป็น ๓๘

กรมพระวิชิตรสงคราม พระวิชิตรสงครามนาย ๑
ไพรี ๒ เป็น ๓ หลวงพิพิธเสนา ๑ หลวงนราเสนี ๑

ขุนหมื่นในกรม ๑๓ ขุนหมื่นกองนอก ๑ เป็น ๑๔ นาย
๓ ขุนหมื่น ๑๔ เป็น ๑๗ โพร ๒ เป็น ๑๙

กรมพระฤทธิสงคราม พระฤทธิสงครามนาย ๑
โพร ๓ เป็น ๔ ขุนหมื่น ๔ นาย ๓ ขุนหลวงจงใจภพ
๑ หลวงธบาศาล ๑ นาย ๓ โพร ๓ (รวม) ๑๐

กรมพระรามณรงค์ พระรามณรงค์นาย ๑ โพร
๓ เป็น ๔ หลวงวิชัยราชานาย ๑ โพร ๒ เป็น ๓
หลวงนราณรงค์นาย ๑ โพร ๑ เป็น ๒ หมื่น ๔ เป็น
๗ โพร ๖ (รวม) ๑๓

พลทันซ้าย หลวงชวตสรณาทนาย ๑ โพร ๕
เป็น ๖ ขุนศรีทศราชนาย ๑ โพร ๖ เป็น ๗ ขุน
หมื่น ๕ นาย ๒ ขุนหมื่น ๕ เป็น ๗ โพร ๑๑ (รวม) ๑๘

ปืนใหญ่ ขุนยุทธศาสตร์ปดัด ๑ ขุนหมื่น ๑๐
โพรหลวง ๕ นาย ๑ ขุนหมื่น ๑๐ เป็น ๑๑ โพร
หลวง ๕ (รวม) ๑๖

กองกลางซ้าย หลวงอาษาภรณ์นาย ๑ โพร ๑
เป็น ๒ ขุนรักษายोध์ปดัด ๑ ขุนหมื่น ๕ โพรหลวง ๖

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๗

๑๘๓

นาย ๒ ขุนหมื่น ๔ เป็น ๑๑ ไพร่หลวง ๖ ไพร่สม
๑ เป็น ๗ (รวม) ๑๘

เลือกหอกซ้าย ขุนนราเรืองเกชนาย ๑ ไพร่ ๑
เป็น ๒ ขุนหมื่น ๘ (รวม) ๑๐

เลือกหอกขวา หลวงพิลึกโยธานาย ๑ ไพร่ ๒
เป็น ๓ ขุนวิเศษจักรงค์ ๑ ขุนหมื่น ๔ นาย ๒ ขุนหมื่น
๔ เป็น ๖ ไพร่ ๒ (รวม) ๘

กรมพระไกรภพพรณฤทธิ หลวงรามวิชิคปลัด ๑
ขุนหมื่น ๖ เป็น ๗

คู่ชักซ้าย หลวงฤทธิพลชนนาย ๑ ไพร่ ๑ เป็น
๒ ขุนหมื่น ๗ ไพร่ ๕ นาย ๑ ขุนหมื่น ๗ เป็น ๘
ไพร่หลวง ๕ ไพร่สม ๑ เป็น ๖ (รวม) ๑๔

คู่ชักขวา หลวงเสนาพลสิทธิ์นาย ๑ ไพร่ ๑ เป็น
๒ ขุนวิเศษศีลกราปลัดนาย ๑ ไพร่ ๒ เป็น ๓ ขุนหมื่น
๘ ไพร่หลวง ๕ นาย ๒ ขุนหมื่น ๘ เป็น ๑๐ ไพร่
หลวง ๕ ไพร่สม ๓ เป็น ๘ (รวม) ๑๘

ตำรวจในซ้าย พระอินทร์บาตนาย ๑ ไพร่ ๑๕
เป็น ๑๖ นายเวน ๓ ขุนหมื่น ๘ เป็น ๑๑ ไพร่หลวง

๔ นาย ๑ ขุนหมื่น ๑๑ เป็น ๑๒ ไพร์หลวง ๔ ไพร์
สม ๑๕ เป็น ๑๕ (รวม) ๓๑

ตำรวจใหญ่ขวา พระพรหมสุรินทร์นาย ๑ ไพร์
๑๕ เป็น ๑๖ ขุนหมื่น ๒๐ ไพร์หลวงในกรม ๔ ไพร์
หลวงฝัฟาย ๒ เป็น ๖ (รวม) ๔๒

ตำรวจนอกขวา หลวงณรงค์วิชิตนาย ๑ ไพร์
๑๐ เป็น ๑๑ นายเวร ๑ ขุนหมื่น ๓ เป็น ๔ ไพร์
หลวง ๔ (รวม) ๑๕

นายบ้าน้องพระยาบริรักษ์ ๑ ขุนหมื่น ๑๐ ไพร์
เล็กพระยาบริรักษ์ ๒๐ (รวม) ๓๑

ให้พระอินทร์ บาดลยทองตราออกไปถึง ฯ พณ ฯ
สมุหนายกให้เกณฑ์เลกลาวเขมร ๓๐,๐๐๐ เกณฑ์ได้มาก
น้อยเท่าใดแล้วจะบอกเข้ามา ฯ พณ ฯ สมุหนายกเกณฑ์
ลาว เกณฑ์เขมร ๓๐,๐๐๐ คน

เกณฑ์ใหม่ เมืองนครราชสีมา ๑๐,๐๐๐ เมือง
สระบุรี ไทยลาว ๒๐๐ เป็น ๑,๕๐๐ เมืองราชบุรี
เขมรเก่า ๖๘๔ เขมรใหม่ ๓๑๖ เป็น ๑,๐๐๐ กรุง
กองมอญ ๓,๐๐๐ หัวเมืองไทย ๑,๗๒๕ หัวเมือง

ลาว ๑,๔๐๐ เป็น ๓,๑๒๕ เป็น ๑๐,๐๐๐ (รวม)
๒๒,๕๐๐ คน

เกณฑ์เมืองนครชัยศรีเดิม ไทย ๘๐ เกณฑ์ ๕๐ เกณฑ์
ลาว ๖๔๑ เกณฑ์ ๔๐๐ เป็น ๔๕๐ เมืองสุพรรณเดิมไทย
๔๐๐ เกณฑ์ ๓๐๐ เดิมลาว ๑,๗๗๘ เกณฑ์ ๑,๐๐๐ เป็น
๑,๓๐๐ กรุงเก่าไทยเดิม ๓๐๐ เกณฑ์ ๑๕๐ เมืองอ่าง
ทองไทยเดิม ๑๘๐ เกณฑ์ ๑๐๐ เมืองพรหมไทยเดิม ๒๔
เกณฑ์ ๑๕ เมืองสิงห์ ไทยเดิม ๘๐ เกณฑ์ ๕๐ เมืองอินทร์
ไทยเดิม ๓๐ เกณฑ์ ๒๐ เมืองนนทบุรีไทยเดิม ๕๐ เกณฑ์
๓๐ เมืองสรรคเจ้าเมืองกรมการนอกไทยเดิม ๑๒๐
เกณฑ์ ๘๐ เมืองชัยนาทไทยเดิม ๑๐๐ เกณฑ์ ๖๐ เมือง
มโนรมไทยเดิม ๓๔ เกณฑ์ ๒๐ เมืองอุทัยธานีเจ้าเมืองกรม
การไทยเดิม ๒๓๐ เกณฑ์ ๒๐๐ คำนไทยเดิม ๑๐๔
ค่านมอญเดิม ๑๕๔ เป็น ๒๕๘ เมืองนครสวรรค์ไทย
เดิม ๖๐๐ เกณฑ์ ๓๕๐ ส่วยศรีสาละโบก เกณฑ์ ๑๐๐
หลวงกระเซ่นกองนอก เกณฑ์ ๑๐๐ เมืองวิเชียร เกณฑ์
๔๐ เมืองบัวชุม เกณฑ์ ๔๐ เมืองชัยบาดาล เกณฑ์ ๒๐
ไทย ๑,๗๒๕ ลาว ๑,๔๐๐ (รวม) ๓,๑๒๕ คน

พระยาราชันกุล พระทิเรนทรเทพ จมื่นชังภูษา
 พระอินทืบาท พระพรหมสุริน หลวงณรงค์วิชก เจ้าพระ
 ยานครราชสีมา คักเส้า ๑,๕๐๐ เกณฑ์ไม้ ๒,๕๐๐ กอง
 นอก ๑,๐๐๐ เป็น ๕,๐๐๐ เมืองพนัสนิคม พระอินท
 อาษา ๕๐๐ ร่อนทองเมืองอินทรเมืองพรหม เมืองฉะเชิง
 เทรา ๘๐๐ เกณฑ์เข้า ๘๓๕ เกณฑ์ใหม่ ๑,๕๐๐
 (รวม) ๑,๕๐๐

พระยาเกียรติ พระยาพระรอง พระยารัตนจักร พระ
 ยารามกำแหง ๑,๐๐๐ เมืองสระบุรี ๑,๐๐๐

กรมกลาโหม ขุนวิรุทธสมบัติ นาย ๑ โพร ๓ เป็น
 ๔ ขุนพิทักษ์โยธานาย ๑ โพร ๔ เป็น ๕ เป็น ๙

อาสาใหม่ซ้าย ขุนอินทกรรมปลัด ๑ อาสาใหม่ขวา
 ขุนพรหมฤทธิ์ปลัด ๑ ทาลุซ้าย ขุนจงใจฤทธิ์ปลัด ๑ นาย
 ๕ โพร ๗ เป็น ๑๒

กรมมหาดไทย ขุนราชันทินาย ๑ โพร ๑ เป็น
 ๒ ขุนบำรุงนาย ๑ โพร ๑ เป็น ๒ (รวม) ๔

สนมพลเรือนซ้าย นายสวัสดิภักดิ์ นายเวร นาย ๑
 โพร ๒ เป็น ๓

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๗

๑๕๑

สนมพลเรือนขวา นายมีใจภักดิ์ นายเวร นาย ๑
ไพร่ ๒ เป็น ๓

ชาวที่ซ้าย หมื่นวิจิตรราชา ๑ ชาวที่ขวา ขุนพรภู
เบศ ๑ เป็น ๒ กรมวัง ขุนนิเวศพิमानปลัด ๑ ขุนทิพ
รสโอชา ๑ เป็น ๒

คลังวิเศษ หมื่นประยาภูษา ๑

กรมม้าซ้าย ขุนศรีมนัสมัย นาย ๑ ไพร่ ๑ เป็น ๒

กรมช้าง พันธนาย ๑ ไพร่ ๓ เป็น ๔ คลังในขวา

หมื่นจิตรภักดิ์ นาย ๑ ไพร่ ๒ เป็น ๓

กรมนา หลวงวิเศษสร้อย นาย ๑ ไพร่ ๓ เป็น ๔

ขุนพรหมสวัสดิ์ นาย ๑ ไพร่ ๓ เป็น ๔ (รวม) ๘

เกณฑ์หอกแสงปืนซ้าย ๑

ฉบับที่ ๓

ตราถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา

(ถึงหัวเมือง) เรื่องให้พระราชทานเสื้อ

ผ้าแก่นายทัพนายกอง

หนังสือเจ้าพระยาจักรี ฯ มาถึงเจ้าพระยาบดินทร-
เดชาที่สมุหนายกด้วยทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่ง

ว่า โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก
 เป็นแม่ทัพนายทัพนายกองคุมไพร่พลเลยออกไปตีกราชการ
 ณ เมืองพระตะบองและนายทัพนายกอง ซึ่งออกมาในกอง
 ทัพเจ้าพระยาบดินทรเดชาที่สมุหนายกนั้น ยังหาได้รับพระ
 ราชทานเสียไม่ จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาราชมนตรี
 คุมเสียพระราชทานนายทัพกับกองเสียผ้า เสียแพร เตรียม
 ทัพสำหรับเจ้าพระยาบดินทรเดชาที่สมุหนายกจะได้แจกให้
 บำเหน็จความชอบ เสร็จทางว่า จำนวนเสีย จำนวนผ้า
 จำนวนแพร กับสลาบทัดความเสียส่งออกมาแจ้งอยู่ในทางว่า
 นนแล้ว ถ้าพระยาราชมนตรีคุมเสียคุมผ้าคุมแพรออก
 มาถึงแล้ว ก็ให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายกเอาพระ
 ราชทานให้กับนายทัพนายกอง ตามรายทางว่าและสลา
 แล้ว ให้รบเสียรบผ้ารบแพร สำหรับทัพไว้จากผู้
 บำเหน็จความชอบตามสมควร พระยาราชมนตรีได้คุม
 เสียคุมผ้าคุมแพรออกมาจาก ณ กรุงเทพฯ ๖ ณ วันเดือนย
 ชน ๕ ค่ำแล้ว

หนังสือมา ณ วันพุธเดือนยชน ๕ ค่ำ จุลศักราช

ฉบับที่ ๔

ตราตั้งกรรมการเมืองปราจีนบุรี
และกบินทร์บุรี

สารตรา ท่านเจ้าพระยาจักรี ฯ ให้มาแก้กรรมการผู้
อยู่รักษาเมืองปราจีนและเมืองกบินทร์ ถวายทรงพระกรุณา
ตรัสเห็นเกล้า ฯ สั่งว่า ไปรณเกล้า ฯ ให้เจ้าพระยา
บดินทรเดชา ที่สมุหนายกเป็นแม่ทัพนายท้าวหนายกองคุม
ไพร่พลออกไปตีตราชกธรณเมืองพระตะบอง และนาย
ท้าวหนายกองซึ่งออกมาในกองทัพเจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่
สมุหนายก ยังหาไกรพระราชทานเสอไม่ จึงไปรณเกล้า ฯ
ให้พระฮานราราชมนตรีคุมเสอผ้าเสอแพรวออกไปส่งให้เจ้า
พระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก เป็นเสอพระราชทาน
นายท้าวหนายกอง รว ๑๒ แยก ๑๐ ดอกถี ดอกสะเทิน
๒๖ ดอกราย ๔๕ อริยา ๒ มังกร ๖ ถ้วน ๑ เป็น
๑๐๒ ถ้วน เสอรว ๑๐ แยก ๑๐ ดอกสะเทิน ๓๐ ดอก
ราย ๕๐ ถ้วน ๓๐ อริยา ๒๐ แพรกิ้น ๑๕๐ ผ้าลาย
๔๐๐ เป็น ๗๐๐ ถ้วน เป็นเสอเป็นผ้าเป็นแพรวเตรียมทัพ

แพรทองนไถ่ลาย ๒ พับ แพรขุนคว ๓ พับ ผ้าขาวขามน
 ๕ พับ ผ้าโพกกลีบ ๑๐ ผืน ผ้าปุม ๑๐ ผืน ผ้าเชิง
 ปุม ๑๐ ผืน ผ้าไหมนุ่ง ๒๐ ผืน ผ้าลายวิลาส ๒๐ ผืน
 ผ้าลายกุจรา ๕ กุลี ถ้าพระยานราราชมนตรีคุมเสื้อผ้าแพร
 ออกมาไม่ทันเจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก ยกออกไปแล้ว
 ก็ให้กรรมการผู้อยู่รักษาเมืองปราจีนเมืองกบินทร์
 จัดแจงข้างจัดแจงถวายบรรกกเสื้อผ้าแพร แก่กรม
 การคุมออกไปส่งถวายพระยานราราชมนตรี ให้ถึงเมืองพระ
 ตะบองโคยเร็ว อย่างให้เป็นเหตุการณ์แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้
 เป็นอันขาดทุกแถว

สารตรามา ณ วันพุธเดือนยชน ๔ ค่ำ ปีกุนเอกศก
 รางตรา ๒ ฉบับ ทลวงศรีเสนาท่า ไต่เอากราบ
 เรียนเจ้าคุณฝ่ายเหนือแล้ว สั่งว่าให้มิไปตามรางนเดก

วันเดือนยชน ๔ ค่ำ สังกรา ๒ ฉบับกับทางว่า
 เสื้อผ้าให้พระยานราราชมนตรีรับไปแล้ว

ท่านพระยาจำแลนบตีปรนนิ.....(ลบ).....
 ณ วันนั้น ให้กรรมการ.....(ลบ).....ปี
 ระกาเบญจศก

ฉบับที่ ๕

คำให้การนายถ่อญวน

.....(ต้นฉบับขาด).....ต้องเกณฑ์

นากว๋องทวนผู้เกณฑ์ได้คน ๒๐๐ คน กุมภาพันธ์เมือง
พุทโธมาศ แล้ว ณ เกียนยี่ข้างชน มีหนังสือเจ้าเว่ยถนาม
มาเมืองพุทโธมาศ ให้คนพระองธรรมาธิบดีพามา ณ เมือง
พนมเปญ ถ่อญวนให้ทราบว่า คงจะเรือนอยู่บ้านอินทาม
แขวงเมืองสาแควเป็นบ่าวของจระเขยบ้านอินทามยังหา
ไต่เสี้ยส่วยไม่ ณ เกียน ๑๐ ราชชนนีเจ้าจ้าวาศก ๖ ข้า
กับองศา ๖ ข้า ๖ กับญวนมชอ ๓ คนเข้ากัน ๕ คน จึงได้
ข่าวสารไต่หาสุรา สิ้นค้าเล็กน้อย บรรทุกเรือไปขายเมือง
พุทโธมาศ ๖ ข้า ๖ ขายของรายทางมา ๔ คืนพลายเย็น
ถึงเมืองโจกทญนอนอยู่กินหนึ่ง ๖ ข้า ๖ ตามลูกคำญวน
ว่า ไต่คนพูดกันว่า เจ้าเว่ยถนามเกณฑ์กองทัพเมืองไซ่ง่อน
เมืองล่องไห เมืองสาแคว เมืองสมักอ เมืองกงนาย ให้มา
รักษาเมืองโจก ลูกคำญวนบอกว่าองค์ไปซึ่งรักษาเมือง

โจก ก. เกณฑ์ไพร่ไปช่วยทำค่ายที่เมืองพุทไธมาศบ้าง ไป
 รักษาค่ายตามค่ายกลองชุดใหม่บ้าง แต่กองทัพเมืองกงนาย
 ให้ไปลาดตระเวนที่เกาะกรนทางทะเลแล้วว่า ไพร่ญวนอยู่
 ในเรือ ๕๐๐ คน เพลาเข้าจะยกไปเมืองพุทไธมาศ ครั้น
 รุ่งเช้า ๖ ข้าย ๖ กับเพื่อนลูกเรือลูกค้า ๖ ลำ ก็ตามเรือ
 กองทัพมา ๖ ข้าย ๖ รู้ว่าองพอกเกอ ๒ นายคุมเรือแจวโ ๕
 แห่งส ๑ เป็น ๖ ลำบรรทุกกองทัพ ๕๐๐ คนกับเสบียง
 อาหารเครื่องศาสตราวุธไปเมืองพุทไธมาศ ๖ ข้าย ๖ เห็น
 ค่ายรายทางตามค่ายกลองชุด ๕ กับ ๖ ญวนกองทัพพายเรือมา
 ขอหมากขอพลูกิน ๖ ข้าย ๖ ดมญวนกองทัพบอก ๖ ข้าย ๖
 ว่ามีไพร่รักษาค่ายส ๓๐ คนบ้าง ๕๐ คนบ้าง ๕๐ คน
 บ้าง ๖ ข้าย ๖ มา ๓ คิณถึงเมืองพุทไธมาศ องพอกเกอ ๒
 นายขึ้นไปหาองกนญ องอันสากองไปจันที่เมืองพุทไธมาศ
 องกนญ องอันสากองไปจ้ง องลันบินให้องพอกเกอ ๒ นาย
 ไพร่ ๕๐๐ คนไปช่วยทำค่ายปักภาที่แหลมหลันทริมชาย
 ทะเลมาถึงกลองสเมาทางประมาณ ๓๐๐ เส้นเศษ ๖ ข้าย ๖
 จอดเรืออยู่ที่เมืองพุทไธมาศได้ ๕ วัน ครั้น ๗ วันเดือน
 ๑๑ แรม ๑๑ ค่ำปีชวดจศวาศก องฉางายนาย ๖ ข้าย ๖

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๙

๑๕๗

เกณฑ์ ๖ ข้ำ ๖ ไปเข้ากระบวนทัพที่เมืองพุทไธมาศ เข้า
กององไทยจีน แม่กองทัพเรือ ๖ ข้ำ ๖ กับไพร่ญวนผลัด
กันไปทำเรือวันละ ๑๕ คน เรือแงโอ ๑๐ เรือ เรือแง
ทราย ๓ เรือ เรือแงหงส์ ๓ เรือ ๒ เป็น ๑๘ ลำเศษ
แล้วองตนภูให้องจันเกอคุมไพร่ผลัดเปลี่ยนกันไปลาดตระ-
เวนทางทะเลเที่ยวละ ๒ ลำ ลาดละ ๒๐ คนทุกวัน เมื่อ
ณ เดือนยี่สามแรมปีราชวงศ์ญวน ๕ คนเรือดำ
หนึ่งไปที่เมืองพุทไธมาศ แจ้งกับองตนภูวา เรือลูกกำ ๓
ลำไปถึงค่ายกะโนตจึงส่งเขมรประมาณ ๕๐ คน ๕๐ คน
เข้าล้อมจับลูกกำไปได้ชาย ๓ หญิง ๓ เป็น ๖ คนหนีได้
๓ คน ไปแจ้งกับองไทยสมุทกษัตริย์ องไทยจีนให้ญวน
๒ คนพามาแจ้งกับตนภูที่เมืองพุทไธมาศ องตนภูให้อง
จันเกอ คุมไพร่ ๕๐๐ คนเรือ ๖ ลำไปลาดตระเวนรักษ
าค่ายตามคลองชุก ที่เมืองพุทไธมาศเกิดความไข้ต้งแก่
เดือน ๑๑ มาจนเดือน ๔ ข้างขึ้น ไพร่ญวนกองทัพตาย
ประมาณ ๓๐๐ เศษ บ่วยเจ็บใช้ราชการไม่ได้ ๒๐๐
เศษ แต่ราษฎรชาวบ้านบ่วยเจ็บล้มตายบ้างหาเหมือนกอง
ทัพไม่ เมื่อ ณ เดือน ๓ ข้างแรมองตนภูทำบุญไฟร่กอง

ทพหคทหารรบ มีตัวไพร่มาจากบ่วยล้มตาย ๕๐๐ คน
ให้ไปรักษาค่ายปีกกาแก่แหลมหลันที่ ชายทะเลมาถึง
คลอง.....มา ๓๐๐ คน อยู่ค่ายใหญ่เมืองพุทไธ
มาศ ๒๐๐ คน อยู่รักษาบ้อมปากน้ำ ๒๐๐ คนรักษา
ค่ายโตโจฟากตะวันออก ๒๐๐ คน เข้ากัน ๕๐๐ คน
มีปืนใหญ่ที่ค่ายเมืองพุทไธมาศ ๘ บอก กระสุน ๔ นวัก
ที่ค่ายปีกกาแหลมหลันก็มีปืนหามเดิน ๓๐ บอก ที่บ้อม
ปากน้ำมีปืนใหญ่กระสุน ๔ นวัก ๑๐ บอกแล้วองตนภู
องอันสาก องโประง องสนับ ว่าชาวในฉางม่น้อยจะจ่าย
ได้แต่ ๒ เกวียน ๓ เกวียน อยู่ ๓ วันเดือน ๓ ขึ้น
๗ ถ้าบิชาลจก๊วตัก องตนภู องอันสากเอาเรือ
แห่งส ๒ ลำไปรับกองทัพเมืองเว ที่เมืองล่องให้
ได้ประมาณ ๗ วัน องอันสากกลับมาบอกองตนภูว่าอง
ทองเจมก องกวนล องเหียบล ก็มกองทัพมาแต่เมืองเว
๓,๐๐๐ คน มาถึงเมืองบิชา เมืองบิชาทูน องกวน
ล องเหียบล บ่วยเป็นใช้ตาย ๒ คน องทองเจมกแบ่งกอง
ทัพ ๑,๐๐๐ คน เอาศพอองกวนล องเหียบลไปเมือง.....
แต่องทองเจมกกบกกองทัพ ๒,๐๐๐ คนมาอยู่เมืองล่องให้

แล้ววากองทัพองทองเขมรก็เกิดความใช้ตายเสีย ๕๐๐ คน
 ยังคงอยู่ที่เมืองล่องไห้ ๑,๕๐๐ คน กองทองเขมรก็ยังคอย
 กองทัพซึ่งกลับไปเมืองเว้ พวกกลับมาถึงเมืองล่องไห้
 พร้อมกันแล้ว จะยกมา ณ เมืองโจกก เมืองพุทโธมาศ
 ณ วันเดือน ๕ ขึ้น ๓ ค่ำปีชวดจัตวาศก ๖ ช้า ๖ ออกจาก
 ค่ายเขาโค่นกรมเพลาเข้า ๖ ช้า ๖ มาตลอดที่คลองเขมา
 พบเขมร ๓ คน ถือเครื่องยศทหารไว้จับ ๖ ช้า ๖ ได้
 แล้วจาก มา ๓ วันถึงพระยา พระเขมรกองตะเวนตาม
 เอาถ้อยคำ ๖ ช้า ๖ แล้วจึงส่งตัว ๖ ช้า ๖ มาถึงหลวง
 ศักดาสงคราม ให้พระยาพล ณ บ้านมโหฬารหลวง.....
 พระยา.....ให้เขมร ๑ คน กับ ๖ ช้า ๖ มาส่ง ณ เมือง
 พนมเปญ และเมื่อ ๖ ช้า ๖ อยู่ที่เมืองสะแตกบ้าน
 ๖ ช้า ๖ เมื่อมีขุนเอกศก ได้ยินญวนลือว่า องค์อมพา
 ครอบครองหน้มาหาของญวนที่เมืองพนมเปญ องญวนส่งลง
 ไปเมืองเว้ ๖ ช้า ๖ ได้ยินว่าองค์อมบ่วยเป็นแม่ทัพชื่อ
 เทาฟกบวมแห่งหนึ่ง รวาคาชาวสารที่เมืองพุทโธมาศ ชื่อ
 ฆาอกันดงญวนหนึ่งเป็นอ๊แปะสองพวง ๘ เดือนเป็นถึง
 ไทยถึงละ ๒ บาท ๑ เฟื้อง ๒ ไพ เกล็ดถึงญวนหนึ่ง

เป็นอี่แปะ ๒ พวง ๓ เคียนเป็นถังไทย.....(กันฉับ
 ซาค).....ไพร่ญวนเขมร ๑๕ คน.....มาถึงเกาะ
 เลาพระยามทามนตรีได้บอกว่า องญวนพาฟ้าทะละหะ-
 สมเด็จพระเจ้าพระยา พระยาภักดีโหมขึ้นมา จะพุดจาปริกษา
 ราชการ ณ เกาะกระสวยพระยาจตุรงค์นรินทร์อินทวิไชย
 คุมไพร่ ๑๐๐ คน เรือใหญ่น้อย ๑๕ ลำ เครื่องศาสตรา-
 วุธพร้อมลงไปถึงเกาะเลาใหม่เรือแฉะ ๔ เรือแฉะทราย ๖
 เรือ..... ๘ ลำเป็น ๑๘ ลำ ไพร่ญวนเขมรประมาณ
 ๓๐๐ คน แฉะเรือเข้ามาใกล้พระยาจตุรงค์นรินทร์อินทวิ
 ไชยประมาณ ๒ เส้น เรืออำเภอลำบากใจใกล้เข้ามาประ-
 มาณ ๕ วา อำเภอลำบากใจกลัวลงจนเวทง ฟ้าทะละหะ
 สมเด็จพระเจ้าพระยา พระยาภักดีโหมให้มาบอกว่า ให้พระ-
 ยาจตุรงค์นรินทร์อินทวิไชย นายทัพนายกอง ไปพุด
 จา^๖กัน^๗ที่^๘เรือ^๙ฟ้า^{๑๐}ทะ^{๑๑}ละ^{๑๒}หะ^{๑๓} พระยาจตุรงค์นรินทร์อินทวิไชย
 ว่า^{๑๔}มา^{๑๕}ทาง^{๑๖}น^{๑๗}ก^{๑๘}จะ^{๑๙}พุด^{๒๐}จา^{๒๑}กัน^{๒๒} แต่^{๒๓}เรือ^{๒๔}อง^{๒๕}ญวน^{๒๖}ล^{๒๗}้อม^{๒๘}เรือ^{๒๙} ฟ้า^{๓๐}ทะ-
 ละ^{๓๑}หะ^{๓๒} สมเด็จพระเจ้าพระยา พระยาภักดีโหมอยู่ จะไปหา
 ได้^{๓๓}ไม่^{๓๔}ถ้า^{๓๕}จะ^{๓๖}พุด^{๓๗}จา^{๓๘}กัน^{๓๙}ให้^{๔๐}ญวน^{๔๑}ด^{๔๒}อย^{๔๓}เรือ^{๔๔}ไป^{๔๕}อยู่^{๔๖}ข้าง^{๔๗}หลัง^{๔๘} ให้^{๔๙}เรือ^{๕๐}
 ทะ^{๕๑}ละ^{๕๒}หะ^{๕๓}เรือ^{๕๔}สม^{๕๕}เด็จพระ^{๕๖}เจ้า^{๕๗}พระ^{๕๘}ยา^{๕๙} เรือ^{๖๐}พระ^{๖๑}ยา^{๖๒}ภัก^{๖๓}ดี^{๖๔}โหม^{๖๕} เข้า^{๖๖}มา^{๖๗}

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ฯ

๒๐๑

ข้างหน้า จึงจะไปพุดจาก้วย ญวนหาให้เรือฟ้าทะเลหะ
เรือสมเด็จเจ้าพระยา เรือพระยากลาโหมขึ้นมาข้างหน้า
ไม่ พระยาจตุรงคณรินทรอินทวิไชยจึงว่า ถ้าจะพุดจา
กันให้ไ้ ให้ฟ้าทะเลหะ สมเด็จเจ้าพระยา พระยากลา
โหมขึ้นไปพุดจากันบนบก ญวนก็หาให้ขึ้นไปพุดจากบน
บกไม่ แล้วอ้ายรามเสนาโสมกับไพร่ญวน ๕ คน แจว
เรือเข้ามาถึงเรือ พระยาจตุรงคณรินทรอินทวิไชย อ้าย
รามเสนาโสมกระซิบบอก พระยาจตุรงคณรินทรอินทวิ
ไชยไปพุดจากันที่เรือเล็ก ที่ฟ้าทะเลหะจะ ไ้เห็นมาด้วย
พระยาจตุรงคณรินทรอินทวิไชยไม่ไป ญวนก็ดอยเรือ
ไปอยู่ค่ายจะโรยกามา พระยาจตุรงคณรินทรอินทวิไชย
กลับมอยู่เกาะปากน้ำเกาะเตียว ณ วันเดือน ๓ ขึ้น ๔
ค่ำ หลวงศักราชสงคราม พระยาพลเมือง พระตะบอง
ซึ่งอยู่ ณ บ้านมะโรมแขวงเมืองพุทไธมาส ให้หลวง
ยกกระบัตรเมืองประโคน ใช้อื่อหนังสือคุมแก้ว อ้ายตุง
อ้ายเชิญญวน จับไ้ทางตะโนตจงส่งมา ส่ง ณ เมือง
พนมเปญ อ้ายตุง อ้ายเชิญให้การว่าอยู่บ้านเมือกสะไว
แขวงเมืองสะแตก ณ วันเดือน ๑๒ แรม ๕ ค่ำ ปีชวด

จัตวาศก องตวนภูคนใหม่มาแต่เมืองเว้ เกณฑ์คนทั้ง
เมืองสะแตก ๒๐๐ คนไปรักษาเมืองพุทไธมาศ อ้ายตุง
อ้ายเชิญ.....(ทันฉบับขาดไม่จบ).....

ฉบับที่ ๒

ตราถึงเมืองกาฬสินธุ์ ไชยบุรี สกลนคร
ให้ไปกวาดต้อนครอบครัวภรรยาคนนาชนองมา

หนังสือเจ้าพระยาจักรีฯ มาแจ้งพระอุปฮาด ผู้ว่า
ราชการเมืองกาฬสินธุ์ พระโอรสวังหน้าเจ้าเมืองไชยบุรี
พระยาประเทศธานีเจ้าเมืองสกลนคร ถวายทรงพระกรุณา
ตรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า พระสุนทรราชวงศาพระบรมรา-
ชาอุปฮาดราชวงศ์ ท้าวเพี้ยบอกหนังสือแจ้งให้ท้าว-
พรหมจักรถือลงไปว่า ได้แจ้งให้ท้าวเพี้ยไปเกลี้ยกล่อม
ไ้อุปฮาดเมืองหลวงมุลเสงกับครอบครัวชายหญิงใหญ่
น้อย ๑๐๐ เกษ ข้ามมา ณ เมืองนครพนม พระสุนทร
ราชวงศาให้ท้าวพรหมจักรพาตัวอุปฮาดเมืองหลวงมุลเสง
นายศรีบุตรเรออุปฮาด เสมียนจันทา ลงไปแจ้งราชการ

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๗

๒๐๓

ณ กรุงเพท ๗ เจ้าพนักงานจกแจงตงนาพระพพชน สจ จา
ให้อุปชาต นายศรบุตรเขยอุปชาตเสมียนจันทา กระ
ทาสถยานุสถยสาบานรบพระราชทาน นาพระพพชน สจ จา
ตามอยางธรรมเนียมแลว ใหไล่เลียงตามถึงกรอบครัว
และญวนซึ่งมาตงอยูกายนาชนองมา อุปชาตใหการว
ญวนอยูกษากายนาชนองมาคราวละ ๑๐๐ หญิง ครัว
ละ ๑๐๐ เกษ ญวนคนทเมืองคาเกก เมืองคามวน
ไปรักษากายเมืองละ ๓๐ คน ๕๐ คน ญวนใหครัวเมือง
คาเกก เมืองคามวนเขาไปทงานเรือนอยหลังกายนา
ชนองมา ครัวเมืองคามวนทงอยนาพราว เพยพทวงนาย
ครัว มีครัวจกรรจ ๒๐๐ ครัว เมืองคาเกกตงอยนางค
เพยแกววไซมีครัวชายจกรรจ ๓๐๐ คน กับครัวเรย
รายอยในบ้ำกตงแห่งละ ๒๐ คนบ้าง ๓๐ คนบ้าง เขา
กนทงกรอบครัวชายหญิงประมาณ ๓,๐๐๐ เกษ ญวน
เกยคกนระวงรักษากรอบครัวอย ญวนใหเรยยกเขาเงิน
สวยแกพวกครัวไพรจกรรจคนละ ๒ สลึงเสมอทุกกรอบ
ครัว รัชเสบียงอาหาร อุปชาตพาครัวหนมาจริง ทรง
พระกรุณาการสตามทาวพรหมจกรว ครัวเมือง

กำเกิด เมืองกำมวน เมืองมหาชัย เมืองเวียงจันทน์ ซึ่ง
 ตกค้างอยู่ปากคลองตะวันออกนั้น ได้มีตราไปรษณมา
 แรกก่อนให้พระสุนทรราชวงศา อุปฮาดราชวงศาทั่วเพย
 พร้อมมูลกัน คิดอ่านยกกองทัพไปตีค่ายญวน กวาด
 เอาครอบครัวมาเสียให้สิ้น พระสุนทรราชวงศาเจ้าเมือง
 ทั่วเพยทรงปวง คิดอ่านปรึกษารื้อกันประการใดทั่ว
 พรหมจักรให้กราบบังคมทูลพระกรุณาว่า พระสุนทร-
 ราชวงศาได้ปรึกษานี้กับทั่วเพย คิดจะให้กองทัพยก
 ไป ๒ ทาง ไปทางเมืองหลวงเวียง ทางหนึ่งนาย
 ไพร ๖๐๐ คน ให้ยกไปขึ้นไปถึงเชิงเขาภูหลวงหลัง
 ค่ายนาชนองมา จะได้สกัดกวาดครอบครัวมิให้หลบหนีไป
 ได้ จะให้กองทัพไปทางบ้านคามทางหนึ่ง นายไพร่ ๖๐๐
 คน ให้ยกเข้าล้อมค่ายญวน คิดอ่านปรึกษารื้อกันจะ
 ไปตีค่ายญวนกวาดเอาครอบครัวมา เจ้าเมืองอุปฮาดราช-
 วงศาทั่วเพย เมืองกำเกิด เมืองกำมวน ซึ่งสวามิภักดิ์
 มาตั้งอยู่บ้านท่าซอนยาง บ้านแซวงกระดานแขวงเมือง
 กาศสินธุ์ มาว่ากล่าวกับพระสุนทรราชวงศาว่าจะยกกอง
 ทหารไปกวาดครอบครัว ครอบครัวจะหลบหนีระส่ำระสาย

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ฯ

๒๐๕

จะหาครอบครัวมาสนไหม้ เจ้าเมืองท้าวเพยเมืองคำเกิด
เมืองคำมวน จะขอกักอ่านเกลี้ยกล่อมครอบครัวไป ถ้า
ครอบครัวไม่เข้ามาโดยดี จึงให้ยกกองทัพไปตีกวาดเอา
ครอบครัวมา พระสุนทรราชวงศาจึงครอให้เกลี้ยกล่อม
ครอบครัวอยู่ก่อน จึงทรงพระราชดำริว่า ครอบครัวซึ่ง
ตกค้างอยู่ปากคลองตะวันออก เกลี้ยกล่อมไม่มีใครจะ
เข้ามาทางนั้น ก็เพราะญวนมาตั้งเกยกันอยู่ท่ายนาหนอง
น้ำครอบครัวจึงหาใครจะเข้ามาโดยสะดวกไม่ แล้วญวนก็
มาตั้งรักษากำย มีญวนแต่ ๑๐๐-๑๐๐ เศษ กับลาวเมือง
คำเกิด เมืองคำมวน ญวนเกลี้ยมาไว้ทางญวนทั้งลาวอยู่
รักษากำย ๒๐๐ คน ๓๐๐ คน หลวจะให้กองทัพกรุง
ยกขึ้นไปไม่ กองทัพกรุงยกขึ้นไปจะหนักแรงเสบียงอา
หาร เมืองนครพนมญวนมาตั้งกำยมีไพร่พลเล็กน้อยเท่า
นั้น แยกกำลังรพลเมืองนครพนม เมืองสกลนคร เมือง
กาฬสินธุ์ เมืองไชยบุรี เมืองคำเกิด เมืองคำมวน
เมืองท่าอุเทน ก็จะทำให้ ครั้นจะละไว้นานไป
ญวนจะรวบรวมครอบครัวตั้งเป็นภูมิฐานบ้านเมืองขึ้น
ญวนจะกักให้พวกครัวมาสักจับผู้คนฝ่ายเรา ซึ่งข้าม
ไปลาคกระเวนและหากินปากตะวันออก จะไปมายากและ

ครอบครวที่ขามมาแล้วกับครอบครวซึ่งค้างอยู่ฟากข้าง
 นั้น ก็เป็นพวกพระวงเกี่ยวพันกันอยู่ จะหนีไปหนีมาหา
 กันจะหาเป็นปรกติไม่ ทั้งจะเป็นทางเสบียงอาหารกองทัพ
 ญวนต่อไปข้างหน้า ครั้นญวนรวบรวมครอบครวตั้งเป็น
 ภูมิจานขึ้นใกล้แล้ว จะยกไปตีก็จะหนักแรงรพล จะต้อง
 กัดอ่านตีค่ายญวนให้ยับเยินเลิกถอนไป อย่าให้ญวนมา
 ตงกันครอบครวอยู่ใกล้ จะใกล้กว่าคเขาครอบครวมาเสียให้
 สิ้น และข้างทางเมืองพ่อง เมืองพลขันธ์ เมืองชุมพรนั้น
 ครอบครวก็ยังคงค้างอยู่มาด ครอบครวก็ค่อยเข้าไปข้างใน
 เมืองพิน เมืองตะโปน ได้โปรดให้พระเทพวงศาเจ้าเมือง
 เขมราฐเป็นแม่ทัพ คุมกองทัพเมืองเขมราฐ เมืองอุบล
 ราชธานี เมืองมุกดาหาร ยกข้ามไปตีเมืองพิน เมืองเชียง
 รมผาบาง ให้คิดทำก่อเข้าไปเมืองตะโปนกวาดเอาครอบ
 ครวมา ตักทางเสบียงอาหารกองทัพญวนให้ขาดทางใกล้
 ออกไป พระเทพวงศาเจ้าเมืองเขมราฐ ลงไปเผ้าหูลละ
 ออง ฯ กราบบังคมทูลพระกรุณาจะขอยกไปตีในฤดูฝน
 หัวเมืองลาวฟากตะวันออกและครอบครวที่หลบหลีกอยู่ใน
 บ้างคงไม่สู้ระวังตัวจะทำเอาโดยง่าย กำหนดพระเทพวงศา

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๑

๒๐๗

เจ้าเมือง ท้าวเพย เมืองอุบลราชธานี เมืองมุกดาหาร
จะได้ยกกองทัพไปในเดือน ๕ ปีกุนเอกศก และคลอง
ทางเมืองมหาชัยญวนมาท่งกันครอบครัว ครอบครัวยัง
ตกค้างอยู่ฟากคลองตะวนออกมา ซึ่งเจ้าเมืองอุบลราช-
วังค์ ท้าวเพยเมืองคำเกิด เมืองคำมวน จะขอเกลย
กล่อมครอบครัวนั้นให้เกลยกล่อมไปให้พระสุนทรราช-
วงศา อุปฮาดผู้ว่าราชการเมืองกาฬสินธุ์ พระไชวงศา
เจ้าเมืองไชยบุรี พระบรมราชา พระยาประเทศธานี
พระศรีวรราชเมืองท่าอุเทน อุปฮาด รังษวรงค์ ท้าวเพย
เมืองนครพนม เมืองลกลันกร เมืองกาฬสินธุ์....
(ต้นฉบับขาด)....

ฉบับที่ ๗

รายการเสด็จพระราชทานนายทพนายกอง

กรมมหาดไทย พระราชินิกุล เสือเข้มขาบรวก ๑
หลวงเสนพิทักษ์ หลวงอนุรักษบุเบศร หลวงจินตารักษ์
หลวงสุริยามาศย์ เสือเข้มขาบถอกสะเทิน ๔ หลวงพิศ-

ณเทพเจ้ากรม หลวงวาสุเทพเจ้ากรม เสือเข้มขาบก้าน

แย่ง ๒ ขุนมหาวิชัย ขุนแสงสการ ขุนพิศณุแสน

ขุนเพชรอินทรา ขุนรักษโยธาปลัดกรม เสืออกลตคอก

ราย ๕ เป็น ๑๒ พระอภเณศวรเจ้ากรม เสือเข้มขาบรว

ขอ ๑ นายพินมหาตเล็ก เสือแพทวัน ๑

ล้อมวัง พระรามพิชัยเจ้ากรม เสือเข้มขาบรวขอ ๑

กองกลางขวา หลวงสุวรรณรังเจ้ากรม เสือเข้ม

ขาบก้านแย่ง ๑

กองกลางซ้าย ขุนไทรอุปถัมภ์กรม เสืออกลตราย ๑

กรมม้า ขุนเพชรสงคราม เสืออกลตราย ๑

กรมไพร ขุนยาอโยธยโมฬมั่งกร ๑ ตำรวจใหญ่

ซ้าย พระพิเรนทรเทพเจ้ากรม รว เจ้ากรมตำรวจผ

มวัง ๑

ตำรวจใหญ่ขวา จมื่นชัยภูษาปลัดกรม เสืออกลต

คอกถึ ๑

ตำรวจนอกขวา จมื่นทพรักษปลัด เสืออกลตคอกถึ ๑

ตำรวจสนมขวา พระพรหมบริรักษ์เจ้ากรม รวเจ้า

กรมตำรวจ ๑

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ฯ

๒๐๕

อาสาขวา พระยารามก้านเหงเจ้ากรม รวมละเลอ

๑ หลวงเพชรกำแหง หลวงสำแดงฤทธิ์รงค์ ปลัด กอก
สะเท็น ๒ เป็น ๓

บ้านใหม่ ชุนฤทธพิชัยปลัดกรม เสือคอกสะเท็น ๑

โพธิ์เรียง ชุนกระชาพลปลัด เสือคอกสะเท็น ๑

กรมมหาดไทยวังหน้า พระยาราชโยธา รวัก ๑

พระเสนาพิพิธกำนันเมือง ๑ หลวงสุเทพนุรักษ์ หลวงบุรินทร์

ทามาชัย หลวงรักษเสนา หลวงฤทธาภจฉาย หลวงอนุรักษ์

ภักดี หลวงโยธารงคราม หลวงยงคตินรงค์ เสือคอกกลาย

เป็น ๗ (รวมเป็น) ๕

กรมเมือง ชุนชนะ เสือมังกร ๑ กรมหมอ หลวง

วิเศษโอสถเจ้ากรม เสือคอกถี ๑

กรมอาลักษณ์ หลวงลิขิตปรีชาเจ้ากรม คอกถี ๑

ชุนสาราบรรจงปลัดกรม คอกกลาย ๑ เป็น ๒

กลังมหาสมบัติ หลวงพิทักษสมบัติ คอกกลาย ๑

กลังสุภรัต หลวงวิสุทธรักษเจ้ากรม เสือคอกสะ

เท็น ๑ ชุนทิพย์ชำนานาญปลัด เสือคอกกลาย ๑ เป็น ๒

คลังในขวา หลวงอนันตบริรักษ์เจ้ากรม เสือคอกกลาย ๑

สังการ หลวงพรหมาธิบดีเจ้ากรม เสือมังกร

หนา ๑ ขุนศรีธรรมลังการ ขุนศรีธรรมลังการปลัดกรม

เสือกมกรบาง ๒ เป็น ๓

นาสร่ง ขุนพรธราเจ้ากรม เสือกมกรบาง ๑

แสงใน หลวงเทพาวุธเจ้ากรม คอกถี ๑ กรมภูษา
มาลา หลวงวิจิตรภูษาเจ้ากรม คอกถี ๑ ขุนมหาภรณ์
ขุนสุนทรปลัดกรม คอกถี ๒ เป็น ๓

สนมพลเรือน หลวงศรีมหาบาล หลวงศรีเทพบาล
เจ้ากรมคอกสะเทิน ๒

กรมช้าง พระศรีพวงแสงกรม ก้านแย่ง ๑ หลวง
ศรีรักษริน หลวงอินทรคชลักษณ์ปลัดคอกกลาย ๒ หลวง
อินทรคชไกร หลวงจำเริญกษสาร เสือรียา ๒ เป็น ๕

ชาวทขวา ขุนอาศน์ภรณ์ คอกกลาย ๑ กรมม้าขุน
แสนนพรตน์ปลัดกรม คอกกลาย ๑

อภิม พันทองเจ้ากรม คอกกลาย ๑ ราชยานหลวง
ราชพิมาคจางวาง คอกสะเทิน ๑ พันเงินเจ้ากรม คอก
กลาย ๑ เป็น ๒

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ฯ

๒๑๑

เรือกันซ้าย หลวงรักษาทูรังกเจ้ากรม คอกสะ-

เท็น ๑

เรือกันขวา หลวงภักดีโยธาเจ้ากรม คอกสะเท็น ๑

ล้อมวัง พระชนมระเทศเจ้ากรม ก้านแย่ง ๑

กรมพระยานรงค์วรชัย พระยานรงค์วรชัย รวบอ

๑ หลวงวิสูตรโยธา หลวงยี่สารเสนามาตย์ปลัด คอก

ลาย ๒ เป็น ๓

กรมพระรามเดช พระรามเดชเจ้ากรม ก้านแย่ง ๑

หลวงรุทธิกาแห่งปลัด คอกลาย ๑ เป็น ๑

กรมพระวิชัยสงคราม พระวิชัยสงครามเจ้ากรม

เสือก้านแย่ง ๑ หลวงพพรเสนา หลวงนราเสนปลัด เสือ

คอกลาย ๒ เป็น ๓

กรมพระฤทธิสงคราม พระฤทธิสงคราม ก้านแย่ง

๑ หลวงจงใจภพ หลวงดบบาตาส คอกลาย ๒ เป็น ๓

กรมพระรามรงค์ พระรามรงค์เจ้ากรม ก้านแย่ง ๑

หลวงวิชัยราชา หลวงนรารณรงค์ปลัด คอกลาย ๒ เป็น ๓

กรมพระยาอภัยสงคราม พระยาอภัยสงคราม รว

ขอ ๑ หลวงศรีสรสิทธิ์ หลวงสุรินทร์ฤทธิปลัด คอก

ลาย ๒ เป็น ๓

กรมพระไกรภพ หลวงรามวิจิตรปลัด คอกลาย ๑
 กรมตำรวจในซ้าย พระอินทริบาลเจ้ากรม รวชอ ๑
 ตำรวจในขวา พระพรหมสุรินทร์เจ้ากรม รวชอ ๑
 ตำรวจนอกขวา หลวงณรงค์วิจิตรเจ้ากรม รวชอ ๑
 กรมเลือกหอกซ้าย ชุนนราเรืองเดชปลัด คอก

ลาย ๑

กรมเลือกหอกขวา หลวงพลกโยธาเจ้ากรม คอก
 สะเทิน ๑ ชุนวิเศษจัตราปลัด คอกลาย ๑ เป็น ๒
 พลพันซ้าย หลวงราชสุรินทร์เจ้ากรม คอกดี ๑
 ชุนศรีสิทธิราชปลัด คอกลาย ๑ เป็น ๒
 พลพันขวา หลวงการุญราชเจ้ากรม คอกดี ๑
 ชุนนาคจันทรปลัด คอกลาย ๑ เป็น ๒

กองกลางซ้าย หลวงอาสาสุทรเจ้ากรม คอกสะเทิน
 ๑ ชุนรักษาโยธปลัด คอกลาย ๑ เป็น ๒
 กู้ชักซ้าย หลวงฤทธิ์พลชัยเจ้ากรม คอกสะเทิน ๑
 กู้ชักขวา หลวงเสนาพลสิทธิ์เจ้ากรม คอกสะ-
 เทิน ๑ ชุนวิเศษจัตราปลัด คอกลาย ๑ เป็น ๒

ปืนใหญ่ ขุนยุกธสราปลัด ดอกกลาย ๑ เตรียมสำหรับ
 ทรบทัพเสือรว ๑๐ เสือกานแยง ๑๐ เสือกอกสะเทิน
 ๓๐ เสือกอกกลาย ๕๐ เสือกวน ๓๐ เสืออริยา ๒๐
 เสือแพรงกิน ๑๕๐ เสือผาตาย ๕๐๐ เป็น ๗๐๐

เตรียมสำหรับทัพ ผ้าแพรงอนไก่ลาย ๒ พับ แพร
 ชุนทิว ๓ พับ ผ้าขาวยาวกะณี ๕ พับ ผ้าโพกกลับ ๑๐ ผืน
 ผ้าปุม ๑๐ ผืน ผ้าชิงปุม ๑๐ ผืน ผ้าไหมนุ่ง ๒๐ ผืน

วันเดือนยี่สิบกันเอกศก เจ้าเมืองหลวงพระบางบอก
 ลงมาว่า ปลัดหัวเมืองให้ท้าวราช ท้าวเพชรเมืองเหียม
 ให้ท้าวบุญมา ท้าวกิ่ง มาคอยรับ ไม่มา เมืองสบแอก
 เมืองชำเหนือ เมืองชำใต้ เมืองโสย เมืองเชียงม้อ
 เมืองบัว เมืองลาน เมืองซอน ให้เพียรราชถือหนังสือ
 ไปบอกหัวพันทั้งหก มาเดือน ๑๒ กับเมืองแดง ณ วัน
 เดือน ๘ อุตตราฐาน แรม ๒ ค่ำ ท้าวขุนเมืองงวยแจ้งว่า

องไปเสฉวน ให้ท้าวทิม เมืองแดง กับไพร่ ๕ คน ตาม
 ท้าวขุนเมืองงวैया เมืองแดง เมืองหลวงพระบางจะชน
 ไปต่งหรือเจ้าเมืองหลวงพระบาง ให้พระยาศักกกระนคร
 ให้เพียรน ให้พันเมืองงวैयाขึ้นไปจับเอาตัวท้าวทิมกับ
 ไพร่ ๕ คน มาณเมืองหลวงพระบาง ครั้นลาวทรงกำท
 เจ้าอภัยสุริยวงศ์เอาไปข่มข้อนไว้ทางไกลกับเมืองแดงคน
 หนึ่งให้เพียรน พันเมืองงวैया นายหนานเทพ ไพร่ ๑๕๐
 คน ไปกวาดไล่เพียรนกับไพร่ ๑๑๑ คน ให้พระยาเชียง
 เหนือ พระยาชัยโก พระยาศรีนกรโลก ขุนเอาตัว
 ท้าวทิม ไพร่ ๕ คน เพียรนกวาดลาวทรงกำ ๑๑๑ คน กับ
 สผงหนัก ๔ หาบสงทลกลาวงวैया

หลวงพิศณุแสน พระยาวิเศษภักดี เจ้าเมืองศรี—
 สะเกษ พระศรีสุระ เจ้าเมืองเดชอุดม บอกมาว่าข้าระ
 ได้ครอบครัว หลวงภักดีเกษเจ้าเมืองประจันตคามลงมา
 เป็นคน (ต่อไปน)

เมืองศรีสะเกษ ชาย ๑๑๑ ไร่ ๓๓ ไร่ ๓๓ ไร่
 ชราเดิม ๑ พิการชน ๑ ขุนหมื่นเดิม ๒ อกรรจนา ๑๐
 เป็น ๑๗ กรวชายหญิง ๔๖ เป็น ๖๓ เป็น ๖๔

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๑

๒๑๕

เมืองเชออุคม ชาย หึงชรา ๒ แร ๘ ขุนหมื่น
เต็ม ๒ กองกรรเจียม ๘ กองกรรเจียน ๘ เป็น ๑๘ เป็น
๒๘ กรัวชายหึง ๘๖ เป็น ๑๑๔ เป็น ๑๑๖ (รวมเป็น)
๑๘๐ กับภรรยาชายโทน เมืองศรีสะเกษ ชายหึง ๘
เมืองเชออุคม ชายหึง ๑๐ เมืองอุบล ชายหึง ๒๑
เป็น ๓๙ (รวมเป็น) ๒๑๕ คน

กับสิ่งของพวกครัวมโกล ๑๕ ครัว กระบือ ๕๖ ครัว
พระสุนทรราชวงศบอกลองมา ณ วันก่อน ๕ แรม ๙ ค่ำ
ปีกุนเอกศก เกลยกลองมโกลรวมมอญ ๑๐ ครัว ๓๔ เป็น ๓๕ เมืองมหาชัย ๒๕ เป็น ๖๐ จับ
ไถญวน ๒ คน ช้างพลาย ช้างพัง ๑๑ ช้าง กับครัวพวก
เพี้ยเชียงเหนือ ท้าว ๒ จักรวรร ๓ ครัว ๔๓ เป็น ๔๘
ครัวกระโชร ชายจักรวรร ๑๘ ครัว ๓๗ เป็น ๕๖ เป็น
๑๐๔

ครัวอุปฮาดเมืองหลวงมุล่งกาม มาเดือน ๖ อุป-
ฮาด ๑๑ ท้าวเพี้ย ๗ จักรวรร ๑๔ ครัว ๑๐๐ เป็น ๑๓๒
เขยสุนทรพนม ๒ เป็น ๑๒๔ (รวมเป็น) ๒๕๘

กบว่า ณ วันเดือน ๗ ขึ้น ๓ ค่ำ องค์กายโกดังแก่
กรรม หลวงยกกระบัตรเมืองกบินทร์ ซึ่งไปรักษาเมือง
พระตะบองกลับเข้ามาแจ้งว่า ให้ขุนรักษาทไปอยู่เมือง
เสียมราบมาให้การว่า บ้อมกำแพงเมืองเสียมราบค้ำไม้
กำแพงพังเส้น ๘ วา บ้อมมุมตะวันตกเฉียงใต้พัง ๒ วา
บ้อมตะวันตกพัง ๔ วา บ้อมตะวันตกเฉียงเหนือพัง ๑ ๖
วา บ้อมตะวันออกเฉียงเหนือพัง ๘ วา

พระยาอุทัยธานี กรมการบอกลงมาว่า แต่งให้ขุน
จาสัจไปสืบราชการ กลับมาแจ้งว่า ไปถึงเมืองมรวัด ณ
วันเดือน ๗ แรม ๕ ค่ำ เห็นเรือน ๒ เรือนโรง ๑ เป็น ๓
หลัง นอกเมืองมีนาข้างตะวันออกห้ามคนอยู่ไม่ เลย
ออกไปถึงเมืองเมะกำแลม มะวอกมูเล่าความว่าพวก
อังกฤษได้สามแฉะพม่า ๑ ได้ศิษย์พม่า ๒ เป็น ๓ คน มา
ค้านามะแรงพทกษรักษาไว้ในเมือง ไม่ให้ผู้ใดไปดู ขุน
จาสัจเห็นกำปั่นหน้าเมือง ใหญ่ ๑ ลำ เล็ก ๕ ลำ เป็น ๖ ลำ
เห็นตอกำปั่นใหญ่ลำหนึ่ง บอกมา.....คำถึง
กรุง ณ วันเดือน ๔ ขึ้น ๕ ค่ำ

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๕

จดหมายเหตุเกี่ยวกับขบวนและธงในรัชกาลที่ ๓

ตอนที่ ๒

คำนำภาคที่ ๖๘

เวลานี้ กรมศิลปากรกำลังรวบรวมจดหมายรายงาน
ทัพ, ใบบอก, ท้องตรา, หมายรับสั่ง ฯลฯ ซึ่งเป็น
จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน สมัยนั้น จักเข้าเรื่อง
ตามลำดับนี้ แล้วทำคำอธิบายเหตุการณ์โดยย่อเป็นปี ๆ ไป
สำหรับนำทางให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องได้ง่าย และสอบสวน
ข้อความประกอบความรู้ทางประวัติศาสตร์ตอนนั้นโดย
สะดวก เรื่องนี้กรมศิลปากรเก็บรวบรวมไว้มาก จะเป็น
เครื่องมือสำคัญของนักศึกษาศาสตร์ในกาลต่อไป
ที่จักให้พิมพ์ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๘ นับเป็นตอน
ที่ ๑ คือเหตุการณ์ตั้งแต่สมัยพระเจ้า พ.ศ. ๒๓๗๕ จนถึง
ปีพุทธ พ.ศ. ๒๓๘๒ ส่วนที่พิมพ์ในประชุมพงศาวดารภาค
ที่ ๖๘ นี้ นับเป็นตอนที่ ๒ คือเหตุการณ์ส่วนหนึ่งใน
ปีพุทธ พ.ศ. ๒๓๘๓

กรมศิลปากร

วันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๑

จดหมายเหต

เกี่ยวกับเขมรและญวนในรัชกาลที่ ๓

ตอนที่ ๒

เหตุการณ์ในบชวด พ.ศ. ๒๓๘๓

ญวนส่งกองทัพมากำกับเมืองเขมร และเข้าควบคุม
การบ้านเมืองเขมร กองทัพจะรื้อวัดตักทอนเมืองเขมร
เอารวมเข้าไปไว้ในอาณาจักรญวน พระบาทสมเด็จพระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา
(สิงห์ สิงหเสนี) สมุหนายกเป็นแม่ทัพใหญ่ ยกออกไป
ตั้งมั่นอยู่ที่เมืองพระตะบอง กองทัพซึ่งระวางมิให้ญวนรุก
เข้ามาสว และคอยทะนุบำรุงเขมรเท่าที่จะมีโอกาสช่วยได้

แต่เพื่อให้ทราบเหตุการณ์กรงนนตลอด จำเป็น
จะต้องเล่าตอยขึ้นไปถึงเรื่องเดิม ที่เป็นสาเหตุให้เกิด
กระทบกระทั่งขึ้น ในระหว่างไทยกับญวนก็คือเป็นลำดับ
มา คือ เดิมพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมี
พระราชไมตรีเกี่ยวเนื่องกับญวน ครั้นพระเจ้าเวียงจันทน์
ครอง (องค์เชียงสี) แห่งกรุงเวียงจันทน์มา ฝ่าย

ไทยช่วยทะนุบำรุงญวน จนเมื่อพระเจ้าเวียงคนามยา ลอง
 ปราบบกฏราบคาบแล้ว ต่อมาพระเจ้าเวียงคนามยา ลอง
 อยากจะได้เมืองพุทโธมาศของไทย จึงไล่เจ้าเมืองเก่าออก
 และตั้งขุนนางญวนมาเป็นแทนแล้วมาทูลขอภายหลัง ก็ได้
 เมืองพุทโธมาศไปโดยสะดวก

มาในรัชกาลที่ ๒ ญวนยังกันเอาเมืองเขมรไปเป็น
 สัตถ์ของตน เป็นเหตุให้ไทยไม่พอใจมาก แต่ยังไม่พยายาม
 รักษาทางพระราชไมตรีให้คงอยู่เป็นปกติ

ครั้นถึงรัชกาลที่ ๓ ญวนกันเอาเวียงแก่นเมืองเวียง-
 จันทน์ตอนบน ไปอีกแล้ว ฝ่ายไทยจึงเหลือที่จะอดกลั้น
 พอเกิดกบฏขึ้นในเมืองญวนเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๖ ไทยเห็น
 เป็นโอกาสสมควรจะทำตอบญวนบ้างจึงส่งกองทัพออกไป
 ทางบกทางเรือ เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)
 เป็นแม่ทัพใหญ่สำเร็จราชการไปทางบก เจ้าพระยาพระ
 คัล (ทิศ บุนนาค) เป็นแม่ทัพเรือ บังเอิญกองทัพเรือ
 ไปทำการอ่อนแอ ในที่สุดต้องถอยทัพกลับหมด กองทัพ
 เรือถอยมาตั้งพักอยู่จันทบุรี ฝ่ายกองทัพบกยกมาตั้งมั่นอยู่
 เมืองพระตะบอง องค์เจ้านกุนแม่ทัพญวนทราบวาทกกองทัพ

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๕

๒๒๓

ไทยฉวยหมดแล้ว ก็ให้องค์เจ้านายพาสมเด็จพระอภัยราชา
กลับมาตั้งอยู่ที่เมืองพนมเปญอีก

ต่อมา พ.ศ. ๒๓๘๒ เจ้าองค์อม ซึ่งไทยช่วย
ทะนุบำรุงให้ปกครองเมืองพระตะบอง อยากจะ ไปเป็น
กษัตริย์ครองกรุงกัมพูชา เพราะรู้ไม่เท่า ความกตัญญู
เอาใจออกห่างจากไทย สอบกวาดต้อนครัวเมืองพระตะ-
บองหนีไปเมืองพนมเปญ แก่พระพิทักษ์บดินทร์ (โตม)
พระนรินทร์โยธา (น้อย) ยกลาสนอกนำเอาครัวไว้ได้ พอ
ข่าวทราบมาถึงกรุงเทพฯ ก็โปรดให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา
(สิงห์ สิงหเสนี) เป็นแม่ทัพใหญ่ รับยกออกไปเมือง
พระตะบองทันที

เจ้าองค์อมไปอยู่เมืองพนมเปญ ญวนก็ จับส่ง ไป
เมืองเว้ หาได้สนับสนุนให้เป็นกษัตริย์ครองกรุงกัมพูชาไม่

รุ่งขึ้น พ.ศ. ๒๓๘๓ เจ้าพระยาบดินทรเดชา
(สิงห์ สิงหเสนี) ยกไปล้อมเมืองโพธิ์สัตว์จับญวนได้มาก
แต่แล้วก็ปล่อยญวนชดยเหล่านนั้นกลับคืน ไปหมด เพื่อ
ซื้อความกตัญญูของญวน ซึ่งมีเรื่องราวเป็นหลัก ฐาน
ปรากฏอยู่ในเอกสารต่อไปนี้

ฉบับที่ ๑

ข้อความไปบอกเจ้าพระยาบดินทรเดชา

(สิงห์ สิงหเสนี)

วัน เดือน ปี ขึ้น ๘ ค่ำ ปีมะโรง พ.ศ. (๒๓๘๓)

ปล่อยญวนเมืองโพธิ์สัทวี่ไปทางบกชาย ๑,๕๐๐ คน ไป
ทางเรือชายหญิง ๘๑๐ คน (รวมเป็น) ๒,๓๐๐ คน

จากหมายการตรวจ ๘ ๖ ๕ ๕
ญวนชายหญิง ๒,๓๐๐ คน

วันศุกร์ เดือน ๓ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีมะโรงโทศก (พ.ศ.
๒๓๘๓) จมื่นสรรพเพชฌัญญุตา หลวงนายสุทร หมื่นราชฤทธิ
หมื่นจันการักษ์ การตรวจ ๘ ๕ ๖ ๖
สมุหนายกเข้ามาแจ้งราชการ ณ กรุงเทพ ฯ เป็นหนังสือ
บอก ฯ พณ ฯ กว๊วย ส่ง..... โพธิ์สัทวี่ ๑.....ญวน
ส่งกระวาน ๑ ส่งครัวเมืองพ้อง ส่งครัวเมืองพลาณ
ส่งครัวเมืองชุมพร ๑ ส่งเงินส่วย (เป็น) ๓ ตำนาหนังสือ
ฯ พณ ฯ มีไปถึงองค์ผู้ใหญ่มืองเว้ ๑ หนังสือสัญญา
ญวนฉบับ ๑ (เป็น) ๒ ต้นหนังสือญวนฉบับ ๑ (รวมเป็น)

๖ ตันหนังสือขุนรบบรรักษ์ ตันหนังสืออุปฮาดเมือง
อุบล ถวายกวพระอินทร์เชียงใหม่ ๑ ตันหนังสือหลวง
กาจว ตันหนังสือขุนนางจ้านง ว่าถวายครอบกวตัวเล็ก
เมืองพ้องหนีไปชำระไค้ ๑ กวเมืองพ้อง เมืองพหลาน
กับส่งเงินส่วย ๑ (เป็น) ๒ หางว่าจ้านวนกวเมือง
ชุมพรเก่าใหม่ ๑ (เป็น) ๔ (รวมเป็น) ๑๐ ฉบับ ยัง
ไม่ได้บอก กับส่งญวนมาจับโจทเมืองบริบูรณ์ส่งเข้ามา
อายสวามัว ๑ อภัยมัย ๑ (เป็น) ๒ บุตรอภัยแลน
๑ (เป็น) ๓ อิมาย ๑ บุตรอภัยแลน ๑ (เป็น) ๒
อายติแลน ๑ อีสวามัน ๑ (เป็น) ๒ (รวมเป็น) ๗ คน
ให้หลวงศรีสมบัตินายกองเกษียณเมือง กับนรินทร์กุมมายัง
ไม่ถึง

ใบบอก ฯ พณ ฯ สมุหนายกว่า ได้ยกมาเมือง
พระตะบอง ณ วันแรม ๗ ค่ำเดือนยี่ พระยาสังฆโลก
พระหลวงขุนหมื่น นายไพร่ ๖๐๐ คน เมืองตะคร้อนาย
ไพร่ ๒๐๐ คน เมืองกรอนนายไพร่ ๒๐๐ คน เมืองขลุ
งนายไพร่ ๑๐๐ คน (รวมเป็น) ๑,๑๐๐ คน สิ่งของ

ในค่ายเมืองโพธิ์สัตว์ (คือ) ข้าวสาร ๑๓๐ เกวียน
 ข้าวเปลือก ๑๒๐ เกวียน บินใหญ่เหล็กกระสุน $\frac{๒}{๑}$ นิ้ว
 (เป็น) ๓ บินใหญ่ทองกระสุน $\frac{๒}{๑}$ นิ้ว (เป็น) ๒
 (รวมเป็น) ๕ บินหามแฉ่นเหล็ก ๒๓ บินหามแฉ่นทอง
 ๑๓ รวมเป็น ๓๖ บินคาบศิลาคมเครื่องพร้อม ๒๘ บิน
 คาบศิลามีแต่ล่ากล้อง (เป็น) ๓๒ บินคาบขลุ่ย ๒๘๐
 กระสุนใหญ่ $\frac{๒}{๑}$ นิ้ว ๑๑๓ กระสุน ๑๑๓ กระสุนหามแฉ่น
 ๑,๕๑๔ กระสุน กระสุนคาบศิลา ๑๖,๒๒๐ กระสุน
 กินกำหนัก ๑๔ หาบ ๓๓ หาบ กินประดิวขาว ๒๖ หาบ
 ๘๐ ชั่ง สุกพรรณถัน ๕ หาบ ๔๓ ชั่ง เข่งไม้ ๑๘๖ อัน
 ลูกหน้าไม้ปลายเหล็ก ๓๔๐ อัน โล่ ๔๔ บาน คาบยาว
 ๕ คาบสั้น ๒ (เป็น) ๗ เล่ม หม้องไหม้งใหญ่ ๑ หม้อง
 ไหม้งเล็ก ๒ (เป็น) ๓ ใบ เหล็กก้อน ๓๔ ก้อน เสียม
 ๑๒ เล่ม ขวานหมู ๑๓ เล่ม ผาด ๑๒๐ เล่ม ทวนมี
 กำ ๑,๐๖๑ เล่ม ทวนไม่มีกำ ๒๐ เล่ม (รวมเป็น)
 ๑,๐๘๑ เล่ม พล ๒๕ คอก ไก่ชวาก ๓๒๘ คอก ไก่

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๑

๒๒๒

ใหญ่ ๔ คอก ขวากหลุมเหล็กติดกระดาน ๕๘ แผ่น อยู่
รักษากำยจาย ๓ ค่าย ใกล้กับเมืองโพธิ์สัตว์ ๘๐๐ เส้น
พระยาปราจีน พระรามพิชัย พระชนรณชิต พระวิชัย-
สงคราม พระยภักดิ์โกโรราช นายไพร่ ๑,๒๐๐
(เป็น) ๓,๓๘๓ คน ลาวทำสำน เมืองสุพรรณ เมืองลพบุรี
เมืองอินท บินใหญ่จาง ๑ บินใหญ่สัมมาทิษฐ์ ๓ บิน
ใหญ่ฤทธิราช ๑ (เป็น) ๕ บิน สำหรับเมือง
พระตะบอง ๑๑ (เป็น) ๑๑๖ บาท บินสามแสน ๓๐
บินคาบศิลา ๑,๕๐๐ บินสามร้อย ๑๐ บาท เมืองขลุ้ง
เมืองกรอกกับกรเมืองกระหวัดและหงหวาง ให้ญวนเข้า
มาอยู่เมืองโพธิ์สัตว์ กำแพงพระยาพลเมืองการลามา
ญวน บอกมา ณ วันแรม ๑๒ ค่ำเดือนยี่

ฉบับหนึ่งว่าหลวงกำจรใจราช ขุนนางจาง ชุน
นราบริกษชาหลวงอุปฮาดราชวงศ์เมืองอุบล บอกส่งทอง
เงินสิ่งของแทนเงินส่วยให้ หมวตพรม หมันทิพ กุมลงมา
เมืองอุบล ทองคำฝูย ๑ ตำลึง ๑ บาท เงินตราไทย เงิน
กราลาว เงินแน่น.....เงินนาทกตกเป็นเงิน ๘ ชั่ง ๑ ตำ-
ลึง ๑ เฟื้อง ส่งเมืองปาสัก ทองคำฝูย ๑๒ ตำลึง ๓ บาท

๑ สิ่ง ๑ ^๕เพื่อง เงินตราไทย เงินตราลาว เงินแท่งมีก
เงินราง เงินแท่งเงิน นานาก ^๕ก็คเป็นเงิน ๒๓ ชั่ง ๕
ตำลึง ๑ บาท ๑ สิ่ง ๑ ^๕เพื่อง ของแทนเงินส่วยส่งตาม
ระยะทางเมืองอุบล เว้ ๒ หาบ ๕๐ ชั่ง ครึ่ง ๓ หาบ
๖ สิ่ง ๕๕ ^๕หาบ ๑๗ ชั่ง โหม ๑ หาบ ๕๗ ชั่ง ๘
ตำลึง เมืองปากแก้ว ๗ หาบ ๑๖ ชั่ง ครึ่ง ๖๐ ชั่ง ๕๕
๕๕ ชั่ง กับเกลือกสอย ^๕เก กรวมเมืองทอง เพียวศรีไชยา
ชายหญิง ๑๑๗ คน กรวพระอินทร์เมืองใหม่ เมืองชุมพร
ตั้งอยู่บ้านพลโลกชายหญิง ๑๖๐ คน (เป็น) ๒๗๗ คน
กับชำระได้เก่าใหม่ฉกรรจ์ ๕๕๕ คน คราว ๑.๗๑๗ คน
(เป็น) ๒.๑๖๖ คน เล็กเมืองทองหนีไปแอบแฝงชำระ
ได้เมืองปากแก้ว เมืองคำทองใหญ่ชายหญิง ๑๕ คน มอบ
ให้ขุนบ้องพลพันธ์ไว้ แ่เงินส่วย ๓๑ ชั่ง ๖ ตำลึง ๑
บาท ๒ สิ่ง ๑ ^๕เพื่อง นนเอาไว้ในกองทัพบก แ่ทองคำมุข
๑๓ ตำลึง ๒ บาท ๓ สิ่ง ๑ ^๕เพื่อง ๑ โหมมอบให้จะ
หมนสรรเพชญภักติกุมเข้ามาส่ง บอกมาวันพุธ แรม ๑๓
ค่ำ เดือนยยกระวานจกขอมมาหาละ ๑ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ๘

๕ . ๕ .
 เขาคีรังกอน ๑๓ หาบ กรงนเกา ๗ หาบ ใหม่ ๑๕ หาบ
 ๒๒ หาบ ๓๕ บาท เป็นเงิน ๕๒ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

๖ พณ ๖ สมุหนายกบอกขอเงิน.....ส่วยไว้กับเงิน
 หลวงพระราชทานออกไปจากกรุง ๖ เป็นเงินปีกับเงิน
 หลวงพระราชทานแรกยกออกไป ๓๐ ชั่ง เมืองปาสัก
 ๗ ชั่ง ๑๑ ตำลึง ๓ สลึง เงินส่วยเมืองสทันทร์ ๑๗ ชั่ง
 ๘ ตำลึง ๑ สลึง ๑ เฟื้อง เมืองอุบล ๒ ชั่ง ๑๔ ตำลึง
 ๒ บาท ๓ สลึง ๑ เฟื้อง เมืองแสนปาง ๓ ชั่ง ๑๒
 ตำลึง ๑ บาท (เป็น) ๓๑ ชั่ง ๖ ตำลึง ๑ บาท (เป็น)
 ๖๑ ชั่ง ๖ ตำลึง ๑ บาท

เงินหลวงพระราชทานออกไป ๒๓๐ ชั่ง เงินค่านา
 เมืองนครราชสีมา ๒๒๗ ชั่ง ๑๔ ตำลึง ๒ บาท ๑ เฟื้อง
 เงินส่วยกองนอกพระราชวังบวร ๑๓ ชั่ง ๑ สลึง ๑ เฟื้อง
 (เป็น) ๑๔๐ ชั่ง ๑๔ ตำลึง ๓ บาท เงินส่วยเมืองปาสัก
 ๕๒ ชั่ง ๓ ตำลึง ๑ เฟื้อง เมืองอุบล ๔๕ ชั่ง ๑๔
 ตำลึง ๑ บาท ๑ เฟื้อง เมืองสทันทร์ ๔๔ ชั่ง ๔ ตำลึง
 ๒ บาท ๒ สลึง เมืองแสนปาง ๓ ชั่ง ๑๒ ตำลึง ๑ บาท
 (เป็น) ๑๕๐ ชั่ง ๘ ตำลึง ๓ บาท ๓ สลึง ๑ เฟื้อง

(^๔เป็น) ๒๙๑ ชั่ง ๘ ตำลึง ๒ บาท ๓ สลึง ๑ ^๕เฟื้อง
 เงินพระพิเรนทรเทพชำระมาแต่เมืองนคร ๔๓ ชั่ง ๑๕
 ตำลึง (^๔เป็น) ๔๖๕ ชั่ง ๓ ตำลึง ๒ บาท ๓ สลึง ๑
^๕เฟื้อง ปิชาดเงินหลวงพระราชทานออกไป ๒ ^๕กรึง ๒๐๐
 ชั่ง ^๕บิสมน ๒ ตำลึง ๓ บาท ๓ สลึง ^๕บิวก ๒ ชั่ง
 ๑๗ ตำลึง ๓ สลึง เงินค่าหาเมืองนครราชสีมาจำนวนปี
 ระกา ๒๒ ชั่ง ๖ ^๕ตำลึง ๒ บาท ^๕บิวก ๑๐๒ ชั่ง ๑๓
 ตำลึง ๑ บาท ๑ ^๕เฟื้อง (^๔เป็น) ๑๒๗ ชั่ง ๑๙ ตำลึง ๒
 บาท ๑ ^๕เฟื้อง เงินส่วยกองนอกพระราชวังบวรกองพระ
 มหาพิชัยศรีลักษณ์ ๑ ชั่ง ๑๔ ตำลึง ๒ บาท ๒ สลึง
 กองพระมหานร ๗ ชั่ง ๕ ^๕ตำลึง ๒ สลึง ๑ ^๕เฟื้อง กอง
 หลวงเกษกชกรม ๓ ชั่ง ๑ บาท ๓ สลึง (^๔เป็น) ๑๓
 ชั่ง ๑ สลึง ๑ ^๕เฟื้อง (^๔เป็น) ๑๔๐ ชั่ง ๑๙ ^๕ตำลึง
 ๓ บาท เงินส่วยเมืองอุบล ๔๗ ชั่ง ๕ ^๕ตำลึง ๒ บาท
 ๑ สลึง เมืองปาสัก ๔๕ ชั่ง ๑ ^๕ตำลึง ๓ บาท ๑ สลึง
 ๑ ^๕เฟื้อง เมืองสีทันกร ๒๖ ชั่ง ๑๖ ^๕ตำลึง ๒ บาท ๑
^๕เฟื้อง (^๔เป็น) ๑๑๙ ชั่ง ๒ ^๕ตำลึง ๓ บาท ๒ สลึง ๑

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๗

๒๓๑

เพื่อง เงินรายพระพิเรนทรเทพชำระลงมาต่อเมืองนคร-
พนม ๔๓ ชั่ง ๑๕ ตำลึง (รวมเป็น) ๕๖๓ ชั่ง ๑๗
ตำลึง ๒ บาท ๒ สลึง ๑ เฟื้อง

จำหนายจตุรชกรระวานโพธิสัตว์ ปีชวด ๒ กรงหนัก
๓๕ ทาป เงิน ๕๒ ชั่ง ๑๐ ตำลึง จตุรชกรระวาน
๘ เมืองข้าว ๑๑๕๗

เงิน ๑๑๗ ชั่ง ๕ ตำลึง ๓ บาท ให้พระยาราชนิกุลเอา
ไปราชการทางเมืองกระพองเงิน ๕๐ ชั่ง (รวมเป็น)
๒๒๑ ชั่ง ๑๕ ตำลึง ๓ บาท
ฉบับที่ ๒

ตำนานแปลอักษรสารแม่ทัพญวนถึงเจ้าพระยา
บดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) เรื่องขอยุททางไมตรี
กับไทย

วันอังคารเดือนขึ้น ๑๓ ค่ำ ปีชวดโทศก เทรนติ-
เคนโก แม่ทัพใหญ่ ให้องเชียงนงอเยื้อง กับองพอบัตัน

องทองเบียน ถือนั่งต่อมา ณ ศาลากลางข้างค่ายเมือง
โพธิ์สัตว์ (แปลออกได้ความว่า)

เดินไต่เขื่อนกฤษณ์ แม่ทัพใหญ่ ถือนั่งต่อมาแม่ทัพใหญ่
นครไทยไทยจิกได้ทราบ

ด้วยอยู่ ณ วันชน ๘ คำเดือนนี้ องค์โปนจิกได้ใช้
กำลังเป็นทัพหน้ายกมารบเขมรเมืองโพธิ์สัตว์นั้น ทัพหน้า
มาถึงกลางทางได้พบกับคนใช้กำนันเล็ก กับคนปลัด ไป
ถึงว่าไทยจิกนำกำลังมาถึงเมืองโพธิ์สัตว์ แล้วไทยจิกได้ให้
หนังสือบอกเป็นไมตรีขอรบเขมร ซึ่งจวนแตก กวาม
ตะเวียนภูสือ กวามพอลันบัน กวามเท่งเบี่ยนกับไทยจิกได้
เป็นไมตรีช่วยกัน จึงไทยจิกใช้กำลังส่งขุนนางทั้งสี่คนกับ
ไพร่พลเครื่องศาสตราอาวุธ ไปทางบกทางน้ำ จะไปทัพหน้า
นั้นหาว่าเป็นแน่ประการใดไม่ จึงหยุดกำลังอยู่กระพง
หลวง ใช้คนนำเรียนถึงโปนจิก จึงรู้ว่าไทยจิกนักทางช้าง
หน้าข้างหลังจึงทำตอบดู กรณถึงกวมแตกไปแล้วนำ
หนังสือฉบับหนึ่งไปนั้น โปนจิกรู้เสร็จแล้ว กวามแตก
กวามพอลันบัน กวามเท่งเบี่ยน เรียนกราบราชการ ไทย
จิกอยากเป็นไมตรีเหมือนแต่ก่อน โปนจิกได้ทราบใจไทย

จักถูกนัก กวานเล็ก กวานพอลันบิน กวานเทินเบียง
ก็เรียนว่าโกยจิกโกยพูดว่า ๒ ฝ่าย บัคนไม่ได้รับกันหยุด
อยู่ก่อน ต้องการอะไรขุนนางทงสนนนักไปแล้ว โกยจิก
ก็ให้ไปทูลสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ใช้การคนไปว่าการ
เป็นไมตรีนั้น ไปนจิกนักค่าโกยจิกว่าการไมตรีก็เป็นแน่
ไม่หลักเลื่อง แต่ทว่าการนเป็นการช่ายคยาวแล้วเป็นการ
ใหญ่ไม่อาจบแก่คนเลย

จึงได้นำเอาความกับหนังสือ ไปทูลพระเจ้าเวียตนาม
ก็ได้อ่านเห็นจะใจคนใจกลั่นมา ถึงและสองพระนคร
เป็นไมตรีคกงนของพระบวรราชวรราชสหาย แต่บัคน
อยู่คอยได้ข่าวคนเขา ไปกลั่นมาทาง ซ่งอน อยู่ไกลวัน
เดือนช่ายอยู่ ถ้าสองฝ่ายพร้อมทงทัพใหญ่เห็นเหมือนสงสัย
กันอยู่ ยังหาทนแน่นสน ถ้วยคากวานเล็ก กวานอานพ
กวานพอลันบิน กวานเทินเบียง พูดว่า โกยจิกก็ไปตั้งนั้น
โกยจิกได้คิดเห็นก่อนนากำลังจะไปจะคิดอ่านการไมตรี จึง
ไปนจิกบังคับกำลังทัพหน้าให้หยุดก่อน ถ้าโกยจิกนากำลัง
ไปนั้น ไปนจิกกำลังทัพหน้าอยู่ พวกทัพหลังก็ไปนสน
สงสัย ถ้าโกยจิกคิดไปวันโลกใหม่หนังสือไปให้รู้ด้วย บัค

นักเป็นไมตรีด้วยกันอย่าสงสัยอีก ซึ่งทางเขมรนั้นไทยจก
 ว่างกับกวานเตกก กวานอานพ กวานพอลันบิน กวานเท็ง
 เบียน ว่าเขมรมั่นยืนแหลมทางสองข้าง เคยคิดผกหน้านั้น
 กันไปเมืองพระตะบองพร้อมคเเรงนี้ ไทยจกกรุหาเป็น
 แ่นการทำผดอ้อมนจการามว่ามากทำไม ด้วยเขมรชุนนาง
 หมกกันทำเป็นชานอก มนชวนกันทำเป็นชาศีกษาพนกำลัง
 และราษฎรญวนเป็นอันมากนั้น มั่นมีโทษ กับโปนจก
 เหมือนมีโทษกับนครไทย บัคนชุนนางกับไพร่ญวนไปรบ
 กับมัน มนชนแข็งแรงไม่ทนรบไทยลง จะให้ราษฎร
 มันอยู่สุขเหมือนแต่ก่อน บัคนมันอย่ากลัวศึก จะไม่ฆ่าฟัน
 มันอย่างไรได้ ความนทกประการใดให้รู้ด้วย บัคนใช้
 คนมีสติปัญญาให้นำหนังสือมาให้ทราบเป็นการแนบคน
 หนังสือมา ณ วันเดือนยยชวตโทศก (พ.ศ. ๒๓๘๓)

ฉบับที่ ๓

อักษรสารเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)

ตอบแม่ทัพญวน

หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก อัคร-
 มหาเสนาธิบดีอภัยพรียบรากรมพาหุ แม่ทัพใหญ่ ณ กรุง

เทพ ๖ ผู้สำเร็จราชการมายัง เติงโตเคื่องกุญ แม่ทัพใหญ่
ณ กรุงเวียตนาม ผู้สำเร็จราชการ

ควมหนังสือให้องเวียนงอยเอ็ง กับกวนพอลันบิน
กวนเท็งเบียน นำไป ณ เมืองโพธิสัตว์ เป็นอักษรญวน
ฉบับ ๑ สำเนาอักษรเขมรฉบับ ๑ นั้น ได้แจ้งข้อความ
ตามหนังสือไทยจิกทุกประการแล้วมีความยินดียิ่งนัก ซึ่ง
ไทยจิกได้นำเนื้อความกับหนังสือซึ่งให้กวนเตก กวน
ตะเวียนภูสือ ไปกราบทูลพระเจ้ากรุงเวียตนามให้ทราบ
จะให้ทรงยินดีในทางพระราชไมตรี และไมตรีทั้งสอง
พระนคร ขุนนางราษฎรซึ่งเป็นข้าอาบขันทสมาทงสอง
ฝ่ายจะได้อยู่เย็นเป็นสุขสบายนั้น ก็ชอบตามโบราณราช
ประเพณีสืบมาแต่ก่อนนั้นขอให้เทพยดาช่วยทะนุบำรุงไทย
จิกให้สำเร็จทางพระราชไมตรีทั้งสองสามพระนคร จะได้
ปรากฏชื่อเสียงเป็นที่สรรเสริญแก่นานาประเทศอยู่ชั่วฟ้า
ดินนั้น จึงให้พระอินทร์บาล หลวงลบบาตาล หลวง
สัสดีเมืองนครมายินคินน อย่าให้ไทยจิกมีความรังเกียจ
สงสัยต่อไปเลยซึ่งว่าเขมรหัวเมือง ท่งปวงพากัน ไปเมือง
พระตะบอง ชวนกันทำเป็นข้าศึกมาฟันกำลังและราษฎร

ญวน ว่ามีโทษอยู่เป็นอันมากนั้น ให้โกยจิกตรึงตรึงออก
 โทษหัวเมืองเขมรทั้งปวงไว้ก่อน ถ้าและเจ้านายพระยา
 พระเขมร ราชภูรหัวเมืองทั้งปวงกันเข้าบ้านเมืองเป็น
 ปกติพร้อมมูลเรียบร้อยแล้ว โกยจิกจะคิดอ่านจับแจ้งกระ
 ทำประการใดก็จะได้โดยง่ายสะดวกทุกประการ ข้อความ
 ทั้งนี้โกยจิกเห็นข้างหน้าข้างหลัง แล้วก็จะไม่หนักแรง
 ทแก่วทหาร การก็จะทำเสร็จโดยเร็ว ถ้าพระอินทร์บาล
 หลวงลบบาตาด หลวงสถิต มายนาลงบกกันไปแล้ว ก็
 ได้เลิกทัพใหญ่กลับไปตั้งพระราชวังอยู่ ณ เมืองพระตะ
 บอง ทกองพระนรินทรโยธา ปลัดเมืองพระตะบองนั้น
 จะต้องถือหนังสือลงไปพูดถามอุททวารแก่พระยาพระเขมร
 ราชภูร เมืองพนมเปญ ให้ทราบ การว่า สองพระนคร
 เป็นทางพระราชไมตรี แก่กันอย่าให้เกิดรบพุ่งฆ่าฟัน
 แก่กองทัพญวนสืบไป ขอให้โกยจิกจัดญวนที่มีสติ
 บัญญากำกับลงไปกับพระนรินทรโยธา ปลัดเมืองพระ
 ตะบอง พระยาพระเขมรหัวเมืองทั้งปวง จะให้เห็นเป็นที่
 เชื่อถือตามหนังสือและถ้อยคำพระนรินทรโยธาปลัด ถ้า
 และหนังสือที่โกยจิกส่งไปเมืองเว้พระเจ้ากรุงเวียก นามจะ

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๑

๒๓๗

โปรดความมาประการใด จะได้มีหนังสือบอกไปมาให้รู้
ราชการด้วยกันทั้งสองฝ่ายโดยเร็ว และข้อความในหนังสือ
ซึ่งมีมาทางนี้ ถวายห้ามญวนทรูแปลงหนังสือสนทลชัดเจน
ไม่ หนังสือไทยแปลเป็นเขมร หนังสือเขมรแปลเป็นญวน
ความจะเหลือเกินประการใด อย่าให้ไทยจกถือโทษน้อยใจ
เลย หนังสือมา ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๕ ขึ้น ๑๕ ค่ำ
ปีชวศโทศก

ในบอกเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)

หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา ทสมุหนายก มาถึง
พระยามหาอำมาตย์ ได้นำขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา
ให้ทรงทราบฝ่าละออง ฯ

ด้วยข้าพระพุทธเจ้าบอกเข้ามาแต่ก่อนว่า ข้าพระ-
พุทธเจ้า กับนายทัพนาย เปกอง จะถอยทัพกลับเข้ามาตั้งพัก
ราชการอยู่ ณ เมืองพระตะบอง ข้าพระพุทธเจ้าได้จัดให้
พระยาสังคโลก เจ้าเมืองโพธิ์สัทว พระ หลวง ชุนหมื่น

นายไพร่ ๖๐๐ คน เมืองตะกร้อนายไพร่ ๒ ๐๐ คน
เมืองตรองนายไพร่ ๒๐๐ คน เมืองทกตุงนายไพร่ ๑๐๐
คน เข้ากัน ๔ เมืองนายไพร่ ๑,๑๐๐ คน ให้อยู่
รักษามืองนครบกรว ถึงพึ่งราชการลาตกระเวนอยู่
ณ เมืองโพธิสัตว์ แล้วข้าพระพุทธเจ้าไ้จัดให้พระยา
ปราชญ์บุรุษกับพระรามพิชัย พระชนรณชิต พระวิชิต
สงคราม พระพรหมภักดี ยกกระบัตรเมืองนครราชสีมา
ลาวท่าสาน ลาวเมืองสุวรรณ ลาวเมืองลพบุรี เมือง
อินทรีเข้ากันนายไพร่ไทยสงว ในตรงหัวเมือง ๓,๓๘๓
คน บินจ่ารง ๑๖๐๐ บินสัมมาทัญญู ๓๐๐๐ บิน
ฤทธิกาชัย ๑๐๐๐ บินรวม ๕๐๐๐ บินใหญ่สำหรับเมือง
พระตะบอง ๑๑๐๐๐ บินกระสุน ๓๐๐๐๐ บิน ๔๐๐๐๐ บิน ๒๐๐๐๐
กิง เข้ากัน ๑๖๐๐๐ บินสามแสน ๓๐๐๐๐๐ บินคาบ
ศิลา ๑,๕๐๐๐๐๐ บินกินคำหนัก ๓๐๐๐๐๐๐๐ ให้ตั้งค่ายมั่น
อยู่ ณ บ้านจ่าอยู่ ๓ ค่าย ทางไกลกับเมืองโพธิสัตว์
๘๘๐ เส้น เกลือกจะมีราชการเมืองโพธิสัตว์ระยะทาง
ไกลกัน จะได้รับเพิ่มเติมอุทหนุนไปช่วยกันให้ทนทวงที่
ทอง จะได้อาศัยเสบียงอาหารไกลกันกับฉางค่านนทรได้ให้

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๑

๒๓ ๕

ชนชาวในกายญวนมาใส่ในกายใหม่ ณ เมืองโพธิสัตว์ ได้
ข้าวสาร ๑๓๐ เกวียน ข้าวเปลือก ๑๒๐ เกวียน จะ
ได้แจกจ่ายกองทัพเขมรครบครัวเขมรรับพระราชทานก่อน
ไป กับสิ่งของ ของญวนมอบให้ปืนใหญ่เหล็กกระสุน ๒
หัว ๓ บอก ปืนใหญ่ทองกระสุน ๒ หัว ๒ บอก รวม
๕ บอก ปืนหามเล่นเหล็ก ๒๓ บอก ทอง ๑๓ บอก รวม
๓๖ บอก ปืนคาบศิลาที่มีเครื่องพร้อม ๒๘ บอก
มีแท่งกลอง ๔ บอก รวม ๓๒ บอก ปืนคาบชุด ๒๘๐
บอก รวมปืนคาบศิลาทุกชนิด ๓๑๒ บอก กระสุนปืน
ใหญ่ ๒ หัว ๓ หัว ๕ หัว ๑,๐๑๓ กระสุน กระสุนหาม
เล่น ๑,๕๑๔ กระสุน กระสุนคาบศิลา ๑๖,๒๒๐ กระ-
สุน ดินดำหนัก ๑๔ หาบ ๓๓ ชั่ง ดินประสีขาวหนัก ๒๖
हाบ ๘๐ ชั่ง สุกไฟดินหนัก ๕ หาบ ๔๓ ชั่ง คาบยาว
๕ เล่ม คาบสั้น ๒ เล่ม รวม ๗ เล่ม ข้องไหม้งใหญ่
๑ เล็ก ๒ รวม ๓ ใบ เหล็กก้อน ๓๔ ก้อน เสียม
๑๒ เล่ม ขวานหมู ๑๓ เล่ม ผาด ๑๒๐ อัน ทวนมีด้าม
๑,๐๖๑ เล่ม ไม่มีด้าม ๒๐ เล่ม รวม ๑,๐๘๑ เล่ม
พล ๒๕ บอก ไม้ซุง ๓๒๘ กอก ไม้ใหญ่ ๔ กอก

ขวากหลุมเหล็กถักกระดาน ๕๘ แผ่น แขนงไม้ ๑๘๖
 แขนง ลูกหน้าไม้ใส่ปลายเหล็ก ๓๔๐ อัน โล ๔๔ บาน
 แต่ครอบครัวเมืองขลุ้ง เมืองกรอง เมืองตะกร้อ ๓ เมือง
 นี้ใกล้ท่ากระพงหลวง ท่ากันจ่อ เป็นที่ใกล้ทัพเรือญวน
 ไปมาจะไวใจไม่ได้ ข้าพระพุทธเจ้าจะให้ผ่อนครอบครัวมา
 ไว้ ณ เมืองโพธิ์สักร์ ให้ให้แก่นาย ไพรัชชาณกรรณผลัด
 เปลี่ยน กันลาดตระเวนรักษาบ้านเมืองด้าน ทาง ไวทั้งสาม
 เมือง แตะกันเมืองบริบูรณ์ เมืองลพปะเอียนนั้น ให้อยู่
 รักษาครอบครัวตามบ้านเมืองก่อน ถ้ามีราชการให้ยกมา
 ช่วยบรรจบเมืองโพธิ์สักร์ให้สด ณ วันเดือนยี่ แรม ๗
 ค่ำปีชวดโทศก ข้าพระพุทธเจ้ากับเจ้าพระยานกร ราชสีมา
 นายทัพนายกองได้รื้อยกกลับ เสด็จมาพึ่งราชการอยู่ ณ เมือง
 พระตะบองถ้าราชการเรียบร้อยอยู่ ข้าพระพุทธเจ้าจึงจะ
 ให้เจ้าพระยานกรราชสีมา ท้าวหัวเมืองลาวท่งปวงเลิกกลับ
 คืนไปบ้านเมือง ถ้าญวนจะมีหนังสือมาถึงข้าพระพุทธเจ้า
 ณ เมืองพระตะบอง ไม่มีผู้ใดที่รู้อย่างธรรมเนียม จะได้
 พูดยาโต้ตอบกับญวน ลามที่จะรู้แปลหนังสือญวนสนทนาก
 ชักเจน ณ เมืองพระตะบองก็หาไม่มี ข้าพระพุทธเจ้า

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๑ ๒๔๑

ขอรับพระราชทานพระยาพิพัฒน์โกษาออกราชการ กับ
ล้ามแปลหนังสือญวนออกไป ณ เมืองพระตะบอง จะได้
พุดจาแปลหนังสือญวนต่อไป ข้าพระพุทธเจ้าได้ส่งต้น
หนังสือสัญญาญวนฉบับ ๑ สำเนา ข้าพระพุทธเจ้ามิไป
ถึงเสนาบดีผู้ใหญ่เมืองเว้ฉบับ ๑ มอบให้เจ้าหมื่นสรร-
เพ็ชฌัญญก๊ก หลวงนายสิทธิ์ นายเวรมหากเล็ก หมื่น
ราชฤทธิ ดำรงจนวนทวาร นมื่นจันทารักษ์ ดำรงจสนม
ขวา เข้ามานั่งรับราชการถวายแล้ว

หนังสือมา ณ วันอังคาร เดือนยี่ แรม ๑๒ ค่ำปีชวศ
โทศก (พ.ศ. ๒๓๘๓)

ฉบบท ๕

คำให้การญวน

กองพระยาตั้งคโลกส่งมาให้แม่ทัพใหญ่ผู้สำเร็จ

ราชการ

ณ วันเดือนยี่แรม ๘ ค่ำปีชวศโทศก ได้ตามญวน
ทั้ง ๓๐ คน ซึ่งหนีชนมาตค้ายเมืองพนมเปญให้การว่า

ราชการอยู่ที่รักษาค่ายพนมเปญนั้นชื่อของจันสันบิน ๑
 องภอสันบิน ๑ สองคนมีไพร่ญวนประมาณ ๑,๐๐๐ คน
 แล้วองแม่ทัพขึ้นมาใหม่ ชื่อองท่ากาน ไททานมีไพร่ญวน
 ๕๐๐ คน ขึ้นไปบนแต่ ณ วันเดือนยี่แรมค่ำหนึ่ง ว่า
 ไปตามองเคียนกูญ หาทราบว่าจะ ไปช่วยราชการสิ่งใด
 ไม่ เมื่อกรงกอนองเคียนกูญทำหนังสือให้ไปล่อลวงญวน
 ครัวแต่บ้านล่าง ว่าเขมรไม่มีโทษอะไรกับญวน แล้ว
 เขมร ชวนกันพาบุตร ภรรยาของบ้านเรือนชาวของเสีย
 เป็นอันมาก ให้ครัวญวนขึ้นมาเอาข้าวของเขมรทิ้งไว้
 ครัวพวกญวนขึ้นมรดึงค่ายเมืองพนมเปญแล้ว ให้ชักเอา
 แต่ชายฉกรรจ์ไว้ ผูกมัดมัดไว้เพื่อรักษาเรือ ผู้ชายนั้น
 ให้รักษาค่ายเมืองพนมเปญทั้งกลางวันกลางคืน แล้วจ่าย
 ข้าวสารให้กินหาอมไม่ลำบากนัก จึงพากันหนีมาที่หลังออก
 เป็นอันมาก องเคียนกูญ องเกดกกับองโคย องกายขึ้นไป
 ตั้งอยู่เมืองกระพงสวาย เมืองกระพงชนัง แต่ก่อนนั้นหาย
 ไปหาทราบว่ราชการเป็นประการใดไม่ แล้วเรือครัว
 เขมร ญวนให้เรือประทุนเสียเอาเป็นเรือรบ ไท่ถามญวน
 ญวนให้การว่าทราบความแต่เท่านั้น

ฉบับที่ ๒

คำให้การนายญวน

ณ วันเดือนธันวาคม ๑๐ คำบ่ชวตโทษก ศักราช
 ๑๒๐๒ ได้ตามญวนตัวนาย ๒ คน อดกายเหียบกับ
 โพรญวน ๑๐๖ คน ให้การล่หนีมาจากเมืองพนมเปญ
 มาด้วยคนทงน บ้านเรือน อดมอง ไซงอนเป็นคน ทำไร่นา
 กิน อดผู้ใหญ่ให้ชาวพมมาทงพมมาให้ทำกายเมืองไซ-
 งอน กรนไม่เห็นท กายให้ทารอน ๕ หลังกับรวให้เจ้า
 ผู้หญิง ๓ อดก็อยู่ แล้วท ชวตโทษวอแงโอแงทรายมา
 ณ เมืองพนมเปญ แก่ ณ เดือน ๑๑ ชางชน อยู่กว่า
 ๓ เดือนมาแล้ว แล้วให้ทำกายชนกันระมัตระวังทกลาง
 วันกลางกัน จ่าช่าวให้กันก็ไม่พอ และญวนกองทัฟ
 กับญวนกรวเมืองพนมเปญ เกิดความใช้ลงรากตายเสมอ
 ทุกวันเป็นอันมาก และข้าพเจ้าไคยนลือว่าทัพไทยยกมา
 เมืองโพธิสัคว ทัพญวนรบแพ้ทัพไทย ญวนเข้าหาทัพ
 ไทยเสียส่น ว่าช้างทัพไทยเอ็นดูมิไคกาฟันแต่ตักกันหนึ่ง

ก็ปล่อยไปเสียสิ้น และข้าพเจ้าได้เห็นว่ากองทัพไทยยก
ไปช่วยกันกับเขมรล้อมป้องกันทุกทาง ข้าพเจ้าวิตากลัว
จะทนไม่ไหวจึงพากันหนีเข้ากัน ๑๖๐ คน พลัดกัน
เสีย ๕๒ คน นายทัพนอกกองจับเขมรได้ ๑๘๐ คน
ทั้งข้าพเจ้า แก้วไพร่ญวนซึ่งอยู่ในค่ายเมืองพนมเปญนั้น
จะหนีมาที่หลังข้าพเจ้าอีกเป็นอันมาก จำนวนไพร่ญวน
ในค่ายประมาณ ๑,๐๐๐ เกือบหนึ่งพันคน องคกโป
เป็นผู้ใหญ่ เมื่อ ๗ วันก่อนแลแล้ว ข้าพเจ้าเห็น
องคกโปกับไพร่ญวน ๑๐๐ คน เรือแฉ่งโอเรือแจวทราย
เรือนล่องกับเรือกรวญวน แลลงไปเมืองไซ่ง่อนเป็น
อันมาก ราชการข้างญวน ข้าพเจ้าเป็นนายไกรู้ได้เห็น
แต่เท่านั้น

ฉบับที่ ๗

ใบบอกเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)

หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก มา
ถึงพระยามหาอำมาตย์ ได้นำขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา

ให้ทรงทราบใ้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ด้วยข้าพระพุทธ
เจ้าบอกมาแต่ก่อนว่า ให้พระฤทธิสงครามนำพระยา
พิบูลยราช พระยาสุริโยทัย พระยาวงษาตศรี พระยา
สุนทรวิภัติ พระราชานุชิต พระมหานุชิต พระอิก
เศไช พระชิตสงคราม พระไกรสร พระส้าอางตศรี
กับหนังสืออักษรเขมร ๑๘ ฉบับ เข้ามาเฝ้าทูลละออง
ธุลีพระบาท กราบถวายบังคมขอพระองค์ด้วงออกไป
ครอบครองพระยาพระเชษฐาภคมาประชาราษฎร์แจ้งมาใน
บอกข้าพระพุทธเจ้าแต่ก่อนแล้ว ครั้น ณ วันเดือน ๓
ขึ้น ๑๐ ค่ำปีชวดไทยศก พระยาสรรค์เศไช หลวงเท-
เพนทร์ เชิญท้องตราพระวสุสิทธิ์ไปรุดเกล้าโปรดกระ
หม่อมออกไปถึงข้าพเจ้านายทพนายกองทรงพระมหากรุณา
โปรดพระราชทานให้พระองค์ด้วงออกไปครอบครองบ้าน
เมืองอาณาประชาราษฎร์ บังคับบัญชาพระยาพระเขมรทั้ง
ปวงสืบแล้ว จะไต่ยกย่องพระบวรพุทธศาสนาให้เป็นที่พัก
กับบรรดาเขมรทั้งปวงสืบต่อไป สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้พระราชทาน
เครื่องยศฐาภักดิ์ และเครื่องอุปโภคสำหรับเกียรติยศแก่

พระองค์ด้วง กับพระแก้วผลึกหน้าตัก ๕ นวทรงเครื่อง
 ทองคำองค์หนึ่ง ผ้าไตรเนอศ ๑๐ ไตร กับเครื่อง
 บริหารพร้อม ข้าพระพุทธเจ้าจะไต่จกแจ้งให้แก่ พระองค์
 ด้วงถวายพระสงฆ์ ทกะตงเป็นราชาคณะฐานานุกรม แล้ว
 ให้ข้าพระพุทธเจ้าทำหนังสือประกาศบอกไปถึงพระยาพระ
 เขมรเจ้าเมืองกรมการทงปวงให้รู้ความทั่วกันว่า พระยาพระ
 เขมรพร้อมใจกันมีหนังสือให้พระยาพิบูลยราช พระยาสุริ
 โยทัย พระยาพระเขมรเข้ามาขอพระองค์ด้วง ออก ไปเป็น
 เจ้าครอบครองบวรเมืองราชวรทงปวง พระยาพิบูลยราช
 พระยาสุริโยทัย พระยาพระเขมรเข้ามาเฝ้าทูลละอองธุลี
 พระบาทแจ้งราชการ ณ กรุงเทพพระมหานครแล้ว สมเด็จพระ
 พระพุทธเจ้าอยู่หัวผู้ทรง พระคุณ ธรรมอันมหา ประเสริฐ
 ทรงพระมหากรุณาเมตตา กับเขมร ไปรคเกล้าโปรดกระ
 หม่อมให้พระองค์ด้วงออกไปเป็นเจ้าเขมร สืบวงศ์ กษัตริย์
 ในแผ่นดินเมืองเขมรต่อไป อย่าให้สูญสิ้นเจ้านาย จะได้
 ช่วยกันยกย่องพระพุทธศาสนาขึ้น อย่าให้พระพุทธศาสนา
 สืบสูญแต่เมืองเขมรทุกว้นนฤวันยังตงอยู่ เมือง พนมเปญ
 จะตองตงบ้านเมืองให้พระองค์ด้วงอยู่เมืองโพธิสัตว เมือง

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ฯ

๒๔๗

โพธิสัตว์ใกล้กับเขตแดนกรุงเทพพระมหานคร จะได้ช่วย
ทำนุบำรุงไปกว่าเมืองเขมรจะ ได้เป็นบ้านเมืองเป็น ที่ตั้ง
พระพุทธศาสนาขึ้นได้ ให้พระยาพระเขมรมีความรักใคร่
เสียสละพระพุทธศาสนา รักษาชาติสัมมาทฐิ อย่าให้อ้าย
ญวนชาติมีฉาตฐิครอบงำบ้านเมืองล่าง พระ พุทธ ศา สนา
เสีย ให้พร้อมมูลกันทำราชการกันทานสู้รบญวนให้แข็ง
แรง. ไร่ขอเสียงให้ปรกฏเป็นเกียรติยศอยู่ในแผ่นดินเมือง
เขมร สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวจะทรงส่งตราให้แผ่นดิน
เมืองเขมร ให้เป็นท่งแห่งพระพุทธศาสนาขึ้นตามเดิม
จะได้เป็นกองการกุศลผลประโยชน์แก่บรรดาเขมร สืบ ไป
ภายหลัง จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานเงินตรา
เสื่อผ้าให้พระยาพิบูลยราช พระยาสุริโยทัย พระยาวงษา
สกริ พระธิกเตโช พระสุนทรธรรมาธิบดี พระธิกสงครามพระไกร
สรมหาดไทย พระลำอางสกริ พระมหานุกิต หลวงไกรสร
นอกราชการ พระยารัทธิโกษา สงครามเมืองพนมเปญ ชุน
หมื่น ๗ คนไพร่ ๓๐ คน ตามลำดับยศฐาตักกพระยาพระ
เขมรผู้ใหญ่ผู้น้อย กับพระราชทานเงินตรา ๑๐๐ ชั่ง คน
โทบญี ๑๐ ไบร้กประคกหนามขนุน ๒๐ สาย เสื่อแพร

ทางสี่ ๗๐ ทั่ว เสือกระบวนใหม่ ๓๐ ทั่ว เป็นเสือ ๑๐๐
 ทั่วออกไปพระราชทานให้ข้าพระพุทธเจ้า สำหรับจะได้ใช้
 สอยแจกจ่ายให้บรรดาพระยาพระเชมร จึงไปรุดเกล้าไปรุด
 กระหม่อมให้พระยาสิทธิราชเดโช หลวงเทพเพนทร์ ขุนหมื่น
 ๓๑ คน โพร ๓๕ คน เข้ากัน ๗๐ คน หญิงม่าย ๔ คน หญิง
 คนใช้ ๑๓ คน เข้ากัน ๑๗ คน เข้ากับกันชายหญิงนายโพร
 ๘๗ คน กับพระยาพิบูลย์ราช พระยาพระเชมร นาย ๑๕
 โพร ๓๐ เข้ากัน ๔๕ คน ออกไปทางบกให้เป็นเกียรติยศ
 กับพระองค์ด้วย ไปรุดใหม่พระราชโอรสพระราชทาน
 พระองค์ด้วยออกให้ ข้าพระพุทธเจ้าทูลพนาบอกพร้อม
 กัน ได้กราบถวายบังคมทูลเกล้าทูลกระหม่อมรับบาท ได้รับ
 พระราชทานสิ่งของนอกท้องตรา ซึ่งไปรุดเกล้าไปรุดกระ-
 หม่อมพระราชทานออกไปนั้น พระเดชพระคุณหาที่สุกมิได้
 ครน ณ วันพฤหัสบดีเดือน ๓ ขึ้น ๑๓ ค่ำปีชวด
 โทศก พระยาราชโยธา พระยาภิรมย์ราชา บอคนำคำ
 เน้นท้องตรากับกระแสดพระราชมารสั่งต่อตามระ ยะ คอก ไป
 ณ เมืองพระตะบอง ในท้องตรากันกระแสดพระราชมาร
 ไปรุดเกล้าไปรุดกระหม่อมไปถึงข้าพระพุทธเจ้า นายทัพ

นายกอง ว่าซึ่งทำคุณไว้กับญวนปล่อยให้รอดชีวิตไปหา
เสียเปล่าไม่ เป็นผลประโยชน์ในราชการอยู่ แต่ว่าเขมรรู้
ว่าข้าพระพุทธเจ้าปล่อยญวนในที่สุดไป เขมรจะยินดี
หรือไม่ชอบใจ ถ้าเขมรยินดีด้วยแล้วเขมรคงจะนับถือ
ถ้าเขมรไม่ชอบใจ เขมรจะเข้าใจว่ากลัวญวนไม่รบพุ่งปล่อย
ญวนไปนั้น เขมรเสียใจก็ให้ข้าพระพุทธเจ้าคิดอ่านพูดจา
กลบเกลื่อน แก้วความเสียให้สนิทของเขมร ให้เขมรเห็น
ความว่าหากกลัวเกรงปล่อยญวน ไม่ ปล่อยญวนในที่สุดไปจะ
ผ่อนการรบพุ่งให้รอดจนพอจะ เขมรถึงทั่วได้ ก็คิดอ่าน
ไปอย่างหน้าญวนหลงเชื่อเป็นประโยชน์ มีคุณกับเขมรอยู่
มาก ให้ข้าพระพุทธเจ้าพูดจาให้หมดเป็นความลับกับเขมรอย่า
ให้เขมรเสียใจหมิ่นประมาทได้ แต่การซึ่งจะทำให้เป็นไมตรี
ไว้กับญวนนั้น เห็นหาเป็นไมตรีตลอดยี่ดียวไปได้ไม่ องค์
กก องค์านผู้เป็นแก่นายทัพนายกอง แม่ทัพใหญ่ญวนผู้สำเร็จ
ราชการก็ยังมีอยู่ เมืองเขมรเป็นที่ปรารถนาของญวน ญวน
รักเมืองเขมรมากนัก ญวนได้ผลประโยชน์ ใน แผ่นดิน
เมืองเขมรมาก ญวนจะทิ้งเมืองเขมรก็มีความเจ็บอาย
ญวนหาปล่อยเมืองเขมรไม่ ญวนจะทำแต่ที่อยู่ว่าจะเป็นไม

ทั่วกับไทย ญวนจึงย้ายรบกับเขมร เขมรจะมาพึ่งข้าพระ
 พุทธเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าก็จะต้องช่วยเขมร ให้เต็มมือ
 เขมรจะไม่กลับใจเข้าหาญวน ถ้าไพร่พลกองทัพเป็นแต่
 ลาวเขมรบ้างมากไม่แข็งแรงจะสู้รบญวนไม่ได้ จะขอ
 นายทัพนายกองผู้ใดที่จะใช้สอยได้ ไพร่พลกองใดที่แข็ง
 แรงจะต้องการออกสหกันหาทัพ ก็ให้ข้าพระพุทธเจ้าบอก
 ขอเข้ามา จะได้ไปรบกเกล้าไปรบกกระหม่อมให้อุทิศหนุน
 เพิ่มเต็มออกไป จะให้ช่วยกับรบพองญวน เอาชัยชนะ
 ญวนให้จงได้แล้วให้ข้าพระพุทธเจ้า ก็อ่านเอาเขมรเก่า
 ที่มีสติปัญญาไว้ใจได้ให้แยกไปเข้ากับพระยาพระเขมรที่
 ทั่วเป็นนายทัพนายกองอยู่ทุกแขวงเมืองเขมร จะได้ช่วยเข้า
 ให้สู้รบญวนให้แข็งแรงกว่าจะแตกร้างหากัน ไม่กลับใจ
 เข้าหาญวนอีกใดแล้วก็เป็นทีไว้ใจได้อย่างหนึ่ง เมื่อแล
 กำลังญวนมาก กำลังเขมรน้อย เขมรสู้รบกับญวนเคี้ยวขับ
 ไปไม่ได้ก็ต้องพาครอบครัวถอยร่นเข้ามา ถ้าข้าพระพุทธ
 เจาคิดใดดังนี้แล้วก็จะคิดครอบครัวเขมรข้าพระพุทธเจ้า
 พัททษรักษาทำนุบำรุงไว้ได้แล้ว จะเอาฉกรรจ์เขมรเข้าสู้
 รบทำศึกกับญวนต่อไป การก็จะเบาแรงทแกล้วทหารไพร่

พล ให้ข้าพระพุทธเจ้ากริตรองราชการให้รอบคอบ ควร
 จะได้ราชการบ้านเมืองไพร่พลเขมรประการใด ก็ให้คิด
 ไปตามท่วงที่ราชการ ราชการครั้งนี้จะเกิดพุดจาเป็นทาง
 ไมตรีกับญวนโดยจริงก็ดี จะเป็นไมตรีโดยอุบายก็ดี และ
 การต้องสู้รบประการใดก็ดี ก็ตามแก่ปัญญาความนึกของ
 ข้าพระพุทธเจ้า ให้ข้าพระพุทธเจ้ารักษาพระองค์กว้างอย่าง
 ดวงแก้ว ในท้องตราพระแสงพระราชดำริ ซึ่งโปรดเกล้า
 โปรดกระหม่อมออกให้หลายประการนั้น ข้าพระพุทธ-
 เจ้านายทนายกองได้กราบบังคมทูลรับเกล้าทราบกระ-
 หม่อม ในท้องตราพระแสงพระราชดำริทุกประการแล้ว ซึ่ง
 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทาน
 โทษข้าพระพุทธเจ้านายทนายกองทั้งปวงไปในท้องตรา
 พระแสงพระราชดำริ ให้ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณ
 ปรีกษาหารอกับนายทนายกองแต่จะเอาบ้านเมืองไพร่พล
 เขมรให้จงได้ อย่าให้เขมรได้ไปกับญวน พระเดชพระคุณ
 หาทิสุขมิได้ ข้าพระพุทธเจ้ารับพระราชทานข้อความใน
 ท้องตราพระแสงพระราชดำริ ปรีกษานายทนายกองเห็นว่า
 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานให้

พระองค์แก้ว ไปเป็นเจ้าครอบครองบ้านเมืองพระยาพระ
 เขมร อาณาประชาราษฎรทั้งปวง อยู่ ณ เมืองโพธิสัตว์
 จะเอาเมืองโพธิสัตว์เป็นเมืองใหญ่ เมืองโพธิสัตว์ยังไม่
 ราบเป็นบ้านเมืองแน่นหนาเป็นที่ไว้วางใจได้ จะต้องรับ
 พระราชทานกักตักบ้านเมืองโพธิสัตว์ให้มั่นคงก่อน ครั้น
 จะจัดแจงให้ทำบ้านเมืองขึ้นใน เกอนยเคอนสามน เสด็จยัง
 อาหารกยงชกสนขาวที่ไว้ในกำมวนเมืองโพธิสัตว์ กราบ
 พระราชทานเอาไว้พอจะเคมธกจยเจอาณ เถยงพระยา
 พระเขมรครอบครองเมืองโพธิสัตว์เมืองขึ้นกับเมืองโพธิสัตว์
 ทั้งพระยาพระเขมรที่จะสามกกล สมครเข้ามาอยู่กับพระองค์
 แก้ว เสด็จยังอาหารที่จะเสวยกองทัพจะยกออกไปทำบ้าน
 เมืองรักษาเขตแดน จะไปปลุกยุงฉางไว้ที่เมืองโพธิสัตว์ ชำ
 พระพุทธเจ้าได้ให้ไปจัดซื้อข้าวเมืองหนมสก เมืองสวาจิต
 เมืองมณฑลบุรี เมืองอรญประเทศ จะได้ให้เรือขนผอนข้าว
 ออกไปให้พอจับจ่ายกองทัพ กองทัพที่จะทำบ้านเมืองยัง
 อยู่กับข้าพระพุทธเจ้า กองกรุงเทพพระมหานคร ทพเมือง
 นครราชสีมา ไปอยู่ค่าย จะอยู่ไปกับพระยาเสนาภูเบศร์
 ทั้งอยู่ที่เมืองพระตะบองนายไพร่ ๕,๐๐๐ คนเศษ จึง

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๔

๒๕๓

จะยกออกไปทำบ้านเมืองที่เมืองโพธิสัตว์ ณ เดือน ๔ น
ให้แน่นหนามั่นคง จะได้ผ่อนเอาเป็นใหญ่่น้อยกระสุนกันคำ
ออกไปไว้ให้มาก เป็นที่ไว้วางใจได้ จึงจะให้พระองค์กว้าง
ออกไปอยู่เมืองโพธิสัตว์ เมืองเขมรหัวเมืองชนกับเมือง
เขมรถึง ๓๐ หัวเมือง ไพร่พลก็มากแล้ว ข้าพระพุทธเจ้า
ได้ให้พระองค์กว้าง มีหนังสือพระองค์กว้างบอกไปให้พระ
ยาพระเขมรเจ้าเมืองท่งปวง ให้กราบทูลทูลพระกรุณา
โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้พระยาสิทธิราชเคโศพาพระ
องค์กว้างออกมาถึง ณ เมืองพระตะบอง ให้เจ้าเมืองกรม
การเข้ามารับนำพระองค์กว้างจะไปครอบครองบ้านเมือง
ถ้าเจ้าเมืองกรมการยังสู้รบกับญวนราชการก็พักอยู่ ก็ให้
แต่งบุตรหลานเข้ามารับพระองค์กว้าง ณ เมืองพระตะบอง
จึงจะได้เป็นเกียรติยศกับพระองค์กว้าง แลราชการที่
ญวนกับเขมรแตกกว้างว่าทสู้รบกันครั้งนั้น เขมรที่พากันเข้า
มาพึ่งพระบรมโพธิสมภารสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทรงใจ
ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณ ก็คิดกันเอาแผ่นดินเมือง
เขมรมาเป็นขอบเขตตามเดิมก็มากหลายเมือง เขมร
ที่ยังเข้ามาอยู่กับญวนก็หลายเมืองจะไว้ใจว่าเขมรแตกกว้าง

กับญวนทั้งสองหาไม่ได้ ท้าวพระพุทธเจ้าพุกจาเป็นไมตรี
 ไปกับญวน ถ้าญวนไปประชุมปรึกษาหารือพร้อมกัน ญวน
 ก็จะยินดีเป็นไมตรีกับไทยโดยสุจริต ญวนก็จะเลิกดอยทัพ
 ไปจากเมืองพนมเปญตามสัญญา ถ้าญวนพุกจาเป็นกตอุบาย
 แต่พออย่าให้กองทัพไทยยกออกหนุนไปช่วยเขมร ญวนก็
 จะรักษาแผ่นดินเมืองพนมเปญไว้เหมือนแต่ก่อน ท้าว
 พระพุทธเจ้าปล่อยญวนในค่ายเมืองโพธิสัตว์กลับคืนไป
 พระยาพระเชมรราชบุตรที่เมืองไกลมาพร้อมกันอยู่ที่เมือง
 โพธิสัตว์ ท้าวท้าวพระพุทธเจ้าพุกจาเป็นไมตรีกับญวน
 แต่พอจะให้ญวนรื้อการที่จะสู้รบกับเขมร เขมรจะได้ตั้งตัว
 จัดแจงเสบียงอาหารรักษาครอบครัวไว้ให้มั่นคง ก็มีความ
 ยินดีพร้อมมูลกัน แต่พระยาพระเชมรที่เมืองไกล ข้าพระ
 พุทธเจ้าได้มีหนังสือบอกขอราชการไปให้ทราบหลายเมือง
 จะยินดี หรือจะเสียใจ หึนั้น ประมาทประการใดยังหาทราบ
 เกล็ดทราบกระหม่อมไม่ แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้า
 โปรดกระหม่อม ให้ข้าพระพุทธเจ้าจัดขุนนางเขมรเก่า ให้
 ออกไปกำกับพระยาพระเชมรหัวเมืองท่งปวง ที่ตั้งตัวเป็น
 นายทัพนายกองให้ช่วยเฝ้าพระยาพระเชมรรบสู้ญวน ให้แข็ง

๔
จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ๗

๒๕๕

แรง ให้เขมรกับญวนแตกร้างกันจงไถ่กัน ข้าพระพุทธเจ้า
ให้พระยาสังฆโลกคนเก่า พระนรินทร์ โยธาปลัดเมือง
พระตะบองออกไปพูดจาชักชวนพระยาพระเขมรทางเมือง
พนมเปญ ให้มีความอดุสาหะสู้รบกับกองทัพญวน ให้
พระเสนาราชกุเซณ พระองค์แก้วกรมการเมืองนคร
เสียมราบไปกำกับยวเย้าพระยาพระเขมร ให้สู้รบกับญวน
ทางเมืองสโทงเมืองกระพงสวาย จงทำการที่จะคิดทำฉลอง
พระเดชพระคุณ ให้บ้านเมืองเขมรราบคาบเป็นปรกติ
เกลือกจะยดยาวต่อไปจะไว้ใจราชการยังไม่ได้ ถ้ายญวน
กองศึกพุดจาเกลียกด้อมทำศึกสงครามกับเขมรคิดฟันไปอยู่
เกลือกญวนจะยกกองทัพหนุนเหนืมากระทำกับเขมรในฤดู
นาเดือน ๘ เดือน ๙ ปีฉลู ตรีศก เขมรจะกำหนดสู้รบ
กับกองทัพญวนไม่ได้ เขมรจะบอกชอกกองทัพเข้ามา ณ
เมืองพระตะบอง เรือรบที่เมืองพระตะบองก็ขัดสน เรือ
ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าให้ทอชนไว้ที่เมืองพระตะบอง เขมร
ช่างหมนที่เมืองพระตะบองก็ทำหมนช้าเหลือคิดหมนหาได้
ไม่ ข้าพระพุทธเจ้าได้จัดทัพเรือให้ไปรักษาปากน้ำเมือง
โพธิ์สัทวชัคคานไว้ถ่วงไว้ได้สู้รบกับกองทัพญวนยิ่งเป็นใหญ่

หน้าเรือไค้ลละ ๒ นกบ้าง ๓ นกบ้าง กับคอกคายหมัน
 ชำรุกรว เห็นจะใช้ราชการต่อไปไม่ได้ ข้าพระพุทธเจ้า
 ตักมาคยา ๕ วา มาทำเป็นเรือศรีษะมิกโกนชนไว้ที่เมือง
 พระตะบอง ๒ ลำ ไค้เอาเป็นกระสุน ๓ นว ๔ นว ลงใส่
 หน้าเรือยงล่องดูเห็นจะได้ราชการอยู่ ข้าพระพุทธเจ้าจะ
 ขอรบพระราชทานนายช่างเรือสัก ๑๐ คน จะให้ไปตั้ง
 ทำเรือศรีษะมิกโกนที่เมืองอรุณประเทศ ยาว ๕ วา ๑๐ วา
 ๑๑ วา ไว้สำหรับราชการสัก ๕๐ ลำ ๕๐ ลำ ตามแก่
 จะไค้ก่อน คุ้มไม่พอ ยาวที่เมืองอรุณประเทศพอจะหา
 ไค้บ้าง ถึงฤดูฝนเดือน ๕ เดือน ๔ ไค้เอาเรือมาทางนา
 ถึงเมืองพระตะบองไค้ลลือ ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า
 โปรดกระหม่อมให้ข้าพระพุทธเจ้าปรึกษาราชการกับเจ้า
 พระยานนครราชสีมา เจ้าพระยานนครราชสีมา ก็ป่วยกราบ
 ถวายบังคมลากลับไปเมืองนครราชสีมา แต่ ณ วันเดือน ๓
 ชน ๖ ค่ำปีชวดโทศก อาการเจ้าพระยานนครราชสีมา
 บ่วยครองนเกลือกจะไม่หายเร็ว ข้าพระพุทธเจ้าจะขอรบ
 พระราชทานเจ้าพระยาอมราช ออกไปเป็นแม่ทัพบังคับ
 บัญชานาอทัพนายกองไพร่พล และพระยาพระเชมรหวเมือง

ทั้งปวงกิจการรักษาเขตแดนบ้านเมืองครอบครองทาง
เมืองสโทงเมืองกระพงสวาย กับกองทัพมอญไทยหัวเมือง
ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าบอกขอเข้ามาแก้ก่อน ครั้นจะขอรับ
พระราชทานสัก ๓,๐๐๐ คน จะได้อีกออกไปกับเจ้าพระยา
ยมราชโดยเร็ว ๑,๐๐๐ คนก่อน กองทัพ ๒,๐๐๐ คน
นั้นจะขอรับพระราชทานไว้ให้ฟังราชการอยู่ที่เมืองกันทร
บุรีให้พร้อมมูลก่อน ด้วยข้าพระพุทธเจ้าจะเสียดกองทัพมาก ที่
เมืองนครเสียมราฐกับขตสนอง เพื่อดูขอชนถ้าอยู่ ถ้ามี
ราชการก็ส่งกรมหน้กนั้นพร้อมไพร่การใด กอง
ทัพ ๒,๐๐๐ คนอยู่ ณ เมืองกันทรบุรี จะได้รับยก
ออกหนุนเจ้าพระยาสมรราชออกไปให้ทันทางที่ อนึ่งข้าพระ-
พุทธเจ้าบอกมาแต่ก่อนว่า เคมหนังสือให้พระอินทร์บาล
ถือไปถึงพระยาราชันกุล ด้วยข้าราชการทางเมืองโพธิสัตว์
แล้วให้พระยาราชันกุลนายทัพนายกอง จัดแจงผู้คนปรน
กองทัพรักษาเขตแดนครอบแก้ว ทางเมืองสโทงเมือง-
กระพงสวายไว้ให้มั่นคง แจ้งมาในบอกข้าพระพุทธเจ้า
แต่ก่อนนั้นแล้ว ครั้น ๗ วันก่อน ๓ แรม ๔ ค่ำปีชวด
โทศก พระอินทร์บาลเจ้ากรมพระตำรวจกลับมาถึงเมือง

พระตะบอง พระยาราชันกุลมีหนังสือบอกราชการทาง
เมืองสทิงเมืองกระพงสวายว่า ณ วันเดือนนี้แรม ๑๓ ค่ำ
ปีชวศโทศก องค์วนในค่ายกระพงธม ให้ภาษากี่ลามญวน
ออกมาพบกับพระยามนตรีเสนาเจ้าเมืองไพรกระด
หลวงมนตรีพลกรมการเมืองนครเสียมราบ ว่าองค์อเวียน
ญ องค์ัน จะใคร่พบพระยาเตโชเจ้าเมืองกระพงสวาย ให้
พระยาเตโชเจ้าเมืองกระพงสวายไปหาที่หน้าค่ายญวน
พระยาอภัยสงคราม หลวงรักษาคห จึงให้หลวงอนุรักษ์
ภูเบศร์ พระฤทธิพิชัย พระยาลังละไป จะพบกับองค์อ-
เวียนญ องค์ัน องค์ันให้แก้ภาษากี่ลามออกมาพบกับ
หลวงอนุรักษ์ภูเบศร์ พระฤทธิพิชัย พระยาลังละว่า
องค์อเวียนญ องค์ัน จะขอพบกับพระยาเตโช หลวง
อนุรักษ์ภูเบศร์ พระฤทธิพิชัย พระยาลังละบอกภาษา
กี่ลามว่าพระยาเตโชบ๊วยมาไม่ได้ องค์อเวียนญ องค์ัน
จะพบกับพระยาเตโชประการใด ก็ให้มาพบกับหลวงอนุ-
รักษภูเบศร์ พระฤทธิพิชัย พระยาลังละเถิด ภาษากี่
ลามญวนก็เข้าไปในค่ายแล้วกลับ ออกมาบอก หลวงอนุ-
รักษภูเบศร์ พระฤทธิพิชัย พระยาลังละว่า ให้กลับไป

เสือก่อน องค์อเวียงนุกุ องค์นั้นจะปรึกษาให้พร้อมกัน ได้
 ความแน่วประการใดจึงจะได้บอกให้รู้ ครั้น ณ วันเดือนยี่
 แรม ๑๕ ค่ำปีชวดโทศก จึงให้พระภักดีสุนทรน้องพระยา
 เสนาราชกุเซิน พระวงษาประเทศ พระยกกระบัตรเมือง
 ตั้งจะไปฟังภูทักหน้าค่ายวนตามสัญญาของอเวียงนุกุ องค์นั้น
 ก็ตามมาพุดจาไม่ กับพระยาราชสีมกุลจกให้ส่งน้องอินนายไพร่
 ๒๕๐ คนอยู่กักราชการ บอ้งวันรักษาครอบครัวกับ
 พระยาเคโซ ณ เมืองกระพงสาบ ให้พระยามนตรีเสนาหา
 ไพรกระดี่ พระยามนตรีเสนาเมืองกระพงเสียม อยู่กับ
 พระยาเซตวาทพิพัทธะหะ ณ เมืองบาราย พระยาเสนาราช
 กุเซินนายไพร่ ๒๐๐ คนอยู่ฟังราชการ ณ เมืองสโทอง
 พระวงษาประเทศนายไพร่ ๑๐๐ คนอยู่รักษาเมืองชั้แครง
 จกเขากองทัพหัวเมืองไว้กับพระยาราชสีมกุล เมืองสุรินทร์
 เมืองสังฆะ เมืองศรีสะเกษ เมืองเกษอุดม เขากัน ๑,๐๐๐
 คน ถวายเป็นอาหารทัพเมืองสโทองก็จกสนหนกแล้ว ว่า
 กองทัพนอกกว่าหน หนแตก ไปบ้านเมืองก็เบ้น อันมาก
 กองทัพหัวเมืองยังอยู่แต่ ๒,๐๐๐ พระยาราชสีมกุลนายทัพ
 นายกองจึงดอยทัพลงมา ตั้งฟังราชการอยู่ ณ ค่ายพรมศก

แขวงเมืองนครเสียมราบ กับสังญวน ๒๒ คน จีน ๒ คน
 พากันหนีจากค่ายกระพงธมจะไปบ้านเมือง กองตระเวน
 พระยาเซกหวาที่พาทะเลหะ พระยาเคโซและเจ้าเมืองกระพง
 แลงจับได้คำให้การญวนฉบับหนึ่งกับหนังสือพระยาเคโซ
 มมาถึงจมนสรพรเพชฌกักตบบนหนึ่ง ดังพระยาเสนาราช-
 กุเชนฉบับหนึ่ง หนังสือพระปลัดแสนทองพามาถึงพระองค์
 แก้วฉบับหนึ่ง หนังสือพระยาศรีธรรมราชถึงพระยา
 แสนทองพามาฉบับหนึ่ง หนังสือญวนมาถึงนายทัพนายกอง
 ทางเมืองสโขงฉบับหนึ่ง หนังสือเกลยกล้อมพระยาพระ
 เขมร ๓ ฉบับ เขมรทั้งหนังสือญวนเขมร ๔ ฉบับ กับ
 บันทองเหลือง ญวนไก่เดือใหญ่ ๑ กระสุนนวกิงสองหว
 ๖ บอก ส่งมาเมืองพระตะบอง ที่พระยาราชันกูลให้แค
 สนองอีและพระยาราชเสนาราชกุเชนคุมไพร่นายละสองร้อย
 สองร้อยเศษ อยู่รักษาเมืองสโขงเมืองกระพงสวาย พระยา
 ราชันกูลนายทัพนายกองก็ถอยทัพลงมาตั้งฟังราชการอยู่ถึง
 คำนพรหมศก แขวงเมืองนครเสียมราบ ใกล้กับราชการที่
 จะ คัดรักษาเขตแดนบ้านเมือง กรอบ กรัวเขมร หนักแล้ว
 หนังสือพระยาเคโซเจ้าเมืองกระพงสวายมาถึงพระยาเสนา

ราชกุเชน ก็ได้ความว่าพระยาเศโฆเจ้าเมืองกระพงสวาย
 จะคิดรักษาเขตแดนครอบครวไว้กันน้อยตัว เขตแดนเมือง
 กระพงสวายก็กว้างขวาง ทางที่ญวนจะยกกองทัพมาได้ก็
 หลายทาง แล้วว่าพระยาเศโฆสามภักดิ์ สมักรเข้ามาพึ่ง
 พระบรมโพธิสมภารสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ตั้งใจทำ
 ราชการฉลองพระเดชพระคุณ จะให้ราษฎรครอบครวเขมร
 ได้อยู่เย็นเป็นสุข เกือบจะไม่สมความปรารถนาก็กลัว
 ความผิดในราชการนี้ ด้วยเรือญวนชื่อองค์ก ่องซ้าย
 ชันมาใหม่ ๒๐ ลำ ออกยามสงครามไปลาดตระเวน พบ
 ญวนคนหนึ่งได้พูดร่ำกัน ญวนแจ้งความว่าอย่าให้เขมรไว้
 ใจญวน จะคิดเอาเขมรโค่นบ้านเมืองเขมรให้จึงได้ ทุก
 วันนกำลังจัดแจงยกมาทางแซกนถานทางหนึ่ง ทางโงน
 เชอเตยนทางหนึ่ง เทียวสีกครอบครวรักษาเขตแดนเมือง
 กระพงสวาย เมืองบาราย เมืองเชิงไพร เมืองกระพงเตียม
 ข้าพระพุทธเจ้าทราบข้อความในหนังสือพระยาเศโฆเจ้าเมือง
 กระพงสวาย ข้าพระพุทธเจ้ามิได้ใจกับราชการ ด้วย
 พระยาราช นิกุล ก็ถอยทัพมาตั้ง พังราชการอยู่ค้ำนพรมศก
 ให้แต่พระยาเสนาราชกุเชนนายไพร่ ๒๐๐ คนอยู่รักษา

เมืองสทิง พระวงษาประเทศนายไพร่ ๑๐๐ คนอยู่รักษา
เมืองชแครง เกิดอกญวนจะยกจู่โจมมาตั้งมั่นลงที่เมืองสทิง
เมืองชแครง ก็นเอาเขตแดน ไปไต่ก็จะเสียราชการไป
ข้าพระพุทธเจ้า ได้มีหนังสือ ไปถึง พระยานุภาพ ไตรภพ
เจ้าเมืองนครเสียมราบ ให้ชักเอานายทัพนายกองไพร่พล
ในกองทัพพระยาราชสีห์กับคนเมืองนครเสียมราบ ตาม
แต่พระยานุภาพ ไตรภพ จะเอากันเอา ไปให้พอกับราชการ
รับยกขึ้นไปให้ถึงเมืองสทิงโดยเร็ว ถ้ายาให้ทันญวนมา
ตั้งกันเอาเขตแดน ไปไต่ ให้พระยานุภาพ ไตรภพกับพระ
องค์แก้ว ตั้งรักษาเขตแดนบ้านเมืองครอบครวอยู่ที่เมือง
สทิงก่อน แล้วจะให้ข้าพระยัยยสราชเป็นแม่ทัพใหญ่
ยกไปคิดราชการทางเมืองสทิงเมืองกระพงสวาย ให้พระยา
เสนาราชกุเรน สนองอินันไปคิด ราชการกับพระยาเดโช
เจ้าเมืองกระพงสวาย จะได้พุดจาศักเตือนเอาใจพระยาเขมร
ไพร่พลทั้งปวง ให้สู้รบกับกองทัพญวนให้แข็งแรง ข้า
พระพุทธเจ้าได้ลือกสำเนาตรากระแสนพระราชนัดดา ที่ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมขึ้นไป ให้คิดทำ
ราชการรักษาเขตแดนบ้านเมืองเขมรไว้ ไปให้พระยานุภาพ

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ฯ

๒๖๑

ไทรภพ พระองค์แก้ว และนายทัพนายกองทราบเกล้า
ทราบกระหม่อมถวายแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าได้มอบเงินตรา
ให้พระยานุภาพไทรภพ ๑๑ ชั่ง จะได้จ้ดซื้อข้าวเจือจาน
กองทัพอย่าให้ขัดสน จะไม่ได้ด้อยทัพกลับมา อย่าให้
เสียราชการไปแต่สิ่งหนึ่งสิ่งใดได้ แล้วก็ได้ให้พระยา
ณรงค์ชัย พระพรหมบริรักษ์ พระอินทร์บาล ไปจัด
ทัพชักคนในกองทัพพระยาราชันึกให้พระยานุภาพไทรภพ
แต่พระยาราชันึก พระยาเอกลยสงคราม หลวงรักษาเทพ
ข้าพระพุทธเจ้าให้กลับมา ณ เมืองพระตะบอง จะได้ปรึกษา
หารือไล่เลียงได้ตามคำญวนซึ่งตั้งอยู่ ณ เมืองกระพงชม
การควรที่จะทำได้ ไม่ได้ประการใด เจ้าพระยายมราช
ขึ้นไปถึงพร้อมกันแล้วจะ ได้คิดราชการต่อไป พระยา
ณรงค์ชัย พระพรหมบริรักษ์ พระอินทร์บาล ได้
กราบถวายบังคมลาไปจากเมืองพระตะบอง แต่ ณ วัน
เดือน ๓ แรม ๖ ค่ำปีชวศ โทศก

อนึ่งข้าพระพุทธเจ้าได้มีหนังสือไปถึงพระยาเดโช
เจ้าเมืองกระพงสวายฉบับหนึ่ง พระยาเดโชว่าที่ฟ้าทะเลหะ
ฉบับหนึ่ง พระยาราชเกชะว่าที่พระยาจักรฉบับหนึ่ง ใจ

ความว่าญวนเข้าหากองทัพทเมืองโพธิ์สัตว์ แจ้งความว่า
 มีใจเจ็บแค้น พระยาพระเชมร หัวเมืองท่งปวงเกิดสู้รบกับ
 กองทัพญวนกรงนทแก้วทหารไพร่พลแข็งแรง แต่กองทัพ
 พระยาเคโซ พระยาเซต พระยาราชเคชะ พระยาเคโซ
 พระยาเซต พระยาราชเคชะมีความประมาทไวใจเชื่อถือ
 สักขีญญาญวนให้เสียท่วงทีไปได้ ให้คิดระมัดระวังรักษา
 ทัวให้มั่นคงเอาใจทแก้วทหารไพร่พลให้สู้รบกับกองทัพ
 ญวน ให้แข็งแรง ข้าพระพุทธเจ้าให้หลวงแพ่งเมืองนคร
 เสียมราบ ถือไปถึงพระยาเคโซ พระยาเซต พระยาราช
 เคชะ แต่ ณ วันเดือนยแรม ๑๓ ค่ำ ปีชวดโทศก ข้า
 พระพุทธเจ้าได้ส่งญวน ๒๒ คน สนน ๒ คน เข้ากัน ๒๔ คน
 คำให้การองกายเหียบญวน กับคนหนังสืออักษรเขมร
 พระยาเคโซเจ้าเมืองกระพงสวาย มีมาถึงจมนสรพ็ชญ
 ภกคหวหมนมหากเล็กฉบับหนึ่ง ถึงพระยาเสนาราชกเชน
 ฉบับหนึ่ง หนังสือพระปลัดแสนท้องฟ้ามาถึงพระองค์แก้ว
 ฉบับหนึ่ง หนังสือพระยาศรธรรมาธิราชมาถึงพระยา
 แสนท้องฟ้าฉบับหนึ่ง เข้ากันหนังสืออักษรเขมร ๔ ฉบับ
 หนังสือญวนมอักษรเขมรกำกับมาถึงนายทัพนายกองทาง

จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน ฯ

๒๖๕

เมืองสโขงฉบับหนึ่ง มีมาเกลยกปลอมพระยาพระเขมร ๓
ฉบับ เขากนหนังสือญวนหนังสือเขมร ๘ ฉบับ กับสำเนา
หนังสือชาพระพุทธรเจ้าคัดเอาข้อความในท้องตรากระแส
พระราชดำริ มีประกาศไปถึงพระยาพระเขมรหัวเมือง
ทั้งปวงฉบับหนึ่ง เจ้าพนักงานบิดตราให้หมื่นศรีสังหารตำรวจ
นอกชาย หมื่นวิเศษตำรวจ สนมซ้าย เขามาแจ้งราชการ
ด้วยแล้ว

หนังสือมา ณ วันจันทร์เดือน ๓ แรม ๙ ค่ำปีชวด
โทศก ศักราช ๑๒๐๒ (พ.ศ. ๒๓๘๓)

๕๐๖ ศิลปะอินเดีย ๑ เล่ม ศาสตราจารย์หม่อมเจ้า

สุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงแปล

กล่าวถึง การค้นคว้าเกี่ยวกับอารยธรรมอินเดีย

ลักษณะโดยทั่วไป ความงาม และวิวัฒนาการ

ของศิลปะอินเดีย ศิลปะสมัยต้นประวัติศาสตร์

หรือศิลปะอินเดียโบราณ ศิลปะคันธารราฐมถุรา

และอมราวตี ซึ่งเหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับผู้สนใจ

ความรู้ด้านโบราณคดี

๕๐๑-๕๐๒ ลัทธิธรรมเนียมต่างๆ เล่ม ๑-๒

เล่ม ๑ กล่าวถึงลัทธิธรรมเนียมประเพณีการปกครอง

เรื่องเงินของราชภูรภาคอีสาน ประเพณีแต่งงานใน

ลักษณะต่างๆ ชนชาติชาวป่าซึ่งมีหลายชาติด้วยกัน

และเรื่องตำราหนังสือเล่นในงานมหรสพ

เล่ม ๒ กล่าวถึงหมายรับสั่งการพระราชพิธีและงาน

พระราชพิธีต่างๆ หมายรับสั่งเรื่องรับเชอร์ยอนเบาริง

ตำราขบวนเสด็จกรุงเก่า ลักษณะการพระราช

พิธีโสกันต์ และทำให้การของสมณทูตพม่าว่าด้วย

ประเพณีสังฆมณฑลในประเทศพม่า ฯลฯ

๕๑๑ โขน ของ นายชนิด อยู่โพธิ์

ผู้เขียนได้รวบรวมถึงความเป็นมา กำเนิดที่มาของ
คำว่า “โขน” วิวัฒนาการตำนานโขนหลวงเรื่อง
สำหรับเล่นโขนหัวโขน การฝึกโขนเบื้องต้นวงดนตรี
ประกอบการแสดงโขน ตลอดจนวิธีดูโขน ประเพณี
ไหว้ครู ธรรมเนียมและเก็ดกลางทกลกัน ทั้งนี้เพื่อ
ให้ผู้สนใจอาจใช้เป็นแนวทางเพื่อเข้าถึงรสนิยมของ
ศิลปะประเภทนี้ได้ตามสมควร

๕๑๑๖ รวมเรื่องเที่ยว ของ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล
เป็นหนังสือที่รวมเรื่องเที่ยว ซึ่งเขียนไว้ในทำนอง
ก่า ๆ กัน ถึง ๘ เรื่อง คือ เที่ยวอิตาลี ๒๔๗๔.
ไปอินเกีย ๒๔๗๒. การประชุมที่ไมซอร์ ๒๔๗๒.
การสู้รบที่เมืองสเปน ๒๔๗๔. เที่ยวอิตาลี
๒๔๗๔. อินทายุเชีย ๒๔๗๕. ไปสวนลุมพินี
๒๔๗๕. งานฉลอง ๒๕ ศตวรรษของพระพุทธ-
ศาสนาที่อินเกีย ๒๔๗๕ แต่ละเรื่องมีสาระน่าอ่าน
ทั้งสน

๑๓๑๕-๑๓๒๐ หรรษ์ในดิน เล่ม ๑-๒ ของ สันตสิริ

แปลจากผลงานเรื่อง The Good Earth ของเพิร์ด

เอส.บัก ซึ่งเป็นงานชิ้นเอกที่ผู้ประพันธ์ได้รับรางวัล

โนเบล ผู้เขียนสามารถถ่ายทอดชนบทรวมเนียม

ประเพณี ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวจีนอย่างแจ่มชัด

ซึ่งได้มาจากประสบการณ์ที่ใกล้ชิดกับชีวิตบนผืน

แผ่นดินใหญ่มานาน คือ ภูมิ ชีว สัตย์และ อดทนของ

ผู้หญิงจนทมิฬ สวม และ กรอบกว้าง ซึ่ง จะเห็นได้

เด่นชัดในทิวโฮลม์ รรยาของหวานหล่ง

๑๓๒๓. เรื่องสนทวอย่าง ของ นายเจือ สดระเวทน์

เป็นหนังสือที่ผู้เขียน ได้ รวบรวม เรื่อง สน ทวอย่าง ทง

เก่าและใหม่ของนักประพันธ์ชาวต่างประเทศหลาย

ท่าน ซึ่งมีแนวการเขียนแตกต่างกันออกไปทั้ง

ในด้านการดำเนินเนื้อเรื่อง การใช้สำนวนโวหาร

อันแสดงถึงศิลปะการประพันธ์ และทักษะทาง

วรรณคดี ซึ่ง จะให้ทั้งความสนุกสนานเพลิดเพลิน

และประโยชน์อย่างคุ้มค่า

๑๔๑๑-๑๔๑๔ นิทานอิหร่านราชธรรม (ประชุม
ปกรณ์ เล่ม ๑-๒) ของ กรมศิลปากร

นิทานพวกนี้เป็นนิทานแขก ไทยมาเรียกกันว่า
"เรื่องสิบสองเหลี่ยม" กันฉบับเดิมมาแปลเป็น
ภาษาไทยแต่กรุงศรีอยุธยา เป็นเรื่องที่น่าถื
กันมากเพราะเป็นนิทานสุภาษิตว่าด้วยราชธรรม

๑๕๐๕ รวมปาฐกถา ของ หลวงวิเชียรแพทยาคม

เป็นปาฐกถาที่บรรยายว่าด้วยปัญหาเรื่องกิจวัตรประ
จำวันของคนทั่วไป การศึกษา มารยาท กามารมณ์
และการสมรส ปัญหาเรื่องการเขาสมาคม และจิต
วิทยาต่าง ๆ รวมทั้งสิ้น ๑๔ เรื่อง ซึ่งเป็นเรื่อง
ที่น่าสนใจทั้งเล่ม

๑๕๑๐ รวมเรื่องเขียนของนายสุกิจ นิมมานเหมินท์
เป็นหนังสือออกเล่มหนึ่ง ซึ่งผู้เขียนได้รวบรวมเรื่อง
ที่น่าสนใจไว้หลายเรื่อง เช่น นักเรียนสตรี
เรียนวิทยาศาสตร์ไปทำไม หรั่งโฮ ไทยเป็น
หรั่งเงิน ไทยหัว ความผิดแบบวิสันดา ประวัติด
คำบางคำ เชียงคอง เชียงรุ่ง ฯลฯ เรื่องเหล่านี้
ชวนอ่าน และมีข้อคิดที่น่าสนใจทั้งเล่ม △ △

๑๕๑๑-๑๕๑๒ รวมปาฐกถางานอนุสรณ์อยุธยา

๒๐๐ ปี เล่ม ๑-๒

หนังสือเล่มนี้ได้รวบรวมผลงานที่ ท่านผู้ทรงคุณวุฒิ ได้แสดงปาฐกถาไว้ในงานนิทรรศการอนุสรณ์ อยุธยา ๒๐๐ ปี ประกอบด้วยสารวิชาการ เรื่อง-ราวที่ให้ความรู้เกี่ยวกับสมัยอยุธยาหลายด้าน อาทิ เช่นการแพทย์ กฎหมาย วรรณกรรม สถาปัตยกรรม การศาสนา การเกษตร การค้ากับต่างประเทศ ประติมากรรม การละเล่นสมัยอยุธยา เป็นต้น กับการจัดทำของ วธว

๑๖๑๑ ชุมนุมนิพนธ์ ของ อ.น.ก.

เป็นหนังสือรวบรวมเรื่องราวที่พระยาอุปทิศศิลป-สาร ได้แต่งเอาไว้ซึ่งมีทั้ง คติพจน์ เรื่องเล่า บทละคร เกียรติภาษาไทย ปาฐกถา ถ้อยคำสำนวน ไทยต่าง ๆ

